

Simion TAVITIAN

armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor

125
de ani

de la revenirea DOBROGEI în cadrul statal național românesc

Simion TAVITIAN

Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor

Armenii
dobrogeni
în istoria și civilizația
românilor

Simion TAVITIAN

armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor

EX PONTO

Constanța - 2003

www.ziuaconstanta.ro

Coperta: Sorin Roșca

Procesare computerizată: Leonard Vizireanu

Culegere text: Monica Lăzăroaia

Fotografii: Dicran Nigohosian

Dedic această carte fiicei mele ANAID

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TAVITIAN, SIMION

Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor / Simion
Tavitian. - Constanța: Ex Ponto, 2003
ISBN: 973-644-211-X

323.1(=19)(498.8)

ISBN: 973-644-211-X

© Ex Ponto – 2003

www.ziuaconstanta.ro

Prefață

Într-o conferință susținută în anul 1929, marele savant Nicolae Iorga spunea că „armenii au de secole întregi deosebite patrii”¹, spațiul statal românesc – unde sunt atestați începând cu secolul al X-lea² – fiind și el generoasă gazdă pentru numeroși fii ai acestui străvechi și martirizat popor.

În teritoriul dintre Dunăre și Mare, *Dobrogea*, prezența armenilor este documentată din Evul Mediu până în zilele noastre, numeroase mărturii de epocă – relatări ale călătorilor străini, documente arhivistice, consemnări în presa vremii – atestând benefica lor contribuție la evoluția civilizației materiale și spirituale în această zonă europeană cu multiple interferențe etnoconfesionale și plurilingvistice. Dacă pentru alte popoare alogene – care s-au stabilit de-a lungul vremii în Dobrogea, conviețuind cu autohtonii români – s-au elaborat, în anii din urmă, unele lucrări³, armenii dobrogeni au fost văduviți, până acum, de o prezentare sintetică a existenței lor în acest spațiu românesc.

Iată, însă, că astăzi suntem beneficiarii unei binemeritate reparații istoriografice.

Autorul prezentei cărți este o cunoscută personalitate vieții culturale dobrogene din a doua jumătate a secolului al XX-lea –, unul dintre cei mai probi ziariști constănțeni, formator de jurnaliști cu simțământul acut al conștiinței profesionale, respectat și intens audiat lector al cursurilor de *Relații internaționale*, respectiv de *Economie mondială*⁴; în această ultimă calitate, în anii '70-'80 ai secolului trecut a

¹ N. Iorga, *Scrieri istorice despre armeni. Ediție îngrijită, traduceri și note de Emanuel Actarian. Prefață de Andrei Pippidi*, Editura Ararat, București, 1999, p. 15.

² S. Selian, *Schiță istorică a comunității armenice din România*, Ediția II, Editura Ararat, București, 1999, p. 16.

³ vezi, în acest sens, M. A. Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni. Cuvânt înainte de Demény Lajos*, Editura Kriterion, București, 1994 (256 pp.); N. Ibram, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Repere de viață spirituală. Viața religioasă și învățământ în limba maternă*, Ex Ponto, Constanța, 1998 (226 pp.); S. Fenoghen, *Sarichioi. Pagini de istorie. Prefață: Ivan Evseev*, Editura Kriterion, București, 1998 (200 pp.; text bilingv, rus-român).

⁴ Născut la 3 februarie 1926, în orașul Cetatea Albă (Basarabia), *Simion Tavitian* este absolvent al Facultății de Limbi Slave a Universității din București (1956), dar și a Facultății de Economie Generală din cadrul Academiei de Studii Economice; în perioada 1954-1956 a lucrat ca activist de partid la Constanța, apoi, în 1958-1976, a fost redactor-șef adjunct al cotidianului „*Dobrogea nouă*”, prorector (din 1965) al Universității Cultural-Științifice din Constanța, lector (din 1976) la Școala Interjudețeană de Partid Constanța. Pasionat colecționar, este președinte (din 1993) al

reprezentat una dintre puținele surse de informare corectă, publică, circumstanțiate problematicilor internaționale; având un har oratoric și o știință a comunicării aparte, dânsul a constituit, pentru ultimele două decenii antedecembriste, o veritabilă oază a exprimării adevărului istoric în descifrarea evoluțiilor lumii contemporane; având acea adaptabilitate naturală, proprie neamului, susținută de o inteligență nativă, el avea disponibilitatea exprimării unor stări de fapt ce exprimau propriile convingeri – și nu era un lucru puțin într-o vreme în care nuanțele deveneau tot mai șterse...

Fervent publicist, autorul lucrării de față a debutat – lucru mai puțin știut –, la numai douăzeci de ani, cu un roman de dragoste, „în cheie politică”, apărut la Constanța, în 1947, sub titlul *Dragoste și destin* (142 pp., la Editura „Albania” din Constanța); romanul este semnat *Simion M. T.*; în anul următor, precocul jurnalist, scrie o broșură *Despre Maxim Gorki. Studii critice și literare* (26 pp.). Măsura talentului său publicistic, însă, avea să fie evidențiată în anii maturității, prin documentate reportaje de călătorii, consemnări memorialistice, ori atestări ale istoriei prezente. De fiecare dată, autorul surprinde – într-o perioadă a excesului limbajului de lemn – prin originalitatea compunerii, prin evitarea clișeeilor, prin noutatea abordărilor; astfel, în *U.R.S.S. Impresii de călătorie* (apărută în 1982) nu este doar o consemnare literară a periegezelor respective prin mai tot spațiul ex-sovietic (dar, *nota bene* – nu se face nici o referire la Moldova Socialistă, un posibil subtil semnal că autorul nu-i recunoaște apartenența la respectiva Uniune), ci și o conștiincioasă carte de istorie; apoi, lucrările documentare *România în circuitul universal de valori materiale și spirituale* (1972), *România în lume* (1976), *Județul Constanța în pas cu țara* (1978), rămân și astăzi surse documentare de neînlocuit pentru cercetătorul istoriei acelor ani, acribia autorului consemnând realități ca atare, în care comentariul era minimal. Alte lucrări îl propulsează pe autorul cărții de față printre antemergătorii scrierii *istoriei orale*, atât de cultivată în România postdecembristă; într-adevăr, consemnările memorialistice ale unor participanți (de stânga) la viața politică dobrogeană, evidențierea unor momente ale evoluției recente a Dobrogei prin apelul la surse ale istoriei orale – au reprezentat, la vremea apariției respectivelor cărți, noi adevăruri câștigate în procesul cunoașterii și scrierii istoriei contemporane din această parte a Țării; este vorba despre cărțile *Mărturii peste timp* (1982), *Cronică dobrogeană* (1984), *Mărturii peste timp*

Asociației Filateliștilor „Tomis”, fondator și redactor-șef (din 1995) al publicației lunare constănțene, cu largă audiență internațională, „*Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică*”.

(1984), *Pagini pentru gloria istoriei* (1986).

Așadar, autorul cărții de față nu este un neofit în demersul publicistic, așa cum au răsărit cu duiumul în ultimii anii, mulți fără a avea un minimal har al exprimării lingvistice, necum ideatice. Am ținut a evidenția, fugitiv, traiectul publicistic respectiv, spre a fi întărită cititorului încrederea în seriozitatea conținutului acestei lucrări, din perspectiva profesionalismului ca atare.

Nu doar atât însă.

Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor nu este o carte de istorie, neutră și seacă, scrisă cu mijloacele unui profesionist și onest slujitor al zeiței Clio.

Nu este, în același timp, nici un simplu reportaj publicistic, asemănător altor întreprinderi ale autorului; este o carte de suflet, a unui vrednic conațional – putem să-i spunem așa, cu deplină îndreptățire –, român de origine armeană, a cărei viață întreagă se identifică cu spațiul identitar, de acțiune și civilizație românească, dintre Dunăre și Mare.

Iată de ce mi se pare sugestiv faptul că o primă abordare a istoriei armenilor în Dobrogea a venit, în chip fericit – emblematic, totodată –, din partea unui respectabil fiu al lor, adânc cunoscător al suferințelor și martirajului, al tradițiilor și trecutului neamului, crescut în cultul cinstirii acestuia, a preamăririi sale prin fapte de cultură materială și spirituală.

În ciuda derulării unei istorii însângerate a străbunilor autorului – bunicul Simon, respectiv bunica Zarman, s-au numărat printre miile de masacrați din zona asiatică a Turciei, în 1915 –, paginile cărții nu sunt impregnate de ură și șovinism, trăsături ce poate caracterizează alte seminții, dar, iată, nu și pe armeni; dimpotrivă, el relevă contribuția conaționalilor săi – stabiliți în mare număr la Constanța, precum tatăl său, Mardiros (Matei), în 1912 (se sfârșește din viață în 1978) – la propășirea și modernizarea Dobrogei, fără a se lăsa substras de oarece conotații politicianiste ori naționaliste; este de apreciat, în acest sens, efortul privind documentarea – nume, instituții, localități, fapte, clădiri și firme – ni se perindă prin istoria, mai ales, a ultimilor 150 de ani, a existenței armenilor dobrogeni.

Întregul excurs al prezenței acestora este, fapt demn de remarcat, încadrat ansamblului evoluției istoriei Dobrogei, a vieții publice, alături de români – cu care armenii, treptat, conviețuiesc până la, deseori, asimilare –, dar și de celelalte seminții, mai ales evrei și turco-tătari, dar și greci ori bulgari sau germani. Sunt evidențiate, în acest sens, acțiuni și fapte comune ale minorităților, în viață fiind, dar și înfrățirea lor pe lumea cealaltă – așa cum mărturisesc zecile de morminte din cimitirul ortodox, bine întreținut, de la Sulina.

*Micromonografiile*⁵ repertorizate ale câtorva zeci de figuri cunoscute – unele, chiar personalități – de armeni dobrogeni, se constituie, fără nici un dubiu, la sporirea originalității volumului de față, reper obligatoriu, de acum înainte, în bibliografia de specialitate, a minorităților din România⁶. Această substanțială parte a cărții se adaugă, prin rigoarea criteriului selectiv operat, prin onestitatea și cumpănirea aprecierilor la completarea unui valoros demers național din anii trecuți⁷. Cititorilor li se recompune un amplu tablou al diversității preocupărilor profesionale în care armenii dobrogeni s-au făcut remarcați, unii în mod excepțional; fie că au fost mari comercianți, ori medici, ingineri, avocați sau artiști, publiciști și profesori – armenii dobrogeni s-au identificat, fiecare, cu spațiul în care au trăit și s-au afirmat (iar cei din generațiile mai tinere – s-au și născut aici), contribuind în mod decisiv la ceea ce s-a constituit drept *model interetnic dobrogean*.

Nădăduiesc ca această carte să capete difuzarea dincolo de cercul – tot mai restrâns, totuși – al membrilor Comunității Armene din România; armenii din Europa și America de Nord, ori Australia – mulți originari sau trăitori o perioadă în Dobrogea – își pot, iată, regăsi trecutul, astfel că o „întâlnire” cu acest volum vine să împlinească, încununându-l, rostul, în fapt, al osârdiei vrednicului său autor⁸.

În egală măsură, publicul românesc ia cunoștință, de asemenea, prin parcurgerea paginilor de față – ce umplu un gol în istoriografia dedicată Dobrogei –, de substanțiala contribuție a concetățenilor de origine armeană din județele dobrogene, la îmbogățirea istoriei și civilizației românești din acest spațiu al sud-estului european.

Reconstituirea vieții și prezenței armenilor dobrogeni, din

⁵ Ele sunt prea puține, în raport cu numărul și valoarea figurilor reprezentative ale Dobrogei; este vorba despre cele două lucrări-reper mai vechi, prețioase și încă actuale – Constanța Călinescu, **Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească. Bibliografie de recomandare** (Biblioteca Municipiului Constanța), f.e., Constanța, 1969 (322 pp.); Constanța Călinescu, I. Faier, **Dimensiunile unor vocații** (Biblioteca Județeană Constanța), f.e., Constanța, 1979 (624 pp.); precum și, mai recent, Axenia Hoge, **Personalii. Dicționar biobibliografic** (Biblioteca Județeană „Panait Cerna” Tulcea), Ex Ponto, Constanța, 2000 (250 pp.).

⁶ vezi, în acest sens, A.-A. Gemal, **Dicționarul personalităților turco-tătare din România**, Editura Metafora, Constanța, 1999 (340 pp.)

⁷ vezi B. Căuș, **Dicționar. Figuri de armeni din România**, Editura Ararat, București, 1997 (280 pp.).

⁸ Sugestionez, din acest colț de pagină, ca armenii din țară și străinătate, originari din Dobrogea, să trimită autorului fișe personale cât mai detaliate, pagini memorialistice, materiale documentare ilustrative în vederea completării conținutului informativ a unei a II-a ediții...

perspectiva locului lor în istoria și civilizația românească, de către dl. Simion Tavitian – cu atâta devotament și profesionalism, în spiritul, totodată, al adevărului istoric –, se constituie și într-o contribuție la cunoașterea mai îndeaproape a istoriei tuturor dobrogenilor, indiferent de etnie, în al 125-lea an de la *Reintegrarea Dobrogei la Statul Român* (14 noiembrie 1878), după patru veacuri și jumătate de la desprinderea ei, de către otomani, din trupul Țării Românești.

*Lect. univ. dr. Stoica LASCU,
Universitatea „Ovidius” din Constanța*

Legenda poporului armean datează de mai de îndelung, demonstrând că apăsător a fost locul celui-răpitor. Originea poporului armean se pierde în negura antichității. Încă din Antichitate s-a născut de nenumărate ori, sclavagii Urartu, considerată drept una dintre cele mai vechi civilizații ale lumii.

Istoria Armeniei este grăunț și uimicătoare, după libertate și independență. Armeniile vechiului, pe rând, istoricului celui care au marcat, Imperiul lui Alexandru Macedon, murgul, Imperiul Sasanid, alături de Imperiul otoman. Este obișnuit să fie cunoscută ca imperiul cu Dapartu și, după biratul plin al marelui vreau, dar în afară de adevărat mare că armenii au luptat neîncetat pentru independență. Îngustă perioadă de libertate aflându-se cu vreo două secole de la căderea Imperiului sasanid este precedată cu fapte legendare, care se referă la unificarea teritoriilor și unificarea, asigurând astfel un stat și pe care, Ardaron i pune bazele Armeniei Mari. Tigran al II-lea întemeiează Imperiul armean mare, în anul 98, în anul al III-lea al lui Tigran al II-lea, în anul al III-lea al lui Arsag al II-lea se luptă cu Rōm și cu înalți în vârstă timp, Vartan Mamiguanos înfruntă poporul la luptă împotriva stăpânirii sasanide, Armata lui Vartan al III-lea, în anul al III-lea al lui Vartan al III-lea.

De-a lungul secolelor Armenia avea să parcurgă drumul său, stăruind în căutarea și dezvoltării până la independență. În 1375, când regatul Armeniei Mari (Armenia) era pierdută de pe fața lumii. Vreme de aproape o mie de ani și jumătate, Imperiul armean a rămas și supraviețuit în absența unui stat propriu până în 1918, când, în urma unei bătălii furioase împotriva

I. ARMENIA ÎN ISTORIE

Istoria sa străveche și deseori încurcată, contrastele puternice ale geografiei locului, cultura sa antică și originală, toate acestea dau Armeniei un farmec unic.

În peisajul muntos al Armeniei, un aspect deosebit de frumos îl deține muntele Ararat cu cele două piscuri, Araratul cel Mare (5156 m) și Araratul Mic (3914 m), vechi vulcani stinși care se deosebesc nu numai prin înălțime ci și prin vârsta lor geologică. În timp ce Araratul cel Mare are două milioane ani vechime, cel Mic are numai trei sute mii ani. Pe Ararat (translația ebraică a numelui Statului Urartu), potrivit legendelor biblice, s-ar fi oprit, după potop, Arca lui Noe.

Din toate timpurile, Armenia a jucat un rol de punte între Europa și Asia, pe aici trecând drumurile de caravane și cele strategice, pentru a căror stăpânire imperiile învecinate au dus, în decursul istoriei, lupte sângeroase.

Istoria poporului armean datează de mii de ani, cercetările demonstrând că spațiul a fost locuit neîntrerupt. Originea poporului armean se pierde în negura antichității, iar Regatul Armeniei s-a născut pe ruinele statului antic sclavagist Urartu, considerat drept una dintre cele mai vechi civilizații ale lumii.

Istoria Armeniei este cronică a unor neîncetate lupte pentru libertate și independență, Armenia rezistând, pe rând, tuturor celor care au atacat-o: Imperiul lui Alexandru Macedon, mongolii, Imperiul Sasanid, turcii saldjucizi, rușii. Este adevărat că fiecare dintre aceste imperii au împărțit-o, după bunul plac al mai-marilor vremii, dar tot atât de adevărat este că armenii au luptat neîncetat pentru independență, lungile perioade de libertate alternând cu vremuri de restriște și de căutări. Istoria aceasta este presărată cu figuri legendare, care au reușit să unifice teritorii și oameni, asigurând astfel țării avânt și progres: Ardașes I pune bazele Armeniei Mari, Tigran al II-lea cucerește vaste teritorii străine anexându-le, Tărdat al III-lea aduce creștinismul ca religie de stat, Arșag al II-lea se luptă cu Roma și cu Iranul în același timp, Vartan Mamigonian răscoală poporul la luptă împotriva asupririi sasanide, dinastia bagratizilor ține piept arabilor etc.¹

De-a lungul secolelor Armenia avea să parcurgă drumul sinuos al măririi și decăderii, până la dispariția sa, în 1375, când regatul Armeniei Mici (Ciliciene) era șters de pe hartă. Vreme de aproape cinci secole și jumătate poporul armean a viețuit și supraviețuit în absența unui stat propriu, până în 1918, când, în urma unei bătălii decisive împotriva

armatei otomane, s-a constituit Republica Armeană independentă, care a avut însă o existență efemeră, de numai doi ani și jumătate. Bolșevizarea acesteia de către Armata Roșie, în 1920, a transformat-o într-o republică sovietică.²

Despre Armenia nouă de la Mediterană, care a dăinuit cam între anii 1100 – 1400, marele istoric Nicolae Iorga scria: „Este cu totul deosebită de regiunea Armeniei vechi... peste Marea Neagră armenii au trecut prin secolul al XIV-lea în Crimeea. Peninsula Crimeei e dominată de acel admirabil oraș Caffa, care merită numele de „regina tuturor orașelor din Orient”, apărât împotriva turcilor de soldații moldoveni și munteni. Puțin mai sus era cetatea Mangup, de unde a venit una din soțiile lui Ștefan cel Mare (Maria, de etnie armeană), pe a cărei piatră de mormânt o admirabilă perdea o înfățișează adormită într-un lung veșmânt de brocard scump. Ștefan cel Mare a avut doi cumnați (frații Mariei) care au apărât și ei orașul Caffa.

Pe tot țărmul de nord al Mării Negre se întind colonii genoveze în care armenii joacă un rol important, de la Caucaz până la Cetatea Albă. La noi, la Roman, s-a păstrat o evangheliie armenescă din secolul al XIV-lea venită de la Solgat sau Sarchat, la fel cum la Cetatea Albă o veche biserică armenescă păstrează până astăzi obiecte de mare valoare artistică și foarte frumoase pietre de mormânt, unele ceva mai noi, care nu au fost niciodată fotografiate. De la Cetatea Albă au pornit emigranți armeni către Lvov și sudul Moldovei. La Lvov se află o biserică armenescă interesantă, refăcută în timpul din urmă prin lucrări care au căutat să-i redea vechea formă. Armenii din Lvov, mulți foarte bogați, trec azi drept polonezi, iar în legătură cu armenii din Galiția circulă o întreagă literatură.

Cei din Moldova s-au așezat la Siretiu, iar la Suceava există și acum o mahala armenescă unde și românii au construit case foarte frumoase, trăind în armonie. La Botoșani, tot într-un cartier armenesc cu case dintre cele mai gospodărite din oraș colonia armenescă are și acum două biserici mari, din piatră, cu morminte împrejur și cu inscripții referitoare la oameni de seamă, menționate în colecția de inscripții din vol. II. Ulterior, un grup de armeni a trecut la Iași și altul la Roman, acest din urmă oraș fiind întemeiat, la sfârșitul secolului al XIV-lea, în mare parte, de armeni. Spre sud au coborât numai prelungiri ale acestor grupuri, până la Focșani, una din cele două biserici armenesti de aici având câteva elemente originale și interesante de arhitectură cărora le-am consacrat de curând un articol în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

Așadar, traseul armenilor a fost de la Sud spre Nord-Vest și, apoi, de la Nord spre Sud, până în Muntenia... Dacă rasa armenescă este în

general una dintre cele mai frumoase, aceasta se datorește elementului năvălitor la o epocă atât de îndepărtată – tracii, din același neam cu dacii, așa încât cele două popoare se înrudesesc prin sângele trac, moștenind și câteva caractere comune: aplecarea către poezie, iubire de muzică etc. Dovadă că armenii noi – care între ei se apelează cu numele de Haic (armean) – sunt de origine tracică o reprezintă și câteva asemănări de nume rămase și în Asia Mică și în Tracia. În Tracia o regiune se numea Meosia, în Asia Mică există Misia, unde erau Frigieni, în Peninsula Balcanică sunt Brigii. Frigienii și Misii din Asia Mică nu sunt decât elemente trace rămase în drum, pe când alte elemente trace au înaintat până la Caucaz”.³

“Armenii aduc însă un aport și mai considerabil în istoria noastră – scrie prof. Vlad Bănățeanu – prin aceea că ne dau chiar doi domni în Moldova. Se știe că Ion Vodă cel Cumplit, numit, de cronicarul Ureche, Ion Armanul, era fiul lui Ștefăniță Vodă și al unei armenice cu numele de Serpega.

Ioan Vodă Armeanul era unul din cei mai buni domni ai Moldovei, care a domnit de la 1572 – 1574, a știut să-și câștige dragostea poporului de rând prin blândețea sa față de ei și prin înțelegerea durerilor și obijduirilor pe care poporul simplu le suferea din partea nobilimii. Istoria îl consideră pe Ion Vodă cel Cumplit drept cel mai însemnat domn al Moldovei din secolul XVI fiindcă a luptat vitejește cu turcii pentru libertatea Moldovei, sfârșindu-și viața eroic în anul 1574.

Un alt domn de origine armeană a fost Garabet, care s-a urcat pe tronul Moldovei în anul 1577 sub numele de Ioan Potcoavă. Garabet era fiul legitim al Serpegei și al armeanului Sarpega, deci fratele prin mamă al lui Ioan Vodă cel Cumplit. Istoria mai cunoaște doi armeni pretendenți la scaunul domnesc al Moldovei, pe Constantin și Alexandru, fiii ai Serpegii. Istoria și uricile vechi vorbesc și de boieri armeni, dintre care unii au jucat un rol deosebit în istoria Țărilor române, pe lângă câțiva voievozi. Despre Sarchis, șoltuzul armenilor din Suceava pomenit în istoria noastră în anul 1445, am vorbit deja. Iată și alții, ca Vartic, unul din marii boieri ai lui Petru Rareș, amintit în anul 1541, care a jucat un rol important în politica Moldovei, ca sfetnic intim al domnitorului. Nicolae Iorga afirmă că acest Vartic își trage numele, cu siguranță, de la Vartan. Un altul este Iurașcu Varticovici, fără îndoială un descendent al lui Vartic, prin anul 1586 tălmăci secret al lui Iancu Sasul. Să-l notăm și pe Petre Grigorovici Armeanul, numit și Peter Armin, unul din cei mai însemnați agenți diplomatici ai lui Mihai Viteazul.

Într-o listă de boieri armeni din prima jumătate a secolului XIX, pe care o dețin de la dl. H.Dj. Siruni, directorul revistei *Ani*, întâlnim mari postelnici, serdari, paharnici, vornici, spătari, cluceri, pitari, comiși

medelniceri etc., ceea ce arată că mulți armeni au luat parte la viața politică a țărilor române. Din rândul acestora fac parte marii postelnici Asachi, serdarul și paharnicul Manuc Mirzaian (vestitul Manuc, cu faimosul han de la București, care în urma cercetărilor s-a dovedit a fi fost în legături diplomatice cu Metternich), serdarii moldoveni Solomon Trancu și Serafim Babic, vornicul și starostele Ohannes Pruncu, spătarii Gașpar Goilav de la Botoșani și Esaia Trancu de la Iași, boierii moldoveni Iacob Buicliu, Todiraș Solomon și Donic Simeon, care aveau rangul de căminari, clucerii ieșeni Garabet Hagichian și Ciobănuț, de asemenea Bogdan de la Focșani, paharnicii Anton Cerchez și Hagic Cerchezian, ambii din Roman, medelnicerii Grigore Popovici, Todiraș și Teodor Misir, șătrarul Biladurian de la Iași, pitarii Lusic Sămurcași și Garabet Anuș.

Armenii s-au încadrat mai bine în obligațiile lor de cetățeni, s-au romanizat, nu au avut niciodată atitudini provocatoare și au manifestat totdeauna recunoștință față de țara ospitalieră care i-a primit. Niciodată nu s-au prelevat de faptul că în vinele lor curge același sânge tracic sau că există pe aceste meleaguri înainte de descălecarea lui Dragoș, fapt pe care nu-l tăgăduiește nici un istoric. Niciodată nu au cerut vreun drept bazat pe vechimea lor, din contră, au fost profund recunoscători când au găsit un protector dezinteresat în persoana marelui Nicolae Iorga și sunt foarte recunoscători când le ia cineva apărarea sau îi încurajează.

Armenii nu sunt străini aici, au venit în urmă cu circa 600 de ani și s-au confundat complet cu noi, fiindcă după noi sunt locuitorii cei mai vechi ai țării. Pe bună dreptate remarcă Emanoil Ciomac în volumul *Botoșani*: „Prin cultura primită, prin educația noastră, prin afecțiunile definitive ce ne leagă, facem parte integrantă din țara românească, nu avem nici un cămin național, nici restabiliri de făcut în Asia sau aiurea și ne mulțumim pe deplin cu calitatea noastră de români, cu care ne mândrim”⁴.

După 72 de ani, la 23 august 1990, Parlamentul Armean avea să adopte declarația de independență a țării, iar la 23 septembrie 1991, pe baza rezultatului unui referendum, același Parlament a proclamat Republica Armenia, noul stat independent al națiunii armenice care ocupă azi doar a zecea parte din suprafața de peste 300.000 km² a Armeniei istorice, teritoriul, și el ciuntit, al Armeniei răsăritene, având o populație de 3,7 milioane locuitori, peste 95 la sută etnici armeni, restul reprezentând minorități (ruși, greci, asirieni).

Mulți armeni trăiesc în afara granițelor, diaspora formând comunități importante în Liban, Franța, India, S.U.A., Canada, Federația Rusă, Austria, Belgia, Bulgaria, Marea Britanie, Germania, Grecia, Italia, Olanda, Elveția, Irak, Egipt, Etiopia, Sudan, Australia, Noua Zeelandă,

Birmania, Argentina, Brazilia, Uruguay etc.

Capitala Armeniei, Erevan, este situată la o înălțime de 1500 m față de nivelul mării și are o populație de 1.250.000 de locuitori.

II. ARMENII LA PONTUL EUXIN

Vestiți negustori în secolele XVI-XVIII, armenii s-au dovedit rezistenți la vicisitudinile timpului, migrația lor spre Europa începând sub presiunea turcilor, mai cu seamă după ocuparea unei însemnate părți din țara lor, la începutul secolului al XVI-lea. Puternice colonii s-au constituit la Lemberg și la Veneția, aceasta din urmă fiind centrul european al comerțului levantin. La Constantinopol, în Turcia cât și în porturile Mării Negre ei dețineau poziții economice importante, fiind bancheri și organizatori ai marelui negoț, mediatori de seamă ai comerțului dintre Orient și Occident. În această calitate, armenii atingeau frecvent orașele și porturile de la gurile Dunării și țărmul de vest al Mării Negre unde s-au așezat într-un unimăr mare, având adesea rol important în viața economică și spirituală a acestor locuri.

La mijlocul secolului al XIV-lea, având învoirea genovezilor, armenii au întemeiat la Caffa, în Crimeea, o puternică colonie negustorească. În perioada următoare, contactul lor cu Țările Române a devenit mai puternic în 1445 corăbiile lor fiind semnalate la Walarand de Warin la Cetatea Albă. Nicolae Iorga a remarcat rolul lor în dezvoltarea comerțului și culturii Țărilor Române, mai ales după ocuparea Crimeei de către turci, în 1475, când numeroși armeni s-au pus sub protecția lui Ștefan cel Mare. Armenii din Dobrogea erau veniți din teritoriile ocupate de otomani, fie din Țările Române, mai ales din Moldova.

Una din căile de negoț practicate de armeni pleca din Lemberg, trecea prin Suceava și apoi urma drumul Isaccea – Babadag – Bazargic sau se îndrepta spre Sulina, pentru a ajunge la Constantinopol. (Mențiune de H.D.Siruni în revista *Ani*, Anuar de cultură armenească 1942-1943, despre legăturile seculare între armenii din Polonia și cei din Moldova, București, 1943). Caravane importante conduse de un caravanbași armean străbăteau Dobrogea, pe rutele lor cantonându-se și primele colonii armenesci.

Silistra este primul dintre orașele dobrogene în care armenii sunt atestați. În 1630 cronicarul Grigore din Daranagh menționează existența unei biserici armenesci slujită de mai mulți preoți. Aici, cu prilejul trecerii sale, el cunoaște un diacon armean, Șugar, născut în Silistra și reîntors acolo după o îndelungată ședere în Moldova, încă o dovadă a circulației frecvente a armenilor între Principatele Române dunărene și Dobrogea.

Vechimea comunității armenice din Babadag se situează tot spre începutul secolului al XV-lea. Despre biserica din această localitate, în 1649, se amintește în memorialul unei colecții de versuri armenesci aflate

astăzi în biblioteca Mechitariștilor din Viena, iar peste câteva decenii i se dăruia un exemplar din *Viața Sfinților*, tipărit în 1675 la Constantinopol.

Evilia Celebi, spahiu, cărturar și călător otoman, referindu-se, în notele sale (1656 – 1666) la legăturile românilor cu alte etnii, scria: „Ei (românii) trăiesc în bune relații cu cei din neamul armenesc...”

Pe țărmul mării, armenii s-au așezat la Constanța, numărul și intensitatea activităților oscilând în funcție de destinul zbuciumat al acestui oraș. Un indiciu sigur al prezenței lor anterioare este părăsirea bisericii armenesti în 1760, când odoarele sale au fost duse la Babadag. Colonia armeană, care a lăsat în urmă un cimitir destul de vechi, trebuie să fi existat, deci, înainte de această dată.

Potrivit statisticii lui Ion Ionescu de la Brad existau, în 1850, în jurul a 75 de familii de armeni. Statistica lui Beloțercovici indică 111 familii, dar, din datele recensământului lipsind Silistra, rezultă că numărul lor era, de fapt, mult mai mare.

Dr. Camille Allard, însărcinat cu serviciul medical de pe lângă Misiunea franceză pentru poduri și șosele în regiunea dunăreană, un pasionat de antropologie și etnografie, în lucrarea *Misiunea medicală în Tataria – Dobrogea* (Paris, 1857) menționează că în anul 1855 „În Dobrogea se întâlnesc turci, tătari, bulgari, ruși de diverse rase, valahi, nemți, evrei, greci, armeni, țigani”. Același autor, în volumul *La Bulgarie orientale*, Paris, 1864, scrie: „Tulcea este cel mai mare oraș din această regiune a Turciei... Turcii constituie colonia administrativă și militară. Bulgarii formează aici, împreună cu moscoviții și velico-rușii, masa populației. Se întâlnesc aici și mulți valahi și moldoveni... Evreii, polonezii, grecii și armenii formează aproape singura colonie comercială, de altfel foarte importantă, din Tulcea...”

Și alți călători străini și autohtoni menționează în amintirile lor prezența armenilor în Constanța. Astfel, George I. Auneanu, printre cei dintâi funcționari români de după Războiul de Independență care au pășit pe pământul Dobrogei la 19 noiembrie 1878, menționa în *Amintiri asupra trecutului* (Constanța, 1937): „Populația orașului era compusă din: greci și tătari în majoritate, apoi armeni, bulgari, puțini turci ca și evrei de rit spaniol, caraim și galițieni. Locuitorii orașului aflați la anexare erau binevoitori față de români și-i primeau cu plăcere în locuințele lor, mai ales că, mai toți locuitorii, cu excepția turcilor și tătarilor, fiind în contact cu agricultori români din stânga Dunării, veniți mai de mult timp pe aceste locuri, cunoșteau limba românească. Biserici au fost: Greacă, Catolică, Armeană și Bulgară, care sunt și în prezent, iar Geamii mai multe, din care principală era cea din str. Carol de acum. Sinagogă, numai cea din str. C.A.Rosetti, unde erau case vechi din scânduri și, pe la anul 1882 – 1883, a început a se clădi casele „Aleon”,

iar nu că ar fi existat înaintea venirii românilor, după cum susțin unii istorici”.

Armenii s-au aflat în administrația orașului Constanța și înainte de anul 1878. „În epoca Tanzimatului, asigurându-se libertatea conștiinței religioase a populațiilor din Imperiul otoman (1856), s-a acordat drept de reprezentare proporțională în organele administrative comunităților diferențiate după criteriul religios (musulman, ortodox, catolic, mozaic etc.); numele înscrise în izvoarele „sâlname” indică funcționari reprezentând aceste categorii etnico-confesionale... Ne mărginim în exemplificarea de față să marcăm deosebirea numai între reprezentanții comunității musulmane (turco-tătare) și nemusulmane (români, bulgari, greci, evrei, armenii etc.) care au reședința la Constanța. Este de observat că reprezentanții comunității nemusulmane nu apar în toate organele puterii de stat”. (*Anca Ghiață, România de la Mare* p. 11, 1992, prestigioasă publicație, seria nouă, fondată de eminentul istoric Șteoaică Lascu, președintele Asociației Cultural-Istorice Dobrogene *România de la Mare*.)

Astfel, în Comisia pentru înregistrarea bunurilor imobiliare (tahrir-i-emalâk komisyonul) apare ca membru și armeanul Hamparsun. De asemenea, în 1856, la conducerea administrației vămii din portul Constanța vine Artin Aslan, de origine armeană, cel care participă la reconstrucția farului pe stânca din colțul de sud-est al peninsulei. Farul s-a aflat în funcțiune până în 1913, dată după care a fost construit și a intrat în avizele pentru navigație Farul Mare.

În legătură cu biografia lui Artin Aslan se vehiculează mai multe versiuni. Se afirmă, astfel, că a făcut școala la Constantinopol, după care a fost trimis în Germania de autoritățile turce pentru a urma școala militară. A participat la războiul Crimeii, iar după Pacea de la Paris (1856) a fost transferat de la Odessa la Constanța, ca reprezentant al Companiei engleze Barklay. Stabilat la Constanța, cu familia, este numit vameș al portului.

La muzeul Marinei Române se află o scrisoare a unei rude a lui Artin Aslan din București, în care se spune: „Bunicul soției mele s-a născut la Marsilia în anul 1830. Tatăl său a părăsit țara natală, Armenia, din cauza pogromurilor turcilor și, după multe pelegrinări, s-a stabilit la Marsilia, unde s-a căsătorit cu o franțuzoică. Din această căsătorie a rezultat doi copii. După ani de muncă a reușit să cumpere o corabie cu pânze, destul de mare, spre a putea înfrunta marea. Tatăl murind, corabia a revenit fiului mai mare, Artin Aslan.

Războiul Crimeii a început în noiembrie 1853, prin declarația de război de către Turcia – Rusiei, la care în martie 1854 s-a raliat Anglia, Franța și în ianuarie 1855 Sardinia (care în acea vreme era regat

independent).

Prin cucerirea fortului Malahov, în septembrie 1855, de aliați, Sevastopolul a fost evacuat de ruși, care au fost nevoiți să accepte tratatul de la Paris din 30 martie 1856, impus de aliați.

În timpul acestui război Artin Aslan a transportat cu corabia lui de la Marsilia în Crimeea soldați francezi și armament, iar de la Constantinopol alimente. În luna noiembrie 1854, întorcându-se din Crimeea, a întâmpinat o furtună de o violență nemaiîntâlnită. Marinar experimentat, cunoscând bine țarmurile Mării Negre, a reușit să navigheze cu corabia lui până când slaba licărire a unui far l-a condus să acosteze pe o faleză din Constanța.

În această formidabilă furtună flota franceză a pierdut vasul amiral „Henric al IV-lea”, flota engleză unul din cele mai moderne vase, „Prințul Negru” și, în plus, multe vase de război și transport.

Artin Aslan, coborând pe uscat, a bătut la prima casă ce i-a apărut, casă ce se afla la colțul actualei străzi Remus Opreanu cu Bulevardul Carpați, vis-à-vis de farul genovez. În această casă locuia familia bunicei soției mele, Mairam Aslan (întâmplător, același nume de familie).

Farul care l-a condus pe Artin Aslan spre Constanța a fost construit de corăbierii genovezi în veacul al 13-lea.

După câteva săptămâni petrecute în Constanța, a plecat la Constantinopol, continuând să facă transporturi spre Crimeea pentru armata franceză. Războiul terminat, a plecat la Marsilia, unde a vândut tot ce poseda și apoi la Constantinopol, unde a vândut și corabia. Cu o parte din banii obținuți, printr-un substanțial bacșiș dat unor dregători turci, a reușit să capete concesiunea vămii din Portul Constanța, reușind astfel să finalizeze planul pe care îl concepute cu ocazia șederii în Constanța în anul 1854.

Din anul 1858 și-a luat în primire funcția de vameș al Portului Constanța. Cele trei sigilii care îi acordau funcția de vameș șef al Portului Constanța au fost donate Muzeului de Arheologie și Istorie Națională Constanța, unde se găsesc și azi.

În anul 1861 s-a căsătorit cu Mairam Aslan, care, după cum a mărturisit, l-a făcut să se hotărască să se stabilească în Constanța.

Deoarece vechiul far genovez era foarte deteriorat, amintindu-și că acest far l-a salvat în 1854, Artin Aslan, contribuind cu o sumă importantă și cu contribuția altor proprietari de corăbii, cu ajutorul unei companii engleze, care lucra pentru turci la amenajări în portul Constanța, au construit, pe locul vechiului far genovez, un nou far, destul de avansat pentru acele vremuri.

Bunica soției mele i-a spus că la fundația farului Artin Aslan a îngropat o casetă din metal în care era un document cu numele celor ce

au contribuit la construcția farului”.

Prima imagine a farului apare în vederea făcută de dr. Camille Allard, în 1855, la Constanța, în timpul războiului Crimeei, cu ocazia prezenței în oraș a unui contingent de trupe franceze. După desen, farul are aproximativ forma și dimensiunile lui de azi. Este probabil ca farul, pe locul și forma din 1855, să fi existat și în 1828, deoarece apare pe o vedere datorită lui Hector de Bean, al treilea atașat al Franței pe lângă curtea Țarului Nicolae al II-lea. (După I.C.Băcilă, *Pictori francezi prin țara noastră 1828 – 1856*, 1923; G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi sec. XVIII-XIX*, 1926).

Din cercetarea celor trei ștampile existente la Muzeul de Arheologie și Istorie Națională Constanța, în anul 1866 Artin Aslan mai funcționa ca vameș. A locuit vis-à-vis de vechiul hotel „Carol”, unde și-a făcut o casă cu două etaje.

Cele trei ștampile executate din argint aurit sunt de mărimi diferite. Cea mai mare, cu dimensiunile de 4 cm lungime și 2 cm diametru, are înscris pe talpă cu caractere arabe, în limba turcă, *AYNI YIL Aslan, seria 1280; oglu Artin*. Cea de-a doua, cu lungime de 4 cm și diametru de 1 cm, are înscris pe talpă cu caractere arabe, în limba turcă, inițialele *Aleksan velid Artin*. Ultima ștampilă cu lungime de 2,5 cm și diametrul de 1,2 cm are înscris pe talpă cuvintele *Artin, 1282*.

Faptul că în deceniile VI și VII ale secolului al XIX-lea în orașul Constanța a fost nevoie doar de un singur vameș pentru taxarea produselor încărcate în port denotă caracterul restrâns al activității comerciale.

Prin căderea sub turci a porturilor românești Chilia și Cetatea Albă, Marea Neagră a devenit mare închisă și, de aceea, primejdioasă. În schimb, negoțul pe marele fluviu a prosperat încet, dar sigur: din Brăila și din Galați (care deschideau drumul comercial al Poloniei și Moldovei) și Silistra (spre care veneau produsele din Transilvania și Țara Românească) negustori români, armeni, greci, evrei și ragusani își îndreptau mărfurile, pe uscat, către Adrianopol și Constantinopol.

O amploare mai mare va cunoaște activitatea din portul Constanța abia după reunirea Dobrogei cu România, la 14/23 noiembrie 1878.

În privința locuitorilor acestor meleaguri, după izvoare diferite rezultă că pe lângă musulmani și români, în cazalele dobrogene locuiau bulgari, ruși, lipoveni, cazaci zaporojeni, germani, greci, armeni, evrei, ba chiar și negustori unguri, italieni și dalmațieni. (*Ion Ionescu de la Brad, Excursion...*, L. Visovich, *Zur Statistik der Dobrodsha, în Wochenschrift für Volks wirtschaft und Statistik, Wien, 1863, p.698; Constantin C. Giurescu, Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne, Constanța, 1966, p.15*).

La Sulina coviețuiau, cu mult înainte de războiul din 1877, români, turci, albanezi, germani, austrieci, polonezi, englezi, francezi, danezi și persani (M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XIX-lea, București, 1904, p.267*).

La recensământul de la sfârșitul secolului al XIX-lea Sulina era locuită de greci – 2056, români – 803, ruși lipoveni – 601, armeni – 444, turci – 268, austrieci – 211, evrei – 173, albanezi – 117, germani – 49, italieni – 45, bulgari – 35, englezi – 24, tătari – 22, muntenegreni – 22, francezi – 11 etc.

În prezent, Sulina are statut de oraș, iar numărul populației se cifrează la 5.484 locuitori din care: români – 4.532, ruși lipoveni – 695, ucraineni – 154, greci – 68, turci – 11, măghiori – 4, sârbi – 4, germani (sași) – 3, romi – 1, armeni – 2, alte naționalități – 9. Pe bună dreptate observă Echim Andrei, în volumul intitulat *Condiția populației din Rezervația Biosferei Delta Dunării*, „cea mai numeroasă la debutul secolului (XX – n.n.) și care constituia fără îndoială sufletul urbei și poate condiția prosperității – cea greacă, astăzi este o prezență aproape simbolică, reprezentând ceva mai mult de 1 la sută din totalul populației. Iar populația românească, ce reprezenta odinioară cca. 10 la sută din totalul populației, astăzi formează marea majoritate, 83 la sută. Alte etnii, care, fără îndoială, au contribuit odinioară substanțial la prosperitatea urbei, cum ar fi armenii și evreii, azi nu mai au nici o prezență (2 armeni și nici un evreu). Acest fapt, dacă nu este cauza, este, oricum, relevant pentru decăderea urbei ca centru comercial și de navigație”.

În 1872, la Sulina, a lucrat, ca reprezentant al „Companiei farurilor Imperiului Otoman”, Jiraer I. Nazaretean, care publica, în 1882, la Tulcea (Tipografia Română) o broșură intitulată *Note istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, din care cităm: „La 1871, când în *Journal de Bucarest* publicam corespondențele mele din Sulina, prin care arătam speranța și credința că Dunărea până la gurile ei va deveni română, toți mă calificau drept utopist; astăzi, când această dorință a inimei mele s-a realizat așa de curând, aș dori ca Dobrogea să fie cunoscută tuturor românilor pentru ca ei s-o poată iubi precum o iubesc eu...”

J.A. Nazaretean – scrie publicistul și scriitorul constănțean Cioroiu Constantin – nu numai că a cunoscut provincia transdunăreană, dar în broșura sa se arată deosebit de documentat privind trecutul demografic al acesteia. „Dobrogea – arată Nazaretean – ab-antiquo a fost locuită de români și cu drept cuvânt se poate asigura că ei sunt locuitori autohtoni ai acestei provincii, chiar și localitățile unde sunt așezați locuitorii de altă gintă au păstrat până astăzi numirile române, precum: Calica, Pârlita, Săraca, Portița, Sf. Gheorghe, Iglița, Piatra Fetei, Petroasa, Cocoș, Drăgaica, Tocilele, Valea Plopilor, Oblușita etc. etc...”

Multe din etniile ce locuiau pe aceste meleaguri au avut un caracter flotant. Principalele comunități etnice care au colonizat Dobrogea, mai cu seamă în secolul al XIX-lea, au fost bulgarii, rușii, lipovenii, germanii, grecii, armenii și evreii, care apar și în statistica întocmită din dispoziția guvernatorului rus Beloțercovici, imediat după 1877 (C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, p. 234).

Colonia armenescă din Babadag datează de pe la 1500, iar biserica este menționată prima oară într-un manuscris din 1649. Călător neobosit și cronicar, preotul armean Minas Pajichianț, trecând, în 1803, prin Babadag, a găsit aici 40 de case armenesti, precum și o biserică veche, din piatră, cu hramul „Sf. Cruce din Varag”, arsă apoi în 1823 și reconstruită, în 1828, printr-un firman al sultanului.

Din datele existente rezultă că în Tulcea comunitatea armeană s-a constituit abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, întrucât prin 1830 se ridica aici un mic paraclis acoperit cu olane, menit să servească vieții lor religioase. Tot în această vreme se întărește și colonia armeană din Sulina.

Istoricul Suren Kolangian, stabilit în S.U.A., într-un articol publicat în *Ararat*, referindu-se la trecutul armenilor din Constanța scria: „Acum 239 de ani, Simon Erevanți (adică din Erevan), Catoligos al tuturor armenilor din anul 1763, descrie în cartea sa *Djampr* despre coloniile armenesti din Țara Rumeliei, pendinte de Sf. Scaun din Ecimiadzin. Sunt menționate astfel localitățile locuite de armeni: Akkerman (Cetatea Albă), Kili (Chilia), Ismail, Babadag, București, Focșani, Roman, Botoșani, Suceava, Iași, Chișinău, Hotin, Brăila și Constanța. Din descrierea autorului rezultă că la Constanța armenii aveau biserica lor proprie”.

Grigore Goilav, în lucrarea sa *Biserici armenie din Țările Române* (București, 1911, pag. 24 – 25), scrie, la rândul său, despre armenii din Constanța: „După tradiție și după pietrele găsite cu mulți ani în urmă pe vechiul cimitir armenesc din Constanța, unde s-a aflat și vechiul sfânt lăcaș, colonia armeană se află în aceste locuri cam prin 1760. Când s-a desființat vechea biserică, odoarele ei au fost transportate la Biserica armeană din Babadag, unde au fost mistuite din păcate de un incendiu (1823)”.

După cum ne arată Gr. Goilav, între anii 1760 – 1850 viața coloniei armenie a rămas puțin cunoscută. După războiul ruso-turc din 1854, numărul armenilor începe să crească încetul cu încetul. O monografie din 1860 menționează că armenii din Constanța dispuneau, în partea de vest a orașului, de un cimitir cu o suprafață de 3.228 mp. În acest cimitir se aflau, în anul 1908, pietre funerare cu grafie armeană, plăci din marmură aduse de la Constantinopol, dar care au fost lăsate pieirii.

Dr. Vartan Krikorian, cercetător la Palatul Manuscriselor din Erevan (Madenataran), publică, în 1984, enciclicile Catoligosului tuturor armenilor, Gugas Garneți.

Într-un document din 1784, scris la Ecimiadzin, apare știrea că prelatul Stepanos al Rumeliei a încetat din viață, „pierderea lui înmulțind durerea sa. Și pentru că răposatul nu și-a terminat misiunea în întregime, a fost desemnat un nou prelat, Krikor arhimandritul, ca să păstorească pe armenii din această parte”. Sunt pomenite orașele Keostenge (Constanța), Chilia, Ismail, Isaccea, Silistra, Bazargic, Babadag etc. Rezultă deci că în 1784 și înainte de această dată au existat colonii de armeni, probabil cu bisericile lor proprii. (Doc. Nr. 861, 1784, maiu, pag. 419 – 420 din cartea tipărită și manuscrisul cu Nr. 2803 pp. 426 – 427).

«“În cercetările mele de la Erevan – spune Suren Kolangian – în cadrul secției „Periodice armenesti”, aflate la Palatul manuscriselor, am întâlnit în ziarul *Arevelk* (Orient) din 1889 (Nr. 1691 din 13 septembrie) care apărea la Constantinopol, un articol despre viața armenilor din Constanța. Profesorul și etnograful Manuel Mirahorian (1856 – 1934), tatăl renumitului medic Leon Mirahorian, scria că în urmă cu 105 ani (1784) numărul din Constanța era de 40 – 50 de case (familii), iar în satele din împrejurimi de 35 de case. Ocupația principală – comerțul și meseriile. În afara acestora se mai găseau aproximativ 300 de armeni, pibegi veniți din Armenia, care lucrau în port. Se mai menționa în articol că armenii au reușit să construiască o biserică frumoasă, având un preot și un diacon. Lângă biserică s-a ridicat și o școală. „Acolo am văzut copii vorbind armeneste. Se dădea mare importanță învățământului în limba maternă. Profesorul școlii, un tânăr blând, dl. H. Vosdaikian, venit din patria străbună ca profesor de limba armeană, a ajutat foarte mult ca elevii să scrie și să citească armeneste. Atunci când am vizitat școala, ea era frecventată de 35 de elevi. Printre marii comercianți ai orașului se aflau și frații Frenkian, un adevărat sprijin pentru biserică și școală.”»

III. ARMENII ÎN ADMINISTRAȚIA ȘI STATISTICA DOBROGEI

Dobrogea, străjuită de munții Hercinici, scăldată de apele Dunării și Mării Negre, veche provincie istorică – Scythia Minor – locuită de geți și sciți, ocupată de romani, invadată de goți, huni și alani, a aparținut de Bizanț, a fost independentă sub Dobrotici, a făcut parte din Țara Românească sub Mircea cel Bătrân, revenind la patria-mamă la 15 noiembrie 1878, după ce cunoscuse stăpânirea otomană timp de peste 400 de ani. Cu o zi înainte, domnitorul însuși asista, la Ghecet, la intrarea trupelor destinate pentru România Transdanubiană. Cu acest prilej istoric soldaților le-a fost citită Proclamația către Armata Română, document în care se regăsesc concepțiile de guvernare ale oamenilor de stat, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, autorul proiectului de manifest, care suna astfel:

“Soldați! Puterile mari europene, prin Tratatul de la Berlin, au unit cu România Dobrogea, această veche posesiune a părinților noștri de mai înainte. Azi veți pune piciorul pe acest pământ care devine din nou românesc. Acum veți merge în Dobrogea, nu în calitate de cuceritori, ci amici, ca frați ai locuitorilor, care de azi înainte sunt concetățenii noștri.

Soldați! În această nouă Românie veți găsi o populațiune care în cea mai mare parte este deja românească. Însă veți găsi și locuitori de alt neam și alte credințe. Toți acești, care devin membri ai statului român, cu același drept la protecțiunea și la dragostea voastră.

Între ei veți găsi mahomedani, ale căror obiceiuri se deosebesc de ale noastre. Vă recomand cu deosebire să respectați credința lor.

Fiți în mijlocul noilor voștri conaționali, ceea ce ați fost atât în timp de pace cât și pe câmpul de onoare; model de bravură și de disciplină, apărători ai drepturilor României și anteluptători ai legalității și ai civilizației Europei; astfel vă cunoaște acum întreaga Europă, și cu mândrie confirm aceasta.

Așadar, drum bun soldați și Dumnezeu să vă apere!

Trăiască România!

Dat la Brăila, la 14 noiembrie 1878”.

Pășind pe solul dobrogean, ostașii români au fost primiți pretutindeni cu nesfârșite urale, ovații, cu flori, cuvântări înălțătoare, patriotice, rostite de notabilitățile localităților prin care mășăluiau trupele. Comunitățile etnice au adresat în acele zile guvernului român telegrame de felicitare, exprimându-și adeziunea față de actul istoric la care luau parte, cât și credința sinceră pentru noua lor patrie.

23 noiembrie 1878 se înscrie ca o dată memorabilă în istoria urbei

tomitane. Bravei oștiri române, care a vărsat mult sânge pentru dezrobirea popoarelor din dreapta Dunării, i se face o primire triumfală la Constanța. Orașul era împodobit sărbătorește cu steaguri tricolore și uriașe ghirlande de flori, navele din port au arborat marele pavoaz, bisericile au bătut puternic clopotele, dangățul lor alăturându-se uralelor miilor de cetățeni veniți să-i întâmpine pe eroii zilei.

În volumul *Constanța – contribuții la istoria orașului*, Constantin și Natalia Bancu menționează: „Populația orașului, români, greci, armeni, turci și tătari, a manifestat pentru victoria obținută de armata română în luptele de la Plevna... Toată populația, mulțimea de elevi, îmbrăcați în haine de sărbătoare, au străbătut străzile și piața centrală a orașului și, îndreptându-se spre locuința prefectului Remus Opreariu, au manifestat bucuria și respectul față de administrația românească... În amintirea acelei zile s-a numit Piața 23 noiembrie, locul ocupat acum de clădirea oficiului poștal”. (azi, Muzeul de artă populară – n.n.)

Căldura cu care au fost primite trupele își găsește explicația și în misiunea de primă importanță încredințată acestora. Încă din primul moment, unitățile au fost dispersate în întreaga Dobroge, pentru lichidarea dezordinii, pentru restabilirea vieții pașnice și a siguranței locuitorilor. Îndurând suferințe, lipsuri și, nu de puține ori, chiar jertfe omenești, armata României a instaurat în noua provincie a țării normele de viață ale unui stat civilizat. În manifestările publice solemne organizate de români și reprezentanții celorlalte naționalități, înaintea instalării administrației românești și în afara prezenței sale se pot identifica forme de exprimare ale autodeterminării și dreptul de opțiune la apartenența cetățenească. Faptul că, după unire, mii de locuitori de diverse naționalități s-au întors în Dobrogea, devenind, fără constrângere, cetățeni ai României, confirmă cum nu se poate mai bine acest fapt.

La 23 noiembrie 1878 autoritățile românești au început preluarea oficială a administrației Dobrogei, dar trupele țariste au continuat să staționeze aici și la începutul anului 1879, un an aproape de la semnarea păcii.

Instaurarea de facto a suveranității României în cadrul noii frontiere maritime, încununa un act național de cea mai mare importanță după Unirea Principatelor. În 1879 restabilirea autorității statului român asupra Dobrogei, străveche provincie istorică românească, poate fi socotită ca fiind a doua etapă majoră a procesului de desăvârșire a unității de stat a românilor. Noua fațadă maritimă, în lungime de 240 km, împreună cu portul său Constanța, deschidea României o largă fereastră spre mările și oceanele lumii, permițându-i să participe sub aspect economic, politic și cultural la dialogul mondial, în spiritul tradițiilor și aspirațiilor sale de popor, mândru, pașnic și talentat.” (*Istoria Dobrogei*, p. 351).

Legea pentru organizarea Dobrogei, promulgată la 9 martie 1880, declara, în art. 3, cetățeni români pe toți locuitorii din Dobrogea care, în ziua de 11 aprilie 1877, erau cetățeni otomani.

La 13 noiembrie 1878, prefectul județului Constanța, Remus Opreanu, aplică strict dar cu elasticitate, Legea pentru organizarea Dobrogei, neadmițând consilieri pașaportari, dar susținând pe negustorii din urbe, indiferent dacă erau cetățeni români sau pașaportari, pe considerentul că aveau în mână comerțul.

Toate cultele minorităților s-au bucurat de un tratament egal și tolerant. În Constanța, de pildă, ele se oficiau în lăcașuri de cult protestant și catolic, în biserici ale populației grecești, bulgărești și armenesti, în sinagogi israelite de cult spaniol și occidental, în moschei și geamii, în limba de cult consacrată.

Încurajați de noua administrație românească, locuitorii Constanței trec la modernizarea acestei așezări specifice portuare, cu imagini contrastante: case din cărămidă, magazine din paiantă, alături de cele din piatră sau scândură, case arătoase, vile consulare, hoteluri alături de bănci, cafenele și chiar grădini de vară, alături de maidane sau case părăsite. Obiective majore se puneau în fața noilor autorități comunale chemate să schimbe din temelii vechea așezare tomitană: recensământul populației, denumirea străzilor, amenajarea acestora și multe altele.

În primul consiliu comunal, alături de români, turci, greci, bulgari s-au numărat și armeni. G. Auneanu amintește că, de la sosirea autorităților române, printre notabilitățile orașului a cunoscut pe George Caridia, Al. Logaridi, Al. Cecilianopolu, Arist Benderli, Baruh Seni, D. Sassu, M. Frenchian și O. Despoti, toți mari cerealiști.

Dobrogea a fost considerată, de nenumărate ori, un model interetnic, o zonă în care s-au împletit în mod fericit tradiții dintre cele mai diverse. Minoritățile s-au bucurat de cadrul legal în ce privește protecția. Se cuvine să amintim, în acest sens, articolele 10, 21, 24, 26, 27 din Constituția României de la 1866, art. 441 al Tratatului de la Berlin, Proclamația către dobrogeni a Domnitorului Carol din 14 noiembrie 1878, cap. II – despre drepturile dobrogenilor, din Legea pentru Organizarea Dobrogei din 1880, Legea pentru organizarea judecătorească în Dobrogea din 30 martie 1886 sau Legea pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din județele Constanța și Tulcea din martie 1909.

Edificatoare este participarea locuitorilor de alte naționalități ai Dobrogei la activitatea politică, economică și culturală a orașului Constanța. De pildă, din primul Consiliu Comunal constituit la 12 decembrie 1878 făceau parte și reprezentanții minorităților conlocuitoare. Din cei 158 consilieri care au condus destinele urbei în perioada 12

decembrie 1878 – 1928 s-au numărat și opt armeni: Gebrail Frenchian, Agop Tomasian, M. Lucmanian, Mogîrdici, Garabet Margarian, A. Damadian, Calust Anton și Parsec Polladian, iar din Comisia Interimară întrunită la 12 octombrie 1888 făcea parte și un armean, Garabet Frenchian. (conf. ANC, fond Primăria Constanța, dosar 1/1878, f. 41).

La 26 august 1880, sub auspiciile Primăriei Constanța, la convocarea prefectului, a fost ales forul comunității armenе. Dintre cei patru candidați a fost ales Matos Hagi Hamparțumian, care, împreună cu parohul bisericii și un efor numit de guvernul țării, alcătuiau eforia armeană (enoriașii bisericii armenе în 1890 erau în număr de 102 conf. ANC, fond Primăria Constanța, dosar 22/1890, f. 39-48).

Vorbind despre aleșii urbei, Ioan M. Focșa, secretar general al Primăriei Constanța, spunea: „Aceștia sunt fruntașii orașului, care au condus gospodăria comunală în epoca de la reocupare și până astăzi (1923) și ne mândrim că, printre dâșșii, s-au găsit oameni de inimă, cu dorul pentru binele și propășirea comunei, care i-au asigurat un progres netăgăduit, fiind o pildă pentru noi perseverența și cinstea lor în administrația publică”.

Un armean originar din Basarabia, Teodor Zadic, a fost subprefect la plasa Mangalia în 1906, apoi șef de birou la prefectura Constanța, cunoscut mai târziu ca întreprinzător în industrie și susținător al culturii la Pontul Euxin. Alt armean, D. Burdea, a fost primar al comunei Negru Vodă, județul Constanța, descendent al uneia din familiile Burdea din Panciu, factor activ în gospodărirea localității cu populație alcătuită din români, turci, bulgari armeni. În anul 1925 a fost numit ajutor de primar al Constanței K. Zambaccian. Gr.M. Grigoriu, fruntaș al obștei armenе, între anii 1913–1920 a fost ajutor de primar. Mare filantrop. A sprijinit atât biserica cât și școala armeană din Constanța. Gebrail Frenkian a fost o personalitate marcantă în viața economică și socială a urbiei tomitane. A murit în luna martie 1900. Necrologul publicat în ziarul *Viitorul Constanței* este edificator: „Defunctul era unul din fruntașii comerțului. Decorat cu Ordinul „Coroana României”. În mai multe rânduri a fost președinte al Camerei de comerț și membru în Consiliul Comunal. Prin afabilitatea sa, Gebrail Frenkian își câștigase simpatii în toate cercurile sociale”. A fost președinte al Lojei Masonice din Constanța. Gabriel Frenkian a înălțat pe strada Mircea cel Mare numărul 16 un edificiu impozant, în care la parter a funcționat primul oficiu poștal comunal.

Începând din deceniul al II-lea al secolului XX, ca urmare a creșterii curentului șovin, a legilor rasiale, de îngrădire pe criterii etnice, până la 23 august 1944 nici un armean constănțean nu a ocupat funcții publice și nu a fost ales în organele locale ale puterii de stat. După această dată, în ciuda proclamării egalității naționalităților, până în

decembrie 1989, nici un cetățean român de etnie armeană nu a fost ales și nici desemnat în organele puterii executive sau politice ale vremii.

S-a vehiculat, de unii cercetători dobrogeni, că aria de răspândire a populației armenesti, pe teritoriul Dobrogei, s-ar restrânge doar la orașele Constanța, Tulcea, Sulina, Babadag, Medgidia, Cernavodă, Hârșova. Documentele de arhivă și actele de stare civilă contrazic aceste ipoteze. De exemplu, în 1911, în localitatea Murfatlar, cu o populație de 1.500 suflete, 150 erau de etnie armeană, în comuna Viișoara, la 13 noiembrie 1911, s-a născut Manuchian Manuc și în multe localități dobrogene au locuit familii de armeni. Se poate afirma, cu certitudine, că armenii erau așezați nu numai în principalele centre urbane din Dobrogea, dar și în majoritatea localităților rurale, unde, în principal, se ocupau cu meșteșugurile, negoțul și în mai mică măsură de agricultură.

În ce privește dinamica creșterii populației Dobrogei, în tabloul intitulat „Etnografia Dobrogei la 1850”, întocmit de Ion Ionescu de la Brad (*Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja avec un carte ethnographique*, Constantinopol, 1850, p. 153), cât și în recensământul guvernatorului rus Bielosercovici, populația nu a fost diferențiată pe medii urbane sau rurale. Potrivit datelor lui Bielosercovici, românii reprezentau în Dobrogea 22%, tătarii 38%, turcii 18%, bulgarii 13%, grecii 4%, armenii, evreii, lipovenii, diverse naționalități câte 1% fiecare. Potrivit aceleiași surse, în 1878 românii erau în Dobrogea (sangiacyul Tulcea până la linia ferată Constanța – Medgidia – Cernavodă) în proporție de 35%, bulgarii 29%, ruși 10,1%, lipoveni 9,7%, greci, armeni, evrei, tătari 14,7%.

Conform datelor prezentate de Primăria Constanța pentru anul 1880 existau, la acea dată, 279 români, 1.543 greci, 348 bulgari, 175 armeni, 410 turci, 1.804 tătari, 3 sârbi, 29 germani, 37 austrieci, 12 unguri, 32 englezi, 8 ruși, 234 evrei, alte naționalități 248, totalul populației fiind de 5.203. M.D. Ionescu preciza, în lucrarea *Cercetări asupra orașului Constanța* (Tipografia „Thoma Basilescu” 1897, p. 88) că la 1895, din totalul de 10.419 locuitori ai Constanței, 2.519 erau români, 2.460 greci, 1.060 bulgari, 2.202 musulmani, 855 evrei, 51 francezi, 109 italieni, 559 armeni, 45 englezi, 181 austrieci, 331 germani, 5 olandezi, 33 ruși, 4 sârbi, 4 muntenegreni.

Tabloul statistic realizat de Gr. Dănescu la 1899 distinge, în ținutul dintre Dunăre și Mare, 25 de naționalități care totalizau circa 260.000 de suflete, dintre care 118.999 români, 1.391 italieni, 121 francezi, 11 belgieni, 8.445 greci, 576 albanezi, 66 englezi, 38.539 bulgari, 13.680 ruteni, 12.801 lipoveni, 63 polonezi, 93 muntenegreni, 32 sârbi, 12.146 turci, 28.670 tătari, 3.832 găgăuzi, 675 unguri, 4.654 evrei, 2.749 armeni, 2.852 țigani.

La începutul anului 1900, numărul locuitorilor din Constanța era de 12.725, iar la finele lui 1905 ajunsese la 15.777, din care 9.165 români, 2.327 greci, 1.315 musulmani, 831 bulgari, 812 evrei, 610 armeni, 309 germani, 217 italieni, 95 francezi, 105 englezi și alte naționalități.

În iunie 1916 populația Constanței era de 33.918 locuitori, din care 21.971 români, 2.326 greci, 2.815 musulmani, 1.728 bulgari, 1.092 evrei, 1.002 armeni, 642 germani, 518 italieni, 175 francezi, 649 englezi și alții.

La recensământul făcut la 10 aprilie 1928 în Constanța locuiau 47.989 români, 6.170 greci, 3.615 turci și tătari, 3.660 armeni, 2.067 evrei, 975 germani, 120 cehi, 123 polonezi, 795 unguri, 171 austrieci, 455 italieni, 15 americani, 16 spanioli, 2.037 bulgari, 219 iugoslavi, 1.033 albanezi, 25 englezi, 709 ruși, 210 alții, în total 70.492 suflete (*Petite guide de Constanza, Dean Georgesco*).

În perioada interbelică numărul armenilor crește la circa 9.000, ca după 1944, ca urmare a celor două valuri succesive de emigrare, să scadă simțitor. Armenii s-au despărțit cu durere de patria lor adoptivă, România, unde ei și familiile lor au trăit și muncit de generații. În mesajul adresat poporului român la 21 iunie 1948, când cel de al doilea lot, de peste 1.000 de armeni, părăsea țara, se spune: „În momentul când, după o îndelungată conviețuire alături de poporul român, ne reîntoarcem în patria mamă, considerăm drept o sfântă datorie să vă trimitem, pe această cale, salutul nostru frățesc, însoțit de cele mai sincere gânduri de mulțumire și recunoștință pentru ospitalitatea pe care ne-ați acordat-o în decursul șederii noastre pe plaiurile românești. Noi, supraviețuitorii armeni ai groaznicelor masacre turcești, nu vom uita niciodată înțelegerea poporului român pentru durerile noastre. Ne despărțim de voi, purtând în inimile noastre neșterse amintiri de prietenie și dragoste, urând poporului român dezvoltare pașnică și un viitor fericit”.

În următorii ani, în special între 1960 – 1985, armenii emigrează masiv spre Occident, dar mai ales spre Statele Unite ale Americii. La recensământul din 1992 numărul armenilor din Constanța scade la 567, ca la ultimul recensământ, din 2002, să se evidențieze numai 415 armeni. Referindu-ne la această cifră trebuie spus că ea înregistrează inclusiv familiile mixte. Acest proces de asimilare s-a intensificat în special în perioada postbelică, iar ceea ce a diminuat substanțial comunitatea este pierderea limbii materne, care a dus la integrarea cetățenilor români de etnie armeană în restul populației.

În 1989 prăbușirea regimului totalitar a creat largi posibilități de revigorare și pentru comunitatea armeană. La 7 februarie 1990 se puneau bazele Uniunii Armenilor din România, care a căpătat statut oficial în aprilie 1990. Au fost create filiale în toate localitățile cu populație de etnie armeană.

Într-un interviu acordat cotidianului *Dimineața*, președintele Uniunii Armenilor din România, Varujan Vosganian, spunea: „Azi, comunitatea e de aproape zece ori mai restrânsă numeric și nu mai are nici pe departe forța economică din perioada interbelică. Unul din scopurile noastre e tocmai de a reface ceva din strălucirea de odinioară. Acest lucru se poate face pe mai multe căi, prin refacerea patrimoniului religios și laic, de pildă, dar mai ales trebuie să recâștigăm prin unitate ceea ce aveam înainte prin număr și bogăție.

Armenii, în general, unde s-au stabilit nu au încercat, printr-o organizare ocultă, să ocupe funcții înalte în stat, pe care să le subordoneze intereselor lor. Apoi, spre deosebire de alte etnii, armenii nu și-au ascuns originea etnică niciodată; nu și-au schimbat numele, și-au păstrat, cu o largă deschidere, organizațiile comunitare – deci fără să facă restricții față de populația majoritară, dovedind astfel că nu rămân datori locului în care se află și nu caută să obțină mai multe drepturi decât li se cuvin. Am fost foarte uniți, ca orice popor obișnuit cu diaspora, dar n-am încercat să deturnăm acest lucru spre crearea unui ocultism social, prin acapararea unor poziții – cheie în stat. Pe urmă, armenii, peste tot în lume, au trăit ca și cum acolo ar fi fost propria lor țară... Din toate aceste motive, armenii nu au avut conflicte cu românii. Și apoi, fiind purtătorii unei culturi, ai unei civilizații de factură umanistă, au avut o educație de neam și familie, care i-a împiedicat să fie intoleranți și să aibă atitudini condamnabile față de populația majoritară. Iar peste toate acestea trebuie spus că poporul român a fost întotdeauna foarte cald și ospitalier cu populația armeană, iar armenii, ca orice om, ca orice popor care suferă vitregiile istoriei, știu să selecteze prietenii și să fie recunoscători celor ce se poartă frumos cu ei”.

La Constanța, armenii, atâți cât au mai rămas, au început să se adune în jurul Filialei Armenilor. Primul obiectiv spre care s-au orientat cei aleși la conducere a fost organizarea unui curs de învățare a limbii materne. Cele două cicluri de învățământ (începători și avansați) conduse de inimoasele profesoare Azaduhi Benlian și Arșaluis Gurău, nu au întârziat să dea roade. Manifestările organizate, multe dedicate istoriei și culturii armenie, au trezit un larg ecou în rândul celor care frecventează cu regularitate comunitatea. O atenție deosebită se acordă și manifestărilor cultural-artistice. Membrii comunității participă cu bucurie la acțiuni comune cu alte etnii constănțene, expoziții de costume naționale, simpozioane, seri distractive sau evocări pe teme privind obiceiurile și tradițiile minorităților din Dobrogea.

Din 1996, alături de celelalte etnii din România, și armenii au propriul reprezentant în Parlament, în persoana matematicianului Varujan Pambuccian.

Însuflețiți de spusesele unui mare om de cultură și prieten al armenilor, Vlad Bănățeanu, armenii constănțeni sunt hotărâți să-și păstreze limba și cultura. „Armenii – spunea Vlad Bănățeanu – sunt datori să-și păstreze tradițiile, să fie mândri și de vechimea lor ca popor, și de istoria lor glorioasă, să-și cultive limba strămoșească, cu toate legăturile comune politice și culturale care îi leagă și de istoria noastră și care ne fac să-i simțim alături de noi la toate ocaziile. Dacă armenii vor fi siliți, prin împrejurări vitrege lor, să se asimileze poporului român, îi vor trece cu cinste moștenire calitățile lor mari. Recunosc totuși că-mi vine greu să cred în asimilarea lor, căci dacă armenii au trebuit să se împrăștie prin toată lumea, ca să nu-și piardă naționalitatea și religia și dacă, în ciuda atacurilor și persecuțiilor din cursul istoriei lor zbuciumate, au știut să-și apere existența timp de vreo 30 de secole, dacă au știut să se mențină ca popor, înseamnă că sunt un popor de o rară vitalitate, un popor merit să trăiască. Cetățeni buni vor fi însă și fără să fie asimilați”.

Președintele României, Ion Iliescu, în toastul rostit cu prilejul vizitei în România a Președintelui Armeniei, în 1994, spunea: „Dezvoltarea raporturilor bilaterale de afinitate spirituală dintre popoarele noastre, pentru care stau mărturie creația literară, arta plastică sau tradițiile culturii populare. Doina românească și „khacikar”-ul armean, care pare a fi transpunerea în piatră a acesteia, reprezintă doar unul dintre exemplele unei impresionante galerii (...) existența unei comunități armenie în România, care a dat personalități reprezentative ale științei și culturii, larg recunoscute și apreciate în cele două țări și pe plan mondial, a creat nenumărate punți umane, a deschis porți ale înțelegerii și prieteniei care valorează nu de puține ori tot atât, dacă nu chiar mai mult decât relațiile oficiale.

Armenii, ca minoritate etnică, au o îndelungată experiență de conviețuire armonioasă cu românii, prezența lor pe teritorii românești fiind atestată încă de la începutul mileniului întâi al erei noastre de piatra tombală din Cetatea Albă, iar vocația lor constructivă de întemeierea așezărilor de la Gherla și Dumbrăveni. Întâlnind condiții favorabile și un popor deschis și prietenos, armenii au dat culturii românești personalități de seamă, de la Ioan Vodă la Virgil Madgearu, sau de la Gheorghe Asachi și Spiru Haret la Garabet Ibrăileanu și Mihail Jora. Numele lor au îmbogățit nu numai panteonul culturii românești și armenie, ci și pe cel universal”.

IV. BISERICI ARMENEȘTI ÎN DOBROGEA

Așezat la confluența Occidentului cu Orientul, statul armean, cu o vechime multimilenară, a constituit terenul unor războaie și expansiuni ai căror protagoniști au fost arabii, perșii, romanii, bizantinii, turcii, tătarii, mongolii, rușii. În permanentă luptă pentru existență, adesea pentru supraviețuire, această zonă geografică rămăsese unica oază a creștinismului.

După tradiția creștină, Biserica Armeană, ca și alte biserici răsăritene, a fost întemeiată de Sfinții Apostoli Tadeu și Bartolomeu, care, în anul 34, au propovăduit Evanghelia Mântuitorului pe pământul Armeniei. Conform acestei tradiții, Biserica Armeană se socotește biserică apostolică. Tradiția creștină a continuat în Armenia cu mari sacrificii, până în secolul IV, când Sf. Grigore Luminătorul, împreună cu regele Târdat al III-lea (Tiridates) al Armeniei, au declarat creștinismul ca religie oficială de stat în anul 301 d.Hr.

Un secol mai târziu, Mesrob Maștoț inventează alfabetul, pentru a traduce Biblia.

Regatul Armeniei s-a născut pe ruinele statului antic sclavagist Urartu, una din cele mai vechi civilizații ale lumii. Capitala Erevan e de o vârstă cu Babilonul, Armenia cu Sumeria și Egiptul primilor faraoni, iar poporul său s-a născut aici, la poalele Araratului, odată cu omenirea însăși.

Sf. Grigore Luminătorul a întemeiat și Catedrala din Ecimiazin care a rămas și reprezintă, în prezent, centrul religios și jurisdicțional al Bisericii Armene.

Pe ruinele unui templu păgân din orașul-capitală, care se numea pe atunci Vaharșabat, s-a ridicat monumentală catedrală, care uluiește și astăzi privirile. Este nu numai unul din primele lăcașuri creștine din lume, ci și unul dintre cele mai originale monumente arhitectonice. Suplețea, vigoarea și eleganța, care se îmbină armonios în făptura edificiului, au determinat numeroși specialiști, printre care profesorul austriac Strygorski și colegul său francez Baltrusaitis, să vadă aici un veritabil prototip al stilului gotic.

Armenii s-au așezat pe pământul românesc la începutul sec. al IX-lea mai întâi în Transilvania, Basarabia, apoi în Moldova, Muntenia și ceva mai târziu în Dobrogea. Ei au reușit – datorită bisericii –, în ciuda vicisitudinilor de tot felul să-și păstreze limba, cultura și tradițiile. Pe bună dreptate, marele savant român Nicolae Iorga afirma: „În ce privește

pe armeni, foarte vechi locuitori ai Moldovei, unii și înainte de întemeierea Domniei, iar în Muntenia fiind aduși mai târziu numai din părțile turcești, ei au fost liberi să continue toate practicile lor religioase”.

Armenii s-au bucurat de caldă și frățească ospitalitate a poporului român, s-au simțit întotdeauna părtași la izbânzile dobândite în dezvoltarea economico-socială a țării, iar la vreme de restriște au luat parte la bătăliile purtate pentru apărarea patriei comune.

Credința nestrămutată în biserica străbună le-a călăuzit dintotdeauna existența. Nu întâmplător, acolo unde destinul le-a hărăzit să dăinuiască, primul lucru pe care l-au întreprins a fost acela de a ridica un lăcaș de cult și o școală.

În Dobrogea, armenii și-au zidit biserici în cele mai importante așezări începând din secolul al XV-lea. Astfel, Grigore Goilav (*Bisericile armenie din țările române*, București, 1911, pag. 23) spune: „Comunitatea armeană din Babadag datează de pe la 1501”. Părintele H. Dașhian, în *Catalogul manuscriselor armenesti din Biblioteca Mechitariștilor din Viena*, pag. 970, menționează că în memorialul unei colecții de versuri scrisă înainte de 1619 și păstrate astăzi la biblioteca Mechitariștilor sunt adăugate câteva rânduri, în anul 1649, în biserica armeană din Babadag. Tot în această bibliotecă este păstrată o colecție de versuri ale lui Mardiros din Caffa, care, în 1672, a trecut prin aceste locuri și care a scris o poemă satirică adresată fruntașilor armeni din Babadag.

Părintele M. Pajichianț, în 1803, a găsit aici „40 de case armenesti și o veche biserică din piatră cu hramul Sf. Cruci din Varag”. Biserica a ars în 1823, s-a reconstruit în 1829, iar după 62 ani a fost distrusă de un nou incendiu și a fost reclădită în 1896 cu hramul Sf. Născătoare. La jumătatea anului 1960, fiind puternic deteriorată, biserica a fost demolată.

În Babadag, în anul 1878, după statistica lui Bieloțercovici, erau 170 de familii de bulgari, 50 familii de români, 44 de armeni, 27 de evrei și 15 de țigani. Comunitatea armeană din Babadag era numeroasă și bogată. Din păcate, astăzi ea nu mai există, mărturie stă doar cimitirul lăsat de izbeliște.

La Sulina, biserica armeană a fost clădită la mijlocul secolului al XVIII-lea cu hramul Sf. Născătoare. În 1868 scriitorul Adolphe (D'Avril) trecând prin Sulina, găsește o biserică pentru fiecare dintre grupurile etnice creștine. În 1941 biserica a fost distrusă în urma unui bombardament.

Mărturia trecerii armenilor prin aceste locuri mirifice – Sulina fiind un fel de El Dorado, la capătul țării, unde Dunărea albastră se varsă în Mare – stau și astăzi, la aproape două secole, cimitirul ortodox, unde

întâlnim zeci de morminte ale armenilor băștinași. De-a dreptul impresionant, cetățeni care au trăit în frăție și armonie nu sunt despărțiți nici în eternitate, în acest cimitir regăsindu-se aproape întregul mozaic european de naționalități, nedespărțiți pe criterii etnice. Se cuvine de admirat și apreciat grija obștei de a păstra acest loc sacru ca o dovadă a respectului față de înaintași.

La Tulcea, în 1830, se ridică un mic paraclis de zid acoperit cu olane care dăinuie până la 12 aprilie 1882, când este dărâmat pentru a face loc unui lăcaș măreț, cu temelia pusă la 20 aprilie, în același an. După cum relatează cotidianul tulcean *Acum*, nr. 1449, din martie 2000, „Biserica Armenească *Sfântul Grigore Luminătorul* a fost clădită pe pământul donat de familia Garabețian în anul 1883, când s-a început zidirea ei, sub patronajul domnilor Hamparțum Garabețian, Simon Meldovian și Mihram Cârăgician. Pentru aceasta au contribuit cu donații și ajutoare atât enoriașii din Tulcea, cât și negustorii armeni care treceau cu mărfuri prin oraș. Ridicarea bisericii s-a făcut în decurs de trei ani iar primii epitropi au fost aleși dintre armeni. Sfințirea a făcut-o preotul Vartan Balian. Până în anul 1937, biserica a fost păstorită de către preoți armeni”. Urmarea scăderii numărului credincioșilor armeni, în special după 1960, biserica a fost dată enoriașilor români, care o folosesc pentru săvârșirea slujbelor religioase.

În publicația tulceană sus menționată se arată că „În urma cutremurului de pământ din 1977, biserica a fost grav afectată, prezentând crăpături foarte mari, punând chiar în pericol stabilitatea zidurilor. Printr-o convenție semnată, în același an, între Biserica Armeană din România, cu sediul în București, și Biserica Ortodoxă Română, prin Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos Galați, s-a hotărât să fie reparată și dată în folosința cultului ortodox.

Primul preot ortodox, parohul Ene Lefter, a fost numit în anul 1998. Ajutat de Centrul Eparhial Galați cu fonduri, s-au efectuat reparații urgente de întreținere în interiorul și exteriorul bisericii. Credincioșii ortodocși au făcut multe donații în bani și obiecte de cult ca: sfinte icoane, vase, evanghelii, cruci, veșminte preoțești, cărți de cult etc. Pe data de 18 februarie 1979 s-a oficiat slujba de sfințire a bisericii de către Prea Sfințitul Episcop Vicar Epifanie Tomitanul, ca delegat al Înalț Prea Sfințitului Arhiepiscop Antim Nica al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos – Galați, împreună cu un sobor de preoți și numeroși credincioși.

În anul 1986 s-au încheiat lucrările de reparații capitale în exteriorul bisericii, constând în reînnoirea tencuielilor exterioare și aplicarea unui glet de ciment și praf de marmură. În 1988 s-au terminat și lucrările de reparații capitale în interiorul bisericii. Arhitectura bisericii

este în formă de cruce în exterior și corabie în interior.

La Constanța, prima biserică armenescă a fost construită, din lemn, prin 1740. Pe locul vechiului cimitir armenesc s-a găsit o piatră funerară care arăta că aici a existat o biserică armeană, ea a funcționat până în 1760, când a fost desființată, iar odoarele ei au fost strămutate la biserica din Babadag, unde au ars, odată cu aceasta, în 1823.

În lucrarea sa *Amintiri asupra trecutului* apărută în 1937, George I. Auneanu, printre primii funcționari români sosiți la Constanța, în noiembrie 1878, înaintea intrării trupelor române, menționa: „Populația orașului era compusă, în perioada 1760 – 1883, din greci și tătari, apoi au venit armeni, bulgari, puțini turci, ca și evrei de rit spaniol, caraieni și galițieni (...) Bisericile au fost greacă, catolică, armeană și bulgară, care sunt și în prezent, iar geamii mai multe din care principală era cea din str. Carol de acuma, precum și numai o sinagogă, cea din str. C.A.Roseti...”.

Antropologul Eugene Pittard, aflat în vizită în Dobrogea, referindu-se la mozaicul de biserici din Constanța anului 1901, scria: „Diverse religii în acest Turn Babel, cu bisericile lor: catedrală ortodoxă, biserici protestante, catolice, armenesti, grecești, iar minaretele turcești înalță siluete fine pe cerul albastru”.

În 1880, Primăria Constanței donează comunității armenice un teren la capătul străzii Tomis, azi Calatis, pentru a construi biserică și școală. În același an se pune temelia de către ctitorul ei, Nazaret Torosian, biserica fiind târnosită cu hramul Sf. Maria. Ca urmare a unui incendiu izbucnit în 1942, biserica a fost distrusă. După această dată slujbele religioase s-au ținut în sala de festivități a școlii armenice, iar în 1990 a fost adăugată o clopotniță.

Începând din anul 1998, din inițiativa PC. Protoreu Avedis Mandarian, se trece la reconstrucția interioară a bisericii și rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate. Cine pășește azi pragul sfântului lăcaș constată o vizibilă schimbare arhitectonică. Arcadele cu mare deschidere, vitraliile specifice artei medievale armenesti copleșesc, dau senzația că te afli în incinta unei biserici sau mănăstiri armenesti de odinioară. Întreg cadrul degajă o pioasă și înălțătoare atmosferă duhovnicească. Alături de părintele Mandarian s-au aflat și enoriașii parohiei, contribuții deosebite aparținând fraților Garabetian, unei familii din București, originară din Constanța, care a dorit să-și păstreze anonimatul, precum și donațiile primite de la armenii stabiliți în S.U.A.

Așa cum declara părintele Mandarian, „Tot ceea ce am făcut în biserică este pentru că nu dorim să lăsăm urmașilor doar amintirea și numele cu terminația -ian, noi dorim să lăsăm ceva palpabil”.

Bisericile armenesti din Dobrogea erau înzestrate cu odoare lucrate în metale prețioase, icoane vechi, candelabre, obiecte din țesături și

metale prețioase oferite de credincioși. Astăzi o parte din ele nu se mai regăsesc.

În privința cimitirului armenesc din Constanța se cuvine să arătăm că acesta, ca urmare a împuținării locuitorilor de etnie armeană, riscă să dispară. De două secole, armenii își înmormântează morții într-o parcelă rezervată din Cimitirul Central.

Spre deosebire de reprezentanții turcilor și ai evreilor, care, la toate întâlnirile guvernamentale la vârf, au cerut în mod imperativ protejarea cimitirelor și a lăcașurilor de cult de pe teritoriul țării, reprezentanții armenilor nu au făcut, din păcate, demersuri în acest sens.

În prezent, locurile din Cimitirul Central au devenit obiect de mare preț. Prin urmare, reglementările în vigoare prevăd că, în cazul celor care nu au urmași care să plătească taxele și să îngrijească mormintele, morții sunt deshumați și duși la gropile comune ale cimitirului. Aceasta face ca unele familii din S.U.A. care au părinți sau rude în Cimitirul Central din Constanța să procedeze la deshumarea lor și transportarea la cimitirul armenesc din București, unde se speră că nu vor fi dezgropați. Locurile celor deshumați se revând, fără a se ține seama că în Cimitirul Central din Constanța se află morminte ale unor oameni, armeni, care au slujit comunitatea, au lăsat nu numai edificii, dar și truda lor de o viață, precum și munca în slujba modernizării, propășirii materiale și spirituale a urbei tomitane.

În România, în perioada 1790 – 1920, funcția de șef al Eparhiei Armene a fost deținută de clerici trimiși de la Patriarhia Armeană din Constantinopol.

La 31 iulie 1931 a fost promulgată Legea pentru înființarea Eparhiei armeano-grigoriene din România, iar la 25 noiembrie 1931 s-a aprobat Statutul organic și administrativ al Eparhiei armeano-gregoriene, pe baza căruia a început să funcționeze Biserica Armeană apostolică pe teritoriul întregii țări. Este cea mai veche Eparhie din diaspora armeană, deoarece activează fără întrerupere de la 1401. De la primul episcop armean Ohanes, în fruntea bisericii armene din Țările Române s-au succedat 41 de înalți prelați.

Între 1943 – 1955 comunitatea armeană din România a fost păstorită de Vaschen Balgian, ales în 1955 Patriarh Suprem (Catolicos) al tuturor armenilor, cu scaunul la Patriarhia din Ecimiatin, Republica Armeană. În prezent, Catolicos al tuturor armenilor este Karechin II.

Actualul Șef al Eparhiei Armene din România este, din anul 1960, Înalt Prea Sfinția Sa Arhiepiscopul Dirayr Mardichian.

Cu prilejul participării la manifestările organizate la Erevan și dedicate împlinirii a 1700 de ani de când în Armenia religia creștină a fost proclamată religie de stat, Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe

Române, evidențiind legăturile de suflet dintre bisericile noastre, a spus printre altele: „Aceste legături au devenit și mai trainice prin aceea că de secole mulți armeni și-au găsit refugiul pe teritoriul României, aducând cu ei și zestrea spirituală a unui popor atât de credincios, talentat și creator de valori. În acest sens nu putem să nu amintim și de marele Patriarh Catolicos Vaschen I, născut la București, ajungând conducătorul spiritual al Eparhiei Armene din Capitala României. De aici a fost ales și întronizat în Sfântul Scaun de la Ecimiadzin. Vrednicul de pomenire, Catolicosul tuturor armenilor, înaintașul Sanctității Voastre, nu de puține ori, când ne aflam oaspeții săi, își mărturisea apartenența sa sufletească față de patria în care s-a născut și față de arta și poezia ei. Din acest duh al frățietății s-a născut o legătură cu totuși specială a Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica întemeiată la poalele Araratului de Sfântul Grigore Luminătorul”.

Împlinirea a 17 secole de istorie ale primei națiuni creștine și șase secole de când, prin hrisovul Voievodului Moldovei, Alexandru cel Bun, lua ființă la Suceava Episcopia Armeană, a fost sărbătorită, la Constanța, prin realizarea unei medalii jubiliare având pe avers clopotnița Bisericii Apostolice Armene din Constanța, iar pe revers chipul primului episcop al bisericii Armene creștine Kricor, supranumit Lusavorici (Iluminătorul), care l-a botezat pe Regele Tărdat al III-lea, cel ce aduce Armeniei creștinismul ca religie de stat.

Asociația Filateliștilor „Tomis” a editat un plic omagial care înfățișează clopotnița din Constanța, iar pe marca poștală s-a aplicat o ștampilă specială având ca text: „1700 de ani de la recunoașterea creștinismului ca religie de stat în Regatul Armean, 301 – 2001”.

Pe parcursul timpului, comunitatea armeană a fost păstorită de preoți locali sau trimiși de Ecimiadzin (Baboian, Nișanian, Arachelian, Baronian, Keropian Alaci). Preotul cu cea mai îndelungată și prodigioasă activitate, mai bine de 40 ani, a fost inimosul și neobositul slujitor al parohiei Der Bedighian. Hamazasb Bedighian s-a născut în Turcia în 1871 și a reușit să scape de genocidul dezlănțuit împotriva armenilor de către autoritățile turcești în anii 1914 – 1915 și să se refugieze în România. După o scurtă ședere la Botoșani a venit ca preot la Constanța, unde a exercitat și funcția de profesor de matematică la școala armeană.

V. PEDAGOGI ȘI ELEVII ARMENI ÎN ȘCOLI DOBROGENE

Cucerirea independenței de stat în 1877 și revenirea Dobrogei la patria mamă deschide noi posibilități de dezvoltare a culturii și de afirmare a naționalităților conlocuitoare atât în viața socială, cât și în dezvoltarea învățământului.

Urarea făcută de Domnitorul Carol I, la 14 noiembrie 1878, locuitorilor Dobrogei de a fi noua stăpânire românească „începutul unui viitor de pace și înflorire, începutul bunului trai și al înfrățirii între fiii aceleiași țări” a devenit curând realitate.

Înrăurirea binefăcătoare a școlii românești asupra tuturor cetățenilor dobrogeni, fără deosebire de origine, limbă, religie, o simt și apreciază și naționalitățile conlocuitoare.

Privind dezvoltarea învățământului se cuvine să începem cu județul Tulcea, deoarece, încă sub dominația otomană, numele oficial al provinciei era „Sangiacatul Tulcei”. Aici ia ființă, în 1883, primul gimnaziu românesc care, în 1897, se transformă în liceu. În decursul existenței sale printre absolvenți s-au numărat și copiii micii comunități armenesti din localitate: Isaian D. Eduard, Papazian Gr. Iacob, Parseghian M. Florin, Demergian A. Armenac, Demergian Al. Garabet, Bodrighian R. Eduard, Garabet H. Traian, Hadarian A. Ștefan, Garabet C. Eugen – Stelian, Demergian I. Nazaret, Sevastian N. Ștefan, Zaharian G. Ermona, Demergian I. Lssau, Demergian A. Virginia, Garabet N. Darian, Garabețian L. Gabriela, Grigorian A. Grigore, Mogârdici Șt. Dumitru, Manuc S. Nicolae, Haderian S. Ștefan, Garabețian T. Aurelia, Missir T. Maria, Demergian A. Ovanes – Gheorghe.

De o atenție deosebită din partea autorităților constănțene se bucură, inițial, învățământul primar. Astfel, școlile de băieți și fete sunt mutate din 1893 în noul local „Principele Ferdinand și Principesa Maria” din str. Carol (azi sediul Muzeului de artă) recepția finală a lucrării fiind făcută la 5 noiembrie 1894 de consilierii comunali Mardiros Locmanian și Abdul Hagi Zaid.

Un loc aparte în sistemul educațional îl ocupă înființarea, la 1 septembrie 1896, a Gimnaziului, transformat, din 1911, în liceul „Mircea cel Bătrân”.

În 1908 „omul școlii”, ministrul Spiru Haret, de etnie armeană, cumpără de la comuna Constanța localul din str. Traian destinat pentru două școli primare și unde a funcționat Gimnaziul până când s-a mutat în

actuala clădire. În 1922 s-a hotărât ca liceul să fie extins. Persoane civile – români, armeni, germani, militari, cler, presă, părinți, elevi, studenți din Constanța, Medgidia, Techirghiol, restul județului, întreprinderi, instituții vor spori contribuția directă sau colecte pentru începerea extinderii spațiului școlar.

Un merit deosebit în construcția clădirii Liceului „Mircea cel Bătrân”, începută la 13 octombrie 1923, revine și fostului președinte al Asociației Cerealiștilor din Constanța, Aram Damadian. Referindu-se la acest fapt, Bogdan Căuș, absolvent al liceului, în volumul *Figuri de armeni din România* scrie: „Aram Damadian s-a dovedit un mare filantrop. Lui i se datorește construirea clădirii Liceului „Mircea cel Bătrân” de azi, lucru atestat de inscripția de pe placa de marmură, ce se află în holul clădirii lăcașului de învățământ”.

Edilii urbei veniți la putere după 1946 au avut „grijă” ca această mărturie să dispară.

“Ctitorit prin unirea tuturor oamenilor de inimă – spunea conf. univ. dr. Puiu Enache, la sărbătorirea centenarului liceului – din acest colț de țară, vasul botezat cu numele voievodului care a fost descălecătorul acestei străvechi vetre românești și lansat la apă cu un secol în urmă, a devenit în scurt timp Nava Amiral a întregului învățământ dobrogean. Echipajul ei – ofițeri și matrozi, deși veniți din toate zărilor, a edificat la Pontul Euxin o catedrală a românismului și culturii, model de ordine și frumoasă pasiune, etalon de sobrietate și devotament. Plecând de pe puntea sa, mateloții Navei Amiral au sporit mereu numărul medicilor, inginerilor, cercetătorilor, artiștilor, profesorilor, ducând peste tot fala școlii care i-a format”.

La acest așezământ de cultură, în cei peste 100 de ani, au primit o solidă cultură generală, serii și serii de elevi români, aromâni, tătari, turci, albanezi, greci, italieni, armeni, ruși, germani. La scară mică, în acest lăcaș, ca și în altele, regăsim Dobrogea întreagă, cu spiritul ei de conviețuire interetnică exemplară, model de luciditate, de înțelepciune, de realism.

Ne facem o datorie de onoare să reamintim că printre absolvenți s-au numărat și elevii armeni:

Aznavorian Garabet
Aznavorian Karechin
Aznavorian Hurmuz
Agopian M. Ferdinand
Anton K. Eduard
Avachian R. Garbis
Avachian K. Aram

Anton K. Emanuil
Agop D. Aram
Agop A. Daniel – Edmond
Agopian D. Levon – Aram
Agop Hilda
Aianian A. Ana
Andonian C. Ervant

Aianian A. Nina	Emirzian D. Vahe
Aprahamian A. Alexandra	Ecmeccian H. Emanuil
Artinian H. Agop	Enopian A. Eduard
Arachelian Haig	Eranosian Eranos
Arachelian Asadur	Frenchian Aram
Asarian R. Luiza	Gumuchdjian Berdji
Ananian V. Eduard	Givelichian A. Laurențiu
Balian Ovanex	Girigian S. Sergiu
Benlian Vartuhi	Gevelegian G. Constantin
Benlian T. Măgărdici	Garabedian H. Mirela
Benlian Haig	Gargalian O. Edvard
Baron Daniel	Ghermachian A. Onic
Balasanian O. Constantin	Gregorian Izabela
Bagdasarian N. Bergi	Haret Dumitru
Bedighian H. Norair	Hamparțun R. Grigore
Bedighian H. Ovanex	Hamparian A. Hazar
Beiadjian G. Eduard	Hazarian A. Haig, șef de
Boiagian K. Avedis	promoție 1974
Bedrosian K. Sorin	Hazarian A. Atam
Benlian D. Luiza	Hazarian M. Eduard
Calpaccian E. Arsen	Inizian S. Eduard
Balasanian O. Mariana	Marcarian Haig
Canceanian M. Karechin	Manisalian Ovanex
Caloian M.	Minasian Minas
Caprelian C. Coharic	Mazmanian M. Armenag
Carpelian C. Levon	Marderos V. Andreiaș
Concegulian Ervant	Musaian M. Arachel
Cozighian Varujan	Mesrobian G. Sarchiz
Cuimgian I. Marius	Merdinian A. Garbis
Cobasnian B. Laurian	Misac C. Camelia
Chircorian S. Carmen	Mardirosian A. Aida
Chircorian S. Arec	Măgărdician G. Adriana
Dicran Hrant	Misak E. Sorin
Diradurian L. Diran	Melconian A. Ohanez
Diradurian L. Marderos	Melconian A. Emanuil
Dadurian A. Aram, șef de	Mehtemetian R. Daniel
promoție 1952	Manțighian M. Manuel
Diradurian O. Ara	Măgărdician H. Ovanex
Diradurian B. Iris	Nazaretian V. Emanuil
Debeșerian Artin	Nahabetian A. Eduard
Diradurian A. Eduard	Nigosian A. Dicran
Enopian A. Sant	Ovanesian O. Artin

Ovanes I. Anca – Milina
 Panasian G. Suzana
 Pambuccian M. Kirkor, șef de
 promoție 1936
 Panasian D. Gheorghe
 Panasian G. Cristina – Anda
 Potamian Plutach
 Rupenian A. Emanuil
 Rupenian A. Eduard
 Sarian M. Miche
 Sarchizian A. Mircea
 Șeferian C. Nișan
 Sarchizian C. Constantin
 Surmenian A. Alice
 Sarchizian Artur
 Surmenian A. Gabriel
 Sarchizian V. Edy
 Stambolian R. Alice
 Stambolian R. Monica – Silvia
 Șirinian Irma
 Șahabian P. Eduard

Curs seral

Benlian S. Dicran
 Baronian A. Andranic
 Benlian S. Meline
 Aștelian S. Stan
 Ananian V. Eduard
 Calustian S. Andrei

Șirinian A. Mihai
 Ștefanian S. Madlen
 Șirinian M. Arșag
 Tomasian Arșag
 Torosian N. Kirkor
 Torosian Hrant
 Tavitian D. Azniv
 Tomazian T. Dorin
 Tavitian A. Hari
 Tumanian N. Angela – Nazic
 Keșișian Nazaret
 Keșișian Garabèt Toma
 Kevorchian Kevork
 Kumbetlian A. Garabet
 Kasparian A. Elvira
 Kuiumgian H. Eduard
 Khirkor E. Sarchis
 Kirkor M. Luisa
 Kamberian M. Daniela
 Zoropapel Manuc

Chirkorian C. Nișan
 Demergian L. Elena
 Mogârdiceanu O. Vahram
 Harutunian I. Nicolae
 Sarchizian Virgil
 Sarchizian Macruhi
 Tomasian O. Romică.

Printre dascălii de etnie armeană care au predat la liceul „Mircea cel Bătrân”, între anii 1928–1970, s-au numărat: Paladian V., Vartanisian Maria, Bedighian Ovanez, toți au fost profesori de limba franceză; Șirinian Mendui–Frunză, profesor de matematică. Secretar al liceului, între anii 1921–1922, a fost și Zoropapel Mihai.

Prin ordinul Ministerului Instrucțiunii și Cultelor nr. 112.985, în baza Decretului-lege nr. 3864 din 5 septembrie 1919 s-a aprobat înființarea la Constanța a unei școli secundare de fete. Primul liceu de fete din Dobrogea își începe cursurile la 1 decembrie 1919. Între 24 și 27 noiembrie s-a ținut examenul de admitere pentru clasa I. A purtat numele de Externatul de fete gradul II „Domnița Ileana” deoarece nu dispunea de internat și avea doar

curs inferior, compus din clasele secundare I – IV. Această denumire s-a menținut până în 1923 când, realizându-se întreg ciclul liceal I – VIII, a fost rebotezat Școala secundară de fete „Domnița Ileana”.

Actualul local al liceului din Str. Traian 19, construit între anii 1906 și 1908 era ocupat de Liceul de băieți „Mircea cel Bătrân”, care s-a mutat abia în 1931 în clădirea din str. Ștefan cel Mare nr. 6. Din 1931 redevine sediul Liceului „Domnița Ileana”, în prezent „Mihai Eminescu”.

Instituție de prestigiu și cu tradiție a urbei tomitane pe parcursul celor peste opt decenii a fost frecventat de zeci de generații de elevi.

“Absolvenții de origine armeană ai învățământului primar constănțean – ne declara prof. R. Popa Bran, fost director al liceului – s-au numărat printre elevii Liceului „Mihai Eminescu” (fost „Domnița Ileana”) încă din primii ani de existență a acestuia. Dat fiind specificul liceului, până în anul 1954 cursurile acestuia au fost frecventate numai de către fete, pentru ca după mixtarea lui să fie urmate, deopotrivă, de către fete și băieți.

Elevii armeni care au urmat cursurile Liceului „Mihai Eminescu” s-au integrat foarte bine în comunitatea școlară a acestuia, s-au remarcat prin conștiinciozitate, interes pentru studiul disciplinelor școlare, comportare decentă, respect față de cadrele didactice și prin dorința de a se afirma și de a contribui la sporirea prestigiului liceului.

Mulți dintre absolvenții armeni ai liceului au înregistrat rezultate bune și foarte bune pe parcursul școlarității, grație cărora s-au numărat printre premianții claselor.

Dintre absolvenții de etnie armeană ai liceului, mulți au devenit profesori, medici, ingineri, arhitecți, farmaciști, chimiști, economiști, juriști, specialiști în diferite domenii, alții s-au făcut cunoscuți ca tehnicieni și meseriași de valoare, cu care această instituție de învățământ constănțean se mândrește”.

Nominalizăm absolvenții de etnie armeană din promoțiile 1925–1991 ai acestui liceu:

Paladian P. Virginia
Taslagian K. Araxi
Garabețian D. Virginia
Bedrosian G. Dier
Beiasgian G. Epinne
Salagian A. Novart
Gazibar I. Stela
Garabetian G. Madlen
Bedrosian T. Emo
Bedrosian T. Seda

Hugasian Diruhi
Tatighian G. Satenek
Avanian T. Nelly
Totighian Z. Hermina
Kuingian T. Maria
Sahaghian Salby A. And Sary
Gargalian A. Farșuhi
Calpaccian K. Valentina
Sarchizian S. Madlen
Arachelian M. Adelina

Enopian Al. Seda
 Tavitian G. Beatrice
 Calpaccian C. Maria
 Isabelian N. Anahid
 Cozichian D. Dida
 Muradian H. Zaruhi
 Nahabetian B. Ana
 Nahabetian B. Eugenia
 Tavitian D. Arsine
 Grecinian M. Hilda
 Muradian H. Luiza
 Sarchizian N. Arşaluiz
 Similian T. Veronica
 Tacorian T. Ştefania
 Terzian D. Adriana
 Tavidian A. Bergiui
 Ecmeccian H. Evelina
 Tacorian T. Constantin
 Kerpican B. Eduard
 Negosian I. Misac
 Ştefanian K. Armand
 Kircorian A. Florans
 Evanosian A. Ştefan
 Hartunian H. Mairam
 Chircorian A. Aram
 Bagdasarian A. Ştefan
 Papazian G. Ionel
 Bedrosian G. Agop
 Gulbekian G. Irina
 Tomasian A. Doru
 Manuchian M. Gilda Eva

Secția serală

Giuvelickian Victoria
 Giuvelickian Zamfira
 Kisinian A. Miran
 Varjabetian Aris
 Haceckian H. Hariton
 Balian S. Arachel
 Arachelian H. Emanoil
 Mezrobian M. Sarchis

Sinovochian M. Dorin Remus
 Cassabalian S. Diran Garabet
 Haritinian Mihai George
 Bedrosian G. Vilma
 Sinorchian M. Liviu
 Cassabalian S. Roza
 Altunian H. Anahida
 Tatosian A. Aregnaz
 Apremian E. Silvia
 Tavitian S. Anaid
 Papazian S. Mariana
 Sarchisian V. Lucia
 Demergian G. Carmen
 Sarchiz O. Lucia
 Apremian E. Madlen
 Malezian I. Luiza
 Hazarian A. Ervant
 Nahabedian A. Aida
 Terzian V. Haigui
 Cezarian O. Monica
 Arachelian E. Elena – Beatrice
 Mavroian V. Anca Liliana
 Benlian D. Iris
 Vartanesian M. Mihaela
 Enopian A.E. Artin
 Gargalian O. Gabriel
 Givelegian C. Lavinia
 Saligean G. Suna
 Givelegian C. Costin
 Ceahrtbanian J. Aida Beatrice
 Ovanesian D. Harutiun – Virgil

Calustian S. Artin
 Grigorian D. Ana
 Aianian D. Agop
 Apcarian A. Madeleina
 Danielian K. Aram
 Nahabetian V. Ana
 Gevelgian G. Mihai
 Gargalian A. Onic
 Kasparian S. George
 Malezian P. Emanoil

Finginian G. Sache
Babighian S. Haigui
Suluburchian S. Maria
Tascian B. Eduard Robert
Harutunian M. Angela
Kirkorian Ara
Calustian Ștefan

Sevasian I. Romeu
Amelian L. Filat
Elfian G. Viorica
Moiagean N. Arpine
Tatosian A. Savanic Marius
Seician O. Maria
Gevelegian G. Elena – Claudia.

Reamintim și numele unor cadre didactice de etnie armeană care au funcționat la Liceul „Mihai Eminescu”: Vartanisian Maria, prof. de franceză, Șirinian Mendui-Frunză, prof. de matematică, Cobasnian Viorica, prof. de chimie, Arșaluis Sarchizian-Gurău, prof. de limbă și literatură română.

Pentru pregătirea cadrelor necesare economiei în continuă dezvoltare în Dobrogea, în anul 1920 ia ființă Liceul comercial de băieți „Regele Carol I” din Constanța, cea dintâi și cea mai veche școală comercială din Dobrogea, avându-l ca prim director pe prof. univ. Constantin Brătescu. Referindu-se la importanța învățământului economic, regele Carol I spunea la 10 mai 1891: „Școala trebuie să fie temelia statului... Însă știința teoretică singură nu este razim îndestulător. Trebuie să îndreptăm generațiunile viitoare și pe o cale practică, mai ales în urma dezvoltării luate de activitatea noastră națională în toate direcțiunile. Din fericire, întocmirea de felurite școli practice răspunzând la acest scop, ne va da treptat un personal capabil de a conduce cu dibăcie deosebitele ramuri ale serviciilor publice”.

Răspunzând acestor deziderate Camera de Comerț și Industrie Constanța a înființat școli comerciale superioare, elementare, având cursuri de zi și seară, de băieți și fete.

Școala superioară comercială de băieți înființată în 1920 își avea primul sediu în casele căpitanului Cazacincu, de pe str. Griviței. După ce achiziționează un local propriu (1922) situat în str. Cuza Vodă nr. 10 și se mută în noul sediu, școala își continuă dezvoltarea normală și, în 1924, scoate prima promoție de absolvenți diplomați.

Printre diplomații școlii superioare de băieți s-au numărat etnicii armeni:

Garabețian G. Garabet
Merdinian N. Chircor
Manuchian A. Manuc
Pilibosian H. Kevork
Beiadjian Vahe
Hazarian A. Arac

Simonian S. Simon
Tulbedjian M. Kirkor
Caloian T. Ștefan
Merdinian K. Măgărdici
Kirigian A. Caprile
Bezerian A. Agop

Marderos M. Sergiu
Malhas A. Eduard
Ovanezian K. Sahan
Kazazian K. Marderos
Marderos G. Onic
Merdinian M. Ovanes
Nigohosian G. Misac

Curs seral

Kumbetlian G. Agop
Balian A. Sebuh
Chiolian Vaschen
Torosian Dicran
Tabibian S. Ștefan
Abrahamian A. Sarchis
Bogosian N. Dicran
Beiadjian G. Snoric
Kasparian I. Vaschen
Keolian M. Vaschen
Saraidarian K. Vahac
Sergian C. Nubar
Borzachian Arsen

Hazarian A. Anton
Marcarian A. Diran
Ehsichian J. Sarchis
Melconian O. Aram
Musoian O. Garabet
Pilosian O. Manuc

Cadencian K. Vaschen
Hairabedian H. Nubar
Asarian A. Sarchis
Cardașian G. Agopic
Kazangian R. Vartan
Derderian Vranșabuh
Kasparian H. Jirair
Kirigian A. Manuc
Simidighian S. Garabet
Gasparian L. Hrair
Zartarian M. Horen
Tarconian O. Avedis
Ovanesian K. Vartches
Ecmeccian A. Dikran

De menționat că promoția 1942 a fost integral trimisă la Școala de Ofițeri de rezervă. Printre aceștia s-au numărat și Bezerian Agop, Marderos Sergiu, Malhas Eduard, Ovanezian Sahan, Kazazian Marderos, Marderos Onic, Merdinian Ovanez.

În cadrul liceului comercial de băieți, în perioada 1942/1943, au funcționat ca pedagogi Marderos M. Sergiu și Bezerian Agop.

Tineri armeni au urmat cursurile și altor licee de prestigiu înființate după 1950, precum: „Ovidius”, „Traian”, „G. Călinescu”, „Decebal”, „Constantin Brătescu” și altele.

În privința învățământului primar, la Constanța și-a început activitatea, la 18 februarie 1879, Școala primară de băieți nr. 1. După 1879 au fost deschise și școli ale comunităților elenă, armeană, evreiască și bulgară (ANC, fond Primăria Constanța, dosar 35/1888, f.8, 16).

Au funcționat școli particulare cu limba de predare armeană și înainte de 1878, la Tulcea și Babadag (1861), dar pe o perioadă scurtă din cauza scăderii numărului elevilor, care se îndreptau cu precădere spre școlile cu predare în limba română.

Școala armeană din Constanța a funcționat la început cu 4 clase, iar

mai târziu cu 8. După primul război mondial populația școlară a crescut ca urmare a venirii unui număr mare de imigranți, ceea ce a dus la creșterea numărului elevilor. Până în anul 1946, când a avut loc primul val de emigrare, efectivul școlar oscila, după evidențele Inspectoratului școlar, între 170 – 250 de elevi.

Inițial, școala a avut un local propriu. În urma incendiului care a distrus biserica, școala a fost mutată pe str. Jupiter colț cu Sarmisegetuza, într-o clădire improprie, unde a funcționat cu 4 clase și circa 200 de elevi. În 1959 a fost etatizată și apoi desființată.

Printre dascălii care au pus suflet pentru formarea tinerelor generații ale comunității armene din Constanța, în spiritul păstrării identității prin însușirea limbii materne și a altor cunoștințe de religie, istorie, cultură armeană, s-au numărat soții Tate și Araxi Bedrosian, Nișanian, Araxi Sahaghian, Bedighian Hamazap, Merdinian Alice, Garibian Hovanes, Malhas Aram, Tavitian Garabet, Chirigian Capriel, Nerses Balian împreună cu soția, Saraidarian Armenuhi Vartanian, Ardăzuni Vaschen, alături de care s-au aflat colegii lor, prof. Dumitriu, Păunescu și Vasiliu.

După dispariția școlii armene învățarea limbii materne a rămas pe seama familiei, ceea ce, evident, nu putea suplini cadrul organizat și programa cerută de un curs regulat.

La inițiativa Bisericii armene au fost organizate cursuri săptămânale pentru tineri și adulți, la începutul anilor 1970, dar care, din păcate, au funcționat o scurtă perioadă.

Școala armeană din Constanța s-a constituit de la bun început într-un izvor de cultură și educație pe meleagurile dobrogene. Prin rezultatele obținute în formarea elevilor, mulți dintre ei au urmat cursurile superioare în liceele de prestigiu, devenind personalități marcante ale culturii și științei românești.

Se poate afirma cu certitudine că în școlile constănțene au învățat și s-au pregătit pentru viață sute de mii de copii, cei mai mulți români, dar și turci, greci, evrei, armeni, albanezi, bulgari, aromâni, germani, tătari, ruși, lipoveni etc.

Și acum în băncile sale întâlnești un mozaic de etnii sau confesiuni și toți au fost și sunt buni colegi, chiar și prieteni, se ajută, se respectă și vor să rămână împreună pentru a-și desăvârși pregătirea și a-și pune în practică visurile adolescente.

Nu putem încheia acest capitol fără a sublinia spusele prof. univ. dr. Petre Frangopol, consilier al Academiei Române, absolvent în promoția 1951, la sărbătorirea Centenarului Liceului „Mircea cel Bătrân”: „Când am ajuns la facultate, în Iași, la 17 ani și jumătate, am auzit pentru prima dată despre vrajba care există între români și unguri.

Veneau studenții din Ardeal mai mult la Iași ca să scape de problemele care erau pe atunci și care se pare că există și astăzi, dar la alt nivel, și, cu siguranță, întreținută fals. Eu pot să vă spun cinstit că în promoția mea, într-o clasă de 36 de inși, erau 11 naționalități. Niciodată până la Iași nu am aflat și nici prin cap nu mi-a trecut că se poate cultiva această vrajbă între nații: găgăuțule, albanezule, neamțule, jidanule, armeanule, n-a existat așa ceva -, o spun cu plăcere, cu mândrie...”.

Arachel Musoian, absolvent al Liceului „Mircea cel Bătrân”, promoția 1948, cu profundă nostalgie își amintește de componența multietnică a clasei: „Din 40 de elevi – spune Musoian – 3 erau armeni (Musoian Arachel, Cedighian Avedis și Varjabedian, stabilit la Los Angeles), 3 erau turci, colegi foarte apropiați, 2 evrei și 2 greci, armonia fiind deplină, iar profesorii, de o înaltă ținută morală și conduită civică.

Aș dori să descriu un moment hazliu din timpul unei ore de latină, când regretatul profesor de renume mondial, fost decan al Facultății de Filologie din Tel-Aviv, pe nume Carol Blum, m-a examinat la ora de latină, întrebându-mă în prealabil dacă sunt armean. Răspunsul fiind afirmativ, îmi spune: Dragul meu elev, să știi că și eu vorbesc limba armeană, sunt din Botoșani și spune-mi dacă știi Hair mer (Tatăl nostru). Am spus „da” și evident am continuat de la cap la coadă, în limba armeană, în ora de latină, de față cu colegii. Deliciul a fost imens, colegii se prăpădeau de râs și au izbucnit în aplauze. Domnul profesor a reluat și el rugăciunea, tot în armeană, și de atunci am devenit un fel de preferat al său, dar era foarte zgârcit la note – din 6 nu mă scotea, spunea că nota 6 este „regală”. La limba franceză l-am avut profesor pe dl. Ovanez Bedighian, mutat ulterior ca profesor la Academia Comercială, la București, iar la matematică, pe renumita profesoară Șirinian, de altfel foarte sobră și distantă”.

Și asemenea episoade de frățietate între etnii s-au manifestat dintotdeauna, ca spirit tutelar al dobrogenilor.

VI. ARMENI LA DATORIE

Alături de ostașii români, armenii, cetățeni loiali ai patriei lor România, și-au înscris numele în Panteonul eroilor căzuți la Plevna, Turtucaia și Grivița, la Oituz, Mărăști și Mărășești, la Oarba de Mureș, Debrețin și Tatra. Sacrificiul lor de sânge nu va fi dat uitării niciodată. Ei au fost însuflețiți în faptele lor de vitejie de pilda înaintașilor, armeni moldoveni și munteni care au luptat în oștile lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare și Sfânt pentru apărarea gliei străbune.

Mărturii ne stau faptele generalilor de etnie armeană, Mihail Cerchez căruia, la Plevna, i s-a predat Osman-Pașa, oferindu-i sabia, Iacob Zadic, comandantul Diviziei a 8-a, eliberatorul Bucovinei, Gheorghe Aconț, general medic din corpul IV armată, Mardiros Ciomac, general medic participant la campania din 1913, Iacob Iacobovici, întemeietorul școlii moderne de chirurgie românească, șeful misiunii chirurgicale la Stara Zagora (Bulgaria) iar puțin mai târziu, în 1916 – 1918, organizatorul spitalului de campanie și comandă, Spitalului Militar nr. 7 din Bacău (1917 – 1918) și mulți alții.

Armenii conștanțeni înrolați în Armata Română au luat parte la războiul de reîntregire din 1916 – 1918 și la cea de a doua conflagrație mondială din 1941 – 1945.

Unanian Ardașes, erou al primului război mondial, căpitan în Regimentul 74 Tulcea, căzut în Dobrogea, lovit de un obuz inamic, în ziua de 7 octombrie 1916, a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” cu spade, în grad de Cavaler pentru bravura și disprețul de moarte cu care și-a condus batalionul în timpul luptelor, căzând pe câmpul de bătlie și murind alături de cei mai bravi soldați ai săi (Monitorul Oficial din 1 noiembrie 1918).

La fel cade eroinic pe câmpul de luptă, în ziua de 3 aprilie 1916, Garabet Aznavorian. Lor li se adaugă sublocotenentul Ion Măgărdici, căpitan Ștefan Garabet, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, sergentul Artimov Agop, ofițer Silvian Miram, Giuvelechian Garabet. Keham Deoveletian, mobilizat la Tulcea, regimentul 33 infanterie Botoșani, face campanie de război, iar la 20 mai 1918 va fi trimis în serviciul propagandei culturale naționale în Basarabia. Va primi „Crucea comemorativă a războiului 1916–1918 cu baretele 1919”. În 1923, prin Înaltul decret al Regelui Ferdinand I, Keham Deoveletian este numit membru al Ordinului „Coroana României” în grad de Cavaler.

În holul Colegiului Național „Mircea cel Bătrân”, pe o placă de

bronz, sunt săpate numele foștilor dascăli și elevi ai liceului căzuți la datorie. Printre aceștia se numără și cercetașul Zoropopel Tigran. Placa de bronz a fost realizată din inițiativa elevilor, care, în 1933 au constituit un comitet menit să colecteze fondurile necesare. Din primul comitet au făcut parte: Drăgan F. Nicolae, Funogea I. Ion, Beloiu D. Mihai, Diradurian Diran, Mazmanian Armenag, Bădică Ion, Haralambie V. Eugeniu, Sandu T. Constantin, Bădescu M. Costin, Jipa I. Ion, Ionescu N. Valeriu, Zacca T. Constantin, Bivolaru I. Petre, Bogdan D. Ion și Ștefănescu P. Petre.

În anul al doilea, președinte a fost Rupenian Emanuil, iar în al treilea, Resul Negip. Lucrarea a fost terminată la 1 septembrie 1936. Relieful înfățișează un arhanghel care trâmbițează victoria ce ne-a adus întregirea patriei cu prețul sângelui vărsat de eroii ale căror nume sunt săpate pe placă.

În lungi convorbiri purtate în anul 1958 cu fostul comandant al Diviziei 9 Infanterie Constanța, generalul Costin Ionașcu, s-au evocat fapte de eroism legendar înscrise în drumul glorios de către ostașii și ofițerii Diviziei pentru eliberarea Ardealului răpit prin Dictatul de la Viena, a Ungariei și Cehoslovaciei. Însemnările acestor fapte nepieritoare sunt cuprinse în volumul *Pagini pentru gloria istoriei* publicate în anul 1986.

“Un simplu bilanț – spunea comandantul Diviziei, Costin Ionașcu – ne demonstrează că marea noastră unitate a dat un greu tribut de sânge în luptele de pe dealul Sângeorgiu. Iată pe scurt, cifric, în ce au constat jertfele marii noastre unități: ofițeri – 24 morți, 65 răniți; subofițeri – 7 morți, 46 răniți; soldați și gradați – 500 morți și peste 3.600 de răniți.

Pentru modul în care s-au comportat militarii în înfruntările de pe dealul Sângeorgiului s-a dat un ordin de zi pe divizie. Ordinul respectiv poartă numărul 11. Prin el am căutat să subliniez încheșturile la care au luat parte oștenii diviziei, greutățile luptei, faptele de arme săvârșite de ei. Pentru a informa pe cititor despre conținutul acestui ordin, îl voi cita cu foarte mici prescurtări:

“Ostași eroi ai Diviziei 9 Infanterie!

Zile grele și însângerate au venit prea repede și tributul vostru de sânge a fost prea mare în timpul ce s-a scurs de la 19 la 26 septembrie 1944. Atacul de la Vârful Viei (cota 477) din ziua de 17 septembrie a.c. asupra unui zid ce străjuiește Mureșul l-ați dat cu un avânt care a nesocotit moartea.

Atacurile date la 22 septembrie 1944 și apoi la 26 septembrie, ca și toate atacurile și contraatacurile date în celelalte zile, dincolo de Mureș, pe dealul Sângeorgiului, vor trece în legendă.

Avântul cu care ați înfruntat moartea ce pândește de pe coastele

dealului și de pe vârfurile lui cu cotele 495, 463 și apoi 409 și 453 întrece orice închipuire și orice așteptare.

Atacul cotei 495, din ziua de 26 septembrie 1944, va rămâne ca exemplu.

Cu piepturile voastre brave, cu armele în mâni, ați vrut să spargeți zidul de foc, dar mulți au căzut, rostind cuvintele: „Cota 495 sau 463”!

Sunt cotele blestемate, este creasta însângerată!

Am fost lângă voi și v-am văzut cum ați trecut prin foc ucigător Mureșul, cum v-ați agățat de coasta dealului printr-o drăcească pânză de foc, cum ați căzut fără murmur în împlinirea ordinelor și a datoriei și cum șiruri întregi ați revenit, trecând prin fața mea spre spitale, cu trupurile sfârticate.

Am avut momente de mândrie pentru ostașii mei și momente de strângere de inimă când am văzut cum se macină mândra și frumoasa Divizie 9 Infanterie. Înfrățirea între arme, între soldați, subofițeri și ofițeri a fost sublimă; toți s-au jertfit fără a precupeți nimic!

Bravii mei ostași, lupta nu s-a sfârșit. Cei rămași strângeți rândurile căci noi zile de mărețe fapte ne așteaptă...”

Și luptele au continuat. Drumul victoriei a fost presărat cu multe biruințe dar și cu mari jertfe. Mărturie ne stau mormintele știute și neștiute presărate de-a lungul frontului începând cu Ardealul, Ungaria și Cehoslovacia.

Se cuvine să cinstim numele armenilor dobrogeni participanți la cel de-al doilea război mondial care și-au adus prinusul de jertfă la victoria coaliției antifasciste:

Serg. Agop Tumanian Reg. 34 Inf.

Serg. Agop Tavit Mardirosian Reg. 21 Inf.

Slt. Arac Hazarian Reg. 4 Călărași

Serg. Antranig Sahaghian Reg. 18 Obuzieri

Serg. Armenag Mardirosian Reg. 18 Artl.

Sold. Abagian Ardașes Reg. 21 Inf.

Sold. Agopian Garbis Reg. 2 Grăniceri

Sold. Avedis Tacorian Reg. 1 C.F.

Slt. Altunian Haig Reg. 8 Artl.

Lt. Aprahamian V. Alexandru Reg. 13 Artl.

Serg. Artin Nișan Bedros Reg. 36

Sold. Armenag Bohcelian Reg. 13 Artl.

Serg. Major Babighian Sarchis Reg. 18 Artl.

Frt. Bedros Garabetian Reg. 6 Inf.

Serg. Boghos Ovaghemian Reg. 13 Artl.

Serg. Bedros Ovaghemian Reg. 6 Inf.

Sold. Bedros Kerpician Reg. 13 Artl.

Serg. Benlian Agop Reg. 34 Inf.
 Sold. Cherpician Bedros (Jirair) Reg. 36
 Sold. Chircor M. Chircor Reg. 34 Inf.
 Serg. Chircorian M. Sarchiz Reg. 21 Inf.
 Serg. Cheham Caprelian Reg. 6 Inf.
 Sold. Damadian Hacic Reg. 36
 Slt. Diradurian L. Diran Reg. 13 Artl.
 Serg. Demergian Sarchis Reg. 13 Artl.
 Serg. Demergean C. Cezar Reg. 18 Artl.
 Sold. Eduard Kircor Reg. 12 Roșiori
 Sold. Ervant Barsamian Reg. Artil Marină
 Fit. Ervant Kecian Reg. 34 Inf.
 Serg. Givelegean Sarchis Reg. 4 Călărași
 Serg. Giuvelechian Kevork Batalionul 129
 Lt. Hazarian Haic Anton Reg. 34 Inf.
 Serg. Harutunian G. Cricor Reg. 13 Artl.
 Serg. Harutiun Artin Reg. 21 Inf.
 Serg. Hațgizard M. Varjabetian Reg. 4 A.A.
 Sold. Garabet Sainean Reg. 34 Inf.
 Cap. Bostangian Hairabet Reg. 18 Artl.
 Sold. Harutinian Mardiros Reg. 33
 Serg. Humaig Kuimegian Reg. 39 Artl.
 Serg.-maj. Manuc P. Milcon Reg. 36
 Serg. Manuchian Manuc Reg. 36
 Serg. Marcarian Avedis Reg. 9 Călărași
 Lt. Marderos G. Onic Reg. 13 Artl.
 Slt. Malhas A. Eduard
 Serg. Marderos Anton Reg. 6 Art.
 Slt. Merdinian C. Măgărdici Reg. 2 Grăniceri
 Serg. Mehtemetian N. Eduard Reg. 36
 Serg. Micailean Jirair Reg. 9 Călărași
 Serg.-maj. Avachian Hacic Bogos Reg. 36
 Serg. Ovaghimian B. Leon Reg. 34 Inf.
 Serg. Potamian A. Gh. Reg. 18 Artl.
 Serg. Pilibosian Bedros Reg. 7 Inf.
 Serg. Sarchizian D. Miran Reg. 34 Inf.
 Serg. T.R. Sarchizian R. Sureñ Reg. 6 Art.
 Serg. Saraidarian Vahac Reg. 9 Cavalerie
 Serg. Sarchis Chircor Reg. 18 Art.
 Cap. Sagatelian Barchev Reg. 18 Art.
 Serg. T.R. Simonian S. Simon Reg. 18 Art.
 Serg. Sarchizian M. Artache Reg. 13 Artl.

Serg. Simonian D. Miran Reg. 36
Serg. Sirinian M. Chircor Reg. 18 Artl.
Serg. Siritgian Jirair Reg. 2 C.F.
Serg. Stefanian B. Ștefan Reg. 18 Artl.
Serg. Kirkorian H. Cris Reg. 36
Serg.-maj. Krikorian M. Sarchis Reg. 7 Inf.
Serg. Kecian V. Kirkor Reg. 6 Artl.
Serg. Kirkorian Kirkor Reg. 4 A.A.
Serg. Vartinian T. Artin Reg. 12 Roșiori
Sold. Kirkor Sergiu Reg. 34 Inf.
Sold. Kirkor Harutiunian Reg. 34 Inf.
Serg. Sarchis Hechimian Reg. 4 Vânători
Serg. Tacor Garabet Reg. 18 Artl.
Serg. Măgărdician Aram Reg. 18 Artl.
Serg. Krikor Givelegian Reg. 4 Călărași.

Soldatul Sarchis Hechimian, încorporat la Regimentul 4 Vânători de Munte, cade eroic la 28 august 1944 în regiunea petrolieră Băicoi – Filipeștii de Pădure apărând pământul românesc. Avea 23 de ani. La Oarba de Mureș cade răpus de rafalele inamicului Miram Ștefan. La fel, cade eroic, retezat de un brand inamic, Benlian Agop, la Șeulia de Mureș.

Pentru fapte de vitejie au fost decorați căpitanul Măgărdici Merdinian cu ordinul „Coroana României” cu spade și panglica de Virtute Militară, la gradul de Cavaler, mulți alții cu Medalia Bărbăția și credință cu spade, Medalia Comemorativă, Serviciul credincios cu spade, Medalia „Victoria”, „Eliberarea de sub jugul fascist”, Virtutea Militară, alții au fost citați prin Ordinul de zi pe Divizie.

Înfruntând ploaia de bombe ce se revărsau asupra navei „Ardealul”, comandantul Tokatlian Onig salvează de la moarte, în cadrul cunoscutei operațiuni maritime „60.000”, mii de vieți omenești, soldați și civili evacuați din zona de luptă din Crimeea. Pentru eroismul de care a dat dovadă a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cu spade și panglica de Virtute Militară cu grad de Cavaler.

Este locul să amintim că mulți armeni neavând cetățenia română – deținători ai pașaportului Nansen – nu puteau fi recrutați și înrolați în armată. Ei au considerat de datoria lor ca din propria inițiativă să ceară să plece pe front. În acest sens au fost întreprinse demersuri pe lângă autoritățile statului. Un rol decisiv l-a avut Sophia Ferhat, armeană, soția eroului întregirii neamului românesc generalul Henri Cihoski și arhiepiscopul Husic, șeful Bisericii Armene. Intervențiile lor au fost încununuate de succes.

“Vor trece anii, scria Bogdan Căuș, sergent T.R. participant la cel

de al doilea război mondial, constănțean, de etnie armeană, corespondent de front și redactor al ziarului *Frontul*, în volumul intitulat *Pe patul armei* și peste istoria tuturor luptelor, colbul vremurilor va încerca poate să niveleze dâmburile de morminte ale vitejilor români căzuți pe pământul Cehoslovaciei, dar peste noi și amintirile noastre va rezista de-a pururi simbolul jertfelor eroice ale Armatei Române, care a călcat cu victorie aceste coclauri...”.

Comunitatea armeană s-ar cuveni să găsească posibilitatea eternizării acestor eroi prin înscrierea cu litere de aur, pe o placă de marmură în incinta bisericii sau prin ridicarea unui monument cu numele tuturor acelor care și-au dat viața sub faldurile tricolorului românesc drept recunoștință și pildă pentru generațiile viitoare.

Unicul monument ridicat în memoria eroilor dobrogeni căzuți în primul război mondial, dezvelit la Constanța, la sfârșitul lunii septembrie 1938, se află amplasat în prezent pe str. Traian. Pe fața lui se află săpate cuvintele: „Mărășești, Neajlov și Mărăști – Glorios am știut să murim apărându-ne țara”.

Pe cealaltă parte, inscripția: „Dobrogea. Slavă eroilor din Regimentul 34/74”. Pe placă figurează numele a 552 militari căzuți la datorie, printre care și al căpitanului Unanian Garabet.

Evocând numele acestor armeni care alături de frații lor români și de alte etnii ce conviețuiesc de secole pe acest spațiu românesc, participanți deopotrivă la cele două conflagrații mondiale, le aducem prinosul de recunoștință. Amintirea, jertfele și sacrificiile lor nu vor fi date uitării.

Nenumiți în nici un calendar ortodox, catolic, musulman sau greco-catolic, toți sunt pomeniți însă împreună cu cei peste 800.000 de eroi care s-au jertfit pentru Patria-mamă, în războiul de întregire a neamului, duminică de duminică în toate lăcașurile de cult.

Tuturor acestora, mulți și anonimi, să ne plecăm frunțile în semn de adânc și pios omagiu.

VII. EDIFICII ALE ARMENILOR TOMITANI

După agoniseala de o viață armenii dobrogeni înălțau clădiri pentru a îmbogăți zestrea edilitară a urbei cu edificii cât mai frumoase. Ele se constituie în veritabile bijuterii arhitectonice și sunt privite și admirate, în ciuda anilor trecuți, de localnici și de turiștii care vizitează zona Peninsulară a Constanței și nu numai.

Din păcate, multe dintre ele, îndeosebi cele ridicate pe bd. Mamaia, Lăpușneanu sau Traian, au căzut pradă buldozerelor în anii 1970 – 1989.

Să amintim că armenii nu risipeau truda lor prin baruri sau cazinouri și nici nu făceau investiții în afara țării, cum era obiceiul. Din prinosul lor, cunoscând pribegia, nevoile și de multe ori privațiunile de tot felul, ei au sărit întotdeauna în ajutorul semenilor, contribuind la alinarea suferințelor cu acte de caritate și emancipare socio-culturală. Printre asemenea armeni constănțeni s-au numărat frații Manusallian, Damadian, Bohcialian, Calust Anton, Boiangian și mulți alții.

În 1897, la cererea Primăriei privind modernizarea orașului adresată lui Anghel Saligny, acesta întocmește, împreună cu ing. Elie Radu și arh. Grigore Cerchez, un „Proces-verbal” în care, spre a se distanța de asumarea vreunei obligații oficiale, raportul apare ca „din partea unei *Comisii de înfrumusețare a orașului Constanța*, pe lângă el semnând și ceilalți doi confrăți de prestigiu, în calitate de consultanți”. (*Constanța veche, Marian Moise*)

Sub primariatul lui Eustațiu Schima, în iunie 1897, se construiește casa cea mai impozantă pentru vremea aceea (trei etaje) din piața Independenței, proprietatea d-lui Nazaret Torosian, scrie Petre Vulcan, în 1909, în lucrarea *Istoricul orașului Constanța*.

Printre imobilele remarcabile amplasate în aceeași piață, în perioada 1878/79 se numărau și cele ale fraților M. Frenkian, D. Frenkian și A. Frenkian.

Cel mai vechi document de arhivă care se referă la Piața Independenței este solicitarea lui I. Benlian de a-și construi o casă în această zonă și care datează din 1880 (Arh. Stat. Constanța, dosar 12/1880, f. 19) și este contrasemnat de Nazaret Torosian.

În anul 1900, Nazaret Torosian înaintează spre avizare proiectul unei construcții monumentale, cu patru nivele, întocmit de Adolf Linz. Casa Torosian avea înscrise numele proprietarului și data proiectării sale pe fațada principală: N.K.T.-1900.

În continuarea proprietății Torosian, Tacor Benlian obține

autorizația de a construi 1125 m.p. structurați pe trei nivele și mansardă. Arhitectul – același Adolf Linz. „Orașul Constanța a avut șansa ca în zona sa de maximă încărcătură simbolică și expresivă – Piața Ovidiu – să aibă trei comanditari care au recurs la același proiectant; frontul de clădiri terminat până la primul război mondial avea caracteristici unitare și de compoziție sensibil armonizată, prezentând datele unei structuri urbanistice urmărită coerent, cu program”.⁵

Distrugerea acestor edificii a fost un act gratuit de vandalism, de agresare a demnității individuale și colective.

Un Palat impresionant, a cărui piatră de temelie a fost pusă în anul 1905, aparține cerealistului Manisallian. „Clădirea marca semeț și inspirat unghiul realizat pe bulevardul Elisabeta și strada numită în epocă D.A.Sturdza, dar și anterior Romană, ulterior Karl Marx, iar astăzi Revoluției. Ca un om care se respectă, Manisallian a făcut apel pentru proiect la arhitectul I.D. Berindei, autor, printre altele, al celebrului Palat Administrativ (astăzi Palat al Culturii din Iași), conceput în stil neogotic, cerut de comanditari. Formația sa este însă una neoclastică, deprinsă în Europa într-un mediu eclectic. Monumentalitatea Palatului Manisallian este senină și lipsită de rigiditate prin adecvare la poziție și prin detaliile decorative atent și rafinat dozate.

Manisallian nu și-a construit casa „în mahalaua armenească”, situată dincolo de strada Mircea cel Bătrân, în jurul bisericii ctitorite de Nazaret Torosian în anul 1880, ci cu fața spre bulevardul Elisabeta, care „țarmurea marea” și constituia zona rezidențială prin excelență”. („Palatul Manisallian”, România liberă, 28 iunie 2002)

O altă bijuterie arhitectonică amplasată pe str. Dianeî, numită de istoricul Stoica Lascu „Casa genoveză” dar căreia localnicii îi spun „Casa cu lei” a fost construită între anii 1895 – 1898 și aparține negustorului Ermizian. În ea a locuit fiul său, Bebi Ermizian, până în 1941, când s-a mutat la București, lăsând casa în chirie până în anul 1950, când a fost naționalizată.

„Fațada principală spre strada Dianeî – scrie criticul de artă Doina Păuleanu – este ritmată pe verticală prin cele patru coloane de ordin colosal, cu socluri înalte de piatră; fusul lor are suprafețe cu caneluri alternate cu inele plate; capitelele din piatră sunt decorate sub cornișă pe console, cu ove, brâu cu frunze de laur, volute, palmete, frunze de acant și cartăș, susținând patru lei din beton, așezați și ei pe socluri înalte. Intrarea, dispusă central, este flancată de două ferestre alungite; deschiderile lor semicirculare sunt subliniate prin arcuri decorative; paramentul fațadei este alcătuit din cărămidă aparentă. La etaj, ferestre înguste, geminate și arcuri semicirculare sprijinite pe colonete adosate cu capitele compozite au câmpurile limitate prin coloanele fațadei; cele două

balcoane de pe fiecare latură sunt ritmate de baluștri decorativi. Mansarda este amenajată în acoperișul de tip baroc, având ferestre cu lucarne terminate în volute. Fațadele laterale reiau în general elementele din zona principală, dar fără ușa, coloane, capitele și lei”.

G. Frenkian obține, la 20 aprilie 1895, autorizația de a-și construi o casă cu demisol și două nivele pe proprietatea sa din străzile Elena și Ovidiu. Casa va fi ridicată în stil local de filieră neoclasică; bosajele orizontale care acoperă întreaga suprafață și ferestrele încadrate simplu sunt accentuate central de balconul cu feronerie atent desenată (Arhive St. Constanța, dos. 19/1895, f. 116). Suprafața construită va fi de 195,10 m.p., iar numele ales, care va perpetua renumele unei bucătării exemplare, va fi Capato. Acest local exista chiar înainte de revenirea Dobrogei la țară.

Superba vilă în stil maur a numismatului Mihail C. Suțu, din str. Mării, azi sediul Curții de Apel, a fost construită în 1899, după planurile renumitului arhitect de etnie armeană Grigore Cerchez, cel care proiectează vila Dr. Minovici, Casa Candiano, Casa Stanovici, Casa Mătăsaru, Casa Parohială Sf. Apostol. Este autorul proiectelor privind maternitatea „Polizu” și a Institutului Medico-Legal, toate din București. În 1925, arhitectul Cerchez este premiat pentru proiectul Palatului Primăriei municipiului București. Cerchez nu s-a sfiit să mărturisească: „România și Armenia mi-au dat forța creației”.

La 4 iulie 1914 arhitectul Grigore Cerchez solicită Primăriei Constanța autorizația pentru construcția unei case cu subsol, sol și patru etaje cu fața spre malul mării, iar fața dinspre oraș la strada Mării cu parter și etaj. Minunata construcție poate fi admirată în vecinătatea vilei Suțu, vis-à-vis de biserica armeană.

Pe strada Vasile Canarache se înalță o impunătoare construcție în stil brâncovenesc ridicată de Armenag Damadian. Aici a funcționat, ani mulți, „Casa Cerealiștilor”. După naționalizare, a servit ca reședință I.C.R.A.L.-ului. Armenag a fost căsătorit cu Haigui Ghiulbenchian, verișoara primară a „regelui” petrolului, Ghiulbenchian. Haiganuș l-a adus în Constanța pe fratele ei Ghiulbenchian, care s-a căsătorit cu o româncă și a avut o fată, Irina Ghiulbenchian. Armenag Damadian nu a avut copii. Moștenitoarea averii sale a rămas Haiganuș Damadian. După revoluția din 1989 casa a fost revendicată și apoi vândută unui cetățean englez.

Zona peninsulară a Constanței a fost declarată monument istoric fiind considerată cel mai interesant și original segment de arhitectură urbană al litoralului românesc. Frumusețea cadrului natural pe care a fost construit cel mai vechi cartier al orașului este sporită considerabil de existența unor edificii cu valoare de monumente, devenite, prin valoarea

estetică, dar și prin încărcătura lor istorică, locuri de referință. Stiluri arhitectonice, romanice, brâncovenești sau genoveze sunt recunoscute și apreciate.

În această zonă mai pot fi văzute casele lui K. Zambaccian – str. Carol nr. 15, Ovanez Calust – str. D.A. Sturza nr. 2, Eranuhi Seritgian – str. D.A. Sturza nr. 2, Emanoil și Mihai Grigore – str. D.A. Sturza nr. 15, Tacor Benlian – str. R. Opreanu nr. 9, Năvart Vartanian și H. Hazarian – str. Carol nr. 74, Diruhi Frenkian – str. Carol nr. 17 și altele.

Orice trecător poate observa astăzi că aceste clădiri se află într-un avansat stadiu de degradare, lăsate pe mâna unor chiriași ce au intervenit asupra arhitecturii, făcându-și loc geamuri termopane sau firme luminoase care estompează frumusețea și farmecul zonei.

Situația acestor case istorice s-a complicat și datorită avariilor serioase produse de cutremurele din 1977, 1986 și chiar din anul 1940. Publicistul Marian Moise, în excelenta lucrare *Constanța veche – restituiri necesare*, sugerează, pe bună dreptate, constituirea în zona veche – Peninsula, prin măsuri ferme, a ceea ce în limba germană este definit drept „Alt Stadt” (orașul vechi), în stilul neoclasic dominant. Totodată, el propune, ținând seama de forța modelului interetnic dobrogean, construirea în acest cadru a unui centru al minorităților în sensul recomandărilor Consiliului Europei.

Blocuri semețe, cu arhitectură interesantă au fost ridicate și pe alte artere ale urbei. Pe str. Ștefan cel Mare colț cu bd. Carol (azi Tomis), între anii 1928–1930 a fost construit de familia Bohcelian un superb bloc. Masivitatea clădirii, una dintre cele mai impunătoare construcții din Constanța dinainte de 1965, este în mod abil diluată prin rezolvarea elegantă a acoperișului mansardat, acoperit cu solzi de tablă, care se rotunjește deasupra colțului, sugerând acoperișul unei construcții fortificate. Influența școlii franceze de arhitectură devine evidentă privitorului care are răgazul să întârzie cu privirea asupra balustrilor clasicizante de la balcoanele primului nivel, ori asupra grilajelor din fier forjat bogat ornamentate de la nivelele superioare. Un desăvârșit exercițiu în stil eclectic, tipic sfârșitului de secol XIX, cu o construcție ce ar fi fost la locul ei în multe orașe europene, la Paris de exemplu.

Edificii impunătoare au fost ridicate și pe bd. Ferdinand, la nr. 25 și 27, care au aparținut familiilor Aram Damadian, tatăl caricaturistului Cik Damadian, și Armenag Bohcelian. Arhitectul celor două imobile a fost Gomighian.

Referindu-ne la clădirea din bd. Ferdinand colț cu str. General Manu, la nr. 27, menționăm că ea reprezintă un exercițiu de arhitectură în stil modern, respectiv arhitectonic dezvoltat la începutul secolului al XX-lea și bazat pe recurgerea la elementele structurale din beton armat.

Filiația modernă este evidentă prin formatul orizontal al ferestrelor acoperite cu jaluzele precum și modul de tratare al colțului rotunjit, subliniat la toate nivelele de o fereastră alcătuită din trei goluri alăturate. Fațada dinspre bd. Ferdinand este dominată de o arcadă de mari dimensiuni, ce se dezvoltă la ultimul nivel al clădirii și ordonează întreaga compoziție. Colțul este accentuat de un portic cu rol pur decorativ, ce se profilează pe cer deasupra ultimului nivel. Totuși, arhitectul a evitat cu măiestrie o oarecare sărăcie stilistică proprie acestui stil, denumit uneori și „cubist”, recurgând la o serie de mici ornamente care îmbogățesc înfățișarea austeră a clădirii.

Astfel, avem ornamente discrete ale micilor grilaje de fier forjat care formează parapetele balcoanelor în unele zone. De asemenea, elementele orizontale ale aticului și porticului decorativ sunt discret „dantelate” prin acoperirea cu olane, un element arhitectural preluat din arhitectura dobrogeană tradițională. Nu în ultimul rând, masivitatea stâlpilor de la parter, deveniți evidenți prin retragerea de la limita clădirii a peretului parterului, este îndulcită prin adăugarea unor capitele sculptate, care susțin primul etaj, ieșit în consolă, al clădirii, dând în felul acesta un plus de dinamism și zveltețe ansamblului.

Pe str. General Manu, în spatele Bisericii Adormirea Maicii Domnului, se înalță un impunător imobil, fost sediu al Băncii „Vulturul” și care a aparținut lui Calust Anton, fost proprietar al celui mai frumos cinematograful al Constanței, „Regina Maria”, azi „Majestic”, de pe str. Ștefan cel Mare.

În urbea tomitană s-au împeltit nu numai stilurile arhitectonice, dar și etniile, care au populat, de-a lungul timpului, acest spațiu mirific, binecuvântat de Dumnezeu, dintre Dunăre și Mare. Frățietatea care a caracterizat acest creuzet de neamuri stă mărturie că poporul român, deschis și ospitalier, a înțeles că toleranța și dragostea reciprocă constituie chează prosperității și bunei conviețuirii.

Caracterizând această particularitate, scriitoarea Hortensia Papadat-Bengescu scria cu ani în urmă: „Constanța nu are nimic al unei provincii, și numai în parte poartă pecetea orașelor de port. O atmosferă a ei proprie o deosebește printr-o armonie și nobleță de linii și înfățișări... Și pretutindeni Marea; aici un colț pescăresc, aici o radă mică cu luntre legănat, aici un mal stâncos, perspectiva largă a bulevardelor, domeniul viilor al portului.

Aceeași varietate și aceeași armonizare a populației. Amestec viilor de colonie și cosmopolis, adaptarea tuturor e firească, nesilită, egalitatea de drepturi, simpatice legături intereselor comune, asupra cărora românismul preponderă surzător”.

VIII. ARMENII ÎN VIAȚA CULTURAL-ARTISTICĂ A DOBROGEI

Armenii desfășurau o bogată și susținută activitate culturală în cadrul cluburilor și asociațiilor constituite la începutul veacului al XX-lea. În 1901 ia naștere asociația culturală „Arax”, iar în 1924 „Erevan”. Pe parcursul timpului se înființează și alte asociații și uniuni cu profil cultural-artistic.

Multe din manifestări se desfășurau în sala „Elpis”, a comunității elene, „Arax” și la Cazinou (dat în folosință în 1910).

Prima dovadă în acest sens este o cerere semnată de Misacov Mușeh, adresată Primăriei, prin care solicită aprobarea de a reprezenta în seara zilei de 21 aprilie 1925, de către asociația artistică „Erevan”, în sala proprie, comedia „Somnambulul nopții”. La scurt timp, o altă asociație culturală cerea aprobarea reprezentării unei cunoscute operete armenesti, „Arșin malala”. Alte organizații care solicitau aprobarea reprezentării de spectacole, tot în limba armeană, erau „Hânceak” și „Societatea dramatică armeană”.

Datorită succesului și ținând seama de numărul mare de spectatori, aceste fundații părăseau sălile lor mici și ofereau iubitorilor de teatru spectacole în sala „Elpis”. Deși cererile pentru reprezentare de spectacole se repetau destul de des, ele nu mai menționau titlurile, ci numai specificarea de comedie, dramă – familială etc., o excepție constituind-o doar prezentarea piesei „Onoarea”, în sala „Elpis”, de către asociația „Erevan”, în toamna anului 1931.

Presa vremii se referea rar la aceste manifestări artistice. Doar despre unele concerte în turneu, precum cel al tenorului Azat Azaturian, cu lucrări din compozitorii armeni Komitas și Arastan, dar și arii din opere, recitaluri din lirica armeană date cu colaborarea lui N. Sever Cărpinișanu și Aur Alexandrescu – voce și vioară, corul armenilor dirijat de P. Manuilian, sau drama „Dricli”, de Avedian Ovanez, găsim cronici în ziarele *Dobrogea Jună*, *Dacia* și *România de la Mare*, între anii 1928–1938.

Membrii comunității armenice participau activ la viața urbei tomitane. De pildă, la manifestările cercului literar - științific „Ovidiu”, înființat de publicistul și scriitorul Petru Vulcan, care se organizau în saloanele clubului comercial de la parterul Hotelului „Panoiot”, de pe str. Elena (azi N. Titulescu) îl întâlnim în dese recitaluri de poezie și pe armeanul M.P. Parseghean, membru al comitetului de organizare.

La 17 august 1915, menționa ziarul *Dacia* din 25 noiembrie, la

Liceul „Mircea cel Bătrân” avea loc prima șezătoare culturală patronată de Elena Văcărescu, președinta Salonului literar din București, cu concursul poezilor Ion Minulescu, Victor Eftimiu și Cincinat Pavelescu. La sfârșitul șezătorii, violonistul Krikor Zambaccian, tenorul liric Aralti și pianistul Teodor Fuchs au oferit participanților un moment muzical. La vioară nu era altul decât viitorul critic de artă și mare colecționar K. Zambaccian, căruia Ion Minulescu îi închina, mai târziu, poezia „Sosesc corăbiile”.

O bogată activitate cultural-artistică a desfășurat la Constanța „Astra Dobrogeană”, care, la 22 iunie 1927, a prezentat, la Cazino, piesa „Fântâna Blanduziei”, de Vasile Alecsandri. Referindu-se la montare și costume, cronicarul Niț. Butucescu – Tamara scria: „Costumele – surprinzător de bogate. Montarea – uluitoare. Decorurile clasice, executate de maestrul Menassian, au completat succesul și l-au determinat, în mare parte”.

Prima revistă literară dobrogeană, *Ovidiu*, care a apărut la 15 septembrie 1898, sub președinția lui Petre Vulcan, număra printre membrii săi și pe omul de aleasă cultură M.P. Parseghean.

Dobrogenii și, în mod special armenii, nutreau un cult pentru marele cărturar Nicolae Iorga, care s-a aplecat cu dragoste și interes deosebit asupra istoriei și culturii armene. În nenumărate conferințe și studii erudite publicate în țară și străinătate, Iorga a apărut cauza poporului armean, nutrind, alături de acesta, ferma convingere că, într-o zi, unul din cele mai vechi popoare ale umanității își va dobândi independența.

Speranța marelui savant s-a împlinit, ca și profeticele lui previziuni, astfel că, după 60 de ani, Armenia este, astăzi, un stat independent. Despre Nicolae Iorga, în 1911, un participant la numeroasele sale conferințe pe care le susținea la Constanța, pe numele Hurmuz Aznavorian, pe atunci absolvent al gimnaziului „Mircea cel Bătrân”, viitor mare jurist și om de spirit, scria în articolul „Iorga”, apărut în gazeta *Dacia*: „Impresia cea mai profundă pe care ți-o lasă e aceea a unui suflet uriaș, în care au picurat din toate vremurile și mai ales din timpul lui toate elementele sufletului românesc”.

Armenii constănțeni au fost colaboratori activi în perioada interbelică la publicațiile ce apăreau la Pontul Euxin. Printre aceștia se cuvine să amintim pe Hurmuz Aznavorian a cărui semnătură o întâlnim foarte des în revista *Justiția Dobrogei*, înființată în 1924, criticul Krikor Zambaccian, M.P. Parseghean, în *Analele Dobrogei*, K. Pambuccian în *Tinerimea Română* și alții.

O susținută și meritorie activitate culturală desfășoară și elevii armeni în cadrul Liceului „Mircea cel Bătrân”. În cadrul societății

„I.L.Caragiale” se organizau conferințe și șezători, printre organizatori remarcându-se Garabet Avachian, viitor profesor universitar la Conservatorul din București, Hurmuz Aznavorian, Anton K. Eduard, Minasian D., Cik Damadian, Masmanian Armenac, Diran Diradurian etc.

O contribuție remarcabilă a avut și chemancistul Ruben Mamulian, care, împreună cu soția sa, la pian, ofereau, periodic, la Constanța și în localitățile cu populația armenescă, concerte de înaltă ținută din repertoriul muzicii populare și culte. Cei doi virtuozii ai pianului și ai instrumentului popular armenesc (chemancia) erau invitați frecvent la Palatul Regal și la Castelul Peleş, unde ofereau adevărate regale de muzică.

În rândul scriitorilor de limbă armeană care au activat la Constanța și au publicat în volume, în reviste din țară și în diaspora se numără dr. Sahaghian Aram-Salpy, autorul lucrărilor *Mer haci (Crucea noastră)* și *Aleagner iev Hăliagner*, ce evocă amintirile dureroase despre genocidul asupra armenilor; prof. Nișanian Krikor, poetul Manuc Ananian, colaborator al publicațiilor armenesti din țară și al unor cotidiene armenesti din străinătate; Garabet Pilosian, culegător de versuri populare armenesti, el însuși un autentic prozator și poet, ale cărui lucrări, risipite în publicațiile vremii, au ca temă principală suferințele supraviețuitorilor genocidului, el însuși scăpat de iataganul ienicerilor turci.

La „Expoziția Jubiliară a Dobrogei”, deschisă în sălile Cazinoului la 28 octombrie 1928, au fost prezentate produse dobrogene, obiecte etnografice, instrumente muzicale, lucrări cu însemnele ortodoxiei, simboluri ale cultului mozaic, mahomedan, catolic, armean (grigorian). În salonul rezervat industriei locale au fost expuse placaje de bazalt realizate de firma „Damadian”, produsele fabricii de zaharoase aparținând armeanului Horen, însoțit de un tablou evolutiv al fabricii, din 1878 până la 1928.

Armenii constănțeni au avut și o publicație proprie. Primul ziar în limba armeană apare, în 1906, sub numele de *Maro (Maria)*. „Primele ziare armenesti care au apărut în România – scrie istoricul Suren Kolangian – au avut sediul la Constanța. Ele au apărut șapirografiate. Unul dintre ele se numea „Maro”, data apariției 1906, având periodicitate bilunară. Redacția se afla pe str. Concordiei, la numărul 62. Pe frontispiciu era scris: „Prima revistă din România în limba armeană. Director și proprietar: Murat Kevorkian Venicoglu”, fondatorul Bisericii Sf. Maria și al Școlii de limba armeană din Constanța. După un an (1 septembrie 1907) apare o nouă publicație, *Ararat*, tot la șapirograf, mai mult cu conținut literar. Apare o dată pe săptămână.

Cele două ziare citate mai sus cuprindeau articole despre istoria poporului armean, despre viața armenilor din România, precum și

comentarii despre evenimentele din 1894–96, care au culminat cu genocidul armenilor, organizat de sultanul Hamid al II-lea.

Colecțiile acestor publicații se găseau, într-o vreme, la Biblioteca armeană din București, condusă de H. Dj. Siruni. Pe atunci, subsemnatul era prim bibliotecar. Mă ocupam, în special, de istoria armenilor din România. Țin minte că aceste colecții de ziare, precum și altele, au fost parțial cercetate de savantul armean Dr. Hagop Anasian (1906–1988) de la Erevan. Până în anul 1948, anul repatrierii mele în Armenia, din Biblioteca armeană din București nu lipsea nici o colecție din publicațiile armenesti care apăreau în țară... Când am revenit în țară, ca cercetător istoric, nu am mai găsit, din păcate, nici una din colecțiile adunate cu multă trudă.

S-a aflat ulterior că ele au fost arse. Mă-ntreb „de ce și de cine?”.

Răspunsul este simplu: de cei care au dorit să șteargă orice urmă a unei bogate activități publicistice – desfășurate pe parcursul unui secol – de puternica comunitate a armenilor din România.

De recunoștință și deosebită dragoste din partea comunității armene s-a bucurat ilustrul om politic și de cultură I.N. Roman, cel care și-a dedicat întreaga viață propășirii Dobrogei. Cu prilejul dezvelirii bustului dedicat marelui dispărut, în ziarul *Dobrogea Jună*, Constantin Sary scria: „La această pioasă solemnitate a participat aproape tot orașul și județul, reprezentate prin numeroase delegațiuni de cetățeni din toate cartierele orașului, fiecare comună din județ trimițând delegații ei întrucât neuitatul Ioan N. Roman era cunoscut și iubit nu numai în orașul său de reședință, dar chiar dincolo de limitele județului nostru, pentru că ilustrul dispărut nu era numai un constănțean, el aparține întregii Dobrogi, căreia i-a închinat cea mai mare parte din activitatea sa politică, socială și intelectuală. Județele Caliacra, Tulcea, Durostor au trimis să aducă omagiul de recunoștință acestui mare luptător dobrogean. Au mai participat apoi ca admiratori personali numeroși cetățeni din toate clasele sociale și din toate confesiunile: turci, tătari, greci, germani, bulgari, albanezi, armeni, lipoveni etc., într-un cuvânt tot ceea ce mozaicul etnic al acestei provincii cuprindea ca o coloratură etnică și confesională”.

În perioada celui de-al doilea război mondial activitatea culturală se reduce la manifestări sporadice. O atenție deosebită este acordată colectării de fonduri pentru armată, ajutorării răniților și văduvelor de război.

După 23 august 1944 ia ființă Frontul Armeniei, transformat, ulterior, în Comitetul Democrat Armean. Asemenea organizații sunt alcătuite și în cadrul comunităților turco-tătare, grecești, albaneze, evreiești. Mai precis, în cazul armenilor această organizație de masă a purtat următoarele denumiri: Uniunea Patrioților Armeni (1944–1945),

Frontul Armeniei (1945–1950) – continuator al Uniunii Armenilor, dizolvat în 1948, transformat apoi în Comitetul Democrat Armean (1950–1953). În cadrul acestora au continuat să-și desfășoare activitatea organizații culturale, de tineret și sportive care existaseră și înainte de război.

În ciuda opreliștilor de tot felul – începând cu articole critice publicate în oficiosul local al partidului și continuând cu amestecul direct al politrucilor – activitatea culturală s-a concentrat, preponderent, pe promovarea valorilor tradiționale ale culturii poporului armean. Astfel, corul „Sevan”, numărând peste 80 de persoane, a reprezentat vreme de mai mulți ani mândria constănțenilor, susținând, la Constanța și pe litoral, concerte care au încântat publicul meloman. Meritul principal revine animatorului său, dirijorul P. Manuelian, elev al marelui compozitor Komitas, care a imprimat ansamblului un stil propriu de interpretare, abordând un repertoriu elevat și reușind o interpretare de înaltă ținută artistică. Printre lucrările aflate în program întâlnim, în majoritate, piese corale aparținând lui Komitas, Chirescu, Babadgianian, Arutunian și unele aranjate de Manuelian.

O frumoasă evoluție a avut și formația de dansuri populare armenesti. Splendidele costume lucrate de harnicele componente ale colectivului smulgeau, la fiecare apariție, ropote de aplauze și o sinceră admirație. Ele se impuneau nu numai grație acestor costume populare, ci și ritmului pe care îl impuneau, când lin, când alert, însă într-o perfectă simetrie, care crea imaginea unui cerc ce nu se încheie, aidoma crestei valului învolburat. Componentele ansamblului erau tinerele Mahachian Siran, Pilosian Iuhaper, Kasparian Silvia, Azaduhi Hacerian, Boiangian Mari, Hraighian Satenig, Săvagian Miralda, Kazangian Roza și Asarian Araxi.

În epocă activă și o formație de muzică ușoară ai cărei componenți erau Capriel Chirigian, Ara Asarian, Zaven Boiangian, Ovanes Tacor, Garabet care au contribuit și la montarea unor operete armenesti jucate cu mare succes pe scena Teatrului „Elpis”, între care, la 20 ianuarie 1946, cea intitulată „Uș lini, nuș lini”. Din distribuție au făcut parte Siruni Zartarian, Onig Asarian, Ardaș Torosian și 20 de tineri armeni, în aranjamentul muzical al lui Manuelian.

De un succes similar s-a bucurat și opereta „Arșin malala”, o montare de excepție și o interpretare pe măsură, un adevărat triumf în seara premierei. Spectatorii, în picioare, au ovaționat, minute în șir, pe realizatorii acestei splendide comedii muzicale.

Și echipa de teatru s-a afirmat în acei ani, punând în scenă piese din repertoriul clasic armean. Membrii colectivului, vârstnici și tineri, se întâlneau după o zi de muncă și repetau până noaptea târziu. Cu toții erau

pasionați și îndrăgostiți de teatru. Au fost puse în scenă piesele „Cearșălă Artin”, „Dai Garabet” și altele, care smulgeau ropotele de aplauze ale spectatorilor ce umpleau sălile de fiecare dată, până la refuz. Printre cei mai îndrăgiți actori se numărau Ardaș Torosian, Ștefan Kalfaian, Alexan Magian, Azaduhi Hacerian, Sarchis Babighian, Santui Kasparian, Agop Tavitian. Regia aparținea animatorului vieții spirituale constantene Misacov Mușeh.

De un succes deosebit se bucura un gen de spectacol solicitat frecvent, intitulat „Momente vesele à la Tănase”, care înmănunchia dansul, cântecul și, bineînțeles, momente vesele. Tinerii Arsen Calpaccian și Serop Israelian culegeau aplauze la scenă deschisă. Satira și gagul erau la ele acasă.

Și biblioteca, numărând câteva mii de volume, în limbile armeană, română și franceză, înregistra o mare afluență de cititori de toate vârstele. O dată cu dizolvarea organizației, multe din aceste lucrări au dispărut. Cele câteva sute rămase au fost depuse la Biblioteca județeană.

La 23 martie 1953, Comitetul Democrat Armean, ca și celelalte organizații similare ale minorităților naționale, sunt dizolvate. Cade cortina. Se așterne vâlul tăcerii peste o frumoasă mișcare cultural – artistică ce a dominat mai mult de un secol Dobrogea, de la reîntregire și până în deceniul patru al secolului trecut.

Se desființează și școala armeană, rămânând o singură oază de lumină și speranță, unica păstrătoare a limbii și culturii – Biserica.

IX. PREZENȚA ARMENILOR ÎN VIAȚA ECONOMICĂ

Este neîndoielnic că nu se poate vorbi despre dezvoltarea economică a Dobrogei fără a menționa contribuția regelui Carol I, care, sprijinind construirea monumentalului pod de peste Dunăre și a portului modern Constanța, a legat pentru totdeauna Dobrogea de restul țării și a înzestrat România cu „plămânul respirator” de care avea atâta nevoie țara, intrată într-o nouă etapă istorică.

Abordând cu respect patrimoniul moral și material al mozaicului de naționalități din Dobrogea, patrimoniu garantat mai pe urmă și întărit prin legi bine chibzuite, poporul român a putut întrona aici înfrățirea, indiferent de etnie și religie, astfel încât toleranța și pacea să poată asigura progresul și bunăstarea locuitorilor noii provincii românești.

Pentru coordonarea activității economice pe aceste meleaguri a fost înființată, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri, la 9 august 1880, Camera de Comerț și Industrie din Constanța, deservind județele Constanța și Tulcea și purtând denumirea de „Camera de Comerț a Circumscripției XV”. Printre membrii onorifici au fost numiți: Odyssea Despoty, Georgiu Corida – comercianți de cereale, Solomon Japhet – comerciant de coloniale și Gebrail Frenkian – comerciant de manufacturi.

Între anii 1880–1928 la conducerea Camerei au fost aleși mai mulți industriași și comercianți armeni: 1882–1886, Gebrail Frenkian, vicepreședinte și 1896–1898, președinte; 1909–1912, Gr. M. Grigoriu, vicepreședinte; 1912–1920, Hariutiun Frenkian, vicepreședinte; 1825–1926, Krikor Zambaccian, vicepreședinte. Din Consiliul de administrație al Camerei și al Bursei de Comerț Constanța au făcut parte și oameni de afaceri armeni: Agop Damadian și Parseh Poladian.

La început, industria dobrogeană era manufacturieră, care satisfacea numai nevoile locale, cum erau morile țărănești, presele de ulei, daracele de lână etc.

În cele ce urmează ne vom referi la unele întreprinderi care aparțineau întreprinzătorilor armeni:

Industria lemnului: Agop Gumuscian, Constanța, capital investit 59.500 lei aur, 40 H.P., 5 lucrători, producea tâmplărie mecanică diversă, roți de transmisie etc.

Industria alimentară: Moara Damadian & Fiii, Constanța, capital investit 50.000 lei aur, 80 H.P., 6 lucrători; Moara „Gloria”, Kevork Boiagian, Constanța, capital investit 200.000 lei aur, 100 H.P., 4 lucrători; Horen, fabrica de rahat și halva, capital investit 75.000 lei aur,

25 H.P., 5 lucrători. Printre zeci de mori țărănești se numără și cea a fraților Sarchis și Ovanes Agopian, din Sibioara, fondată în 1897.

Industria ceramică: Fabrica „Ovidiu”, Agop Damadian, Constanța, producea tuburi de ciment și bazalt.

Un loc aparte l-a ocupat exportul de cereale. Începând din 1880 – și în special după 1904 – oboarele de cereale au fost organizate pe baza Legii Burselor și puse sub controlul Camerelor de Comerț. Printre marii exportatori de cereale, cu agenții în țară și în străinătate, se numărau firmele fraților Manissalian, Damadian, Parseh Poladian, Balian Dicran și altele.

În domeniul comerțului armenii erau angajați în domenii ca: agentură și comision, articole tehnice și de electricitate, articole de lux, manufactură, încălțăminte, bijuterii, cafea.

Referindu-ne la momentul înființării, multe firme activau încă de pe vremea ocupației turcești, cele mai multe apărând după 1880. Într-o situație întocmită de Primăria comunală Constanța reiese că în anul 1910 funcționau zeci de firme în Constanța și județ. De pildă, Fond Primăria, Dosar 33-1910, menționează, printre alții, pe M. Altunian, Avedis Cedighian, Ovanes Benlian, A.H. Damadian, Măgărdici Bogosian, pe care îi regăsim în Registrele Camerei de Comerț, reconstituite în anul 1931. Se cunoaște că în perioada ocupației Dobrogei arhivele au fost distruse, iar altele pierdute.

Deși suntem în posesia, după documentele salvate și existente la Arhivele Statului, filiala Constanța, a numelor tuturor armenilor cu firmele înregistrate, pentru a ușura lectura, redăm în continuare, după Registrul Camerei de Comerț Constanța 1931 – 1950, numele patronilor, denumirea firmei, obiectul, adresa, data înființării și data radierei firmei.

Sarchiz Tațichian, „La Curcanul”, manufactură și galanterie, str. Ștefan cel Mare 41, înființată în 1931, radiată în 1948;

Agop Dandian, manufactură en-detail, comuna Fundeni, jud. Constanța, înființată în 1929, radiată în 1946;

Hazar Haigaz Tatosian, coloniale, str. I.Lahovari 23, înființată în 1931, radiată în 1946;

Hapet Kasparian, „Ideal”, coloniale, cafea, str. Ștefan cel Mare colț cu Mihăileanu 12, sucursala str. Moldovei 10, înființată 1929, radiată în 1949;

Levon Nișanian, „La Ceasornicarul de aur”, str. Ștefan cel Mare 69, înființată 1931, radiată în 1946;

Mesrob Mesrobian, „La Țărancă”, cereale, manufactură, încălțăminte și coloniale, comuna Basarabi, sucursală la Silistra, str. Cernavodă 4, înființată în 1927, radiată în 1944;

Berjuchi H. Haitaian, agentură și comision, str. Ștefan cel Mare 40,

înființată în 1930, radiată în 1946;

Onig Testigian, cereale și coloniale, str. Carol 144, înființată în 1925, radiată în 1941;

Danaian B. Savaraș, manufactură, coloniale, str. Scarlat Vârnăv 15, înființată în 1925, radiată în 1945;

Victoriaș S. Cardașian, „La Potcoava de Aur”, manufactură, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 80, înființată în 1927 și radiată în 1946;

Apcar Bedrosian, cereale, comision, str. Atelierelor 4, avea sucursală pe str. Carol 156, din 1924 se ocupă de importul și exportul cerealelor, înființată în 1921, radiată în 1946;

Artin Marcarian, cherestea, cărbune și piatră, str. Oborului 38, înființată în 1922, radiată în 1946;

Ștefan M. Sanian, coloniale, manufactură, comuna Valea Rea, satul Lespezi, înființată în 1931, radiată în 1944;

Dicran Minas, coloniale și furaje, str. Atelierelor 12, înființată în 1929, radiată în 1946;

George Papazian, cereale import – export, procuratorul Casei Manissalian, str. Traian 7, înființată în 1928, radiată în 1933;

Cosmos Kircorian, coloniale, str. Chiliei 42, înființată în 1922, radiată în 1946;

Garabet Eremian, „La Luizafer”, cafea, Piața Chiliei 32, înființată în 1931, radiată în 1946;

Arachel Vartan, băcănie, str. Timișana 80, înființată în 1923, radiată în 1946;

Ovanez Garabet Diradurian, manufactură și băcănie, str. Dobrogea 85, din 1937 sucursala pe str. Ion Rațiu 83 și Babadag str. Decebal 1, înființată în 1929, radiată în 1948;

Ischender Zadichian, coloniale, str. Temișana 63, înființată în 1926, radiată în 1946;

Vartanuș Ștefan Garabet, coloniale, str. Carol 137, din 1936 adaugă comerțul cu cereale, înființată în 1929, radiată în 1946;

Bedros M. Bedros, manufactură și cereale, din 1936 și comerț cu vite, comuna Dobromir Vale, înființată în 1930, radiată în 1946;

Giovani Kevorchian, coloniale, str. Dafinelor 16, înființată în 1931, radiată în 1946;

Hacic Hagopian, „Royal”, coloniale, str. Daciei 34, înființată în 1928, radiată în 1946;

Hacic K. Garabet, coloniale, comuna Tatlagiac, satul Moșneni, înființată în 1926, radiată în 1944;

Mampre T. Zartarian, „La Hampre”, coloniale, str. A. Lăpușneanu 51, înființată în 1930, radiată în 1946;

Măgărdici Musaian, „La Măgărdici”, zarzavaturi și fructe, Piața

Griviței, înființată în 1923, radiată în 1946;

Karnic Dermengian, „La Ani”, fabrică de tahân, halva, rahat, bomboane și export pielărie, str. Ștefan cel Mare 90, înființată în 1928, din 1932 se ocupa și cu comerțul de cereale, radiată în 1946;

Nișan Der Garabețian, coloniale, cafea, str. 11 Aprilie, înființată în 1919, radiată în 1946;

Artin Kulehisarian, „La Trandafir”, manufactură, str. Ștefan cel Mare 81, înființată în 1931, radiată în 1946;

Lucia Saberian, coloniale, str. Griviței 32, înființată în 1931, radiată în 1946;

Garabet Mardiros, manufactură, băcănie, comuna Negru-Vodă, înființată în 1929, radiată în 1948;

Melicof Baltaian, comerț covoare și articole orientale, import-export, str. Carol 32, înființată în 1928, radiată în 1944;

Leon Hamparian, cafea, str. Mitropolit Șaguna 6, înființată în 1922, radiată în 1939;

Tacvor M. Benlian, manufactură en-gros, Bd. Regele Ferdinand 3, înființată în 1901, radiată în 1933;

Mihram Dobagian, „La Planeta Jupiter”, manufactură, str. Jupiter 7, înființată în 1927, radiată în 1946;

Kerope Odahasian, manufactură, coloniale, comuna Fundeni, satul Saragea, înființată în 1926, radiată în 1946;

Artin M. Macașcioglu, „La Konia”, atelier de confecții de haine orientale, str. Petre Rareș 8, înființată din 1927, radiată în 1946;

Hagop Manuchian, „La Vultur”, manufactură, încălțăminte, str. I. Lahovari 45, înființată în 1928, radiată în 1944;

Arsen Arsenian, manufactură en-detail, str. Ștefan cel Mare 53, înființată în 1924, radiată în 1946;

Kaspar Kasparian, coloniale, str. Ștefan cel Mare 147, sucursală și pe Șoseaua Murfatlar 11, înființată în 1924, radiată în 1942;

Ramela A. Bedrosian, „Cafeneaua Popular”, str. Jupiter 7, înființată în 1928, radiată în 1946;

Agop Cazanian, atelier de cizmărie cu magazin de desfacere, str. Ștefan cel Mare 58, „La Tigru”, înființată în 1923, radiată în 1946;

Matos G. Reizoglu, „La Bazarul Dobrogean”, manufactură en-detail, str. Ștefan cel Mare 65, înființată în 1920, radiată în 1950;

Dicran I. Kasparian, „La Hogeă”, coloniale și cafea, înființată în 1913, radiată în 1939;

Karnic A. Kircorian, manufactură și galanterie, str. Ștefan cel Mare 42, înființată în 1913, radiată în 1940;

Erișe Varjabetian, moară de măcinat, depozit de cumpărări și vânzări de cereale, comuna Murfatlar, înființată în 1925, radiată în 1949;

Givan Altunian, magazin de pielărie, coloniale, manufactură, str. Ștefan cel Mare 60, înființată în 1923, radiată în 1946;

Aram E. Torosian, coloniale și comisioane, str. Miron Costin 38, înființată în 1925, radiată în 1946;

Ezeg Torosian, coloniale, cafea, str. Miron Costin 38, înființată în 1925, radiată în 1946;

Oschi Torosian Kalustian, cafenea, str. Traian 4, înființată în 1919, radiată în 1938;

Mardiros S. Mardiros, „La Luna”, manufactură și coloniale, comuna Caraomer (Negru Vodă), înființată în 1926, radiată în 1944;

Krikor Tasgian, coloniale, str. Chilia 12, înființată în 1929, radiată în 1946;

Mogârdici M. Frenkian, Casă de schimb, str. Carol 13, înființată în 1916, din 1937 se mută la București, Calea Victoriei 28, radiată în 1946;

Piuzant Sahabian, „La Elefantul”, pielărie și încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 18, înființată în 1929, radiată în 1946;

Sarchis K. Boghosian, „Ceasornicăria Elvețiană”, ceasornicărie și bijuterie, str. Carol 40, înființată în 1928, radiată în 1939;

Ovanez Daghlarian, „La Furnica”, galanterie și mărunțișuri, str. Ștefan cel Mare 50, înființată în 1919, radiată în 1940;

Sarchis Sarchisian, manufactură și galanterie, comuna Dumbrăveni, înființată în 1927, radiată în 1944;

Suren Artin Alexanian, „Coafor Elita”, Piața Independenței 2, înființată în 1928, radiată în 1940;

Agasi Jangocian, „Hainăria Marea Neagră”, str. Ștefan cel mare 43, înființată în 1924, radiată în 1946;

Ervant Hechimian, „Principele Mihai”, manufactură, str. Ștefan cel Mare 77, înființată în 1923, radiată în 1949;

Himaya B. Papazian, articole, comision și mărgelărie, str. Carol 29 bis, înființată în 1924, radiată în 1946;

Krikor Ghiulbenghian, manufactură, încălțăminte și galanterie, comuna Medgidia, str. Halei 2, înființată în 1931, radiată în 1935;

Agami J. Kazarian, „La Harein”, coloniale, cafea, str. Carol 62, înființată în 1927, radiată în 1933;

Kircor Bodrighian, atelier de cizmărie, str. Mihai Viteazu 28, înființat în 1927, radiat în 1946;

Garabet Garabețian, atelier de cizmărie, comerț pielărie, str. Costache Negri 22, înființat în 1931, radiat în 1946;

David Pembegian, manufactură, galanterie, str. Ștefan cel Mare 40, înființată în 1925, radiată în 1948;

Kevork Tesgian, pielărie en-gros, en-detail și în comision, str. Ștefan cel Mare 61, sucursala București Calea Moșilor 235, înființată în

1924, radiată în 1939;

Ervant Capriel Sacarian, manufactură, galanterie, încălțăminte, comuna Medgidia, str. Mircea Vodă 66, înființată în 1922, radiată în 1944;

Karnic Hagopian, cereale import-export și comision, str. Traian 1, înființată în 1924, radiată în 1940;

Armenac M. Silvian, „La Cavalerul Șic”, atelier de croitorie și depozit de fructe, Piața Unirii 2, înființată în 1919, radiată în 1940;

Agop Caprielian, manufactură și cârciumă, comuna Viișoara, înființată în 1928, radiată în 1944;

Leon Sarchizian, „La Doi Arabi”, coloniale și mărunțișuri, str. Mihail Kogălniceanu 16, înființată în 1931, radiată în 1946;

Haigazum Pilibosian, „La Lampa Modernă”, sticlărie și articole de menaj, str. Carol 107, înființată în 1930, radiată în 1943;

Misac G. Altaoceaian, coloniale și mărunțișuri, str. M. Șaguna 34, înființată în 1914, radiată în 1940;

Arșag F. Asadurian, „La Aurul”, manufactură, galanterie, str. Carol 57, înființată în 1929, radiată în 1944;

Kirccor Gasparian, „La Kircor”, cafenea, comuna Medgidia, str. Carol 50, înființată în 1925, radiată în 1944;

Haig A. Balian, „La Ardealul”, frizerie, înființată în 1922, radiată în 1946;

Avedis A. Bohdjelian, „Luna Vultur”, manufactură en-detail, str. Ștefan cel Mare 25, înființată în 1920, radiată în 1940;

Aznif Garabetian, tăbăcărie și încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 41, înființată în 1924, radiată în 1944;

Dicran Harutumirean, manufactură, galanterie, str. Carol 200, înființată în 1931, radiată în 1938;

Hrant Kasparian, manufactură, mărunțișuri, str. Griviței 2, înființată în 1923, radiată în 1946;

Setrag Postoian, cereale, str. Traian 15, înființată în 1931, radiată în 1946;

Ervant M. Kircor, „La India”, coloniale și furaje, str. Carol 202, înființată în 1926, radiată în 1944;

Toross H. Ayanian, manufactură, str. Ștefan cel Mare 70, înființată în 1927, radiată în 1946;

Setrag Emirzian, manufactură, galanterie, încălțăminte, coloniale, comuna Medgidia, str. Carol 59, înființată în 1927, radiată în 1933;

Carnic Kalpaccian, „Omega”, iar din 1932 „Longines”, ceasornicărie și bijuterie, str. Carol 66, înființată în 1927, radiată în 1946;

Artin Geanic Cancianian, galanterie și mărunțișuri, str. Carol 25, din 1938 are sucursală și la Mangalia, Piața Eroilor 9, înființată în 1920,

radiată în 1944;

Hosep Bogdasarian, băcănie, manufactură, comuna Medgidia, str. Carol 4, înființată în 1923, radiată în 1946;

Avram Torosian, manufactură și coloniale, comuna Medgidia, str. Carol 77, înființată în 1927, radiată în 1944;

Gamsaragean Asadurian, „La Ionel”, ceasornicărie, galanterie, încălțăminte, manufactură, str. Ștefan Mihăileanu 45, înființată în 1930, radiată în 1946;

Parsec Poladian, cereale, str. Mircea cel Mare 13, înființată în 1928, cu sucursale: Oltina, Mârleanu, Rasova, Cernavodă, Medgidia și Murfatlar, radiată în 1932;

Esai Aramian, „Bon Marche”, din 1936 renunță la această emblemă și adoptă emblema „Coroana”, din 1945 renunță și la această emblemă; încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 90, are sucursale pe str. Ștefan cel Mare 82, la Carmen Sylva str. I.G.Duca, la Techirghiol, înființat în 1931, radiată în 1946;

Hacic A. Kircorian, manufactură, încălțăminte, str. Izbânzei 28, înființată în 1902, radiată în 1946;

Kevorc Garabedian, „Expresul”, birou de vămuiri și expediții, str. Lascăr Catargiu 4, înființată în 1929, radiată în 1943;

Mihail Asichian, „La Egipt”, coloniale, str. Ștefan cel Mare 86, înființată în 1922, radiată în 1944;

Anastase Chiment Chiparian, cafenea și frizerie, str. General Manu 9, înființată în anul 1915, radiată în 1946;

Ovanez Barsighian, cafenea, frizerie, croitorie, str. Ștefan cel Mare 81, înființată în 1927, radiată în 1946;

Sahac Kazazian, birou de comision, pălărie și casă de schimb, str. Ștefan cel Mare 65, înființată în 1925, radiată în 1945;

Garabet Pilibosian, frizerie, str. Mercur, din 1931 sucursală în Techirghiol, Bd. Ghica Vodă, înființată în anul 1926, radiată în 1946;

Maria Eduard Grigorian, „La Papagal”, manufactură, galanterie, coloniale, comuna Domnești, înființată în 1919, radiată în 1946;

Hairabet Hairabetian, manufactură, mărunțișuri, en-detail, str. Ștefan cel Mare 90, înființată în 1923, radiată în 1946;

Maria T. Garabetian, birou de instalații de apă, str. Scarlat Vârnăv 9, înființată în 1929, radiată în 1946;

Harabet Sarchis, „La Tulceanu”, atelier și magazin de încălțăminte, str. Carol 112, înființat în 1921, radiată în 1946;

Chircor Diarbechirian, „La Bosfor”, manufactură și cafenea, str. Grădișteanu 11, înființată în anul 1923, radiată în 1946;

Garabet Bogosian, „La Garabet”, manufactură, mărunțișuri, comuna Techirghiol, str. Ghica Vodă 122, înființată în 1928, radiată în

1947;

Diran Arachelian, „La Dobrogeanu”, atelier și magazin de încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 79, înființat în 1927, radiat în 1947;

Chircor Siropian, „La Leul de Aur”, încălțăminte en-detail, str. Ștefan cel Mare 40, înființată în 1921, radiată în 1946;

Hacic Bagdasarian, atelier de cizmărie, comuna Cobadin, înființat în anul 1914, radiat în 1944;

Hazar Avedinian, cafenea, str. Lahovari 22, înființată în 1922, radiată în 1946;

Sarchis Mardiros, manufactură și coloniale, comuna Negru Vodă, înființată în 1898, radiată în 1944;

Ervant A. Marcarian, coloniale, comuna Domnești, înființată în 1921, radiată în 1940;

Kurchen Bogosian, coloniale, manufactură, cereale, str. Dobrogei 87, înființată în 1928, radiată în 1946;

Artin Andelebrian, „Magazinul Berechet”, manufactură, str. Mihai Viteazu 11, înființat în anul 1929, radiat în 1948;

Ervant Calpaccian, „La Ceasornicăria Americană”, în 1948 schimbă emblema în „Jaz”, ceasornicărie și bijuterie, str. Carol 90, înființată în 1927, radiată în 1946;

Artin Lusghian, „La Armeanu”, brutărie și simigerie”, Medgidia, str. Carol 2, înființată în 1924, radiată în 1944;

Aram Malhas, agenție de vapoare și reprezentare de fabrici în comision, str. Ștefan cel Mare 67, din 1927 se mută în str. Mihai Viteazu 8 bis, înființată în 1927, radiată în 1948;

Asadur Hazar, coloniale și manufactură, comuna Chirnogeni, înființată în anul 1908, radiată în 1944;

Vahan Cimician, „La Expresul”, atelier de cizmărie, str. General Manu 23, înființat în anul 1920, radiat în 1946;

Kevork Boiadjian, „Moara Gloria”, comerț, morărit, cumpărări și vânzări de cereale și făină, str. Șoseaua Oborului 40, înființată în 1924, radiată în 1948;

Avac Asarian, „Cafeneaua Orient”, str. Mercur 9, din 1935 se mută pe str. Jupiter 5, înființată în 1923, radiată în 1946;

Armenag Agopian, cereale en-gros, str. Decebal 78, înființată în 1915, radiată în 1940;

Armenac Surmenian, coloniale și fabrică de cafea pisată, str. Cuza Vodă 54, înființată în 1923, radiată în 1939;

Capriel A. Arachian, manufactură, coloniale, comuna Oltina, înființată în 1913, radiată în 1947;

Misac Kancenian, „Spălătoria Americană”, str. Lahovari 18, înființată în 1931, radiată în 1946;

Misac Meridinian, coloniale, str. Ștefan cel Mare 70, înființată în anul 1910, radiată în 1946;

Garabet Zadurian, manufactură, galanterie, str. Carol, înființată în 1927, radiată în 1946;

Dicran Boranian, „La Bazarul Concurenței”, manufactură și galanterie, str. Crișana 42, înființată în 1927, radiată în 1946;

Kircor Amparțum, „La Victoria”, frizerie, str. Griviței 6, înființată în 1924, radiată în 1945;

Kevorc Matosian, „La Ștefan cel Mare”, manufactură și galanterie, str. Mihăileanu 17, înființată în anul 1913, radiată în 1948;

Ștefan Sarchizian, „Frizeria Internațional”, Mihai Viteazu 8, înființată în 1923, radiată în 1946;

Suchias Manughian, „Mama Hatim”, cafenea și cereale, str. Griviței 37, înființată în 1928, radiată în 1937;

Mardiros Hairabedian, comerț cu cafea, str. Chiristigiilor 2, înființată în 1925, radiată în 1946;

Armenac Apralian, manufactură și galanterie, str. Ștefan cel Mare 80, sucursală în satul Tătaru, înființată în 1908, radiată în 1946;

Artin Margosian, „Trei culori”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 84, înființată în 1925, radiată în 1948;

Ervant Barutgian, atelier mecanic și lăcătușerie, str. Șoseaua Oborului 32, înființat în 1928, radiat în 1944;

Măgărdici Vartanesian, „La Ceasornicăria Specială”, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 36, înființat în anul 1928, radiat în 1946;

Dicran Kalpaccian, „La Bazar”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 95, înființat în 1927, radiat în 1946;

Bedros Ghimindirian, „La Porumbelu”, magazin de încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 48, înființat în 1920, radiat în 1946;

Diran Chevorchian, „La Vânătorul”, coloniale, comuna Albești, înființată în 1931, radiată în 1948;

Armenag Bordzachian, atelier de cizmărie, str. Ștefan cel Mare 85, înființat în 1927, radiat în 1948;

Garabet Așichian, coloniale, cereale import-export, Piața Carol, înființată în 1926, radiată în 1948;

Karekin Aianian, manufactură, str. Ștefan cel Mare 111, înființată în 1925, radiată în 1946;

Artin Rupenian, „La Coroana Regală”, manufactură, str. Ștefan cel Mare 85, înființată în 1924, radiată în 1946;

Carechin Jangocian, atelier de croitorie, str. Miron Costin 36, înființată în 1927, radiată în 1946;

Aram Meriginian, „La Caucaz”, magazin de încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 72, înființat în anul 1926, radiat în 1946;

Boghos Hagopian, „La Boghos”, băcănie, Bd. Regina Maria 134, înființată în 1926, radiată în 1946;

Chircor Hazar, cafenea și băcănie, comuna Chirnogeni, din 1938 se mută la Constanța, str. Atelierelor 24, înființată în 1921, radiată în 1946.

Leon Horasangian, „La Barza”, manufactură, galanterie și comision, din 1932 și comerț de pielărie și articole de cizmărie, str. Ștefan cel Mare 77, înființată în 1921, radiată în 1946;

Bogos Nișanian, „La Cronometrul C.F.R. Patenta”, ceasornicărie și bijuterie, str. Carol 6, înființată în 1925, radiată în 1946;

Sarchis Serposian, coloniale, str. Carol 29, înființată în 1929, radiată în 1948;

Minas Tomasian, cafea, cafenea, str. Atelierelor 3, din 1936 se mută pe str. Ștefan cel Mare 106, înființată în 1923, radiată în 1938;

Agop D. Agop, cereale en-gros, str. Carol 160, se mută pe str. Lahovari 8 bis, înființată în 1930, radiată în 1946;

Măgărdici Altunian, fabrică de cărămidă, comerț de piele, fier beton, str. Lahovari 11 bis, înființată în 1925, radiată în 1938;

Bedros Vaizian, cafenea, str. General Cernat 1, înființată în 1925, radiată în 1941;

Armenac Hacedurian, coloniale, Cernavodă, str. Seimeni 5, înființată în 1926, radiată în 1946;

Alexan Abagian, fabrică de borangic, Șoseaua Oborului, înființată în 1924, radiată în 1939;

Agop Adiamanian, „La Bazarul Griviței”, manufactură, str. Griviței 28, înființată în 1920, radiată în 1946;

Emanoil Gh. Tacorian, manufactură, cereale, comuna Negru Vodă, înființată în 1922, radiată în 1938;

Elie Garaghiozian, atelier de cizmărie, comuna Negru Vodă, înființat în 1931, radiat în 1944;

Mardiros Alexan, cizmărie de comandă, Cernavodă, str. Carol 31, înființată în 1922, radiată în 1944;

Sarchiz Enghibarian, depozit de lemne, manufactură, Cernavodă, str. L. Lazăr 9, înființat în 1924, radiată în 1944;

Nișan Ovanisian, „Arabia”, băcănie, Cernavodă, str. Carol, înființată în 1923, radiată în 1944;

Kevork Kesskbachian, comerț, export cereale, str. Traian 14, înființată în 1925, radiată în 1946;

Vartan Marcarian, manufactură și coloniale, comuna Bazargic, jud. Caliacra, str. V.Conta 58, înființată în 1914, radiată în 1933;

Hampar Terzian, cafenea, str. Griviței 37, înființată în 1932, radiată în 1946;

Haiganuș Coloian Hamparțun, „Cafeneaua Suliniană”, Str. Ștefan

cel Mare 38, înființată în 1932, radiată în 1946;

Nubar Papazian, „La Buhara”, comerț articole orientale, str. Carol 1, înființată în 1932, radiată în 1933;

Zaruhi Agopian, comerț cu cereale, str. Decebal 78, cu sucursală la Negru Vodă, înființată în 1932, radiată în 1944;

Alexandru Nazaretian, „La Balon”, magazin de încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 34, înființată în 1932, radiată în 1946;

Eghia Calagian, „La Ilie”, coloniale, str. Ștefan cel Mare 41, înființată în 1924, radiată în 1946;

Garabet Garabetian, cizmărie, str. Miron Costin 63, înființată în 1921, radiată în 1946;

Minas Parsechian, brutărie, str. Izbânzii 28, înființată în 1932, radiată în 1946;

Arșag Caprelian, frizerie, comuna Murfatlar, înființată în 1932, radiată în 1946;

Ovanesian O. Vahan, agentură și comision, str. Miron Costin 26, înființată în 1933, radiată în 1946;

Pilibos Kevorchian, „La Cămila”, coloniale, str. Carol 10, înființată în 1913, radiată în 1946;

Satinica Artin Lusighian, brutărie, Medgidia, str. Carol 2, înființată în 1933, radiată în 1934;

Arșag Mardiros, manufactură, cereale, coloniale, comuna Negru Vodă, înființată în 1933, radiată în 1934;

Kircor Tirițian, cereale, str. Carol 176, înființată în 1933, radiată în 1942;

Agop Erețian, manufactură, agentură și comision import-export, str. Mihai Viteazu 11, înființată în 1927, radiată în 1935;

Sarchiz G. Semedichian, coloniale, cereale, comuna Basarabi, din 1938 se mută pe str. Griviței 63 din Constanța, înființată în 1919, radiată în 1938;

Nișan Vartanian, „La Pașa”, coloniale, cafea, str. Carol 62, înființată în 1933, radiată în 1944;

Măgărdici T. Benlian, manufactură en-detail și en-gros, Bd. Ferdinand 5, înființată în 1933, radiată în 1946;

Cumpaniagian Chircor, comerț și comision de cereale, str. Petre Rareș 6, înființată în 1933, radiată în 1946;

Hazarian Eduard, manufactură, cereale, materiale de construcție, Cernavodă, str. Ovidiu, înființată în 1933, radiată în 1944;

Mardiros Chahimian, „La Sfântul Gheorghe”, brutărie, furaje, str. Temișana 74, înființată în 1933, radiată în 1944;

Zahar Bohosian, brutărie, coloniale, Str. Carol 247, înființată în 1933, radiată în 1949;

Mariam N. Ghiulian, manufactură, coloniale, comuna Tudor Vladimirescu, înființată în 1933, radiată în 1944;

Parsec Poladian, cereale, str. L. Catargi 21, cu sucursale în Ostrov și Silistra, înființată în 1933, radiată în 1938;

Mihail Hacic, cafea, str. Ștefan Mihăileanu 11, înființată în 1922, radiată în 1945;

Ovanez Muradian, „Pâinea Specială”, brutărie, coloniale, Medgidia, Bd. Carol 2, înființată în 1933, radiată în 1944;

Manic Ovanesian, „La Cocoș”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 41, înființată în 1933, radiată în 1946;

Chircor H. Andonian, manufactură, str. General Lahovari 6, înființată în 1933, radiată în 1946;

Simion Kaiserlian, croitorie, manufactură, str. Ștefan Mihăileanu 14, înființată în 1933, radiată în 1946;

Kircor Kessikbașian, cereale și comision, str. Productelor 6, din 1937 are sucursală în comuna Ciadăr, județul Tighina, înființată în 1933, radiată în 1938;

Artechi Kehaian, „La Speranța”, brutărie, str. Ion Rațiu 127, înființată în 1934, radiată în 1939;

Gașpar Nersesian, manufactură și galanterie, str. Ștefan cel Mare 68, sucursală la Carmen Sylva, str. I.G.Duca 16, înființată în 1934, radiată în 1946;

Paraschiva N. Nahabetian, băcănie, str. Izbânzii 57, înființată în 1934, radiată în 1946;

Sirun Zartarian, „Viața”, brutărie, Piața Chiliei 57, înființată în 1934, radiată în 1946;

Harutian Muradian, coloniale, str. Carol 37, înființată în 1934, radiată în 1946;

Melichian Krikor, galanterie, comuna Carmen Sylva, Bd. I. Movilă, înființată în 1934, radiată în 1946;

Măgărdici Măgărdiceanu, „La Umbra Deasă”, restaurant, coloniale, comuna Carmen Sylva, Șoseaua Mangaliei 89, înființată în 1934, radiată în 1946;

Ardășez D. Sarchizian, „La Omega”, ceasornicărie și bijuterie, comuna Medgidia, str. Mircea Vodă 54, înființată în 1934, radiată în 1946;

Gașpar Nersesian, manufactură și galanterie, str. Ștefan cel Mare 68, sucursală la Carmen Sylva, str. I. Gh. Duca, înființată în 1934, radiată în 1946;

Harutian Muradian, coloniale, str. Carol 37, înființată în 1934, radiată în 1944;

Krikor Melichian, galanterie, comuna Carmen Sylva, Bd. I. Movilă,

înființată în 1934, radiată în 1946;

Iacob Sișlian, coloniale, cereale, comuna Cernavodă, str. Carol, înființată în 1934, radiată în 1944;

Hacig Seritgian, cereale, Bd. Ferdinand 50, înființată în 1934, radiată în 1946;

Garabet Eranosian, cereale, comuna Negru Vodă, înființată în 1934, radiată în 1944;

Aram H. Damadian, fabrică de produse ceramice și moară, str. Chiliei, înființată în 1933, radiată în 1935;

Artin Lusighian, brutărie, comuna Medgidia, str. Carol 2, înființată în 1933, radiată în 1934;

Arșag Mardiros, „La Eftinătate”, comuna Negru Vodă, manufactură, cereale, înființată în 1933, radiată în 1944;

Agop Erețianu, manufactură, agentură și comision import-export, str. Mihai Viteazu 11, înființată în 1919, radiată în 1940;

Alexanru A. Kalfaian, operațiuni de bancă, agentură și comision, str. Carol 5, înființată în 1912, radiată în 1941;

Mihail Hacic, cafea, str. Ștefan Mihăileanu 11, sucursală în str. Mercur 3, înființată în 1922, radiată în 1945;

Ovanez Muradian, „Pâinea Specială”, brutărie, coloniale, comuna Medgidia, Bd. Carol 2, înființată în 1933, radiată în 1944;

Manuc Ovanesian, „La Cocos”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 40, înființată în 1933, radiată în 1946;

Chircor H. Andonian, manufactură, str. General Lahovari 6, înființată în 1933, radiată în 1946;

Kircor Kesskbașian, cereale și comision, str. Productelor 46, înființată în 1933 și radiată în 1938;

Artachi Kehaian, „La Speranța”, brutărie, str. Ion Rațiu 127, sucursală în Ștefan Mihăileanu 16, înființată în 1934, radiată în 1939;

Gașpar Nersesian, manufactură, galanterie, str. Ștefan cel Mare 63, sucursală în Carmen Sylva, str. I.G.Duca, înființată în 1934, radiată în 1946;

Harutiun Muradian, coloniale, str. Carol 37, înființată în 1934, radiată în 1944;

Kricor Melichian, galanterie, comuna Carmen Sylva, Bd. I. Movilă, înființată în 1934, radiată în 1946;

Nicolae Garabet, „Aro”, manufactură, galanterie, str. Ion Lahovari 14, înființată în 1934, radiată în 1946;

Kricor Antonian, coloniale, str. Griviței 28, înființată în 1934, radiată în 1947;

Sarchiz Gingirean, cereale, exploatare de piatră, cretă, Medgidia, sucursală în comuna Murfatlar, înființată în 1934, radiată în 1947;

Garabet Pastramagian, articole orientale, manufactură, str. Carol 11, înființată în 1934, radiată în 1946;

Toros Levon, cofetărie, str. Carol 186, înființată în 1934, radiată în 1946;

Mardiros Pambuccian, cereale și derivatele lor, str. Ștefan cel Mare 143, înființată în 1934, radiată în 1942;

Gabriel Boiangian, cereale, manufactură, str. Tomis 30, înființată în 1934, radiată în 1939;

Vartan Bohcelian, ceasornicărie, sediul București, sucursală în Medgidia, înființată în 1934, radiată în 1944;

Baron Vartian, coloniale, Griviței 34 bis, înființată în 1934, radiată în 1946;

Haic Dolarian, coloniale, încălțăminte, str. Carol 215, înființată în 1934, radiată în 1946;

Garabet Terzian, manufactură și coloniale, str. I. Lahovari 14 bis, înființată în 1934, radiată în 1946;

Garabet Hamparțun, „La Modern Șic”, coloniale, str. Carol 255, înființată în 1934, radiată în 1946;

Agop Apcarian, „La Căprioara”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 89, înființată în 1934, radiată în 1946;

M. Kalfaian, cafea, coloniale, str. I. Lahovari 114, înființată în 1934, radiată în 1944;

Iacob Menasian, manufactură, coloniale, cereale, str. Ion Rațiu 83, înființată în 1935, radiată în 1946;

Arșag M. Sirinian, coloniale, str. Grădișteanu 17, înființată în 1935, radiată în 1946;

Maria Blazian, cafenea și restaurant, str. Pescari 2, înființată în 1935, radiată în 1946;

Misac Harutunian, manufactură, agentură și comision, str. Ștefan cel Mare 82, înființată în 1935, radiată în 1946;

Arachel V. Hacıadur, „La Veteranul Vartan”, coloniale, manufactură, str. Temișana 80, înființată în 1935, radiată în 1946;

Ovanez Diarbekirian, „Țesătura Mecanică Dâmbovița”, București, str. Patriei 10, sucursala Constanța în str. Ștefan cel Mare 55, înființată în 1934, radiată în 1935;

Eliza Stambolian, „Orientală”, cafea, bomboane, str. Carol, înființată în 1935, radiată în 1936;

Hazaros Lazarian, coloniale, articole de menaj, înființată în 1935, radiată în 1946;

Hrant D. Ovanesian, fotograf, consignație și comision, înființată în 1935, radiată în 1944;

Mardiros Hacıadur Surmenian, accesorii la automobile, radio,

manufactură, str. Ștefan cel Mare 56, înființată în 1935, radiată în 1948;

Dicran Bogosian, „La moara de cafea”, fabrică de cafea, str. Carol 63, înființată în 1935, radiată în 1946;

Nișan Chirkorian, „La Furnica”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 86, înființată în 1935, radiată în 1947;

Araxi A. Cozichian, „Miss România”, frizerie, galanterie, încălțăminte, bijuterie și articole orientale, str. Mihai Viteazu 15, sucursală la Techirghiol, înființată în 1937, radiată în 1950;

Onic Ascian, „Manufactura Românească”, manufactură en-gros, en-detail, comision, import-export, în 1943 radiază comerț export și în 1944 și import, str. Mihai Viteazu 11, sucursală la Medgidia, str. Gării vechi, în 1945 mută sucursala la București. Firma este înființată în 1935 și radiată în 1951;

Dicran Balian, „La Caylon”, fabrică de pisat cafea, str. Scarlat Vârnăv 9, înființată în 1935, radiată în 1946;

Parsec Poladian, cereale, str. Mircea, colț cu Tomis, înființată în 1938, radiată în 1938;

Paraschiva Ipechian, „Orient Palas”, articole orientale, covoare, bijuterii, porțelanuri, str. Carol 13, sucursală la Mangalia și Carmen Sylva, înființată în 1935, radiată în 1946;

Tacor Garabet, manufactură, cereale, din 1940 blănărie, str. Mihai Viteazu 48, înființată în 1935, radiată în 1946;

Agop Didonian, cereale en-gros, str. Ștefan cel Mare 111, înființată în 1935, radiată în 1948;

Nubar M. Vartanisian, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 26, înființată în 1935, radiată în 1948;

Araxi Garabet Malakian, cafenea, str. Ardealului 26, înființată în 1935, radiată în 1951;

Manuk A. Manuchian, manufactură, galanterie și ceasornicărie, Medgidia, str. Mircea Vodă 66, înființată în 1935, radiată în 1946;

Leon Vartanisian, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 36, înființată în 1936, radiată în 1944;

Astic Manuchian, coloniale, brutărie, manufactură, încălțăminte, Cernavodă, str. I. Gh. Duca 2, înființată în 1936, radiată în 1944;

Alexandru G. Enopian, manufactură, încălțăminte, str. Carol 76, sucursală la Eforie, str. I.G. Duca, înființată în 1936, radiată în 1946;

Dicran Agopșa, „Brutăria Izbânda”, brutărie, cereale, str. Temișanei 74, înființată în 1936, radiată în 1946;

Mariam N. Parus, tăbăcărie, curelărie, cizmărie, str. Atelierelor 8, înființată în 1936, radiată în 1946;

Levon Toros Benlian, cereale, coloniale, str. I. Lahovari 16, înființată în 1936, radiată în 1946;

Setrac Emirzian, manufactură, coloniale, str. Mihai Coiciu 13, înființată în 1936, radiată în 1946;

Agop Kumbetlian, „La Curcubeu”, vopselărie, încălțăminte, manufactură, str. Ștefan cel Mare 84, înființată în 1936, radiată în 1948;

Arșag K. Kasparian, piei crude, en-gros și en-detail, Cernavodă, str. Lazăr 15, înființată în 1936, radiată în 1944;

Macrui Garabet B. Pilibosian, frizerie, fructe de sezon en-gros, en-detail, str. Jupiter 5, sucursală la Techirghiol, înființată în 1936, radiată în 1948;

Hrant Sarchizian, încălțăminte, articole orientale, str. I. Lahovari 26, înființată în 1936, radiată în 1946;

Setrac Girgiran, „Industria Dobrogeană”, fabrică de țiglă, cărămidă, manufactură, comuna Oltina, înființată în 1936, radiată în 1947;

Kircor Ghiulbenghian, manufactură, încălțăminte, Medgidia, str. Carol 45, înființată în 1936, radiată în 1944;

Madendjian Sămpad, atelier de mecanică, tâmplărie, Bd. Regina Maria 8, înființată în 1937, radiată în 1940;

Florica G. Agopian, coloniale, str. Ștefan cel Mare 113, înființată în 1937, radiată în 1946;

Boris Ovaghimian Zadic, cofetărie, cafenea, str. Chiliei 37, înființată în 1937, radiată în 1946;

Bergiuhi Măgărdician, manufactură, fructe en-gros, str. Atelierelor 8, înființată în 1937, radiată în 1946;

Rafael Aram, sticlărie, mobilă, str. Ștefan cel Mare 67, înființată în 1937, radiată în 1946;

Edvard M. Chircor, cereale, manufactură, str. Chiliei 55, înființată în 1937, radiată în 1946;

Garabet D. Garabețian, pielărie, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 41, înființată în 1937, radiată în 1946;

Isabel Cuiumgian, manufactură, galanterie, str. Ștefan cel Mare 96, înființată în 1937, radiată în 1946;

Pelibos Agopian, „La Oituz”, manufactură, coloniale, cafenea, comuna Ciocârlia de Jos, înființată în 1937, radiată în 1948;

Ardaș Ecmegian, fructe, coloniale, str. Carol 140, înființată în 1937, radiată în 1946;

Aram Zacarian, „La inelul de aur”, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 50, înființată în 1937, radiată în 1946;

Garabet Haceadurian, „La Bucureșteanu”, ceasornicărie și bijuterie, str. Scarlat Vârnav 24, înființată în 1937, radiată în 1946;

Agop H. Damadian, comerț cereale și export de cereale din 1940, fabrică de produse ceramice și moară de făină, str. D.A. Sturdza 20,

sucursale la Cobadin și Carmen Sylva, înființată în 1937, radiată în 1946;
Garabet Kumbetlian, „La Curcubeu”, vopsele, str. Carol 109, înființată în 1931, radiată în 1948;

Bogosian Mihram, cafenea, str. Costache Negri 12, înființată în 1931, radiată în 1942;

Garabet Bahtiarian, articole orientale, covoare, str. Carol 18, înființată în 1924, radiată în 1946;

Aram Cumpănegian, galanterie, Carmen Sylva, din 1932 se mută la Constanța, str. Ștefan cel Mare 88, înființată în 1931, radiată în 1946;

Dr. ing. Suren Cedighian, birou tehnic, instalații de forță și lumină, radio, str. Ștefan cel Mare 60, înființată în 1930, radiată în 1949;

Hovanes Kotonian, coloniale, fructe, str. Griviței 31, înființată în 1925, radiată în 1946;

Garabet Davidian, coloniale en-detail, str. Cuza Vodă 21, înființată în 1931, radiată în 1946;

Chevorc Hacıadurian, cafenea, str. Costache Negri 3, înființată în 1924, radiată în 1946;

Gurdichian Stepan, atelier de țesătorie, en-gros, str. Griviței 3, înființat în 1924, radiată în 1946;

Capriel Ipechian, „Orient Palas”, covoare, str. Carol 13 bis, înființată în 1926, radiată în 1941;

Vahram Erețian, „La Orient”, coloniale, str. Ștefan Mihăileanu 14, înființată în 1924, radiată în 1946;

Horen Hovaghimian, „La Horen”, industria fabricării rahatului, str. General Cernat 4, înființată în 1926, radiată în 1946;

Artin M. Bogosian, casă de schimb, din 1933 colectură de loterie de stat, str. Carol, înființată în 1931, radiată în 1946;

Paronag Gidian, manufactură, coloniale, Piața Independenței 20, înființată în 1927, radiată în 1948;

Grantes K. Peliovanessian, cereale și lână, comuna Gozgun, înființată în 1903, iar din 1933 are sucursale în Ostrov, Oltina, Mărlăneanu – județul Constanța și comuna Vlad Țepeș - județul Ialomița, radiată în 1940;

Nazar Nazarian, manufactură, comuna Cetatea, județul Constanța, înființată în 1926, radiată în 1944;

Chirope Hazarian, petrol și derivate, ciment, Cernavodă, Șoseaua Medgidia, înființată în 1931, radiată în 1944;

Gamsaragean F. Assadurian, ceasornicărie și galanterie, București, str. Griviței 402, județul Ilfov, sucursala Constanța în str. Carol 46, din 1939 sucursala se desființează;

Kehaian Alticoian, „Cafea Import”, cafea, cereale, str. Carol 44, înființată în 1937, radiată în 1946;

Levon Kasparian, coloniale și cafea, str. Carol 67, înființată în 1937, radiată în 1946;

Bohos Caracos, manufactură, galanterie, cereale, comuna Negru Vodă, înființată în 1938, radiată în 1944;

Toros Hechimian, manufactură, pielărie, str. Timișana 76, înființată în 1938, radiată în 1946;

Asadur A. Balian, articole orientale, țesături, str. Carol 35, înființată în 1938, radiată în 1946;

Gh. Tacorian, băuturi spirtoase, en-gros, en-detail, fabrică de ape gazoase, comuna Negru Vodă, Șoseaua națională, sucursala Constanța, str. Basarabia 12, înființată în 1938, radiată în 1944;

Gerard Mesrobian, cereale, manufactură, mașini agricole, comuna Cogeașlac, județul Constanța, înființată în 1938, radiată în 1944;

Horopic A. Hamparian, coloniale, manufactură, încălțăminte, str. Atelierelor 2, înființată în 1938, radiată în 1946;

Ovanez B. Horasangian, cârciumă, restaurant, coloniale, cofetărie, comuna Carmen Sylva, Bd. I. Movilă, înființată în 1938, radiată în 1946;

Aram Cheșișian, „La Dobrogeanul”, geamuri, rame, coloniale, str. Atelierelor 16, înființată în 1938, radiată în 1948;

Melcon Ghivelechian, coloniale, manufactură, atelier mecanic, comuna Negru Vodă, înființată în 1938, radiată în 1946;

Grigore Zambaccian, „Cafenea Enigea”, cafenea, str. Ștefan cel Mare 106, înființată în 1938, radiată în 1946;

Garabet Girgiran, cereale, din 1945 manufactură, sucursală comuna Oltina, Constanța str. Mircea 22, înființată în 1938, radiată în 1946;

Zeron Zeronian, „La Zeron”, manufactură, încălțăminte, str. Carol 191, înființată în 1938, radiată în 1948;

Ervant Sarchis Gugasian, cafea, zaharicale, str. Carol 151, înființată în 1938, radiată în 1946;

Bagdasar Tacorian, coloniale, fructe, Bd. Regina Maria 16, înființată în 1938, radiată în 1946;

Dicran Horea Vlaicu, depozit de băuturi spirtoase en-gros, str. Griviței 67, înființată în 1938, radiată în 1946;

Hacic Eghenian, lemne de foc, cărbune, str. Atelierelor 25, înființată în 1938, radiată în 1946;

Misac Arachelian, manufactură, Bd. Regina Maria 174, înființată în 1938, radiată în 1949;

Vaschen Hapet Kasparian, cafenea, str. Mitropolitul Șaguna 16, înființată în 1939, radiată în 1946;

Ovsana Gazarian, atelier de confecționat pungi, str. Petre Vulcan 99, înființată în 1939, radiată în 1946;

Artin Rusanian, cereale, str. Cristea Georgescu 12, sucursale la Bazargic, str. C.A. Roseti 18, în județele Brăila, Covorlui și Ialomița, înființată în 1939, radiată în 1946;

Simonic Cardașian, „La Potcoava de Aur”, manufactură, str. Ștefan cel Mare 80, înființată în 1938, radiată în 1947;

Manuk Cedighian, pielărie, încălțăminte, înființată în 1939, radiată în 1946;

Aram Camberian, „La Zefir”, cafea, coloniale, comuna Negru Vodă, șoseaua Națională, înființată în 1940, radiată în 1946;

Eduard Anton, „La Kalust Anton”, manufactură, bumbăcărie en-gros, en-detail, str. Mitropolit Șaguna 28, sucursală în București str. Gabrovăni 10, înființată în 1940, radiată în 1946;

Kevork Filibosian, manufactură, str. I. Lahovari 7, înființată în 1940, radiată în 1946;

Toros G. Garabețeanu, „La Toto”, manufactură, coloniale, cereale, comuna Basarabi, înființată în 1940, radiată în 1948;

Dărtat Terzian, depozit de cherestea, materiale de construcție, str. Oborului 33, înființată în 1940, radiată în 1946;

Julietta Tobibian, coloniale, cereale, str. Mihai Viteazu 3, înființată în 1940, radiată în 1947;

Levon Diradurian, „La Milion”, postăvărie, încălțăminte, obiecte casnice și comerț de anticărie și filatelie, str. Ștefan cel Mare 53, înființată în 1940, radiată în 1949;

Ervant Barsamian, accesorii de automobile și piese mecanice, str. Ștefan cel Mare 56, înființată în 1940, radiată în 1948;

Sarchis I. Caracaș, „La Tigru”, încălțăminte, str. Ștefan cel Mare 58 bis, din 1943 sucursală la București, str. Carol 82, textile en-gros, import, înființată în 1940, radiată în 1949;

Jirair G.H. Tacorian, „Tellus”, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 25, înființată în 1941, radiată în 1946;

Maria Levonian, „La Vultur”, băcănie, str. Ion Rațiu 114, înființată în 1944, radiată în 1945;

Garabet Kircorian, coloniale, manufactură, str. Izbânzii 28, înființată în 1944, radiată în 1948;

Elisabeta Cosighian, coloniale, str. Ion Vodă, înființată în 1944, radiată în 1946;

Armenag Agopian, cereale en-gros, str. Take Ionescu 36, înființată în 1945, radiată în 1946;

Andronic Curchen, manufactură, încălțăminte en-gros, en-detail, str. Ștefan cel Mare 61, înființată în 1945, radiată în 1947, Tacor Kiumgian, „Comerțul Rural”, manufactură, galanterie, încălțăminte, str. Mitropolit Șaguna 11, înființată în 1945, radiată în 1949;

Măgărdici Tumaian, manufactură, încălțăminte, str. Petre Grigorescu 7, înființată în 1945, radiată în 1946;

Ovanes Sahatelian, coloniale, str. Atelierelor 9, înființată în 1945, radiată în 1949;

Kevork Kazazian, „Original”, ceasornicărie și bijuterie, str. Carol 46, înființată în 1945, radiată în 1949;

Ștefan Manuchian, comerț de produse alimentare și agricole, import-export, str. Mihai Viteazu 3, înființată în 1945, radiată în 1948;

Dicran Kircorian, „La Vultur”, încălțăminte, galanterie, comuna Medgidia, Bd. Regele Mihai I 44, înființată în 1945, radiată în 1948;

Bedros Garabedian, manufactură, str. Carol 128, înființată în 1945, radiată în 1949;

Ghiuvelechian Haigaz, cafenea, cofetărie, comuna Negru Vodă, înființată în 1944, radiată în 1948;

Haic D. Keragos, manufactură, încălțăminte, Medgidia, str. Mircea Vodă 46, înființată în 1945, radiată în 1948;

Setrac Negosian, parfumerie, galanterie, str. Carol 58, înființată în 1945, radiată în 1948;

Nazaret Ceahatbanian, manufactură și coloniale, Medgidia, Bd. Mihai 63, înființată în 1945, radiată în 1949;

Ascean Kegan, manufactură, galanterie en-gros, str. Ștefan Mihăileanu 4, înființată în 1945, radiată în 1945;

Vartian Baron Masis, „Fantasio”, parfumerie, str. Ștefan cel Mare 84, înființată în 1945, radiată în 1948;

Mardirosian Horen, „La Garabet”, manufactură, încălțăminte, str. Atelierelor 4, înființată în 1945, radiată în 1949;

Norair Hovaghimian, coloniale en-gros și en-detail, str. Cuza-Vodă 70, înființată în 1945, radiată în 1949;

Zepiur H. Tavitian, „La Vulturul de Mare”, încălțăminte, galanterie, str. Ștefan cel Mare 78, înființată în 1945, radiată în 1948;

Mardiros Arșag, coloniale, comuna Negru Vodă, înființată în 1945, radiată în 1949;

Parsachian Kerope, manufactură, str. Ștefan cel Mare 65, înființată în 1946, radiată în 1949;

Anton H. Hazarian, reprezentanță de comerț în ramura alimentară, str. Daciei 38, înființată în 1946, radiată în 1948;

Artin T. Dadurian, ceasornicărie și bijuterie, str. Ștefan cel Mare 50, înființată în 1945, radiată în 1950;

Serko Aianian, articole tehnice, electrice, radio, sanitare, str. Ștefan cel Mare 60, înființată în 1945, radiată în 1949;

Hrant Sarchizian, atelier de covoare, încălțăminte, articole orientale, str. I.G. Duca 2, sucursală str. Carol 45, înființată în 1945,

radiată în 1949;

Onic S. Cazazian, „Zimbrul”, pielărie, furnituri la cizmărie, import-export, în 1947 radiază import iar din 1948 export, iar din 1949 radiază pielăria, str. Ștefan cel Mare 85, înființată în 1945, radiată în 1948;

Aram Garabedian, manufactură și încălțăminte, Cernavodă, str. Carol 27, înființată în 1945, radiată în 1947;

Haciadur Aramian, „Coroana”, în 1948 renunță la emblema „Coroana” și adoptă „Arec”, încălțăminte, textile și atelier de încălțăminte, din 1946 exercită și en-gros, în 1948 radiază comerțul cu textile, str. Ștefan cel Mare 66, înființată în 1945, radiată în 1950;

Garabet Tavitian, încălțăminte, mărunțișuri, str. Ștefan cel Mare 78, înființată în 1945, radiată în 1950;

Nazaret Aramian, „La Venus”, încălțăminte, mărunțișuri, str. Ștefan cel Mare 90, înființată în 1947, radiată în 1949;

Ovanes Tacorian, „Steaua de Aur”, manufactură, galanterie, str. Ștefan cel Mare 56, înființată în 1947, radiată în 1949.

Conform evidențelor Camerei de Comerț, Fond Primăria, Dosar 3/1895 în anul 1910 aveau firme înregistrate următorii: Misac Cancerian, Misac M. Frenchian, Chircor A. Colegian, Tacor M. Benlian, Bohor Matatian, S.H. Sarchizian, Misac Locmanian, Dicran Locmanian, H. Bedrosian, Sarchiz K. Bogosian, Leon Nișanian, Hagop K. Zambaccian, Artin Ghermachian, Dicran Costanian, Chevorc Manisalian, Armenac Manisalian, Garbis Manisalian, Dionise Agopian, V.S. Papazian, E.D. Emiselian, Haciadur H. Simizian, Harutiun Frenkian, Măgărdici Frenkian, Sarchiz A. Malesian, Miran E. Cheșișian, Avedis Bohcealian, M. Altunian, Avedis Cedighian, Agop Zobian, Samvel Avedic, Bohos Kirkor, Hagi, H. Aslanian, Ovanez H. Benlian, I.N. Tatomian, Agop Bedrosian, Gașpar Bedrosian, Misac Tuzeccian, Miran Erganian, A.N. Nuhubian, Agop Tascian, M. Casparian, Chevorc Chevorchian, Agop Darmațian, D. Balian, A.H. Damadian, Sahac Diradurian, Ebraim Mesrob, Haigaz Haitamian, Calust Garabet, Anton Bedros, Garabet Nișanian, Nazaret Minas, Setrac Serian, Măgărdici Bogosian; în comuna Cusgun (Ion Corvin) funcționau: Garabet Malhasian, Parsec Poladian, Hrant Ovanesian, Chircor S. Bostangian; în comuna Ostrov: Hagi M. Poladian; în comuna Murfatlar: A. Enopian, M. Gasparian, Garabet Enopian, Măgărdici Frenkian; în comuna Anadalchioi: Hacic A. Chircorian; în comuna Biul Biul (Ciocârlia): Givan Dadurian; în comuna Cobadin: Armenag Apream, Măgărdici Bogosian; în comuna Osmancea: Măgărdici Bogosian, Chircor Ohan, Ovanes Avedichian; în comuna Peștera: Măgărdici Bogosian; în comuna Tașpunar (Silișteea): Zaruhi M. Keșișian; în comuna Hârșova: T. Meldonian, L. Zoroian; în comuna

Gârliciu, plasa Hârșova: Miran Poladian; în comuna Parachioiu (Băneasa) plasa Ostrov, comuna Baeram Dede (Independența): Givan Levonian, Hagop E. Benlian; în comuna Mulciova (Abrud) Aram Zambaccian; în comuna Cogeaalac: Misac Sarian, Artin Marcarian, Artache Garabețeanu; în comuna Pazarlia (Târgușor): Mardiros Parician; în comuna Tocsof (Grădina) Misac Sarian; în comuna Canara (Ovidiu): Ovanez Agopian.

În același dosar întâlnim și cererile înregistrate în anul 1895 prin care Seghpasdros Hacic, Nerses Ștefan, Agop Eghian solicită aprobarea pentru deschiderea unor unități comerciale. Având în vedere recomandările privind buna purtare a solicitanților, cererile acestora sunt aprobate.

Întreprinzătorii armeni erau implicați în industria lemnului, materialelor de construcție, alimentară, pielărie. Un număr mare lucra în comerțul cu textile, încălțăminte și exportul de cereale.

Se cuvine să amintim aprecierea dată activității comerciale a armenilor din țara noastră, pe care o găsim în următoarele rânduri ale ziarului „Minerva”, organul Sfatului Negustoresc din București: „Armenii au adus totdeauna foloase mari economiei noastre naționale. În primul rând, prin faptul că cea mai mare parte din refugiații armeni a venit la noi cu capitaluri, unele chiar foarte importante, pe care le-au investit în întreprinderi comerciale și industriale. Apoi ne-a folosit priceperea lor tehnică și experiența lor câștigată de ei în țările de origină. Noi nu putem privi decât cu simpatie tendința de asimilare a armenilor, cari identificându-se în totul cu poporul românesc, devin buni cetățeni ai țării care-i adăpostește, atâta timp cât activitatea lor socială este exercitată în ritmul vieții românești. Și dorința noastră este, ca atât negoțul înfiripat de ei la noi, cât și industriile lor, să se contopească cu industria și comerțul românesc, pentru o cât mai mare dezvoltare a economiei țării”.

Odată cu naționalizarea din 1948 și desființarea comerțului privat, mulți armeni au părăsit țara, îndreptându-se, în special, spre S.U.A.

X. MIȘCAREA SPORTIVĂ ARMEANĂ DIN CONSTANȚA

Asociația sportivă „Arțiv” (“Vulturul”) a comunității armenie din Constanța a luat ființă în anul 1922, avându-i ca președinte de onoare pe Djivan Altunian și președinte executiv pe Vartan Avanesian. Primul sediu al asociației s-a aflat pe str. D.A. Sturza nr. 2, apoi aceasta a funcționat pe str. Griviței, până la desființare. Tinerii armeni activau în cadrul unor cluburi sportive proprii ca: Homenetmen, „Arțiv”, „Pangrad”, „Raffi” și E.F.A.

Disciplinele sportive în care reprezentanții comunității armenie s-au afirmat pe plan local și național: fotbal, tenis de masă (ping-pong), volei, ciclism, yachting. De menționat că prin clubul „Raffi” a pătruns pentru prima oară în România tenisul de masă.

Echipa de fotbal a fost condusă și susținută, în perioada interbelică, de un inimos suporter, A.Vahan, de profesie cizmar, care repara gratuit ghetele jucătorilor în modestul său atelier de pe strada General Manu, colț cu Ștefan cel Mare. Echipa a participat la campionatul local de la înființarea asociației și până în anul 1950, când, datorită plecării jucătorilor în Armenia și S.U.A., s-a autodesființat.

Jocul echipei se caracteriza prin dârzenie, dăruire, onestitate și nivel valoric. Din formație au făcut parte, printre alții, Babic, Dodoș - mijlocăș puternic, cu o mare rază de acțiune, Hazaros, Vahe, Kirkoric – extremă de mare valoare, Hrand, poreclit Cichirlic – mijlocăș de mare randament, bun tehnician, care a evoluat de mai multe ori și în reprezentativa orașului.

O altă echipă de fotbal, constituită după 1946, purta numele unui mare boxer armean pe plan mondial, „Pancrad”. Din această formație au făcut parte Diran și Varujan Concegulian, Sâmpat, Hazaros, Esaii, Lolo, fiind desființată odată cu emigrarea componentilor ei.

A doua disciplină sportivă care a dat strălucire sportului constănțean a fost tenisul de masă, afirmat aici mai ales în perioada 1941 – 1955. Patru echipe, trei de băieți și una de fete, activau în campionatul local, în care erau înscrise peste 20 de formații.

În 1950, din echipa Dinamo, care promovase în Divizia A, unde reprezenta orașul și județul Constanța, fiind prima formație sportivă dobrogeană care figura într-un prim eșalon al sportului românesc, făceau parte Gogu (Gh.) Bojorian și Garabet Jirair – jucători E.F.A. În 1941, la Campionatul național Kevork Echizarian a ocupat locul I la categoria a II-a.

În 1947, la faza zonală a Cupei R.P.R., din echipa orașului, care a pierdut la limită în fața puternicei formații „Progresul” București, au făcut parte Gogu Bojorjîan și Barutgian Mihran.

Jucătorii de tenis de masă ai Asociației E.F.A. au luat parte, de asemenea, la numeroase întâlniri amicale sau demonstrative organizate în orașul Constanța cu participarea unor palete ale timpului: Angelica Rozeanu (născută la Cernavoda), Ella Constantinescu, C. Comarnischi, Vladone și alții.

Sarchis Hechimian (1921 – 1944), erou al celui de al doilea război mondial, spirit întreprinzător, devine un membru devotat al comunității organizând și atrăgând tinerii armeni la viața sportivă. Înfiiințează un club de ciclism pe lângă E.F.A., care a avut, prin 1939, o bogată activitate în lumea ciclismului din Dobrogea și nu numai, ilustrată, de pildă, de Serco Ananian, cel mai bun în perioada 1939 – 1941.

O puternică cohortă de cercetași, formată din tineri armeni și condusă de Garbis Hagopian, a participat cu succes la Jamboreea de la Mamaia.

În perioada 1950 – 1953 la Constanța voleiul ajunsese la apogeu, părea că toată lumea joacă volei. Numai în categoria I valorică a orașului erau zece echipe masculine care se întâlneau în partide tur – retur. Dintre acestea trebuie amintită echipa Liceului „Mircea cel Bătrân”, cu Dandu Dragomir – Ghetuță, Sandu Stoica, Miran Keșișian. Prima echipă de volei a Liceului „Mircea cel Bătrân”, înființată în anul 1938, purta numele de „Biruința”, era campioana Ligii „Dobrogei”, iar printre componenții ei s-au numărat și elevii armeni Diran Diradurian, Ohanez Bedighian, Armenac Masmanian. Urmau Școala medie financiară (cu Sică Ciocănel și Sirun Artinian), Educația Fizică Armeană (cu Sarchiz Exighian, Rupen Asarian și Vraj Derderian) și multe altele. În faza județeană echipele constănțene nu aveau probleme cu echipele din alte orașe care le erau inferioare valoric. Deci participarea la finalele pe țară era asigurată cu ușurință, important fiind să câștigi campionatul constănțean.

Yachtingul de performanță a luat startul prin anii 1953/1954. Paradoxal, pe atunci doar la București, pe lacul Snagov, se organizau „regate”. Pentru prima dată o întrecere denumită „Cupa Victoriei” a fost organizată în vara anului 1954, pe lacul Siut-Ghiol, la care au participat și veliști bucureșteni. Este adevărat că cele trei echipaje ale școlii constănțene (Mircea Băiceanu + Agop Nahabetian, Micky Geanoglu + Horia Tumanian, Costin Mușat + Eduard Enopian) și unul cu barca împrumutată de la marina militară (Vahe Kircorian + Ion Alexandru) au avut ce învăța de la bucureșteni. Skyperi erau profesori, iar muși – elevii școlii.

Anii s-au scurs, regatele au început să se desfășoare pe mare, foștii elevi constănțeni de odinioară dădeau acum lecții bucureștenilor neobișnuiți cu apele mării, mulți dintre ei devenind campioni ai României. Astfel, la „Cupa Mamaia” 1959, 1961, 1964 pe locul I s-a clasat Eduard Enopian, și tot el a câștigat locul II la Regata „Sportul” din 12 mai 1978. Enopian a participat la numeroase regate în țară și străinătate ca reprezentant al Asociației sportive „Dinamo”, situându-se pe locuri fruntașe. Multă vreme el a ocupat funcția de președinte al Colegiului Central de Arbitri. Ca urmare a rezultatelor obținute pe parcursul anilor, sediul Federației Naționale de Yachting, cum era și firesc, a fost mutat de la București la Constanța.

Un supporter înfocat al sportului din localitatea sa natală – Cernavoda – a fost Ovanez Nazaretian. În perioada interbelică aici activa echipa de fotbal „Șoimii”. Împreună cu prietenul său Spiru Teologu, component al echipei și dirijor al Corului bisericesc, a compus un marș consacrat echipei, pe care localnicii îl fredonau ca pe un șlagăr la modă.

Alături de sportivi, comunitatea armeană a dat sportului constănțean și personalități care au depus o bogată și rodnică activitate pentru dezvoltarea și afirmarea acestuia. Printre aceștia se numără Vahram Măgărdiceanu, președintele Organizației Sportului Popular. Între anii 1947 – 1952, el a condus mișcarea sportivă locală care, la vremea respectivă bucurându-se de largul sprijin al concetățenilor, a contribuit la amenajarea, în tot orașul, a unor săli de sport unde se practica șahul și tenisul de masă. Multe asociații sportive sindicale au înregistrat rezultate notabile în întreceri organizate pe plan local, județean și național.

La inițiativa lui și cu ajutorul iubitorilor de fotbal a fost posibilă amenajarea terenului și afirmarea echipei de fotbal „Dezrobirea”.

Vahram Măgărdiceanu era un fiu devotat al urbei tomitane. El a depus mult suflet, în condițiile deosebit de grele de atunci, pentru crearea de baze sportive în municipiu și județ. De asemenea, s-a preocupat constant de înființarea și promovarea unor noi discipline sportive, de afirmare a acestora pe plan național și internațional, Constanța devenind un puternic centru al mișcării sportive de masă și de performanță. Alături de Măgărdiceanu, mult suflet a depus și Artin Mungian, în calitate de instructor sportiv.

Vahram Măgărdiceanu era un nonconformist, fapt care, împreună cu originea lui etnică, nu a fost pe placul organelor locale și a dus la înlăturarea lui de la conducerea organizației, în ciuda opoziției supporterilor și conducerilor de club.

Se cuvine să amintim că tot în acea perioadă, complexul sportiv constănțean care cuprinde și stadionul de fotbal „Gheorghe Hagi”, Palatul copiilor și Întreprinderea de transport local au fost ridicate pe

terenul proprietatea lui Armenag Damadian. (Vezi harta parțială a orașului Constanța.)

Ca o recunoaștere a rolului jucat de Damadian în perioada interbelică, a contribuției materiale majore aduse la dezvoltarea economică și culturală a municipiului, pentru hectarele de teren confiscate abuziv la Constanța și Lazu s-ar cuveni măcar ca o stradă din acest perimetru să poarte numele binefăcătorului. Ar fi o recunoaștere tardivă, dar meritată, față de cel care a fost Armenag Damadian.

Un merit deosebit în dezvoltarea mișcării sportive în cadrul comunității armenie l-au avut Vahac Saraidarian, Kevork Prudian, Hermine Hechimian, Esai Kalfaian, Andranig Eghizian și Vahan Camician.

După Revoluția din '89 o activitate meritorie, apreciată de suporterii constănțeni, în special în domeniul fotbalului, l-a jucat Hacı Garabet, directorul executiv al Clubului „Farul”. S-a dedicat, cu pasiune și dăruire, echipei divizionare „Farul”, care, o bună perioadă a dat satisfacții deosebite iubitorilor sportului cu balonul rotund.

Și alți armeni s-au angajat plenar în mișcarea sportivă constănțeană: avocatul Aram Agop, mai bine de două decenii președintele comisiei de fotbal și de disciplină a județului Constanța; Gogu Bojajian a condus, timp de 15 ani, comisia de tenis de masă, care a avut, în perioada 1940–1960, o bogată activitate competițională recunoscută pe plan local și național, înscriind în palmaresul jucătorilor numeroase distincții și medalii; Antranig Pilosian a făcut parte din echipa de elită a arbitrilor de fotbal, alături de Z. Drăghici, Gh. Manole și N. Stavru.

E.F.A. a avut rezultate notabile și în alte discipline sportive precum gimnastică, șah, atletism. Prin participarea sa activă la viața sportivă, E.F.A. s-a înscris în peisajul tomitan ca un factor benefic pentru dezvoltarea, consolidarea și promovarea sportului constănțean, prin evoluțiile sportivilor săi aducând multe bucurii în sufletele celor care i-au privit și admirat.

ARMENI DIN DOBROGEA

Acad. K. H. ZAMBACCIAN

Criticul și colecționarul de artă Krikor Zambaccian s-a născut la Constanța. În *Din tezaurul documentar dobrogean*, 1988, p. 137, este reprodus actul de naștere al lui Krikor Zambaccian, născut la 6 februarie 1889, „în casa părinților săi din strada Mircea cel Mare nr. 2”, părinții fiind Agop Zambaccian, în etate de 33 de ani, „de profesiune contabil comercial” și d-na „Anița Agop Zambaccian menajeră”. Mai rezultă că înscrisul nașterii s-a făcut în prezența martorilor Hamparțun Diradurian, comerciant, și Măgărdici Tiumen, petiționar, delegat ca ofițer al Stării Civile fiind consilierul Odiseea Despotti, mare cerealist, în perioada 1880–1882, vicepreședinte al Camerei de Comerț și Industrie Constanța.

După absolvirea liceului în orașul natal, urmează Institutul Superior de Comerț din Anvers, în paralel cu studii de vioară. Acolo își petrece timpul liber vizitând muzee celebre, precum și atelierelor unor pictori de la care cumpără lucrări. După cum mărturisea: „Economiseam câte ceva din banii pe care mi-i trimitea familia pentru întreținere și, din când în când, cumpăram un tablou. Nu o dată am cumpărat tablouri de la tineri pe care nu-i cunoștea nimeni și care mai târziu au ajuns celebri”.

Întors la Constanța în 1913 face cunoștință cu opera artiștilor români, care, din ce în ce mai mulți, vor poposi, an de an, în Dobrogea. Printre aceștia se numără Marius Bunescu și Theodorescu-Sion.

În timpul primului război mondial este mobilizat la Cernavoda, Oituz și Iași, timp în care îi întâlnește pe Medrea, Camil Ressu și Nicolae Dărăscu. S-a apropiat de artiști și scriitori, bucurându-se de prietenia și prețuirea lor. Ion Minulescu îi dedică poezia *Sosesc corăbiile*.

Stabilit în București, își continuă activitatea de critic de artă, publicând lucrări despre Nicolae Grigorescu, Gh. Petrașcu, Th. Pallady, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Cornel Medrea, Corneliu Baba. În volumul *Însemnările unui amator de artă* evocă orașul Constanța, adolescența sa, Anversul, Parisul. Cartea mai cuprinde capitolele: „Impresionismul; Călătorii în Orient și Grecia; Societatea „Arta Română”. Tot aici face referiri la opera pictorilor Ressu, Steriade, Theodorescu-Sion, Dărăscu, Gh. Petrașcu și alții.

Pagini despre artă este o culegere de texte despre: Arta și poporul; Forma; Considerațiuni asupra culorii; Reflecții la o expozițiune; Un

capitol despre artiștii români și străini Grigorescu, Ion Andreescu, Gh. Petrașcu, Th. Pallady, N. Tonitza, Leonardo da Vinci, Matisse, Maillol, Andre Dunoyer de Segnozac și mulți alții.

În 1947 donează statului român 240 de lucrări de artă și casa de pe strada ce-i poartă astăzi numele. Muzeul Zambaccian cuprinde opere ale unor mari pictori români: Th. Aman, N. Grigorescu, Ion Andreescu, Șt. Luchian, Th. Pallady, Gh. Petrașcu, Fr. Șirato, C. Ressu, Marius Bunescu, J. Al. Steriadi, I. Theodorescu-Sion, N. Dărăscu, N. Tonitza, P. Iorgulescu-Yor, M.W. Arnold, H. Catargi, I. Grigorescu, V. Popescu, Al. Ciucurencu, A. Padina, H. Damian, I. Țuculescu, C. Baba, I. Pacea, Lena Constante, H. Avachian, Aramic etc. și străini: Albert Mraquet, Paul Cezanne, Camille Pissarro, Henri Matisse, Pierre Bonnard, Auguste Renoir, Maurice Utrillo, Pablo Picasso, Andre Derain, Massimo Campigli.

În muzeu nu lipsesc nume reprezentative ale sculpturii românești: Brâncuși (cu celebrul „Cap de copil”), Fr. Storck, Paciurea, Jalea, Medrea, Milița Petrașcu și C. Baraschi.

La inaugurarea muzeului, Zambaccian spunea: „Mulțumesc lui Dumnezeu că m-a învrednicit să realizez această colecție pe care o donez poporului român și în amintirea tatălui meu decedat Hagop K. Zambaccian, născut în Cezareea Capadociei în anul 1860 și stabilit la Constanța încă de pe vremea stăpânirii Dobrogei de către turci și care m-a crescut și instruit în limba și spiritul culturii românești și în dragoste pentru țara unde m-am născut. Aduc omagiul meu de recunoștință talentelor românești care în elanul lor m-au ridicat și pe mine spre piscuri de lumină. Mulțumesc prietenilor, colegilor și onoratei asistențe care îmi arată simpatie. Mulțumesc tovarășei mele de viață, soția mea, Anita Zambaccian, care m-a secondat în alcătuirea acestei colecții. Fie ca această danie să adie ca o briză reconfortantă în aceste clipe grele pentru țara noastră și să rămână o modestă mărturie a solidarității ce trebuie să ne călăuzească pe toți indiferent de origine, religie și ideologie politică. Mă simt ușurat, ca acela ce s-a spovedit și s-a împărtășit. Plec de aici iluminat”.

Cu acest prilej, în cuvântul său, Jean Al. Steriadi i-a asigurat pe participanții la festivitate că donația lui Zambaccian „umple un gol însemnat în sărmana noastră zestre muzeală”, iar Isac Levy l-a apreciat pe colecționar drept „unul dintre cei mai dezinteresați și mai buni fii ai acestei țări”. Mihail Sadoveanu vede în persoana lui Zambaccian unul dintre „marii ctitori ai neamului și gestul său are o însemnătate deosebită pentru vremurile pe care le trăim”. G. Călinescu se exprima călduros: „Cutare face o istorie a artei, altul o teorie, numai K.H. Zambaccian se logodește cu tabloul, îl aduce triumfal în alcovul său muzeal ca pe o

rațiune de a trăi, se scoală în miezul nopții spre a-l privi...”.

H. Catargi afirma: „Muzeul a fost un vis de tinerețe, desfășurat, timp de o viață, cu multă pasiune, cu toată tenacitatea, trăind o viață sobră, chiar austeră. Omul acesta s-a dăruit întreg visului său”. Au omagiat gestul de a oferi o asemenea donație și George Oprescu, Gala Galaction, Ion Jalea, Victor Eftimiu, Constantin Baziliade și Ion Paș.

Tudor Arghezi, exprimându-și admirația față de gestul colecționarului, scria: „Dl. Zambaccian a dăruit țării 240 de opere selecționate, împreună cu clădirea din Parcul Filipescu. O enumerare rezumativă arată imensa bogăție a noului Muzeu: 18 grigorești ai momentului culminant al artistului; 15 luchieni; 8 andreești celebri; 29 de pânze de Petrașcu și multe alte lucrări de mare calitate... Dl. Zambaccian dă totul și nu cere statului nimic. Cheltuiala de întreținere a localurilor îl privesc, cât și administrarea acestui mare bun obștesc,... atâta vreme cât cu cei 59 ani ai săi de azi vor deveni vârsta de o sută, cel puțin, pe care i-o dorim cu toții, ca să mai adauge și alte frumuseți, la cea mai frumoasă zestre de fată mare a României”.

În numele Majestății Sale Regelui Mihai I i se înmânează „Meritul Cultural” în grad de Ofițer, care i s-a conferit ca semn de cinstire și prețuire pentru gândul și fapta d-sale”.

Un eveniment important în viața lui K.H. Zambaccian l-a constituit primirea ca membru corespondent al Academiei Române. În recomandarea făcută de academicianul George Oprescu, la 2 noiembrie 1948, în plenul Academiei, se spune: „Dl. Zambaccian a slujit cu dragoste dezvoltarea artelor în țara noastră și nu numai într-un singur fel. A colecționat pictură și sculptură, făcând din casa în care locuia, chiar înainte de a fi fost donată statului și a deveni astfel un muzeu public, un loc de recreație și de mulțumire pentru cei doritori de a se instrui și de a cunoaște școala românească de artiști, prin numeroase opere capitale. A publicat câteva volume remarcate, de eseuri și de biografii de artiști români și străini, la care se va recurge adesea... A ținut în repetate rânduri conferințe, ascultate cu mult interes, pe de o parte pentru a lămuri publicul de la noi asupra unor artiști străini, de valoare, pe de altă parte pentru a expune rezultatele unei analize subtile și pătrunzătoare asupra unor pictori sau sculptori de la noi sau din restul Europei...”

În tot ce a întreprins, K.H. Zambaccian a arătat daruri reale de cercetător, o dispoziție naturală de a se lăsa sedus de contractul cu opera de artă, o sensibilitate, cu alte vorbe, ce-l făcea apt de a prețui însemnătatea unui tablou sau a unei statui, pornind mai ales de la un simț excepțional de just și de impresionabil pentru culoare, pentru armonia tonurilor, pentru calitatea materiei picturale, a epidermei unei picturi”.

În 1959, la împlinirea celor 70 de ani de viață, ținând seama că era

bolnav, colegii de la Academia Română au hotărât să-l sărbătorească la el acasă. S-a procedat ca la o ședință solemnă, aniversară, deschisă și prezidată de vicepreședintele Academiei, I.S. Gheorghiu. Au participat academicienii Mihail Jora, D. Marcu, C. Ressu, I. Jalea, Boris Caragea, Lucian Grigorescu și cercetători de la Institutul de Istoria Artei.

În cuvântul de omagiere, academicianul George Oprescu a spus: „Colegul nostru Zambaccian a împlinit 70 de ani. Ne-am întrunit astăzi în casa lui, în Muzeul lui, cel ce l-a dăruit statului după ce l-a umplut de admirabile opere de artă, unele unice în țara noastră, fără echivalent chiar în colecțiile noastre publice cele mai însemnate, ca să-i strângem mâna și să-i urăm încă mulți ani de viață, o împlinire a tuturor dorințelor sale, care suntem siguri, nu-s egoiste și o sănătate mai bună decât cea pe care a avut-o în ultimii ani... Cum de vreo 45 de ani încoace toată vremea liberă și toate resursele financiare Zambaccian le-a întrebuințat în două direcții paralele: să-și publice impresiile și rezultatul studiilor sale asupra artiștilor și creației artistice și să-și constituie o colecție... Decorat cu „Ordinul Muncii”, membru corespondent al Academiei R.P.Române, Zambaccian poate privi cu mândrie în urmă, la contribuția pe care a adus-o țării sale pe teren cultural. Este motivul pentru care am fost toți bucuroși astă seară să ne strângem în interiorul muzeului ce-i poartă numele și cu ocazia celor 70 de ani împliniți să-i urăm călduros «La mulți ani»”.

Zambaccian era un amator excepțional „un expert entuziast” cum l-a numit G. Călinescu, iar datele acestea ale personalității lui s-au răsfrânt firesc și în scrierile-i despre artă. În paginile critice evoca cele mai dense chipuri și tablouri, întâmplări și convorbiri, impresii de lectură etc., totul cu o degajare și o dăruire ce farmecă și încălzesc, făcându-te să-i uiți autorului cutare banalitate întâmplătoare, vreun exces, vreo vagă neîndemânare stilistică.

Opiniile, judecățile, criteriile sale nu erau ale unui teoretician ori specialist imbatabil în istoria artei, ci „se formau oarecum de la sine, natural, ieșeau din senzațiile și reflecțiile în fața marilor opere... Fiecare părere avea îndărătul ei o amintire neștearsă, o plăcere vie” spunea George Oprescu. Zambaccian avea viu sentimentul culturii și respectul cuvenit acesteia.

Krikor Zambaccian, tipul colecționarului de tablouri și obiecte rare care trăia în preajma pictorului, a rămas și el un personaj de domeniul amintirii... Era pătimaș până la viciu, la fel ca un jucător de poker sau amator de curse. „Își iubea tablourile etalate pe pereți – scrie Corneliu Baba - și se despărțea greu de ele. Umbla noaptea prin odăi ca o fantomă. Ștergea o ramă, îndepărta o mică pată de pe o pânză. Se așeza într-un fotoliu și visa în fața *Ulceleii cu flori* de Luchian sau a unui *Peisaj de pe*

Sena de Pallady. Așa mi-l amintesc pe Zambaccian. Scobora ca un somnambul scara de lemn interioară și se așeza în plină noapte în fața *Lăutului* sau a *Anemonelor*, ghemuit în scaun. Avea un râs diabolic de satisfacție ori de câte ori îți vorbea despre achizițiile sale. Satisfacția aceasta era o complexitate ciudată în care se amesteca laolaltă interese, rapacitate, poezie și rareori generozitate. Pe colecționar îl interesa de altfel tabloul, nu pictorul. Apărea meschin și muștrător. Era dificil și rutina îl făcea dibaci. Se fixa de obicei la un număr restrâns de picturi, pentru care afișa slăbiciunea. Încet, încet, începea să posede pricepere. Cu necunoscuții și debutanții era prudent. Colecția îi era un univers în care se izola găsindu-și liniștea și mulțumirea de sine”.

“Era un posedat – scrie Arșavir Acterian – de culori, de linii, de forme. Trăia dăruindu-se total pasiunii pentru artă și nu numai pentru artele plastice. Începuse cu muzica și fusese ani întregi un înflăcărat violonist. Medicii îl sfătuiseră să fie mai reținut în dăruirea sa față de muzică, de tânăr vădind tendințe de nervozitate, care creștea pe undele armoniei. Muza Polymina poate fi o rea sfătuitoare pentru ființele prea nervoase.

Descurajat în primele sale elanuri artistice, K.H. Zambaccian a devenit pasionat de pictură. Moștenind o avere bunicică, care s-a tot rotunjit, fără trudă mare și aproape în virtutea inerției, părinții fiind textiliști, cu o fabrică la Găvana, a investit câștigul – mai bine zis prisosul lui – în tablouri, mai puțin în sculptură. Frecventând în țară și străinătate expoziții și muzee, citind în această materie multă literatură de specialitate, Krikor sau Kirkor sau Gregoire a ajuns un bun, chiar foarte bun cunoscător în domeniul plasticii. În generația lui – se poate afirma fără greș - devenise un adevărat expert, călăuzit de intuițiile lui sigure, chiar mai mult decât de știință sau erudiție. Nu era nimic surprinzător în asta dacă amintim că, în acea vreme, profesor de istoria artelor fusese T.T.Tzigara-Samurcaș (destul de neavizat în cunoștințe din domeniul artelor) și, după el, Gheorghe Oprescu, care avusese privilegiul, prin protecția lui Titulescu, să fie prieten cu Henry Focillon, Paul Valery etc.

Singurii cunoscători în materie de plastică în acea vreme au fost criticul Alexandru Busuioceanu, pictorul Steriadi, Oprescu și K.H. Zambaccian.

Zambacu – cum era denumit mai familiar - și-a înfiripat repede o colecție frumoasă de tablouri românești și străine. Fiecare vacanță și-o petrecea prin marile muzee europene, unde și-a rafinat simțul estetic și și-a completat bagajul de cunoștințe în această materie. După fiecare călătorie, se întorcea cu câte un tablou de Renoir, Matisse, Cezanne, Delacroix etc. Preferința lui mergea precumpănitor spre impresioniști. După un timp a și început să scrie despre aceștia: studii, adevărate imnuri

de laudă pline de toată înflăcărata pasiune de care era animat pentru pictura lui de predilecție. Fructul acestor preocupări și entuziasme a fost o carte: *Pagini de Artă*. Pe măsură ce preocupările lui se concentrău mai mult asupra picturii, Zambacu părăsea negoțul, își neglija afacerile, care totuși nu încetău de a prospera datorită activității unui frate și de a-i asigura fondurile necesare din care s-a constituit minunata colecție – coerentă și expresie directă a unei viziuni unitare – ce a purtat o bucată de vreme numele de Muzeul Zambaccian.

A continuat să scrie din ce în ce mai pasionat, chiar febril. Au ieșit din pană lui scurte, dar explicite și edificatoare monografii despre Nicolae Tonitza, Pătrașcu, Pallady, Nicolae Grigorescu, Corneliu Baba...

A scris un timp și cronică plastică la ziarul *Curentul*, ba chiar și câteva nuvele publicate în *Universul literar*. În ultima perioadă a vieții a scris și un volum de evocări și mărturii autobiografice: *Însemnările unui colecționar de artă*.

Era uneori excesiv de vanitos. Conversațiile cu el nu aveau alt subiect decât propria lui persoană, articolele lui sau ce a spus cutare despre el. Câte o vorbă acidă a vreunui prieten sau cunoscut îl făcea să sufere câteva zile în șir. Se agita, spumega, se indigna, avea insomnii. Era pradă unei nervozități suscitată de pripeala și reacțiile lui nepotolite.

De o sobrietate exemplară în viața lui personală, calculat în existența lui cotidiană, devenea dintr-o dată – purtat până la antipodul obișnuințelor sale de subite entuziasme – generos, chiar risipitor. Scrisorile lui Tonitza către el dovedesc dărnicia persistentă a lui Zambacu, care într-o vreme umplea casa nevoiașă a pictorului, cu tot felul de stămburi, stofe trebuincioase unei familii cu mulți copii. Portretul pe care, însă, într-un moment de furie oarbă, l-a scris, cu venin și culoare prea crudă, Tonitza despre amicul său, ce se arătase probabil zgârcit la multiplele solicitări, a fost în vreo împrejurare de mari greutateți bănești ale pictorului. Toate dărniciile amatorului și colecționarului erau astfel uitate la un prim gest de reținere desigur criticabilă, deși explicabilă.

Îmi amintesc de asemenea de entuziasmul, aproape delirant, pe care l-a trăit Zambaccian, asistând la un spectacol al Teatrului Național, în care Emil Botta juca în rolul lui Werther. A ținut morțiș să-i dăruiască unul din tablourile sale și m-a întrebat care sunt pictorii ce-i plăceau actorului. Mi-am dat cu părerea că n-ar disprețui un Luchian. Colecționarul nu a stat pe gânduri și am auzit chiar de la Emil Botta că s-a trezit cu un Luchian din partea lui Zambaccian. Asta nu l-a împiedicat pe Emil Botta, care în cea vreme n-o ducea prea bine cu banii, să-l vândă imediat.

Hipersensibil și lesne iritabil, era suficient să discuți ceva în contradictoriu cu Zambacu, ca acesta să ia foc și să înceapă să țipe. Dar

furia îi trecea repede. Îl vizitam ades pe Zambaccian spre sfârșitul vieții lui. Se îmbolnăvisese de boala lui Parkinson. Aproape paralizat, devenise o jucărie în mâinile câtorva femei care îl îngrijeau și de a căror asistență nu se putea dispensa. Nu o dată mi s-a plâns că îi e milă de halul în care a ajuns. Și cu cuvintele lui: „Sunt o epavă. Nu-mi închipuiam că-mi voi rata viața în acest fel”. Singura lui bucurie era să-și contemple tablourile. Bucurie care nu a durat nici ea mult. A trebuit să se opereze de cataractă și operația n-a reușit: a orbit.

Omul acesta nu s-a străduit nicicând să-și elucideze o viziune despre viață. Își crease totuși o viziune tributară imaginilor de artă pe care și le încorporase și din care degaja un fel de viață omului ca o operă de artă. Întepenit de Parkinson într-un fotoliu, și-a trăit ultimele lui zile departe de ceea ce visase să înfăptuiască. Nici spiritul, nici ochii lui nu-l mai ajutau cu nimic spre a se bucura măcar de frânturile de imagini devenite invizibile pentru el, palide amintiri în drumul spre moarte”.

A încetat din viață la 18 septembrie 1962, la vârsta de 73 de ani, lăsând poporului român, pe care l-a prețuit și iubit, o colecție de o valoare inestimabilă. La moartea lui, academicianul Lucian Grigorescu spunea: „Cunoscut în străinătate de numeroși artiști și esteticieni de seamă, iubit și apreciat pentru subtilitatea aprecierilor și verva debordantă, solicitat să colaboreze, să expertizeze, Zambaccian a refuzat toate ofertele pentru a-și putea realiza un gând care-i era drag, pentru a contribui la un plan superior al plastice românești. În acest scop el a fost nu numai un colecționar de opere ale pictorilor consacrați, ci a încurajat în permanență pe pictorii tineri, cumpărându-le opere pe care le-a așezat în colecția sa. Alături de cele ale clasicilor, arătându-le o încredere nelimitată, stimulându-i, dând subvenții celor lipsiți de mijloace. Artiștii îi erau indispensabili, el se integrase în marea lor familie. Ca și ei, el avea aceeași structură sufletească, aceleași aspirații, aceleași idealuri...”

Prin plecarea dintre noi a omului cultivat și sensibil, a omului de gust, a rarismului iubitor de artă, țara încearcă o grea pierdere. Zambaccian nu a fost numai un iubitor de frumos, ci și un mare cetățean, un patriot și, mai presus de orice, un om...”

În ciuda prevederilor testamentare precum că: „colecția de artă plastică românească a fost donată, împreună cu imobilul, ca să funcționeze ca un muzeu separat și, după cum s-a prevăzut în actul de donație, ministerul nu va putea îngădui nici o dislocare a lucrărilor de artă și nici nu va avea dreptul să schimbe destinația de muzeu a imobilului dăruit”, în anul 1977 acesta a fost închis, comorile „arestate” și expuse într-un așa zis Muzeu al Colecțiilor.

Abia după 1989, prin strădania rudelor, a oamenilor de artă și intervențiilor Uniunii Armenilor din România, în special ale președintelui

ei, Varujan Vosganian, Muzeul K.H. Zambaccian și-a redeschis porțile iubitorilor de artă din țară și de peste hotare.

... De sus, dintre stele, – scria Ecaterina Ionescu – poate că Dumnezeu i-a redat vederea și Zambaccian privește fericit spre capodopera sa de-o viață, muzeul de la Șosea, în care a investit dragostea și averea sa.

În memoria marelui om de artă, câte o stradă din București și din Constanța îi poartă numele.

Acad. prof. univ. dr. BERDJ-ȘANT AȘGIAN

S-a născut la Constanța, la 27 noiembrie 1924. După absolvirea Liceului „Mircea cel Bătrân”, urmează cursurile Facultății de Medicină din Cluj, pe care le absolvă în anul 1949.

Ca student a susținut concursul de externat, fiind încadrat ca „extern”, apoi ca „intern” la clinicile universitare din Cluj. A parcurs toate gradele ierarhiei spitalicești (de la medic secundar la medic primar șef secție) și a celei universitare (de la preparator la profesor universitar), la Cluj până în anul 1965 și apoi, până în prezent, la Tg. Mureș.

Și-a desfășurat activitatea în specialitățile neurologie, psihiatrie și neuropsihiatrie infantilă, specializându-se în paralel în electroencefalografie și în electromiografie, aceasta din urmă a însoșit-o printr-o bursă acordată de statul francez, în anul 1968.

A susținut teza de doctorat în anul 1969, obținând titlul științific de doctor în științe medicale, specialitatea neurologie.

În anul 1993 a fost ales membru corespondent și apoi, în 1994, membru titular al Academiei de Științe Medicale.

Este laureat al premiului „Gheorghe Marinescu” al Academiei Române.

Din anul 1993 este membru în Consiliul Științific al Institutului de Sănătate Publică și Cercetări Medicale al Academiei de Științe Medicale, cu sediul la Tg. Mureș.

Pe plan științific a redactat și publicat, ca autor principal sau coautor, un număr de 16 monografii și tratate de specialitate, prima în anul 1972 – *Somnul normal și patologic* și ultima în 1995 – *Enurezia nocturnă*. De asemenea, a publicat peste 200 de articole în reviste de specialitate din țară și din străinătate, articole prezentate în prealabil în diferite reuniuni științifice, simpozioane, mese rotunde sau congrese dinăuntru sau din afara hotarelor.

Concomitent, prof. Așgian desfășoară o intensă activitate publicistică, redactând articole și mai multe cărți, printre care: *Despre*

vises și fenomene paranormale, pe înțelesul tuturor, la Editura Aldomar Parasenzorial din București, 1999; *Arhitectura bisericească armeană și unele corelații cu cea românească*, la Editura Ararat din București, în anul 2000; *Tu și cu mine. Dificultăți și succese în comunicarea inter-umană* la Editura Academprint din Tg. Mureș, în 2001; *Despre stres pe înțelesul tuturor* la Editura Ardealul din Tg. Mureș, în anul 2002; *Ce trebuie să știm despre dezvoltarea sănătoasă și armonioasă a copiilor noștri*, la Editura Ardealul din Tg. Mureș, în anul 2002.

Pentru merite deosebite în activitatea științifică și cea obștească, după Revoluția din '89 a fost distins cu titlul de „Cetățean de Onoare” al municipiului Tg. Mureș și, apoi, ca „Senior” al orașului. I s-a decernat „Diploma de Excelență” a Universității de Medicină din Tg. Mureș, Diploma de „Profesor de onoare” al acestei universități și al Colegiului Medicilor din România, diploma de „Doctor Honoris Causa” al Societății Române de Neurofiziologie Clinică. De asemenea, de Ziua Națională a României, la 1 decembrie 2002 i s-a conferit „Diploma de Excelență” din partea Prefecturii județului Mureș.

La 4 aprilie 2003, prin decret prezidențial, președintele României a conferit profesorului univ. dr. Berdj Așgian Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de cavalier. Acest ordin i-a fost oferit pentru contribuția remarcabilă pe care a avut-o la promovarea științelor medicale din România precum și pentru întreaga activitate didactică și științifică.

În anul 1992 a participat cu o lucrare științifică, la Paris, la al V-lea Congres mondial al medicilor armeni din toată lumea, iar în 1993 a primit Premiul Uniunii Armenilor din România pentru „Contribuții deosebite aduse pentru creșterea prestigiului comunității armenice din România”.

Deși pensionat, în anul 1994, de la Spitalul Județean din Tg. Mureș, clinica de neuropsihiatrie infantilă, unde a funcționat timp de zece ani ca medic șef de secție, prof. Așgian continuă să activeze ca medic practician în cadrul unei policlinici private, la care vin pacienți din toată țara. Totodată, continuă preocupările cultural-științifice prin conferințe ținute în cadrul Universității Populare.

Profesorul Așgian se trage dintr-o familie respectată și apreciată de conaționalii săi. Tatăl, Onig Așgian, s-a născut în Turcia, la Izmir (Smirna), după care, în 1880, se mută la Istanbul. Studiile liceale le-a făcut la Veneția, la mănăstirea Mehitaristilor din insula San Lazzaro.

Tatăl, împreună cu soția și cei doi copii, Ervant și Kegham, și părinții mamei, Ani și Antranig Utügean, au reușit să se salveze de iataganul junilor turci, îmbarcându-se pe un vapor care venea în România, la Constanța.

Autoritățile române i-au primit cu căldură și amabilitate pe refugiații armeni. După un timp li s-a acordat și cetățenia română.

În scurt timp, Onig Așgian deschide un magazin de articole textile pe strada Mihai Viteazul, iar prin anul 1937 înființează și o sucursală la Medgidia.

Era un om deosebit, cu un caracter dârz, curajos și îndrăzneț. Avea o inteligență remarcabilă. În afaceri dovedea multă inventivitate. Astfel, prin anul 1935 a comandat o mare cantitate de bumbac la Manchester, în Anglia, care i-a fost livrată cu vaporul la Constanța. Bumbacul era sub formă de fire, strâns în sculuri și ambalat în pachete cubice de 4 kg. Cantitatea importată a fost suficientă pentru a fi comercializată în ani de zile. Beneficiul a fost pe măsură. În anul 1951 unitatea este nevoită să-și înceteze activitatea.

Onig Așgian a sprijinit comunitatea armeană prin donații substanțiale, contribuind la ameliorarea suferințelor multor familii nevoiașе. Era o fire generoasă, îi plăcea viața. A murit la 7 februarie 1954, în urma unui atac vascular cerebral. A fost înhumat la cimitirul armenesc din București.

Mama profesorului Așgian, doamna Araxi, era o persoană fină și cultă, educată într-un pension franțuzesc. Vorbea, ca și soțul ei, fluent mai multe limbi (franceză, italiană, greacă, turcă, română), cânta la pian, acompaniată de soțul ei, un bun flautist. Era bine cunoscută de comunitatea armeană din Constanța și participa la manifestările cultural-artistice care aveau loc în sala de festivități a Școlii armenе. A fost o mamă exemplară, care s-a ocupat cu dragoste de creșterea și educația celor trei copii, Ervant, Kegham și Berdj.

În anul 1962, Araxi Așgian, împreună cu fiul ei Kegham, au emigrat în Statele Unite ale Americii, stabilindu-se în orașul Los Angeles, unde a trăit până la vârsta de 90 de ani. Este înhumată la cimitirul din Los Angeles.

Acad. prof. univ. dr. ing. GARABET KÜMBETLIAN

Născut la 11 martie 1936, la Constanța, pe strada Ștefan cel Mare colț cu Atelierelor, după care părinții s-au mutat pe strada Maramureș, unde locuiește și în prezent. De această casă îi sunt legate cele mai frumoase amintiri. Bunicul, Garabet, înființează, în 1934, în Constanța, firma „La Curcubeu” cu filială și la Negru Vodă. Din 1936, tatăl, Agop, preia conducerea întreprinderii, până în 1948, când, din motive lesne de înțeles, este nevoit s-o lichideze.

“La șase ani – povestește Garabet Kümbetlian – am luat primele

lecții de vioară cu pictorul și violonistul Stavru Tarasov, una din personalitățile care mi-au marcat profund întreaga evoluție ulterioară.

În 1947, părinții mei mă trimit la bunica Paula, la Sibiu, unde urmez cursurile, la început Liceul „Bruckenthal”, apoi gimnaziul, în limba germană. În paralel, am continuat studiile de vioară, cu Olga Coulin, soția pictorului Arthur Coulin, unul dintre cei mai reputați pictori sași ai Ardealului. Aici, la Sibiu, am șansa de a fi elevul unor profesori de mare valoare, ca pictorul Hans Hermann și – mai ales – al profesorului, compozitorului și organistului Franz Xavier Dressler. Studiind vioara, sunt selecționat în orchestra comunității, liceului și bisericii evanghelice.

Anii petrecuți la Sibiu îmi vor consolida convingerea că zonele de „graniță” și suprapunere a unor culturi diferite sunt mai mult decât benefice pentru membrii comunităților umane care au șansă să trăiască în spațiul cultural al acestora. În aceiași ani însă (1947–1950) începe calvarul poporului român și implicit al oamenilor care-l formează și-l compun. Profesorul Dressler este arestat și deportat – în două rânduri – la Canal, „reforma” învățământului distruge Liceul Bruckenthal, inflația este galopantă, bunica nu-și mai poate achita cheltuielile de întreținere și este nevoită să se mute, iar eu să revin la părinți în Constanța, care în acea perioadă era un oraș „închis” la propriu și figurat, lipsit de viață culturală, cenușiu și mohorât, mai ales prin comparație cu ce reprezenta – încă – Sibiul pe harta culturală a țării.

Urmez cursurile Liceului „Mircea cel Bătrân”, mutat într-o altă clădire, cea proprie fiind ocupată de Comandamentul trupelor sovietice. Cânt totuși la vioară – uneori seara – în orchestra Teatrului de Stat local, refulându-mi sentimentele în preocupări legate de studiul aprofundat al matematicii și fizicii. Rezolv probleme și apar ca atare și uneori chiar ca evidențiat în *Revista de matematică și fizică* și chiar în *Gazeta matematică* pentru avansați și profesori.

În 1954 reușesc – prin admitere – la Institutul Politehnic București, Facultatea de Mecanică, unde voi absolvi cursurile secției de Mașini Termice – cazane, turbine, motoare cu ardere internă. Aici, la București, trăiesc o a doua revelație afectivă și intelectuală, după Sibiu. Am posibilitatea de a cunoaște tineri studenți provenind din familii bucureștene de intelectuali, bine educați și instruiți. Mai presus de orice – însă – profesorii de elită vor rămâne pentru mine modele ce-mi vor marca în mod hotărât destinul profesional. I-aș aminti pe prof. Gh.D. Simionescu de analiză matematică, Sarian – tehnologie, Gh. Buzdugan – rezistența materialelor, Gh. Manea – organe de mașini, cu studii la „Charlottenburg”, George Bărănescu și Constantin Aramă – motoare, și mulți alții. În 1959 absolv cursurile Politehnicii și sunt repartizat în Constanța, la Întreprinderea Regională de Electricitate. Lucrez un an ca

stagiar, apoi patru ani ca inginer de servicii la Centrala Electrică de Termoficare de la Ovidiu și următorii doi ani ca inginer principal în cadrul serviciului tehnic al întreprinderii. Am șansa, în același timp, să funcționez ca asistent universitar și, apoi, șef de lucrări, în cadrul Catedrei de fizică a Institutului Pedagogic din Constanța, sub conducerea prof. univ. Lucius Săveanu. În 1964 m-am căsătorit cu Anna.

În 1964 mi se propune - și accept - să fiu numit director al Liceului Industrial Energetic din Constanța - nou înființat - pe care îl conduc timp de opt ani, până în 1972. Odată cu înființarea Institutului de Marină Comercială din Constanța m-am transferat, ca șef de lucrări, în cadrul acestuia. În același an, am reușit la Colocviul pentru admiterea la doctorat în „Teoria elasticității mediilor structurale” - conducător reputatul cercetător științific principal, gr. I, dr. doc. ing. Mircea Mișicu, iar în septembrie 1972 mi-am susținut teza: „Calculul exact al plăcilor acționate hidrostatic, pe baza rezolvării problemei antimediane a teoriei mobilității elastice”. În 1977 am devenit conferențiar universitar în cadrul Institutului de Marină „Mircea cel Bătrân” Constanța, iar în 1990 profesor universitar la Universitatea de Marină Civilă din Constanța.

În paralel, prof. Kumbetlian desfășoară o bogată activitate de cercetare, publică numeroase monografii, cărți, tratate, cursuri universitare în cele mai prestigioase edituri și publicații din țară și din străinătate. Menționăm 13 monografii, 13 articole în reviste ale Academiei Române, reviste străine și Analele Universităților, 15 articole în reviste de specialitate, 22 articole în volumele unor manifestări științifice internaționale, 30 articole în volumele unor manifestări științifice naționale, 27 inovații și 29 contracte de cercetare și Grant-uri.

Este membru al Asociației internaționale a profesorilor din domeniul naval (IMLA, 1995), Asociației internaționale pentru conservarea resurselor naturale și energiei (IANCRE N.Y.U.S.A., 1998), membru de onoare al fundației ORIAMPL (Caracas, 1998), membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România (1987), membru al Academiei de Științe Tehnice din România (2002), membru fondator al Asociației Române de Tensometrie (ARTENS) (1977 și 1991) și responsabil al Filialei Constanța (din 1977), membru al Fundației Universitare Maritime „NEPTUN” (2000), membru al Asociației Române de Mecanica Ruperii (ARMR) (1996), al Societății Române de Mecanică Teoretică și Aplicată (SRMTA) (1996), al Comisiei Teritoriale Interdisciplinare Constanța de Cercetare și Dezvoltare (1996) și al Asociației Generale a Inginerilor din România (AGIR) (1997).

Satisfacțiile prof. Kumbetlian constau și în recunoașterea rezultatelor muncii sale de cercetare, prin cereri de articole și scrisori de la laboratorul de cercetări navale al departamentului Apărării S.U.A. și de

la Institutul Tehnologic din Madras (India), în acordarea titlului de membru de onoare al Comitetului Științific Internațional al Asociației maritime Internaționale Mediteraneene (1997), a Distincției pentru contribuțiile aduse în secolul XX (I.B.C. Cambridge – Anglia 1999); a fost declarat Omul Anului 2000/2001, membru al Board-ului de cercetare al experților Institutului Biografic American (ABI's), Omul internațional al anului 2000 și Personalitatea internațională a anului 2001 – I.B.C. Cambridge – Anglia, American Medal of Honor, by the Governing Board of Editors of the ABI, 2001 and 2002, International Scientist of the Year, for 2002, I.B.C. Cambridge, Order of Excellence, from I.B.C. Cambridge, 2002.

A fost premiat pentru activitatea de inovații (1987, 1989) și distins cu Medalia Muncii (1970), Diploma de excelență (2000). Numele lui figurează în lucrări de referință: Who's Who, Editura Tehnică București, 1996, p. 195, Catalogul Experților, Romania's Academic Society, Ediția I, 1997, p. 325, Marquis „Who's Who In The World” – 16th Edition, 1999, p. 894 and 19 Ed. 2001, Outstanding People of the 20 Century, 1 Ed. (I.B.C. – Cambridge, England) 2001, 10 (2000) and 11 (2001) Ed. Of the International Directory of Distinguished Leadership, from ABI, Inc., USA, 500 Great Minds of the Early 21 Century – Barons Who's Who – 2001, 500 Leaders of Science – American Biographical Institute, 2001.

Prof. Garabet Kūmbetlian a fost (Co) organizator al unor manifestări științifice internaționale precum a III-a Conferință internațională de elemente finite și de frontieră (Constanța, mai, 1996) și Seminarul româno-japonez de mecanica ruperii și mecanica experimentală în ingineria marină (Constanța, iunie 1999).

O satisfacție tot atât de mare îi dau și rezultatele obținute de studenții săi, care au obținut premii și mențiuni la fazele naționale ale Concursului de rezistența materialelor.

“Prof.univ. Garabet Kūmbetlian – spune prof.univ.dr.ing. Dumitru Dinu, rectorul Universității de Marină Civilă Constanța – este unul dintre cei mai vechi dascăli ai institutului nostru. Bogata sa experiență didactică, remarcabila activitate științifică și, nu în ultimul rând, tactul și eleganța de care dă dovadă în relațiile cu celelalte cadre didactice și cu studenții îi conferă o autoritate de necontestat”.

Prof. univ. dr. KRIKOR PAMBUCCIAN

Considerat drept cel mai mare anatomopatolog al țării, Krikor Pambuccian s-a născut la 20 august 1915. Într-un interviu acordat Aidei Cozighian-Hulubei și publicat în *Ararat*, el spune: „Mama s-a născut în

Adana (Cilicia) – Turcia, tata era din Cezareea – Capadocia. La puțin timp după venirea mea pe lume, tot la Adana, părinții au pornit în refugiu în Siria, Liban, Cipru (Larnaca). În 1924 am ajuns în România, la Constanța, unde am rămas până în 1936, an în care ne-am stabilit la București. Clasele primare le-am făcut la Școala Evanghelică Germană. Mi-a plăcut totdeauna să învăț. Când eram în clasa a VIII-a a Liceului „Mircea cel Bătrân” a venit prof. Dimitrie Gusti, sociolog și ministru al învățământului. A dorit să afle ce voiau să devină liceenii. Îndrebat de ce mă îndrept spre medicină i-am răspuns că vreau să pot alina suferințele oamenilor. Ca elev, am obținut totdeauna premiul I, iar la absolvire am fost sărbătorit în Constanța la Cazino. Când mi-au pus pe cap două coroane (una pentru premiul I al clasei a VIII-a și una ca premiu de onoare al liceului) a cântat pentru mine Fanfara Regimentului 34 Infanterie. La bacalaureat am fost calificat pe primul loc. Președintele comisiei era George Murnu (traducătorul *Iliadei*). În anul acela au dat examen, împreună, elevii celor opt licee din Dobrogea (băieți și fete): Constanța, Tulcea, Silistra, Bazargic, iar eu am reușit primul. Profesorii mei de liceu erau foarte bine pregătiți profesional și de o extraordinară moralitate. Deși eram emigrant și am fost în competiție cu fii de personalități, nu s-a făcut vreo diferență de etnie și s-au recunoscut cinstit meritele fiecăruia. Ca refugiat am găsit în România o țară ospitalieră, de aceea port o sinceră recunoștință față de poporul român.

Din 1936 am devenit student la Facultatea de Medicină din București, pe care am absolvit-o, în 1942, cu mențiunea „Magna cum laudae”. Teza de doctorat, susținută tot în 1942, a avut ca temă „Cancerul experimental chimic”. În 1939, deși eram doar student în anul IV de studiu, am fost numit prin chemare de către Senatul Universitar București, preparator universitar la Catedra de Anatomie patologică, unde am parcurs toate treptele universitare: asistent, conferențiar, profesor titular, șef de disciplină cu gradatie de merit până în 1980. Atunci am trecut la Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici” în interes de serviciu cu titlul de medic primar gradul I. Am fost timp de 30 de ani membru permanent în Comisia superioară Medico-Judiciară și am fost elogiat, pentru cinstea mea, de către Procuratura Generală, în judecarea cazurilor de responsabilitate medicală. Am ieșit la pensie în 1985. În paralel, am lucrat prin cumul pe linie de cercetare la Institutul „Victor Babeș” (între anii 1939–1985). Aici, de la funcția de șef de laborator, am ajuns la cea de director adjunct științific. Pe linie de rețea sanitară, am fost medic primar la spitalele Colentina, Colțea, Floreasca, Brâncovenesc, ca și la Spitalul Militar Central, cu gradul de colonel, fiind șeful laboratorului de anatomie patologică și medicină legală. Am slujit medicina, neîntrerupt, timp de 46 de ani. Am fost recompensat cu Insigna

de Evidențiat în Munca Medico-Sanitară, eliberată de Ministerul Sănătății.

Am avut multe satisfacții. Totdeauna am îmbinat munca didactică cu cea științifică și sanitară. Am participat cu referate la o serie de congrese, din care amintesc: „Forme atipice de tuberculoză” (Harkov – U.R.S.S.), „Trichineloză” (Wroclaw – Polonia), „Lichenul plan bucal” (Paris – Franța), „Tratamentul anchilozei temporo-mandibulare” (Lyon – Franța), „Tratamentul bolii reumatismale” (Palma de Majorca), „Parodontopatia” (Istanbul – Turcia), „Trichineloză” (Miami – S.U.A.), „Leucoencefalita *Van Bogaert*” (Sofia – Bulgaria). De asemenea, am prezentat 300 de comunicări, referate, rapoarte și corapoarte la simpozioanele din țară. Pot să adaug și 300 de publicații anatomo-clinice și experimentale în țară și străinătate, trei manuale de morfopatologie, trei monografii: „Trichineloză”, „Microscopia electronică” și „Tumorile cardio-vasculare”. Am fost conducător a 80 de lucrări de dizertație pentru doctorat în medicină, atât în țară cât și în străinătate: R.F.G., R.D.G., Grecia, Liban, Sudan, Israel, Yemen, Mali, Coreea de Nord. Sunt, totodată, coautor la „Dicționarul Medical”, „Stările precanceroase și diagnosticul precoce al cancerului” (centenarul Institutului „Victor Babeș”, 1987).

Am fost secretar general al Filialei București a Uniunii Științelor Medicale, președinte al Societății de Morfopatologie – Filiala București, membru în Sfatul Științific al Ministerului Sănătății, membru în Colegiul de redacție al *Revistei de morfologie normală și patologică*, membru în Colegiul de redacție al revistei *Morphologie et Embryologie* (Editura Academiei Române), membru în Comisia Internațională a Trichinelozei cu sediul la Wroclaw (Polonia), membru al Uniunii Medicale Balcanice, membru al Comisiei Internaționale de implantologie din Bremen (Germania), membru al Societății Internaționale de Odontologie și Parodontologie cu sediul în Bruxelles (Belgia). Am fost citat în *Men of Achievement* ediția a V-a (1978) International Biographical Centre Cambridge, England și în *The International Register of Profiles* Edition XXX IV/V, Cambridge England, 1981. Mi s-a decernat Medalia „Albert Einstein” de bronz 1989, Universal Intelligence Data Bank of America. Adaug și Medalia „Nerses Șnorhali”, oferită de Sanctitatea Sa Vazken I, Patriarh Suprem și Catolicos al tuturor armenilor, 1978. În 1986, la a 70-a aniversare, am fost sărbătorit de Academia Română – Secția Medicină, cu un articol special consacrat evenimentului în *Revista Morphologie et Embryologie*.

Am fost pe front, între anii 1942-1945, ca medic de batalion la Regimentul 10 Vânători, fiind decorat cu Ordinul Sanitar „Crucea Regina Maria” cu panglică de Virtute Militară, cu spade. Am fost citat prin

„Ordin de zi pe Armată” de către generalul Avramescu pentru asistența medicală acordată civililor în zonele ocupate (bătrâni, femei și copii) conform unei legi umane a Crucii Roșii Internaționale. Sunt veteran de război cu gradul de medic lt. colonel în rezervă.

Ca medic, privești în om cazul, boala și evoluția ei. Nu vezi în primul rând omul, ci pacientul. L-am considerat pe doctor ca o ființă deosebită, fiindcă are în grijă viața unui semen de-al său și am avut un sentiment de gratitudine. Medicii, în general, respectă jurământul lui Hippocrat (“Am să-mi iubesc pe dascălii mei ca pe propriii mei părinți”).

Am avut peste 20.000 de studenți din țară, dar și din străinătate (Germania, Grecia, Bulgaria, Yemen, Liban, Siria, Japonia, S.U.A.). Ca discipoli îi enumăr pe Leonida Georgescu, prof. dr. la Timișoara, Filon Pascu, prof. dr. la Giesen (Germania), Hary Ioachim, prof. dr. la New York, Valentina Kalpaccian-Butnariu, medic primar la București, Florin Hălălău, dr. conf. la catedra de Anatomie Patologică, Constantin Tașcă, prof. dr. prorector I.M.F. București și atâția alții.

Sunt de felul meu curios și vreau să știu: filosofia, literatura (autorii mei preferați sunt Goethe, Lamartine, Victor Hugo). Mărturisesc că-mi plac romanele, dar și muzica clasică, iubesc poezia. Autorul ales pentru bacalaureat a fost Eminescu. Am declamat din poeziile lui, iar președintele comisiei a avut o deosebită satisfacție și m-a felicitat: „îmi pare bine că am venit în orașul lui Ovidiu”. În plus, iubesc foarte mult caii. Am fost trei ani medicul unui escadron de cavalerie și calul m-a salvat de la o moarte sigură.

Lozinca vieții mele a fost un vers din Faust, rostit de corul îngerilor: „Pe acela noi îl mântuim, care veșnic năzuiește pentru binele omenirii”. În încheiere pot să spun, fără a face o strictă ierarhizare: am iubit familia, neamul, biserica și profesia.”

Se cuvine să adăugăm la cele spuse de prof. Krikor Pambuccian că a fost ani buni președintele Asociației Studenților Armeni din România, vicepreședinte, în 1945–1994, al Consiliului Eparhial al Bisericii Apostolice armene din România și, prin hotărârea IPSS Dirayr Mardighian, a fost numit Vicepreședinte de Onoare pentru activitatea depusă, a făcut parte din conducerea Frontului Armeniei și a Comitetului Democrat Armean.

A fost un membru activ al comunității armene, venind întotdeauna în sprijinul celor care au avut nevoie de sfatul și ajutorul lui.

A încetat din viață cu puțin înainte de a fi împlinit 80 de ani.

Prof.univ.dr. Krikor Pambuccian va rămâne o remarcabilă și prestigioasă personalitate a medicinei românești.

Prof. dr. docent ERVANT SEROPIAN

Știința medicală din România a cunoscut în profesorul doctor docent Ervant Seropian una din personalitățile sale proeminente. S-a născut la Constanța, la 14 august 1923, dintr-o familie de mici comercianți.

Școala primară și cursul inferior de liceu le-a urmat în orașul natal, continuând apoi studiile liceale la Făgăraș, Gheorghieni și Sibiu (Liceul „Gheorghe Lazăr”). Între anii 1942–1948 a studiat la Facultatea de Medicină din București și a obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie în anul 1949.

A „ucenicit” mai bine de un deceniu – fără întrerupere – pe lângă reputatul acad. prof. dr. Bazil Theodorescu, pe atunci șeful clinicii medicale de la Spitalul Colțea. Această colaborare s-a materializat în scrierea unor tratate de cardiologie, monografii și studii universitare.

A parcurs toată ierarhia universitară, de la preparator la conferențiar, în cadrul Institutului de Medicină și Farmacie din capitală. În anul 1959 reușește primul la concursul de medic primar în bolile interne. La numai doi ani obține titlul de doctor în științe medicale cu o lucrare din domeniul cardiologiei: „Contribuțiuni la studiul investigațiilor și tratamentului funcțional complex în stenoza mitrală pre și post operator”.

După ce își face ucenicia la clinica medicală de la Spitalul Colțea, urmează studii de perfecționare medicală în Franța, Germania și Elveția. În perioada 1963–1966 face schimburi de experiență în mai multe centre medicale din occident: Londra, Montreal, New York, Bonn, Roma.

Începând din anul 1940 prof. dr. Ervant Seropian se dedică unor cercetări asidue într-o direcție a medicinei mai puțin cunoscute la noi în țară și chiar în străinătate: alergologia. Cercetările lui în această direcție le efectuează în cadrul Institutului Medico-Farmaceutic, la clinica medicală „Fundeni”, la clinica medicală a spitalului „Dr. Carol Davila”.

În anul 1957 înființează primul cabinet de boli alergice din România, care se transformă, în 1961, într-un serviciu clinic și policlinic de alergologie cu sarcini republicane de asistență medicală și de perfecționare a medicilor în această specialitate.

Din 1973, creează și conduce Clinica de alergologie din complexul spitalului clinic „Fundeni”, apoi în cadrul spitalului CFR nr. 2 înființează Clinica II medicală, destinată numai alergologiei.

În 1970 a organizat, la București, prima Conferință națională de alergologie, care a cunoscut o largă participare internațională. Doctorul

Seropian a fost ales secretar general al Conferinței.

A organizat și numeroase simpozioane pe teme de alergologie în țară: București – 1964, Cluj – 1966, Iași – 1967, Piatra Neamț – 1968 și 1972.

Participă la o serie de congrese internaționale de alergologie sau astmologie (Montreal, Lisabona, Marsilia, Helsinki, Sofia, Florența) unde susține comunicări științifice de mare actualitate: „Les resultats du traitement par la gymnastique medicale dans le stade de post-comisurotomie mitrale et ses effets sur la prognose intra et postoperatorie”, „Le teste inhalatorie et l'efficacité de l'hiposensibilisation spécifique dans l'asthme allergique”, „Statistical aspects of the interrelations between clinical data and immunologic tests in allergic asthma”, „La reaction latex-histamine et la classification ethiopathogenique de l'asthme bronchique” etc.

În anul 1981 i se conferă titlul de doctor, docent în științe, precum și gradul I de medic primar, pe care-l obține prin concurs.

Paralel cu activitatea de cercetare în domeniul alergologiei, dr. Ervant Seropian se impune prin pregătirea și profesionalismul său la catedra care i se oferă în cadrul învățământului medical universitar și post universitar.

Un merit deosebit al profesorului dr. docent Ervant Seropian îl constituie pregătirea de cadre specializate în noua ramură a științei medicale alergologia, al cărei promotor se poate considera, creând în această direcție o adevărată școală.

„Școala de alergologie din țara noastră – spune el într-un interviu acordat revistei „Contemporanul” – și-a asumat, între altele, sarcina specializării în această direcție a medicilor interniști și pediatri. Necesitatea asistenței medicale ne-a obligat să asigurăm o repartitie geografică judicioasă pe județe. Astfel, în perioada 1971–1981 am asigurat necesarul de cadre specializate în alergologie pentru jumătate din județele țării. Școala medicală română de alergologie și-a afirmat existența, iar discipolii săi vor asigura, peste decenii, mersul ei ascendent”.

Această muncă didactică și de asistență medicală în cadrul diverselor clinici este îmbinată, în același timp, cu o neîntreruptă activitate științifică.

Profesorul dr. docent Ervant Seropian este autorul a peste 350 de lucrări tipărite în limba română și traduse în limbile de circulație internațională, cuprinzând volume, studii științifice, comunicări etc., multe dintre ele publicate în străinătate. Dintre acestea amintim: „Modalitățile clinice de angină de piept” (Teza de doctorat), „Anatomia patologică și fiziopatologie” (colaborare cu H. Ioachim, H. Mayer),

„Manual de medicină internă pentru asistente medicale”, „Antihistaminicele”, „Medicina internă” (colaborare cu P. Păun, P. Teodorescu, sub redacția acad.dr. N. Lupu), „Alergia respiratorie și digestivă” etc.

A colaborat la reviste de specialitate din țară și străinătate: *Medicina internă*, *Viața medicală*, *Revista de ocrotire a sănătății*, *Muncitorul sanitar*, *Acta alergologică*, *Allergie und Immonnologie*, *Interasma Bulletin*, *Medicina et Hygiene*.

Recunoscut ca o somitate a științei medicale pe plan mondial, dr. Ervant Seropian a fost onorat cu numeroase titluri și distincții, fiind ales membru al Academiei Europene de Alergologie, Membru în Comitetul executiv al Asociației medicilor „M.J. Purkyne” din Cehoslovăcia, vicepreședinte al Asociației Internaționale de Astmologie și membru în comitetul său executiv, Membru în Collegium Biologicum Europea.

În țară deține funcția de secretar în cadrul unor societăți medicale, precum și funcția de președinte al secției de imunologie clinică și alergologie.

Binecunoscut în mediile prestigioase ale unor mari centre medicale, Ervant Seropian a fost invitat să participe la întâlniri de lucru cu medici renumiți din Hamburg, Bonn, Berlin, Paris, Londra, Roma, Montreal, New York, Caracas, Basel, Zürich, Sofia etc., precum și la diverse dezbateri medicale la Atena, Lisabona, Marsilia, Tokio. A ținut comunicări de specialitate la Viena, Clermond Ferrand, Ierusalim etc.

Ervant Seropian a fost un colaborator apropiat și continuator demn al prof.dr. Valentin Filip, cu recunoaștere internațională în alergologie.

Prof.dr. docent Ervant Seropian a fost un om deosebit, săritor și plin de solitudine.

Viața personală, însă, i-a fost potrivnică. Martor al unei tragedii care l-a zguduit, pierzându-și mama și fiica în cutremurul din martie 1977, omul care a însănătoșit mii de oameni n-a putut lupta cu propria suferință.

A lăsat un mare gol pentru toți care l-au iubit, respectat și venerat, cu întreaga obște medicală din țară.

Și-a luat zborul către ai lui, lăsând în urma-i dăra luminoasă a unui OM, a unei mari personalități medicale, creatorul școlii alergologice din țara noastră, profesor dr. docent Ervant Seropian, fiu al acestei țări și al comunității armene din România.

La Conferința anuală a Societății Române de Alergologie și Imunologie Clinică ce a avut loc în noiembrie 1992 s-a evocat personalitatea lui Ervant Seropian, fondator al școlii românești de alergologie. Cu acest prilej a fost anunțată înființarea Fundației „Dr. Ervant Seropian”.

O recunoaștere binemerită.

Prof. univ. dr. ARAM FRENKIAN

Născut la 20 martie 1898 la Constanța, Aram Frenkian a făcut studiile medii în București, la Liceul „Gheorghe Lazăr”, distingându-se de pe atunci prin înclinații deosebite spre matematică și filosofie. Pregătind singur limbile elenă și latină, urmează între 1923–1926 cursurile universitare.

După obținerea licenței pleacă la Paris, unde studiază timp de doi ani filosofia, la Sorbona și l'Ecole des Hautes Etudes. Pe lângă filosofie, în preocupările sale se înscriu limbile clasice și orientale, printre care sanscrita. Acestea l-au ajutat în formarea unui orizont istoric larg, a unei perspective istorice comparative în activitatea de traducător și comentator, începută în jurul anilor 1930.

Întors în țară, în 1931, obține doctoratul în litere și filosofie cu teza „Cosmologia lui Heraclit din Efez”, notată cu „Magna cum laude”.

Carierea universitară o începe în anul 1937 ca asistent de limba elină. În 1945 este numit conferențiar la Facultatea de filologie clasică a aceleiași Universități. Rodul muncii sale universitare s-a materializat în Cursul de istorie a literaturii eline din perioada clasică, sec. V, IV, în care sunt analizate cu competență și profunzime cauzele economice, sociale și politice care au stat la baza capodoperelor eline.

A fost membru al Societății de științe istorice și filologice din România, la secția de studii orientale și vicepreședinte al Societății de studii clasice. În anul 1964 este numit șeful sectorului de istorie la Institutul de logică din București.

În toată această perioadă, Aram Frenkian a clădit o operă întinsă și de valoare fundamentală pentru filologia și filosofia clasică.

Spațiul spiritual din Orient și Occident a constituit o minunată ocazie pentru completarea culturii sale, reușind să se mențină, ca specialist, la un nivel elevat. El n-a aparținut unei singure culturi, reușind, datorită vocației sale în învățarea limbilor, să-și îmbogățească neîntrerupt cunoștințele, aprofundând culturile egipteană, sanscrită sau iraniană. A fost înzestrat cu o inteligență vastă, susținută de un nesecat interes pentru cele mai diverse domenii ale filosofiei și științei.

Prin tot ceea ce a scris, fie că e vorba de lumea homerică, de Heraclit ori Aristotel, de tragicii sau scepticii greci, fie că s-a aplecat asupra unor teme din filosofia indiană, a relevat sensuri noi. Homer și filosofia presocratică au fost, în general, domeniile care i-au atras în mod deosebit atenția. Încă din anul 1933 a întreprins publicarea unor studii de filosofie presocratică, prin care reușește să precizeze în amănunt ideile

acestor doi mari filosofi.

În comentariile și traduceri despre Diogene, Laertius, Empiricus, Plotin, Eschil, Sofocle, Euripide, Platon, în cele peste cincizeci de studii și cărți, cu probitate științifică și cu un deosebit simț al ierarhiei valorilor, a abordat probleme de istoriografie filosofică din unghiuri diverse, acordând egală atenție atât amănuntului, cât și viziunilor de ansamblu. Astfel, studiul clasic a căpătat la noi și consistență, dar mai cu seamă originalitate. El a dat subtile interpretări textelor pe care le-a studiat. Mai mult, și-a însoțit studiile de vaste bibliografii, modele în cercetare și documentare.

În creația lui Aram Frenkian un loc foarte important l-a ocupat încercarea de a descifra „înțelesul” suferinței umane la Eschil, Sofocle și Euripide. În lucrarea cu același titlu-text de mare valoare istorico-literară și istorico-filosofică, el va afirma că sensul tragicului se află în primul rând în raportul om – divinitate, om – destin. El încearcă să ne transpună în starea de spirit de acolo și de atunci, avertizându-și contemporanii asupra atribuirii unor complexe etice și afective ulterioare dezvoltării antropologice.

Înclinațiile către matematici sunt ilustrate de numeroase studii și articole: „Le postulat chez Euclide et chez les modernes” – Paris, 1940, „Studii de matematică sumero-akkadiană” – București, 1953 ș.a. Frenkian a adus și o serie de contribuții de prim ordin în problema începuturilor logicii.

În plină activitate creatoare, pregătind o lucrare asupra școlii peripatetice și susținând în cadrul Centrului de logică să se întreprindă traduceri și comentarii din Aristotel, Alexandre d’Aphrodisias, Ammonius Simplicius, moare la 10 noiembrie 1964, la București, în urma unui atac de inimă acela care mai bine de trei decenii a scris pentru suferința umanului, reprezentant de frunte al științei, savantul și profesorul Aram Frenkian.

Despre Aram Frenkian, D.M. Pipidi scria: „De la teza sa despre Mimesis și muzică, până la recentul comentariu la opera lui Diogenes Laertios, munca lui Aram Frenkian a îmbogățit cu contribuții durabile patrimoniul filologiei clasice românești, explorând, pentru întâia oară în țara noastră, domenii înainte necercetate și adăugându-și silințele la ale cercetătorilor din țări cu vechi tradiții de lucru în vastul câmp al științei „antichității”.

În anul 1999, Editura Ararat publică volumul intitulat *Scrieri filosofice, studii de filosofie greacă și comparată* autor Aram M. Frenkian.

Volumul apărut la Editura Ararat conține câteva scrieri ale lui Aram Frenkian, ce pot reda profilul marelui cărturar (“Histor, historeo,

historia”, „Epopoea Lui Ghilgamesh și poemele homerice”, „Purușa-Gaymōmard-Anthropos”, „Gelozia zeilor la vechii egipteni”, „Definiția liniei drepte” etc.) – totul aflându-se sub directa îndrumare a d-lor Gh. Vlăduțescu și Dinu Grama.

Profesorul Cicerone Poghirc, referindu-se la personalitatea prof. Aram Frenkian, spunea: „Era o minte fantastică, un savant de talie excepțională, un elenist de primă mărime, specialist deopotrivă în filosofie orientală, în general, și în sanscrită, în filosofia teoretică greacă. Tot el era unul dintre marii specialiști în matematica antică, asiro-babiloniană. În același timp, era un om de o modestie și o bunătate cu totul excepționale. Nu demult am publicat într-o revistă românească din exil un articol despre prof. Aram Frenkian, sub titlul furat de la Nicolae Iorga – „Oameni care au fost”.

Prof. univ. GARABET AVACHIAN

Mare pedagog și colecționar de artă, Garabet Avachian s-a născut la Constanța, în anul 1908. Elev fiind la Liceul „Mircea cel Bătrân” s-a remarcat nu numai ca un eminent școlar, dar și ca animator al vieții culturale în cadrul prestigiosului lăcaș de instrucție. Participă la șezători dedicate unor mari personalități ale vieții cultural-științifice, colaborează la publicația liceului.

După absolvirea liceului, urmează Conservatorul din București, la clasa eminenței profesoare Cecilia Nițulescu-Lupu. După încheierea studiilor universitare, devine asistent la aceeași clasă și, cu proverbiala sa luciditate și exigență, conștient că, din pricina conformației anatomice a mâinii sale, nu va face mare carieră de violonist concertist, mai cu seamă că resimțea o atracție deosebită către pedagogia viorii, s-a dedicat acestei nobile profesii, precum și cercetărilor legate de ea.

A parcurs treptele ierarhiei profesoriale la Conservatorul din București, până la cea de șef al catedrei de viaoră. Într-o activitate perseverentă și neobosită, a format promoții întregi de violoniști, unii remarcați în concursuri internaționale sau în viața concertistică. Un exemplu elocvent: Varujan Cozâghian, timp de decenii prim-concert maestru al Filarmonicii din București, ocupă cu succes, același pupitru, în prezent, la Bilbao (Spania), iar la orchestra simfonică din San Sebastian (Spania) George Nicolescu este de asemenea prim-concert maestru.

Dar lista, impresionant de lungă și încărcată de valori, ar trebui să cuprindă și numeroși violoniști care au studiat inițial cu alți profesori și au apelat la el pentru perfecționare și control periodic, sau ... câte unii care, dintr-un snobism prost înțeles, și-au ascuns proveniența reală de la

școala sa, preferând nume ale unor maeștri, considerate mai „sonore”, fără a ține seama că un artist de talia lui David Oistrach își trimitea unii elevi, pentru perfecționare și rezolvarea anumitor probleme, tocmai la el, socotindu-l o autoritate în domeniu. Amintirile unuia dintre elevii săi cei mai apropiați, prof. univ. Modest Iftinchi, actualul șef al catedrei de vioară la Academia de Muzică din București, care-i continuă cu cinste școala violonistică, muzicală, umană, ni se par cele mai semnificative:

“L-am cunoscut ca profesor și om și pot afirma – fără teamă de a greși – că nu mi-a fost dat decât rareori în viață să pot întâlni un om care să-i semene. Incontestabil, era un om de excepție.

Neavând copii și suferind poate din această cauză, noi – toate generațiile ce ne-am perindat prin clasa lui – am devenit, pe rând, copiii lui, am crescut și ne-am lăsat educați, modelați și formați conform idealurilor pe care le-a avut. Ne-a iubit pe toți fără să aibă preferințe, ne-a certat și admonestat atunci când am meritat-o și ne-a lăudat și stimulat în mod divers, când a fost cazul. Ne-a pregătit pentru viață și scenă, nefăcând nimănui nici un fel de concesii”.

Investigând în permanență și în spirit modern domeniul infinit al soluțiilor la problemele tehnice și interpretative ale viorii, G. Avachian a realizat unele lucrări de specialitate, ca: „Studiul schimburilor de poziție”, „Contribuții la însușirea rațională a tehnicii violonistice”, „Despre arta interpretativă în concepția modernă” și altele.

Recunoscut ca o veritabilă autoritate în pedagogia viorii, a fost invitat în schimburi de experiență în diferite țări, a făcut parte sau a prezidat jurii ale multor concursuri internaționale. În anul 1967 este solicitat, în calitate de profesor, la cursurile estivale de perfecționare inițiate de Sergiu Celibidache, pe lângă Filarmonica din Stockholm și Conservatorul din Sienna.

Cei care-i treceau pragul casei, elevi sau prieteni, erau impresionați de atmosfera de sanctuar de oficiere a artei, de colecțiile de mare valoare. Colecția Avachian este una dintre cele mai bogate și valoroase din Muzeul Colecțiilor din București. Aici poți întâlni numeroase obiecte de artă decorativă, sticlărie de Boemia, covoare de Buhara și Anatolia, piese de mobilier și un impresionant număr de icoane de lemn și sticlă, opere ale artizanilor populari din glăjăriile de la Nicula și Hăjdate, centre ardelenene cunoscute și recunoscute în toată lumea.

Ca orice colecționar care se respectă, profesorul Avachian și-a avut preferințele și afinitățile sale, adunând în colecția sa opere semnate de N. Grigorescu, Șt. Luchian, G. Petrașcu, I. Iser, Camil Ressu, Alex. Ciucurencu, Th. Pallady și Dumitru Ghiață. Alături de arta românească, în catalogul colecției figurează opere din școlile flamandă, italiană și franceză, din secolul al XVIII-lea și începutul celui al XX-lea, stampe

japoneze, exemplare rare din arta orientală și extrem orientală.

Pentru crearea unui climat de intimitate, organizatorii au plasat în sălile colecției instrumente, cărți și partituri muzicale de care profesorul s-a folosit în activitatea profesională, dând impresia că maestrul este prezent și este însoțit în periplul său.

Colecția Avachian a fost donată statului pentru alcătuirea unui muzeu care să-i poarte numele. Din păcate, contrar dispozițiilor sale testamentare, donația a fost scoasă din imobilul care-i fusese acordat și mutată, așa cum s-a arătat mai sus, la Muzeul Colecțiilor de Artă din București.

Garabet Avachian s-a stins din viață la 11 iulie 1967 când nu împlinise vârsta de 59 de ani.

“Tot maestrul Avachian ne-a insuflat – spune același elev și continuator al său, prof. M. Iftinchi – permanent sentimentul patriotic și mândria națională, lucru prețuit de noi cu atât mai mult, cu cât știam că era de origine armeană, dar devotat cu trup și suflet țării în care a trăit și poporului pe care l-a iubit în aceeași măsură ca oricare om al țării noastre.

A făcut cinste țării noastre oriunde a fost trimis, a dominat cu personalitatea sa și a impus”. (Izvoare: Revista *Ararat* nr. 41/1993)

Prof. univ. dr. ION O. BALASANIAN

S-a născut la Cernavoda, județul Constanța, la 14 octombrie 1942. După absolvirea Liceului teoretic „Anghel Saligny” din orașul natal, urmează Institutul politehnic „Gh. Asachi” din Iași, Facultatea de Chimie Industrială, specializarea Tehnologia substanțelor anorganice. Obține titlul de lector în științe tehnice cu teza: „Descrierea matematică a oxidării catalitice a bioxidului de sulf”.

După obținerea diplomei, în anul 1965, parcurge, prin concurs, toate gradele didactice universitare, de la asistent, șef de lucrări, conferențiar, iar din 1992 profesor. Este membru al Societății Române a Inginerilor Chimiști, al Societății Chimiștilor și Societății de Cataliză din România. Din 1990, este membru în Consiliul Facultății de Chimie Industrială, din 1992 membru în senatul Universității Tehnice „Gh. Asachi”. În perioada 1992–1996 este prorector al Universității Tehnice din Iași, iar din 1996–2000 decan al Facultății de Chimie Industrială. A fost președintele Comitetului de organizare a Conferinței Jubiliare „85 de ani de învățământ de inginerie chimică la Iași”.

Predă disciplinele: tehnologia catalizatorilor pentru industria anorganică; caracterizarea și testarea catalizatorilor; termotehnică și

cupatoare în industria materialelor de construcții; protecția anticorozivă pasivă.

Este autor și coautor a peste 70 de lucrări științifice, cursuri și îndrumare universitare, dintre care menționăm: „Tehnologia compușilor cu sulf și fosfor”, 1974; „Tehnologia compușilor cu sulf”, 1984; „Elaborarea și caracterizarea catalizatorilor”, 1987; „Tehnologia chimică anorganică”, 1992; „Ingineria proceselor chimice”, 1999; „Coroziune. Protecție anticorosivă activă și pasivă. Tehnologii electrochimice”, 2000.

Prof. Balasanian a realizat 39 contracte de cercetare, deține 20 brevete de cercetare științifică. Participă la al 44-lea Salon Mondial de Inventică, Cercetare și Inovare Industrială „EUREKA '95” care a avut loc la Bruxelles în noiembrie 1995, unde obține o medalie de aur și două de bronz. La al III-lea Salon Internațional al invențiilor, cercetării și transferului de tehnologie „INVENTICA '96”, care s-a desfășurat la Iași, în octombrie 1996, obține o medalie de aur și una de bronz.

Domeniile prioritare de cercetare asupra cărora s-a aplecat prof. Balasanian sunt: tehnologia acidului sulfuric, tehnologia catalizatorilor pentru industria anorganică, modelarea și optimizarea proceselor și reactoarelor catalitice, folosirea calculatoarelor în ingineria chimică. Personalitate științifică de înaltă probitate etică și profesională, din anul 1990 conduce lucrări de doctorate științifice în specialitatea Tehnologia chimică anorganică.

Este menționat în *Who's Who*, partea I și în *Dicționarul specialiștilor în știința și tehnica românească*, Editura Tehnică, București, 1996.

Are 62 de articole publicate în reviste de specialitate, 31 de lucrări inserate în volume consacrate unor manifestări științifice naționale și internaționale, peste 40 de lucrări științifice comunicate.

Este căsătorit cu Cornelia-Camelia Balasanian.

Au un fiu, Mircea Ovanез Balasanian, născut la 18 decembrie 1970, la Iași, licențiat al Facultății de Medicină și Farmacie Iași, medic cardiolog și asistent universitar la Clinica de cardiologie din localitate. Au un copil care poartă, cu mândrie, numele de Ovanез.

ARMENAC MANISSALIAN

Personalitate de seamă a epocii interbelice din România și președinte al Comunității armene, s-a născut la Constantinopol (Turcia), în anul 1875. A studiat la prestigiosul liceu „Robert College”. „Evenimentele din Turcia împotriva armenilor – scrie Bogdan Căuș în volumul *Figuri de armeni din România* – l-au îndurerat nespus, bunicul

său fiind prima jertfă a familiei. Pentru a scăpa de alte suferințe, tatăl său își ia întreaga familie (având patru băieți și trei fete) și se refugiază în România. La început, se stabilește la Constanța. Aici înființează în anul 1885 o firmă de mare prestigiu, „Frații Manissalian”, având ca obiect principal exportul de cereale”. Firma avea 12 sucursale în țară și patru în străinătate, în Franța, Anglia, Germania și Elveția.

În 1906, Armenac Manissalian se căsătorește cu Marietta Aburel, descendentă dintr-o veche familie armenească din Botoșani, rudă cu familiile Missir și Goilav, stabilite în Moldova de câteva secole și care au strălucit prin cultura lor aristocratică și au dat țării personalități în domeniul politic, științific și cultural.

În anul 1905, Manissalian pune piatra de temelie a celui mai frumos Palat din Constanța, o splendidă bijuterie arhitectonică. Manissalian a apelat, pentru proiect, la arhitectul I.D. Berindei, autor, printre altele, al celebrului Palat Administrativ (astăzi Palatul Culturii) din Iași, conceput în stilul neogotic, cerut de comanditari. Monumentalitatea Palatului Manissalian este senină și lipsită de rigiditate prin adecvare la poziție și prin detaliile decorative, atent și rafinat dozate.

Manissalian nu și-a construit Palatul „în mahalaua armenească”, situată dincolo de strada Mircea cel Bătrân, în jurul bisericii ctitorite în 1880 de Națaret Torosian, ci cu fața spre bulevardul Elisabeta, care „țărnucea marea” și constituia zona rezidențială prin excelență.

Palatul este cumpărat în anul 1925 de Camera de Comerț și Industrie Constanța cu suma de 9 milioane lei „de la firma Manissalian Treres, imobil situat pe bd. Regina Elisabeta, colț cu str. D.A. Sturdza, cu fața la mare și port, având cea mai frumoasă poziție din oraș. Dobândirea acestei proprietăți formează unul din cele mai frumoase capitole ale activității Camerei”, se menționează în *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța*, volum festiv, editat cu prilejul Semicentenarului Realizării Dobrogei, Institutul de arte grafice „Eminescu” S.A. București, 1928, p. 11.

Din păcate, acel „giuvaer de artă arhitecturală și decorativă” a fost distrus în urma bombardamentului din 1941 și pe locul lui, în 1950, s-a înălțat un bloc de locuințe.

Firma Manissalian cunoaște o puternică dezvoltare prin creșterea masivă a capitalului, situându-se printre cele mai active și cunoscute în comerțul și exportul de cereale.

În primul război mondial, Armenac Manissalian vine în ajutorul conaționalilor săi, fiind preocupat de ajutorarea armenilor refugiați din Constantinopol.

În portul Constanța sosesc primele nave cu refugiați armeni, scăpați cu viață de masacrele otomane. Guvernul român, prin glasul

primului ministru, Brătianu, refuză să acorde azil primilor refugiați armeni. Manissalian își pune întreaga personalitate în joc, știind că se bucură de autoritate în cercurile conducătoare ale țării. Se prezintă la Brătianu, convingându-l că un refuz din partea lui ar însemna trimiterea la moarte a mii de armeni nevinovați. „Răspunzi, dumneata, de soarta lor, domnule Manissalian?” a fost întrebarea premierului. La care, fără nici o șovăire, Manissalian a spus: „Răspund, domnule Brătianu”.

Așa au scăpat peste 2000 de armeni de la o tragedie neînchipuită. Asumându-și o mare răspundere, atât față de autoritățile române, cât și față de conaționalii săi, Armenac Manissalian își consacră viața numai actelor umanitare, care nu pot fi omise din istoria epocii respective. Devine, pe rând, președintele Uniunii Armenilor din România, se ocupă de cazarea refugiaților. Sprijină material înființarea unui spital de 300 de paturi pe strada Armenească din București, la a cărei inaugurare a participat și Regina Maria, cu prințul Nicolae.

Înființează la Strunga Orfelinatul pentru 400 de copii ai căror părinți n-au putut să scape de măcelul otoman. Și tot cu ajutorul lui bănesc apare revista de cultură *Ararat*, începând din anul 1924, pe al cărei frontispiciu se putea citi: „Apare sub patronajul domnului A. Manissalian, președintele Orfelinatului armean din România”. Toate acestea la puțină vreme după terminarea primei conflagrații mondiale.

Referindu-se la familia Manissalian, scriitorul Petre Vulcan, în cunoscutul volum intitulat *Album național al Dobrogei*, editat la 21 aprilie 1906, scria: „Domnul Manissalian, ca și frații domniei sale, se bucură în orașul nostru de multă simpatie și s-a distins întotdeauna prin fapte filantropice, contribuind cu obolul lor la alinarea multor suferințe”.

În legătură cu falimentul firmei Manissalian au circulat diverse versiuni. Iată ce spune fiica acestuia, Lizette Georgescu Manissalian, într-o convorbire cu Varujan Vosganian și publicată în *Ararat*: „După război, firma a continuat să prospere, cu toate neînțelegerile existente între frați, în special cu Kevork, fratele cel mare, care își asuma anumite riscuri pe care nu trebuie să le facă. Tata îi spunea adesea: „Nu fă lucruri care te depășesc, Kevork!”. În 1927 au trebuit să trimită la Viena 20 de șlepuri cu marfă care urma să ajungă la o dată fixă. Era o iarnă grea și tata s-a opus ca marfa să fie trimisă. „Lasă-mă că știu ce fac” a spus Kevork și a trimis marfa. Dar a înghețat Dunărea... Șlepurile nu au ajuns la timp și firma a pierdut 25 de milioane! Pentru anul 1927 era ceva... Atunci, cine credeți că i-a ajutat? Un evreu, Salamanovitz, un mare bogătaș din Geneva, care lucra cu firma noastră. A spus: „Nu se poate ca firma Manissalian să fie în faliment”. Deși tata se dusesse la Vintilă Brătianu spunându-i: „V-am plătit milioane pentru taxe de export și dintr-o dată Banca românească nu ne mai poate credita?” firma a fost

declarată falimentară. Atunci Salamanovitz i-a dat tatălui meu 25 milioane de franci elvețieni, în schimbul tuturor bunurilor casei Manissalian. Dar a rămas firma curată. Firma poate reîncepe și astăzi, dacă cineva vrea, pe numele „Manissalian frère”. Dar așa a fost destinul”.

Vâlva care s-a produs în legătură cu așa zisa „insolvabilitate” a firmei Manissalian a fost, ulterior, potolită chiar de un articol de fond publicat de cotidianul *Argus* (nr. 4340, anul XVIII, din 1927), în apărarea casei de cereale Manissalian, recunoscută atât în țară, cât și în străinătate, învinovățită pe nedrept de către organele administrative și judecătorești, care au dat dovadă de necunoașterea mecanismelor economice în acordarea creditelor și lipsă de abilitate profesională. „Declararea stării de faliment a firmei Manissalian – scrie ziarul citat – a însemnat o măsură severă cu totul nejustificată”. La rândul ei, publicația *Ararat* (nr. 40 din luna octombrie 1927 - seria veche) a publicat următoarele: „O firmă ca cea a casei Manissalian din Capitală, cu o reputație, probitate și soliditate stabilită, care făcea un dever anual de câteva miliarde de lei și plătea taxe vamale și altele de un miliard și jumătate de lei pe an – a fost lovită incorect pentru o sumă derizorie de 30 de milioane de lei, de organe administrative incompetente”.

“Firma Manissalian – spun cercurile comerciale competente ale vremii – ar fi meritat concursul celor în drept și din alt punct de vedere, ea fiind aceea care, prin conducătorii ei, în 1915 și 1916, a conlucrat cu Statul la organizarea exportului nostru de cereale, dând oficialităților îndrumările necesare pe baza cărora statul a tras mari foloase. Unul din conducătorii firmei a avut, în timpul neutralității, un rol oficial de mare însemnătate în comisia centrală de export, iar după război a făcut parte din toate comisiunile însărcinate cu reorganizarea exportului nostru și a comerțului intern de grâu”. (1888–1928, 40 de ani de activitate).

“Consecințele căderii: în situația creată acum – scria presa vremii – pe urma prăbușirii acestei mari firme, se dă o grea lovitură exportului de cereale, întrucât această cădere va angrena și altele în interior, va rupe firul unei activități normale la o serie de alte firme mai mici din țară în strânsă legătură cu activitatea casei Manissalian și va produce o rea impresie în cercurile importatoare din Franța și mai ales în Anglia, unde firma în chestiune a lucrat intens timp de 40 de ani.

Pentru prestigiul creditului său în străinătate, Statul ungar, destul de sărac, a preferat să facă un sacrificiu de mai multe sute de milioane atunci când, în 1926, era să se producă căderea vastei întreprinderi de morărit a concernului Victoria Muehle din Budapesta” (Fond Arhivele statului Constanța, Dosar 3709 bis/1927).

Amărât și profund dezamăgit, nefiind ajutat, în schimb lovit sub raport moral, Armenac Manissalian închide ochii la vârsta de 59 de ani,

nu înainte de a se spovedi celor apropiați: „Fă un bine, dar aruncă-l în spate. Nu aștepta de la nimeni recunoștință și mulțumire”...

Regina Maria a României trimite doamnei Mariette Manissalian o carte poștală înfățișând chipul ei și prin care familia regală prezintă condoleanțe la moartea lui Armenac Manissalian, primul președinte al Uniunii Armenilor din România.

Personalitatea lui Armenac Manissalian, faptele lui și, în special, devotamentul, dăruirea pentru cauza nației sale, vor dăinui cât timp va exista comunitatea armeană pe pământul românesc. A fost un Mare Armean. (Izvoare: Revista *Ararat* nr. 12/1993; 6/1994).

HURMUZ AZNAVORIAN

O personalitate remarcabilă a perioadei dintre cele două războaie a fost Hurmuz Aznavorian, avocat strălucit, din pleiada celebriilor Istrate Micescu, Emil Ottulescu, Aurelian Bentoiu, I. Gr. Periețeanu și alții. Distins autor de studii juridice, publicist recunoscut și excelent conferențiar public.

Hurmuz Aznavorian s-a născut la 26 martie 1889, la Trabizonț, într-o familie de negustori armeni din Anatolia. Tatăl său, licențiat la Oxford și poliglot, înființase, la reîntoarcerea de la studii, o școală pentru copiii armeni, dar, ca urmare a politicii de exterminare a armenilor dusă de sultanul-roșu, Abdul al II-lea, se refugiază, în 1896, împreună cu elevii și întreaga familie, la Constanța. Aici, Hurmuz Aznavorian urmează școala primară, apoi gimnaziul la „Mircea cel Bătrân” din Constanța, avându-l ca profesor favorit pe cunoscutul scriitor Ion Adam, apoi pleacă la București, unde este elev al colegiului „Sf. Sava”. Ajutat de fratele său mai mare, Vahram, își începe studiile universitare la Paris. Hurmuz Aznavorian s-a dorit medic și a început cursurile Facultății de Medicină, dar, nerezistând la șocul sălilor de disecție, s-a retras și a intrat, ca să nu piardă anul, la unica facultate care mai primea studenți la acea dată târzie, Facultatea de Drept.

În cel de-al doilea război balcanic ia parte, ca ofițer de rezervă, la luptele de la Balcic.

Se întoarce, apoi, la Paris, pentru terminarea studiilor, iar în 1916 incită pe studenți să se întoarcă în țară pentru a lupta în armata română (ziarul *Le Petit Parisien* din 29 august 1916 îl menționează pe Hurmuz Aznavorian ca secretar general al Comitetului franco-român). Pledează pentru întoarcerea prin Suedia și Rusia, în vederea participării la război în armata română, nu în cea franceză, cum intenționau unii studenți. Intră în luptă imediat și, căzând prizonier la Turtucaia (noiembrie 1916), este

închis în lagărul din Haskovo (Bulgaria), împreună cu Gheorghe Topârceanu, Florea Stănculescu (viitorul profesor de la facultatea de Arhitectură) și alții. Va fi eliberat în octombrie 1918.

De pe frontul Moldovei, familia Aznavorian primește, însă, o veste cruntă. Elevul cu termen redus Garabet Aznavorian (fratele lui Hurmuz) cade eroic pe câmpul de luptă pe 3 aprilie și este înmormântat la Cimitirul Eroilor din Socola, considerat fiind erou de război. În anul 1926, la cererea familiei, rămășițele pământești ale tânărului Garabet Aznavorian sunt exhumate de Societatea „Cultul Eroilor” și transportate la Brăila, pentru reînhumare.

În 1918 Hurmuz Aznavorian revine la Paris pentru pregătirea și susținerea doctoratului. Este remarcat de delegația română la Conferința de pace de la Versailles, condusă de profesorul Eftimie Antonescu, fiind numit secretar al acesteia. În această calitate a redactat rapoarte despre ocupația germană din țară, a identificat cimitirele soldaților români duși de germani în Alsacia și Lorena și a fost trimis la Fiume și în Dalmația pentru a relata despre situația locală în urma conflictului italiano-iugoslav din 1919.

În 1919, Ion I.C. Brătianu sosește la Paris pentru a susține interesele României la Conferința de pace însoțit de o importantă delegație de diplomați, istorici și juriști. Brătianu face apel la câțiva studenți români aflați la Paris, printre ei și Hurmuz Aznavorian, să colaboreze cu delegația română, în calitate de secretari.

Revenind în țară, este angajat, în 1921, în cabinetul cunoscutului avocat Nicolae Papadat (soțul Hortensiei Papadat-Bengescu), o celebritate a baroului bucureștean. A colaborat la mai multe reviste juridice și, în special, la *Pandectele Române*, sub conducerea lui Constantin Hamangiu, remarcabil jurist, scriind interesante adnotări la hotărârile judecătorești care au fixat regulile de drept controversate. Ulterior, pledează pe cont propriu mai multe cauze, dintre care unele, ca de pildă Păltineanu – Lăzărescu și Găetan, menționate în Biblioteca marilor procese, ce aveau să-i deschidă marea carieră de avocat.

Foarte apreciat de I.G. Duca, Hurmuz Aznavorian s-a lansat, la îndemnul acestuia, în politică. A făcut parte, împreună cu Aurelian Bentoiu, George Gheorghiu și alții, din gruparea „Părerii libere”, care continua linia lui I. Gh. Duca. În 1934 este ales deputat liberal și, în 1935, este însărcinat cu prezentarea în Parlament a raportului la mesajul tronului. A fost ales (împreună cu alți juriști) să redacteze Codul penal, începând din 1934. Ținându-se seama de contribuția sa, a fost propus să-l prezinte și să-l susțină în Parlament (1937) alături de profesorul Vintilă Dongoroz.

Remarcat de I.Gh. Duca, i se oferă un post în conducerea

Ministerului Justiției. Hurmuz Aznavorian refuză oferta, spunând că „sunt destui români capabili să ocupe acest post, ca să nu fie nevoie să se apeleze la un armean”.

Se retrage din politică în 1938, după lichidarea regimului parlamentar, dar își continuă cu succes activitatea de avocat. Democrat convins, Hurmuz Aznavorian se află printre cei dintâi oameni politici români care iau poziție hotărâtă împotriva dictaturii lui Carol al II-lea, printr-un articol curajos publicat în ziarul *Curentul*, al cărui director era Pamfil Șeicaru, vechi prieten cu Hurmuz. Articolul, intitulat „Interpretarea legilor”, a fost incisiv, el veștejind excesul de servilism birocratic în aplicarea dispozițiilor legale în modul cel mai obedient cu putință față de puterea politică a zilei. Plêdează până în 1948, când este epurat din barou, reproșându-i-se în special zelul depus, în 1946, în procesul miniștrilor antonescieni „vinovați de dezastrul țării”. Aceștia erau, de fapt, recunoscuți tehnocrați (Mircea Cancicov, Ion Fintescu, Mircea Vulcănescu etc.). Unii dintre aceștia, cu simpatii anglo-franceze cunoscute, își dăduseră în repetate rânduri demisia, care însă nu le fusese acceptată de Ion Antonescu.

După 1950, este trimis la Canal, după care are apoi, pentru un an, domiciliul forțat la Vama Bucovinei. În 1958 este implicat în procesul fruntașilor liberali sub învinuirea de „complot împotriva statului”. Este condamnat, alături de Gheorghiu Gheorghe, la cea mai mare pedeapsă din lotul de 15: 25 de ani temniță grea și 10 ani degradarea civică.

După trecerea prin temnițele de la Văcărești, Jilava și Galați, Hurmuz Aznavorian a murit, în 1961, la închisoarea din Botoșani, în vârstă de 73 de ani. Nu i se cunoaște mormântul.

După 38 de ani, în urma recursului în anulare declarat de procurorul general împotriva sentinței penale nr. 661 din 15 iulie 1958 a Tribunalului Militar București, Curtea Supremă de Justiție – Secția Penală, prin Decizia nr. 724 din 22 martie 1996, casează sentința penală nr. 661/1958, achită pe inculpații respectivi și înlătură pedeapsa complementară a confiscării totale a averii.

Mare iubitor de pictură, Hurmuz Aznavorian a fost prieten cu pictorii Petrașcu și Tonitza. În 1934, cu o zi înaintea închiderii expoziției de la „Universul”, îl descoperă pe Alexandru Ciucurencu, pe care îl recomandă prietenilor săi colecționari, lansându-i astfel cariera și ajutându-l financiar în perioada de început. Pictorul le-a fost foarte recunoscător, atât lui, cât și fiicei, Rodica Aznavorian. Locuința modestă a avocatului Aznavorian, de pe strada Cazzavilan 31, va deveni o adevărată pinacotecă, numărând peste 300 de tablouri, inclusiv ale unor tineri pictori români ca Octav Angheluță, Alexandru Padina, Adam Băltatu și Eugen Drăguțescu.

Cunoscându-i-se propensiunea pentru artele plastice, sete trimis în Croația pentru a discuta cu sculptorul Mestrovic proiectul statuii lui Ion I.C. Brătianu, aflat în prezent în scuarul de lângă Muzeul Literaturii Române.

După epurarea din Barou, Hurmuz Aznavorian își declară profesia de expert de artă pentru a putea beneficia de cartela de alimente. Din păcate, este nevoit să vândă o mare parte din colecție pentru a-și întreține familia.

În amintirea lui Hurmuz Aznavorian s-a înființat, la Săftica, în fosta fermă a familiei, „Fundatia Avocat Hurmuz Aznavorian”, destinată păstrării memoriei sale și ajutorării, prin burse, a tinerilor avocați aflați la început de carieră.

Pentru recunoașterea calităților lui de „connaissance” și colecționar de artă, tablourile păstrate de fiica sa, care au scăpat de confiscare din timpul detențiilor sau au rămas nevândute, au fost donate Muzeului Colecțiilor de Artă din București. (Izvoare: Revista *Memoria* nr. 39. Material întocmit pe baza documentelor puse la dispoziție de doamna Rodica (Aznavorian) Sfîntescu și domnul Claudiu Sfîntescu)

HRANT TOROSIAN

Personalitate marcantă în justiția română. Democrat convins, apărător al libertății și al drepturilor omului, cauză căreia și-a închinat viața și întreaga putere de muncă. Fire nonconformistă, și-a apărut, întotdeauna, cu curaj și demnitate, ideile și convingerile.

S-a născut la Constanța, la 6 ianuarie 1903. După absolvirea școlii armene din localitate, urmează gimnaziul, după care se înscrie la Facultatea de Drept din București.

Se întoarce în orașul natal, unde înființează un birou de avocatură.

După un timp, părăsește orașul Constanța și se stabilește în București, unde continuă să exercite profesiunea de avocat. În cursul celui de al doilea război mondial, în locuința lui din str. Armenească nr. 14, se întâlneau reprezentanții partidelor politice pentru găsirea și pregătirea modalităților de ieșire a României din războiul de la răsărit și trecerea țării în alianța care lupta împotriva Germaniei naziste.

După eliberarea României este numit Consul general al țării noastre în capitala Franței. În 1948 a fost implicat în procesul lui Lucrețiu Pătrășcanu și condamnat alături de Mocsony-Stârcea, fost mareșal al Curții Regale, la 15 ani muncă silnică.

Procesul a avut loc în zilele de 6–13 aprilie 1954, încălcându-se, pe parcursul lui, cele mai elementare garanții procesuale. La 14 aprilie s-a

pronunțat sentința.

Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22–25 aprilie 1968 recomandă organelor de justiție să se ia măsuri pentru reabilitarea politică și juridică a tuturor persoanelor din Procesul Pătrășcanu.

Eliberat din închisoare, Hrant Torosian emigrează în Franța și se stabilește la Paris. A încetat din viață în anul 1969.

HAIG ACTERIAN

“Poet și meșteșugar, gânditor și polemist, erudit și vagabond prin toate laboratoariile artelor moderne – Haig Acterian a păstrat de la oamenii Renașterii, din care se trage, și tradiția „învățăturii vii”, adică a învățăturii prin directă transmisie orală. Alături de Eschil și Shakespeare – meșterii săi cei mai iubiți – Haig Acterian s-a apropiat de vasta experiență a unui Max Reinhardt și de uluitoarea tinerețe a lui Gordon Craig. Este în cariera lui Haig Acterian o neistovită sete de „învățătură vie”, de cunoaștere tehnică și de sinteză spirituală – care ne silește să ne amintim de oamenii Renașterii, colindând centrele europene ca să asculte pe cutare filozof iscusit, să discute cu un erudit editor de texte, sau să privească un mare meșter la lucru.”

Autorul acestui portret spiritual este Mircea Eliade, care l-a cunoscut pe Haig Acterian (1904–1943) încă pe băncile școlii și i-a urmărit activitatea de la debutul în revista *Vlăstarul* a Liceului „Spiru Haret”, până la apariția monografiei „Shakespeare”. Așezându-l în filiația spiritelor renașcentiste, cu afecțiune colegială, Eliade sublinia generoasele haruri și polivalența preocupărilor lui Haig Acterian. Personalitate complexă a vieții artistice interbelice: poet retractat sub pseudonim, actor și regizor, critic și istoric de teatru, implicat cu fervoare în toate aceste ipostaze să emuleze creativitatea dramatică și să întrețină un climat propice eflorescenței valorilor. Surprindea, în același timp, una din caracteristicile unui spirit în continuă efervescență: insațiabila dorință de autopdepășire, de lărgire a orizonturilor spirituale, de sincronizare cu tendințele înnoitoare culturale și artistice, nu mimetică, ci prin asimilare critică și implicare creatoare.

Haig Acterian s-a născut la 5 martie 1904 la Constanța. A început studiile la Liceul „Mircea cel Bătrân” din urbea natală și le-a continuat la Liceul „Spiru Haret” din București. S-a înscris apoi la Facultatea de Filosofie și la Conservatorul de Artă Dramatică. Ca student la Conservator a avut-o ca profesoară pe Lucia Sturdza-Bulandra. În 1926, Haig Acterian a absolvit cursurile de dramă și comedie ale

Conservatorului.

Urmează studii de regie teatrală și cinema la Viena, Berlin, Roma. Revenit în țară, activează ca director de scenă la Teatrul „Bulandra” și Teatrul „Maria Ventura”. Printre multe alte piese a regizat, în 1933, „Cuceritorul” de Bernard Shaw și, în 1934, „Spioana” de J. Tapa. Visul lui nerealizat a fost să pună în scenă piese de Shakespeare și Eschil.

O bucată de vreme, tânărul regizor redactează pagina de teatru a revistei *Vremea*, unde publică o serie de medalioane închinat marilor actori și regizori, polemici etc. Ține o conferință la Fundația Carol despre „Un veac de teatru românesc”, apărută ulterior în tipografia „Bucovina”, în anul 1937.

În 1934 începe, la Roma, studii de arta filmului la studiourile C.I.N.E.S. În octombrie același an participă la Conferința internațională de teatru „Volta”, despre care relatează în revista *Vremea*. Scrie un scurt jurnal (1934–1935) *Roma, Geneva, Paris*.

De-a lungul anilor a colaborat la diferite reviste și ziare: *Vlăstarul*, *Revista universitară*, *Est-Vest*, *Sinteza*, *Floarea de Foc*, *Reporter*, *Muzica și Teatrul*, *Vremea*, *Bluze Albastre*, *Gaz-Electra*, *Adevărul*, *Ideea Românească*, *Universul literar*, *Gând Românesc*, ca și în revista *Ani*, a lui Siruni.

În 1929 a debutat și ca poet, tipărind un volum de stihuri – *Agonia* – și altul intitulat *Urmare*, ce ilustrează expresionismul ortodoxist autohton. De asemenea, scrie o scurtă piesă – *Dialog între închipuiri*, o nouă interpretare în duh creștinesc a „Meșterului Manole”.

În 1936 apare volumul *Pretexte pentru o dramaturgie românească*, cu o prefață de Gordon Craig, iar în anul următor – *Orientarea Teatrului*, la tipografia „Bucovina”. În 1938 vede lumina tiparului o monografie de 400 de pagini despre Shakespeare, la Editura Fundației pentru Literatură și Artă. Mai publică lucrări intitulate: *Jordan Craig și ideea de teatru*, *Limitele artei*, *Dragostea și viața în lumea teatrului*, *Cealaltă parte a vieții noastre*.

Într-o carte intitulată *Teatrul și Teatrele*, apărută în Editura Eminescu în 1989, istoricul și criticul literar Constantin Măciucă elaborează un studiu de 81 de pagini cu titlul „Haig Acterian – teoretician al teatrului”, în finalul căruia se spune: „Imaginea lui Haig Acterian – receptată parțial și estompat de contemporani care n-au avut posibilitatea să-i cuprindă simultan multilateralitatea direcțiilor de acțiune, să detecteze sub aparența caleidoscopică viziunea mozaicată, să reconstituie din fragmentare luări de atitudine o poziție de principiu – ne apare astăzi, în distanță a peste patru decenii și jumătate care proiectează o lumină favorabilă unei aprecieri globale și situării în epocă, în toată complexitatea ei și mai exact dimensionată. Se conturează imaginea unui

om de teatru complet care, prin preocupările sale de critic, n-a fost un cartograf de evenimente, n-a practicat simplist critica foiletonistică, ci a căutat să stabilească etiologia fenomenelor și, folosind un termen adesea folosit de el, să „răsucescă” faptul concret în idee estetică, să instituie criterii axiologice. Nu s-a limitat să evalueze în „portretele” sale un artist, ci să susțină o tendință, nu s-a mărginit să-și exprime propria concepție, ci a militat pentru cristalizarea unei doctrine a școlii dramatice naționale. Criticii i-au stabilit nu numai o funcție explicativă, ci și una formativă, pledând pentru un stil propriu teatrului nostru care să-i ateste identitatea în cadrul schimbului internațional de valori, pentru integrarea naționalului în universal, prin accentuarea specificității sale. Denunțând mimetismele și epigonismele sterilizante, anacronismele mortificate, el s-a pus în slujba progresului scenei românești, dorind s-o vadă așezată pe temeiuri culturale și estetice, să-i consolideze rolul de „serviciu public”, să asigure difuzarea reprezentațiilor la scară națională, să educe perceptivitatea publicului prin spectacole de ridicată calitate care să fructifice un repertoriu reprezentativ. Inițiativelor fortuite, care poluau climatul artistic, le-a opus „directiva” concertată, ideea unui program luminat și unitar, conținând premisele unei veritabile politici teatrale. Prin toate aceste idei și campaniile duse pentru susținerea lor, Haig Acterian este, fără îndoială, un precursor al actualelor configurații artistice și organizatorice ale teatrului nostru. Reprobându-i erorile politice, corectându-i anumite teze devalorizate în timp, amendându-i unele generalizări negativiste, îi recunoștem lui Haig Acterian meritul de a se fi numărat printre spiritele înainte – mergătoare ale vremii sale”.

Într-un substanțial articol dedicat lui Haig Acterian publicat în cotidianul *Curierul Național* din mai 1994, istoricul și criticul literar Valeriu Râpeanu spune: „Mai întâi că ne relevă personalitatea unuia din oamenii de cultură ai țării noastre cu un destin tragic. Unul din cei mai apropiați prieteni ai lui Mircea Eliade (scrisori trimise celui pe care Haig îl numea „singurul meu prieten” au fost publicate în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, ediția Mircea Handora, 1993, Editura Minerva, ca și a tuturor celor ce formau cercul „Criterion”) Haig Acterian a fost un intelectual cu orizont cultural vast, frământat de idei novatoare, cu dorința de a reforma teatrul românesc.

Cea mai importantă operă a sa publicată este monografia *Shakespeare* (Fundăția pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1938).

Dragostea dintre Haig Acterian și Marietta Sadova, soția omului de teatru Ion Marin Sadoveanu, nu s-a întrerupt nici când studia la Viena și Berlin, nici când participa la un congres la Roma. Dragostea lor tulburătoare, scrisorile sunt cuprinse în cartea, care se citește ca un tulburător roman de dragoste, lui Haig Acterian *Dragoste și viață în*

lumea teatrului, Editura „Arta Grafică”, și care cuprinde scrisori pe care le-a trimis celei pentru care a trăit o pasiune pătimașă, devoratoare, totală: actrița și regizoarea Marietta Sadova.

Această dragoste, care se realiza într-o comuniune intelectuală rar întâlnită, avea să se încheie tragic. Numit director al Teatrului Național din București după venirea la putere a mișcării legionare, post acceptat – așa cum fratele său arată în cuvântul înainte al cărții – din dorința de a se realiza fapte noi pe tărâmul artei dramatice românești, Haig Acterian va plăti, imediat după rebeliunea din ianuarie 1941, cu o condamnare de doisprezece ani această dorință de a fi util mișcării noastre culturale.

Întemnițat la Jilava și în penitenciarul de la Lugoj va fi unul din acei care, în 1943, pleacă pe frontul din răsărit ca urmare a legii date de Mareșalul Ion Antonescu prin care unii condamnați în categoria cărora intra și omul de teatru erau amnistiați dacă luptau împotriva Rusiei sovietice. Înrolat în Regimentul 23 infanterie la 16 februarie 1943, ca soldat, este trimis în primele linii ale frontului, unde încetează din viață în Cuban, în ziua de 8 august 1943. Peste puțin timp avea să împlinească patruzeci de ani. Din cei treizeci și nouă trăiți, ultimii trei îi împărțise între închisoare și bordeiele din cele mai periculoase și îndepărtate ale frontului.

Scrisorile trimise din aceste case ale morții sunt pilduitoare pentru puterea morală a unui om care, în suferință, avea tăria să creadă în viitor, să spere, să nu se tângue”.

La cele relatate aş dori să adaug spusele soldatului Silea Vasile, alături de care Haig și-a împletit destinul până la ultima suflare a vieții: „Haig Acterian a sperat, în creștineasca lui credință, că va scăpa din infernul războiului și în cele din urmă își va împlini visul alături de cea pe care a iubit-o până în ultima clipă, Marietta Sadova”.

Într-o convorbire a scriitorului Vartan Arachelian cu Arșavir Acterian, publicată în *Ararat* din decembrie 2002, referindu-se la relația lui Haig Acterian cu mișcarea legionară, acesta susține: „Haig a avut în clasă colegi și prieteni legionari. Mișcarea legionară avea pe atunci o priză enormă la public, nu numai în rândul tinerilor. Și Haig a tot fost curtat să adere la această mișcare. Din câte știu, el a refuzat mereu asta, n-avea treabă decât cu teatrul. După plecarea din compania lui Bulandra dorea să se facă regizor, văzând că nu putea să se desfășoare așa cum a dorit ca actor... În 21 ianuarie 1941, două mase compacte s-au adunat în fața Teatrului Național. Din ordinul Directorului General al teatrelor, poetul Radu Gyr, s-a deschis balconul Teatrului Național și s-a ținut o cuvântare. Mitralierele, situate vis-a-vis de teatru, au început să tragă în timpul discursului lui Gyr, iar piața s-a golit într-o clipă. Apoi a început vânătoarea de legionari, au început arestările și astfel s-au umplut

pușcăriile. A fost arestat și Haig, care pe atunci era director al Teatrului Național, sub acuzația că i-a permis lui Gyr accesul în clădire. Haig a fost condamnat la 12 ani închisoare cu toate că, potrivit avocatului său, Ionel Teodoreanu, „nu avea ce căuta în boxa acuzaților!”. Părerea mea este că verdictul a fost dat de Ică Antonescu. Cred că el a modificat decizia Tribunalului Militar.”

Pe marea actriță și regizoare am cunoscut-o prin 1946. Aflând că sunt armean, mi-a declarat cu o răsuflare adâncă, pornită dintr-o inimă sfâșiată de durere: „Soțul meu a fost armean, îl chema Haig Acterian. A murit pe front”.

Până la sfârșitul vieții, Marietta Sadova nu a încetat să-l iubească pe acela căruia i-a dăruit inima și întreaga ei ființă. L-a venerat și i-a rămas credincioasă până în ultima clipă a vieții. A fost o iubire tulburătoare, precum aceea între Tristan și Isolda.

ARȘAVIR – NAZARET ACTERIAN

Jurnalist, scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din România. Prenumele de Nazaret apare în biletul de eliberare emis de penitenciarul din Aiud, unde urma să se afle de la 12 septembrie 1958 până la 6 septembrie 1977, pentru fapta de uneltire. Împreună cu fratele său, Haig, și sora sa, Jeni, Arșavir a făcut parte dintr-o cunoscută dinastie de intelectuali armeni, care s-a dăruit culturii românești. Minți strălucite, cei trei frați s-au remarcat în deceniul '30, având șansa de a fi contemporani și prieteni cu marii lor colegi de generație Eugen Ionescu, Constantin Noica, Mircea Eliade, Emil Cioran, Dan și Emil Botta, Mircea Vulcănescu, Petru Comarnescu, Barbu Brezeanu, Petre Țuțea (cu care Arșavir împărțise celula de la Aiud).

Arșavir Acterian s-a născut la Constanța (Kiustenge, cum îi plăcea lui să-și denumească orașul natal), în ziua de 19 septembrie 1907. Prietenul său de casă, Eugen Ionescu, notează despre părinții lui Arșavir, în cartea sa *Souvenirs et dernière rencontre* (Signatur, Elveția, 1989): „În seara dinainte de plecare de nuntă, cu soția mea și cu mine am fost invitați la părinții armeni ai lui Arșavir – Aram, tatăl lui și cu soția sa, al cărei nume l-am uitat (Haiganuș, n.n.). Niște armeni pitorești, veseli. Ne-au servit cu măsline fără sâmburi, tăiate-n bucăți – caviarul săracului, cum spuneau ei”. În ceea ce-l privește pe Arșavir, bunul său coleg Barbu Brezeanu notează în amintirile sale: „Îl prețuiam și îl iubeam de o viață pe decanul breslei noastre scriitoricești, pe sfiosul și bunul nostru Arșavir Acterian. Făceam parte din aceeași tagmă și promoție a Liceului „Spiru C. Haret” (1920–1928), unde acum peste 70 de ani devoram literatura –

el cu precădere, pe cea filosofică – în dauna manualelor școlare și mai cu seamă a celor de matematică – antipatie ce ne-a atras tuturor celor din clasa a VII-a modernă epitetul de „ageamii” și de „troglodiți”, mânios rostite de profesorul de matematici care era poetul Ion Barbu și care, ne-a devenit, efectiv, profesor de literatură. Tot atunci, în primăvara anului școlar 1928, debutam în *Vlăstarul* – revista liceului – împreună, dar și cu Eugen Ionescu, Noica Constantin.” (...) După terminarea liceului, Arșavir Acterian se înscrie la Drept. Devine avocat stagiar (ca și prietenii săi Mihail Sebastian și Emil Gulian). Se angajează ca secretar la ilustrul său profesor de drept constituțional Anibal Teodorescu. Student fiind, Arșavir face parte din redacția ziarului *Ultima oră*, la insistențele lui Petre Comarnescu, având de îngrijit pagina culturală. În 1929 apare *Vremea*, subintitulându-se „săptămânal al intelectualității române”. Proprietari: fostul primar general al Capitalei, Vasile Donescu, și dramaturgul Al. Valjean, cuscru al acestuia. Arșavir ocupă, vremelnice, funcția de secretar de redacție, având meritul de a strânge în jurul publicației nume ca Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Geo Bogza, Ion Călugăru, Mihail Sebastian ș.a. El însuși devine colaborator la numeroase publicații din Capitală unde semnează sub diverse pseudonime: Ahașveriș, A. Emin, Ar. Manu, Rivas Ra (Arșavir, anagramă), Alx. Vasia, Gh. Zamfir, în *Ecoul* (1929), *Axa* (1932), *Discobolul* (1932), *Fapta* (1930), *Freamătul vremii* (1932), *ABC* (1934-35), *DA și NU* (1936), *Excelsior* (1936-39), *Duminica* (1943). Fusesse poreclit „martorul secolului”. A mers astfel o vreme cot la cot cu marii lui prieteni. A acceptat să participe, dar fără succes, la un concurs al tinerilor scriitori, cu un manuscris nebeletristic, „Jurnalul unui nefilozof”. Eșecul nu l-a descurajat și nici nu l-a făcut să renunțe la scris. Despre acest prim insucces, Eugen Ionescu, aflat în epoca juneții sale bucureștene, scrie la 3 iulie 1936: „Căpătuirile nu sunt decât înfrângeri. Dar pe lângă bieții oameni și pe lângă iritarea mea, Arșavir trece și surăde. Problemele lui sunt serioase și adânci. El va rămâne ultimul în această viață. El nu poate trăi decât moartea. El își realizează moartea. El va fi primul în viața morții”.

În preziua celui de-al doilea război mondial, săptămânalul *Vremea* – din redacția căruia face parte și Arșavir – capătă o nouă turnură ideologică, cu tendință vizibil legionară. Primul care își exprimă dezamăgirea este Eugen Ionescu, care îl repudiază pe vechiul său prieten. Abia după anii '50, cei doi își reînnoadă legăturile prietenești, pe cale epistolară. De pe urma rățăcirilor sale, Arșavir Acterian are de suferit rigorile regimului comunist, fiind judecat și condamnat la ani grei de temniță și la „muncă gratuită” la Canal. În anul 1944 revista *Vremea* dispare. Arșavir se vede singur și neajutorat. Pentru a putea să

supraviețuiească deschide într-o mică încăpere din preajma Ateneului o așa zisă „anticărie de lux”, cu firma „Nastratin”. În scurtă vreme, „Nastratin” devine un punct de întâlnire al lumii artistice și literare bucureștene. Arșavir depistează biblioteci celebre aparținând unor personalități în jenă financiară, se aprovizionează zilnic cu sute de volume, cărându-le, apoi, cu rucsacul, în rafturile anticariatului. Treaba mergea destul de bine. Până într-o zi, când autoritățile noului regim îi „naționalizează” și-i confiscă toate bunurile pe motiv că, printre cărțile aflate în vânzare se află și titluri ale unor autori interziși.

De aici încolo, va urma și seria de întemnițări de care a avut parte Arșavir Acterian. „N-am certitudinea că Dumnezeu există – scrie el în jurnalul său – dar îmi place să cred că El există. Îl postulez și mă căznesc să cred în El. (De aceea), când sunt la aman, singura mea mângâiere este rugăciunea pe care mi-o spun ca un automat: e un calmant”.

În 1964 Arșavir Acterian este grațiat. Are 57 de ani. Neastâmpărat, ca de obicei, se gândește să recupereze anii pierduți. În primul rând se ocupă de manuscrisele fratelui său Haig, care pierise pe front, în Cuban, unde fusese trimis direct din închisoare, în linia întâi a frontului. Obține publicarea în „Secolul XX”, din partea lui Dan Hăulică, a celor 47 de scrisori pe care ilustrul regizor englez Gordon Craig le trimisese lui Haig Acterian. Arșavir reușește, în 1981, să vadă tipărite cele 16 sonete ale aceluiași Haig Acterian, ce au fost expediate prietenului său Ștefan Baciș, directorului revistei *Mele*, stabilit la Honolulu. Ardea de dorința de a i se face dreptate fratelui său.

Prilejul se ivește odată cu schimbările ce au loc în 1989 în țară. Curând apare monografia *Molière*, scrisă de Haig în închisoare. Apoi, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit* (Editura Humanitas, București), cartea tulburătoare a sorei sale Jeni Acterian. Nu neglijează nici propria-i creație. Deși e marcat de oboseală, Arșavir Acterian publică în câțiva ani titlurile: *Cum am devenit creștin* (Ed. Harisma, București, 1994), *Jurnalul unui pseudofilozof* (Ed. „Cartea Românească”, București, 1990), *Privilegiați și năpăstuiți* (Ed. Institutul European, Iași, 1994), *Jurnalul în căutarea lui Dumnezeu* (Ed. Institutul European, Iași, 1994), *Portrete și trei amintiri din pușcărie* (Ed. Ararat, București, 1996).

Toate aceste lucrări constituie adevărate spații de confesiuni și mărturisiri de epocă, asemeni unui moralist înveterat. Într-una din notațiile din *Jurnalul* său, datată 15 mai 1985 (p. 143), găsim și o undă autocritică, cu privire la rățăcirile sale din trecut: „Nu mă mai interesează nici politica, sau, mai pe larg, nici istoria în acțiune și mizerie (de altfel, ca în tinerețea mea, când eram apolitic, condiție înțeleaptă din care am dezertat un timp ca să suport, ca un idiot, toate consecințele funeste ale acestei dezertări). Optez pentru credința în care adesea mă clatin (e cazul

și locul să recunosc inegalitatea mea cu humoare și comportare) și mai ales pentru dragostea fără limită, anulând în mine ura cu desăvârșire, chiar de-ar fi ca ura să mă nimicească. Optez pentru Christos care, în ochii mei, a fost dragostea. Zică lumea ce-o zice! Cred în dumnezeirea lui Christos, întrucât e dragostea infinită. Nu-mi pasă dacă adevărul e de partea celor ce proclamă (cu o suspectă siguranță, totuși) că Dumnezeu e un simplu mit și câte alte aserțiuni necontrolabile în absolut”.

În ziua de 18 septembrie 1997, cu o zi înainte de a fi împlinit 90 de ani, Arșavir Acterian încetează din viață. A fost condus, pe ultimul său drum, de numeroși prieteni, la Cimitirul armenesc din București, acolo unde se odihnesc osemintele părinților săi și ale surorii sale Jeni Acterian. Într-un articol, în memoriam, publicat de *România literară*, săptămânalul Uniunii Scriitorilor din România, Eugenia Vodă ne amintește de „Misterul Arșavir” – spunând: „Și totuși imaginea care ne rămâne despre Arșavir Acterian e aceea a unui învingător. Un om ales, în a cărui biografie rămân înscrise câteva victorii; victoria de a fi rămas el însuși, spiritual și generos, în „era ticăloșilor”, victoria de a fi rămas un domn într-o lume a tuturor mârălăniilor; puterea de a-și fi dus crucea cu seninătate”.

(Izvoare: Bogdan Căuș, *Figuri de armeni din România*, Dicționar, Ed. Ararat, București, 1998)

Ing. Dr. SUREN CEDIGHIAN

Într-o lume frământată și în care se produc, zilnic, mii de descoperiri și invenții, în care asistăm la introducerea calculatoarelor electronice și optoelectronice, a căror putere de calcul și acțiune, inteligență, este, practic, fără limite, în care informația științifică și tehnologică a devenit mai scumpă decât platina și aurul, omul de știință capătă un rol primordial.

Acestui deziderat și-a consacrat întreaga sa viață omul de știință Suren Cedighian. Era al zecelea copil în casa lui Avedis Cedighian din localitatea Hapet (Turcia), care s-a stabilit în Constanța după primele masacre armenesti comise de junii otomani.

Suren Cedighian s-a născut în urbea tomitană în anul 1902. Aici urmează școala armeană; din cauza primei conflagrații mondiale, familia este nevoită să se refugieze la Odessa și, mai apoi, la Nahicevan. În anul 1919 reîntorși la Constanța, părinții, oameni cu poziție socială și economică, doreau ca fiul lor să aibă o instrucție și calificare superioare. În acest scop, este trimis la studii în Germania, la Dresda, unde se înscrie la Facultatea de Electrotehnică. Aici studiau elitele europene în

disciplinele tehnice, umaniste și economice. Printre studenții acestui puternic centru academic s-au numărat și Virgil Madgearu, Dimitrie Gusti și mulți alții.

În anul 1928 obține licență și susține teza de doctorat, după care se angajează la Firma ATT (Asociation Telephone – Telegraph) din New York. Până la încorporare, în 1937, când este chemat să-și satisfacă stagiul militar la marină, în Constanța. Comandantul marinei, Horia Măcelariu, dându-și seama că are un recrut deosebit, îl cheamă la dânsul și-i spune ca, în perioada stagiului „T.R.” (termen redus) să funcționeze ca profesor în cadrul școlii superioare de ofițeri de marină. Astfel, în perioada 1937–1939, Suren Cedighian a fost profesor de electrotehnică și al altor discipline de acest profil în cadrul instituției de învățământ cunoscută astăzi sub numele Academia Navală „Mircea cel Bătrân”.

În aceeași perioadă, respectiv din 1931, deschide un Birou și un magazin care oferă instalații de forță și lumină, aparate de radio și piese de schimb. De asemenea, comercializează aparate germane ale firmei „Blaupunkt” și olandeze, ale firmei „Philips”. Firma a funcționat pe str. Ștefan cel Mare nr. 60 până în 1946, când a fost radiată.

Ocupă, pe rând, funcția de director la firma „Standard Telefoane”, director al Institutului de Electromagnetică din București, fiind socotit un mare specialist în domeniu. Pentru cei din străinătate, ing. Suren Cedighian devine „renumitul Magnet-Pașa din România”, datorită mai ales lucrărilor sale de specialitate apărute în Germania, Statele Unite ale Americii, Anglia, Franța, Suedia, Elveția. Cartea sa de referință, *Die magnetischen Werkstoffe*, editată în Germania, la Düsseldorf (în câteva ediții), a fost retipărită în numeroase limbi.

În țară, la Editura tehnică, București, 1966 îi apare primul volum intitulat *Ferite*. Cartea conține proprietățile generale și electrice ale feritelor, pierderi în ferite și factorii care influențează parametrii acestora. De asemenea, la Editura tehnică, București, în anul 1967 și 1974, apar două volume din ciclul *Materiale magnetice*.

Inginerul Suren Cedighian este creatorul stației de comunicație – radio a Portului Constanța pentru zona Mediteranei, apreciată în mod deosebit de autoritățile marinei civile japoneze, telefonul de comunicare cu trenurile căilor ferate.

Pentru contribuția sa deosebită în domeniu, acad. Aurel Avramescu i-a propus intrarea în Academia Română, el refuzând însă această cinste.

În ziua de 7 martie 1995, dr.ing. Suren Cedighian încetează din viață, în vârstă de 92 de ani. Pentru păstrarea memoriei sale colectivul fabricii Electromagnetica a hotărât să se creeze un muzeu purtându-i numele.

“În 1954 am absolvit Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța –

povestește prof.univ.dr.ing. G. Kumbetlian - și am susținut admiterea la Politehnica bucureșteană. În toată perioada admiterii am locuit împreună cu tatăl meu la Suren Cedighian, în apartamentul său de la etajul 7 din blocul „Creditului Minier” de pe B-dul Nicolae Bălcescu, colț cu Batiștei.

În perioada studenției îl vizitam pe Suren Cedighian, ale cărui sfaturi și experiență de viață mi-au fost un ghid prețios. Din povestirile lui știu că între 1928 și 1937 (când se întorcea în țară), a mai lucrat și la „Philips”, în Olanda, după care a urmat cursuri de specialitate, timp de doi ani, la Londra. Anglia l-a impresionat atât de mult, încât în perioada celui de-al doilea război mondial asculta cu regularitate emisiunile transmise de BBC, fiind un „anglofil” convins, în ciuda faptului că studiasse în Germania.

Mi-l aduc mereu aminte ca un ascet sportiv, pentru care înotul era o plăcere și o necesitate în același timp. Fire deosebit de veselă, dar și sarcastică la adresa prostiei, Suren Cedighian era la zi și în miezul vântorii evenimentelor științifice și culturale ale capitalei, țării și lumii. După război, lucrurile ar fi trebuit să se schimbe în bine, dar ele s-au schimbat în rău și din ce în ce mai rău, astfel că BBC-ul a rămas în continuare sursa principală de informare a lui Suren Cedighian la care locuia și nepotul Ovanes, între timp inginer chimist, ilustru cercetător la Institutul de Cercetări Chimice din București (moartea prematură a lui Ovanes Cedighian din cauza unui cancer a constituit o puternică lovitură pentru Suren).

La ei, Suren și Ovanes, am văzut pentru prima oară o ediție în engleză a cărții „1984” a lui Orwell, pe care o citea și ne-o povestea.

Suren Cedighian a fost una din puținele și puternicele personalități de excepție ale comunității umane în care capacitatea de creație și caracterul s-au îmbinat în mod fericit într-un tot, într-un întreg neseparabil. Cine l-a cunoscut, nu-l va putea uita niciodată”.

Deschis tuturor problemelor, sensibil față de colaboratori pe care îi alegea cu grijă și de care se ocupa îndeaproape, Suren Cedighian era un om complet, care repeta mereu: „A nu fi atent la artă, la literatură, pentru că ești inginer, e o mare eroare. Te transformi într-o mașină, devii robot lipsit de sensibilitate”.

Acesta a fost omul și savantul Suren Cedighian.

HACIK DAMADIAN – CIK

S-a născut la Constanța, la 6 august 1919, în casa lui Araxi și Aram Damadian. Urmează cursul primar în localitatea natală. Studiile liceale,

începute la Liceul „Mircea cel Bătrân”, sunt continuate, în 1931, la Veneția (Liceul Movrat-Raphael). Pregătirea sa artistică se datorează școlii libere de desen și anilor de studenție de la Academia de Belle Arte din Roma. Între 1937–1941 urmează cursurile Facultății economice din capitala Italiei, întrerupte la izbucnirea celui de al doilea război mondial. La întoarcerea în țară, după anul 1941, lucrează în redacția revistei *Rampa* și, apoi, la *România liberă*, ca desenator satiric. În anii 1950–1951 conduce, în calitate de șef de lucrări, catedra de desen la Institutul de cinematografie. Colaborează cu desene la principalele reviste.

În 1942 deschide prima expoziție personală, la Iași (portrete-șarjă); 1948 Constanța și București (caricaturi, desene, ilustrații); 1968 București (monotipuri și desene); 1975 București (peisaje bucureștene); iar în străinătate în 1957 la Erevan (caricaturi) și în 1967 la Osaka (desene având ca temă nudul). Participă la anuale de grafică, saloane ale umoriștilor, expoziții internaționale: 1968 San-Remo; 1969, 1970 și 1971 Bardighera, Bruxelles, Ljubliana, Skopje, Helst, Buenos Aires. În 1968 figurează în cadrul unei expoziții de grup la Uppsala și Sollingen, cu lucrări de gravură, și Linz, cu grafică. Obține numeroase premii: 1952 și 1954 la București, în 1968 la San-Remo și 1970 la Skopje.

Preocupat în permanență de ridicarea calității artistice a creației sale, Cik Damadian întreprinde călătorii de studii în străinătate: Polonia, URSS, Franța, Grecia, Turcia, Cehoslovacia, Belgia, Olanda, Egipt, Italia.

În grafica românească, Damadian este o prezență remarcabilă. Exigent și prodigios, el se manifestă multiplu, de la caricatură și desen la ilustrație de carte și grafică aplicată, fiind în continuă investigație creatoare, preocupat de soluții noi. Presa de specialitate a subliniat impresionanta expresivitate a graficii sale înțeleasă în sensul și în tradițiile ei moderne, cu implicațiile largi, polivalente ale caricaturii sale acide.

Sentimentul pe care-l degajă grafica lui Cik Damadian este altul. Spontaneitatea lasă locul unei elaborări intense, insistente, virtuoză. Opera finită include ideea inițială ca într-un înveliș, cristalin și arboreșcent, cu nenumărate ramificații. O neliniște înghețată, un fel de prevestire tristă, sumbră, pare că emană lent, persistent din țesătura savantă – uneori doar laborioasă – a acestor desene, fie că poartă titlul *Rinocerita*, fie *Arbore*, *Infrastructura*, sau *Tăcere*. Pentru cei care l-au cunoscut pe artist mai ales din renumele său de caricaturist, asemenea înfățișare e cu totul neașteptată și îndeamnă la meditație.

Cik Damadian este recunoscut ca un foarte bun portretist. În special în desenele sale de scriitori și actori, reușește să definească plastic fizionomia acestora, construind portrete de fină observație, de intuire a

psihicului, de sintetizare și stilizare (Ion Barbu, Eugen Jebeleanu, Ion Marin Sadoveanu, Grigore Vasiliu-Birlic, Lucia Sturdza-Bulandra).

Activitatea sa înregistrează și abordarea altor genuri de lucrări: creează filme de desen animat pentru Televiziunea din Berlin, realizează scenografia, măștile și costumele pentru spectacolele „Hercule în căutarea merelor de aur” de V. Silvestru (Teatrul pentru tineret din Iași), „Odiseea” (Teatrul din Botoșani), „Ionuț cutreieră lumea” (Teatrul din Pitești), „Renée cântă și dansează” (Teatrul de estradă din Deva), ilustrează cărți, mape de discuri și reclame.

Dincolo de interesul pentru artele plastice, găsim la Damadian serioase preocupări de studiu în domeniul fizicii, matematicii, biologiei, lingvisticii. Parte din ele s-au materializat în elaborarea unor studii și articole sau în realizarea unor compoziții care sondează lumea subconștientului („Dualitate”, „Paranoia”, „Personalitate”), ori aceea a abstractului („Raționament”, „Infrastructura – infinit”).

În afara Uniunii Artiștilor Plastici, al cărei membru fondator este, Damadian a desfășurat o susținută activitate în Asociația orientaliștilor din București. Ține, printre altele, conferințe și comunicări: „Et in Arcadia ego”, „Conceptul despre frumos în Egiptul antic”, „Scara numerelor din „Istoria hieroglifică” a lui Dimitrie Cantemir”.

Creația sa este răsplătită cu premii și distincții în țară și peste hotare: Laureat al Premiului de Stat (1950), Premiul San Remo (1966, Bratislava), Premiul presei (1941, Skopje).

În 1968 a prezidat primul Salon al umoriștilor, iar în 1971 a fost membru în juriul Salonului umoriștilor de la Skopje.

Lucrările sale au fost achiziționate de Muzeul de artă al României, Muzeul literaturii române, Academia Română; Biblioteca Centrală de Stat sau colecții particulare din Anglia, Japonia, Germania, Suedia, Armenia, Franța, Italia. La rândul său, artistul posedă o valoroasă colecție de portrete ale sale executate de recunoscuți pictori și desenatori (Iser, Corneliu Baba, John Effel, Kukrâniksî, Mittelberg, Maia Damadian).

Prezența activă la expozițiile internaționale de umor anuale și bienale din Montreal, Berlin, Heist, Skopje, Tokio, Sarajevo, Praga, Ljubliana, Solingen, Gabrovo, Bratislava etc., precum și întreaga-i carieră fac din Cik Damadian un reprezentant reputat al artei plastice românești.

Opera: *Bucureștii* 78 desene (Album). București, Editura Sport-Turism 1970.

Ilustrații la lucrări literare: Ion Băieșu, *Puterea dragostei*, Traian Coșovei, *Blândă poveste cu îngeri*, Paul Everac, *Dincolo de autostradă*.

Ilustrații de carte: Pavel Câmpianu, *Jurjac*. Enescu Copil; Ionel

Hristea *Povestiri despre oameni și muzică*; V. Poljakov *Nevetni nem vetek*; Mircea Sântimbreanu *32 de premianți*, V. Satrov *Blana de nylon*.

Moștenirea pe care artistul a lăsat-o se află, în cea mai mare parte, în muzeele de artă ale țării, iar cel din Constanța deține peste 70 de lucrări. Dar ea este cuprinsă și în albumul intitulat *Bucureștii – 78 desene*, prefățat de Ion Frunzetti.

“După 1975 – scrie criticul de artă dr. Florica Cruceru – prin expoziția „Imagini Bucureștene”, urmată, în 1978, de cea intitulată „Constanța natală”, ca și alte desene inspirate de arhitectura altor orașe ale țării, timp de zece ani, artistul a dezvăluit publicului caractere noi ale artei sale. Desenele lui Cik Damadian dezvăluie nevoia unui fel de cunoaștere și transpunere „poetică” adâncă a lucrurilor. El se oprește asupra acelor date reale care concordă vibrațiilor sale interioare și care se află în concordanță cu sufletul său de poet.

Grafician cu experiență, excelent desenator, al cărui stil este absolut inconfundabil, înzestrat cu darul observației, Cik Damadian a asimilat aspectul urbanistic al orașelor în care a trăit, și l-a însușit în timp spre a-l reface prin opere. Artistul redă mereu cu finețe, în fraze plastice ritmate, clipa care surprinde sensul tainic al clădirilor vechi, reabilitându-le parcă, prin transfigurări în opere definitive, așa cum Luchian „refăcea prestigiul florilor, ridicându-le la scara eternului” prin pictura sa. Atmosfera tainică a lucrărilor sale este totdeauna învăluitoare, globală, sesizantă: procedeu „pars pro toto” este folosit astfel încât ansamblul compozițional, punerea în pagină, raportul dintre alb și negru (primul prevalând), toate se constituie ca expresie a spațiului larg, deschis, ce abundă în fiecare imagine. Demersul creator al artistului se bazează pe o temeinică „știință” a observației peisajului urban înconjurător, statornicită încă din copilărie, în cei 11 ani cât a studiat în Italia și unde a dobândit în primul rând capacitatea de a „vedea”, de a observa, iar călătoriile sale ulterioare i-au desăvârșit această însușire”.

A încetat din viață la 30 iulie 1985.

“Presimțindu-și parcă sfârșitul – scrie V. Dobrin în *Ararat* – Cik Damadian a deschis ultima expoziție la Galeriile de artă ale Municipiului București, expoziție care a surprins atenția amatorilor de artă și chiar a colegilor, înfățișându-ne o altă fațetă a talentului său, o suită de desene de un lirism cuceritor, reprezentând imagini ale vechiului București, gest de o înaltă elevație patriotică și de sinceră admirație pentru orașul iubit.

Din dorința de a lăsa posterității imaginea unui București pe ducă, ale cărui case împovărate de trecerea anilor, deși nu au fost construite din piatră, oțel și beton, constituiau, totuși, un stil, întreaga suită de imagini aflate în expoziție, la care s-au adăugat și altele inedite, le-a strâns între scoarțele a două albume editate de Editura Meridiane, care pe lângă

valoarea lor artistică vor păstra pentru generațiile viitoare și o nepieritoare valoare istorică.

Prof. univ. dr. OHANES BEDIGHIAN

Fiu al preotului Hamazasb Bedighian, din Constanța, Ohanes Bedighian s-a născut în 30 octombrie 1915. A fost al treilea copil din cei patru ai familiei – doi băieți și două fete – din care în viață este doar ultima, Iris Cavallioti, octogenară, care trăiește în Constanța.

După școala primară, urmată la Școala armeană din localitatea natală, Ohanes Bedighian a frecventat și absolvit Liceul teoretic „Mircea cel Bătrân”.

Licențiat al Universității din București, Facultatea de litere și filozofie, în anul 1938, a funcționat ca profesor suplinitor la Liceul teoretic „Ion Neculce” din Capitală, după care s-a transferat la Liceul comercial din Constanța, la catedra de limba franceză.

A participat, pe front, la cel de al doilea război mondial, după încheierea căruia a revenit la catedră.

În 1950 s-a căsătorit cu Maria Curi, profesoară din București. În același an se transferă în Capitală, unde a funcționat ca profesor de limba franceză la catedra de limbi străine a Academiei de Studii Economice (A.S.E.), unde a dus o susținută activitate științifică și didactică, fiind promovat ca șef al catedrei de limbi străine.

Apreciat ca om și dascăl, a fost numit, aproape an de an, președinte în comisiile de bacalaureat în diverse centre din țară. Trebuie subliniat faptul că Ohanes Bedighian a fost legat toată viața lui de biserica armeană. În București a activat mai mult de 15 ani ca membru al Consiliului Eparhial al Bisericii Armene.

În jurul anului 1970 a fost trimis la Ecimiadzin, ca delegat al Eparhiei Armene, la Sfințirea Sfântului Mir.

Deși departe de orașul copilăriei lui, Ohanes a rămas legat cu rădăcini adânci de ai săi, de prieteni, de cei ce i-au dat viață. De aceea, venea în fiecare vară la Constanța și primul lucru pe care-l făcea era să meargă la locul de odihnă veșnică al alor săi, să aprindă o lumânare la cele trei morminte (al fratelui Norair, al mamei sale, Siranuș, și al tatălui său – preotul Hamazasb Bedighian).

O suferință cumplită i-a curmat viața în noaptea de 23 septembrie 1984, cu o lună înainte de a împlini 69 de ani.

Ohanes Bedighian își doarme somnul veșnic în cimitirul armenesc din București, unde soția și fiica lui vin să-i aprindă câte o lumânare la mormânt.

HARUTIUN FRENKIAN

Printre oamenii de seamă ai Constanței, la început de secol XX, s-a numărat și Harutiun Frenkian. S-a născut în Anatolia, stabilit la Constantinopol, în 1914, urmare măcelului dezlănțuit împotriva armenilor, emigrează în România, în orașul Constanța. Om întreprinzător, dinamic, receptiv la nevoile pieții, reușește, în scurt timp, să creeze o vastă rețea de magazine en-gros în Constanța și în așezările limitrofe.

Ca o recunoaștere a rolului jucat în dezvoltarea provinciei de curând revenite la Patria Mamă, îndeosebi a comerțului, Harutiun Frenkian este ales, în 1919, vice-președinte al Camerei de Comerț și Industrie Constanța.

Contribuțiile filantropice menite să amelioreze situația dificilă a multor familii nevoiașе, ca și obolul generos oferit în scopuri de binefacere socio-culturală, s-au bucurat de unanima apreciere a locuitorilor Tomisului.

Petru Vulcan, cronicar neostenit al vieții constănțene, remarca, pe bună dreptate, în articolele publicate, contribuția familiilor Manissalian și Frenkian, în opera de binefacere. Nu erau deloc reținuți la danii, fapt ce le-a atras recunoștința și aprecierea oficialităților.

În volumul *Figuri de armeni din România*, scriitorul Bogdan Căuș, evocând personalitatea lui Frenkian, scrie: „Importă din America zahăr nerafinat pe care-l prelucrează la o unitate specială din Chitila, reușind să dea astfel de lucru unui mare număr de șomeri. Afacerile încep să prospere și Frenkian devine proprietarul unor fabrici de zahăr în Arad, Timișoara și Chitila. A muncit cot la cot cu lucrătorii. I-a ajutat materialicește, le-a construit locuințe sănătoase, în special celor căsătoriți și cu copii. Aproape că n-au existat bariere între muncitori și patron.

În anul 1942, în plin război, Harutiun Frenkian creează un spital pentru răniți, are grijă să aprovizioneze cu lemne, ca bun creștin, bisericile armenesti din Constanța și București. Războiul se încheie, regimul se schimbă, iar în anul 1948 întreaga avere a lui Harutiun Frenkian este naționalizată.

Pentru a scăpa și de alte urmări, se adăpostește, undeva, în orașul Focșani. Simțind că este căutat de organele represive ale regimului, ca să-și piardă urma, fuge în munți și se face cioban. Singur, supraviețuind din greu, fără ca nimeni să-i întindă o mână de ajutor, cel ce a fost „regele neîncoronat al zahărului” din România s-a stins din viață la vârsta de 86 de ani.

Ultima lui „afacere” a constat din vânzarea de nuci decojite, ținute într-un borcan cu apă, cu care cutreiera, seară de seară, berăriile Focșanilor, oferindu-le consumatorilor, în loc de arahide. Oare câți oameni au știut că acest „nabab”, multimilionar, din România, își pregătise, încă din anul 1938, un testament olograf, prin care Harutiun Frenkian, neavând descendenți în viață, își lăsase întreaga lui avere acestei țări și instituțiilor sale publice. Printr-un act testamentar, Harutiun Frenkian cerea să se constituie în București, cu sediul în Calea Victoriei nr. 27, Fundația „H. Frenkian”, ca executor al testamentului și al întregii sale averi. O sumă de 15 milioane lei revenea Academiei Române, pentru acordarea de burse studenților merituoși.

Bijuteriile aflate în seiful nr. 78 al Băncii Comerciale, 178.000 de acțiuni ale fabricii de zahăr din Arad – Chitila, precum și zece milioane lei, în valoare nominală, și orice altă avere mobilă, creanțe din țară și din străinătate, urmau a fi valorificate de Fundație în vederea construirii unui spital cu 80 de paturi, care să fie pus în mod gratuit la dispoziția bolnavilor săraci, români, armeni și de alte naționalități.

Testamentul mai prevedea darea în folosință a unui cămin pentru 50 de elevi, copii de plugari, având cazare, căldură, lumină, cărți gratuite, îmbrăcăminte și hrană. „Las în proprietatea Epitropiei Bisericii armenice și comunității armenice, imobilul „Hotel Elisa” din Constanța, (Piața Independenței), cu terenurile virane aferente”.

În testamentul său, Frenkian donează Ministerului Instrucțiunilor Publice câteva zeci de milioane lei pentru construirea de școli primare, iar Ministerului Sănătății, sume uriașe pentru construirea de spitale. Nu sunt omise, în testamentul olograf, donațiile pentru Crucea Roșie, organizațiile de asistență socială etc. Din păcate, totul a rămas scris pe hârtie”.

Dar această hârtie vine să confirme încă o dată, peste vremi, sufletul generos al acestui armean poposit pe meleagurile Pontului Euxin, care, la amurgul vieții, a înțeles să restituie patriei adoptive și poporului român agoniseala lui de o viață.

Este mai mult decât un gest de noblețe, de iubire, de recunoștință, însușiri tot mai rar întâlnite în lumea de azi.

Harutiun Frenkian rămâne în istoria Constanței – și nu numai – unul din artizanii comerțului modern, un binefăcător dezinteresat, un OM căruia, poate, într-o zi, se va gândi cineva să-i eternizeze memoria și faptele. O merită cu prisosință.

Ing. DIRAN DIRADURIAN

Descendent al unei familii de armeni respectați și apreciați de comunitatea armeană atât pentru contribuția la ameliorarea suferințelor familiilor nevoiașе, cât și pentru poziția socială pe care o ocupa, fiind proprietarul marelui magazin de stofе, confecții și galanterie „La milion”. Tatăl, Levon Diradurian, era un om cu vederi democratice, generos și activ în cadrul organizațiilor armenеști din localitate. A avut doi băieți, Diran și Mardiros.

Diran Diradurian s-a născut la Constanța, în anul 1915. După absolvirea cursului primar urmează Liceul „Mircea cel Bătrân”, unde se remarcă în activitatea culturală și sportivă a colegiului. Se înscrie la Politehnica din București, Facultatea de chimie industrială. Cu ani în urmă, Diran mărturisea într-un cerc de prieteni: „Am să vă dezamăgesc probabil, dar acesta este adevărul: eu fac parte dintre chimiștii care, în copilărie, nu au avut laborator acasă și nici n-am aruncat locuința părintească în aer. Ca să fiu sincer, nu am știut până în ultimul an de liceu că mă va pasiona chimia”.

Era convins că un om devotat profesiei trebuie să fie un om de caracter, pentru a se realiza pe deplin. Din acest punct de vedere se poate afirma cu certitudine că Diran Diradurian a fost și a rămas un om de caracter, un coleg desăvârșit, un prieten loial și devotat.

Cel de-al doilea război mondial îl găsește mobilizat, cu gradul de sublocotenent, în cadrul Diviziei a 9-a. Ia parte la eliberarea Ardealului, Ungariei și Cehoslovaciei, în calitate de comandant de baterie. Faptele de arme și sacrificiile mărețe făcute de ostașii Diviziei a 9-a infanterie au intrat în legendă. Militarii care luptaseră cu atâta vitejie pe frontul antihitlerist reînviaseră, peste decenii, faptele de bravură ale înaintașilor lor. Ei adăugaseră noi cununi de lauri la gloria poporului român și a armatei sale.

Întors de pe front, timp de patru ani lucrează în cadrul unei secții a Direcției județene a Comitetului de Stat al Planificării.

Patriot, atașat trup și suflet comunității armenе din Constanța, Diran Diradurian se numără printre primii membri aleși în conducerea Frontului Armeniei, organizație locală, condusă de profesorul Aram Malhas, neangajat politic.

În această calitate ia parte activă la viața comunității. De numele lui sunt legate numeroase prelegeri privind știința, cu referire la cea armeană și contribuția majoră a chimiștilor armeni în domeniu.

A fost stimat și respectat, deopotrivă, de tineri și vârstnici, pentru

calitățile sale remarcabile de om și inginer.

În anul 1950 este mutat la București, unde continuă să lucreze în cadrul Comitetului de Stat al Planificării. Și aici s-a afirmat ca bun specialist și apreciat coleg. În 1958, printr-o hotărâre a Consiliului de miniștri, este detașat, cu funcție de „demnitar de stat”, în cadrul acestuia.

În anul 1968 Diran Diradurian este încadrat la Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România. În ziua de 12 mai 1969, la vârsta de 54 de ani, încetează din viață.

Pentru meritele deosebite în războiul antihitlerist și activitate profesională a fost distins cu ordine și medalii.

A fost căsătorit cu Eliza Diradurian, licențiată a Facultății de Drept din București, ani mulți directoarea școlii armene din București.

Din căsătorie au rezultat doi copii, Virginia și Gabriel Diradurian.

Căpitanul de cursă lungă ONIK TOKATLIAN

Marea, oricât de înrâncenată ar fi, nu-i cere omului de la timonă, de la comandă sau de la supravegherea motoarelor, mai multă dexteritate profesională decât îi cere pilotului sau abatajul minerului. În schimb, ca însușiri morale, marinarul are nevoie de mai multă rezistență psihică decât oricare dintre oamenii dedicați altor profesii. Riscul pe care pornește să-l înfrunte marinarul e la fel de mare, dar timpul în care se confruntă cu riscul e infinit mai lung... Au românii, dobrogenii, acest talent, această aplicație pentru navigație? Trebuie spus, fără rezerve, că au acest talent și românii, în general, și dobrogenii în special.

Poate pentru faptul că de pe prispa caselor în care se nasc se văd, fără nici un efort, două ape: Marea și Dunărea. Poate, în plus, față de toți românii, pentru faptul că se trag din niște înaintași care păzeau Dobrogea romană și Dunărea cu acea teribilă, la timpul ei, Claudia Flavia Moesia...

Dintre toate reperele noastre geografice, marea ne reprezintă la modul cel mai fericit. Ne place să ne considerăm fii ai imensității. Cine n-a văzut niciodată o mare despre care știe că-i aparține nu-și poate imagina niciodată nici imensitatea ca spațiu, nici nemurirea ca om. Asta fără nici un gând de a jigni popoarele datorite numai cu stepe sau munți. Deși pe uscat nu se poate, de regulă, naviga, dar se călătorește.

În ce privește figurile marcante de români, aș spune, păstrând proporțiile, că nu ne putem lăuda nici cu un Bartolomeu Diaz, nici cu un Cristofor Columb... Dar avem foarte mulți eroi semianonimi reali, pe care se întemeiază trecutul, prezentul și viitorul flotei maritime românești.

Unul dintre aceștia a fost căpitanul de cursă lungă Onik Tokatlian.

Un ofițer de valoare, un om de excepție, un vajnic marinăr, care-și făcuse din slujirea pe ape a tricolorului românesc o sacră îndatorire, dovedind înalte calități: abnegație, curaj și iscusință. Acesta a fost Onik Tokatlian.

Născut la Brăila în anul 1911, după terminarea liceului german din București se înscrie la Școala de ofițeri de marină, unde, la absolvire, va obține gradul de aspirant în rezervă. Îndrăgostit de mare și oamenii ei, se îmbarcă, pe parcursul anilor, pe diferite nave ale Serviciului Maritim Român.

Amintindu-și de acele vremuri, un bătrân lup de mare, căpitan de cursă lungă Mircea Nicolau, povestește: „Era între anii 1935 și 1939 pe când eram ambarcat pe nava „Alba Iulia”, în stagiul legal pentru pregătirea prezentării la examenul de brevet.

Concomitent cu perioada mea de ambarcare, un destoinic și apreciat ofițer, Onik Tokatlian, de etnie armeană, își exercita profesiunea cu talent și inteligență. Era bine apreciat printre marinarii S.M.R.-ului, atât de superiorii săi, cât și prin „careurile” navelor, ca unul care, aidoma unui „argint viu”, se preocupă de toate aspectele artei navale. Despre Onik circula în rândul navigatorilor vorba: „pe Onik unde-l pune S.M.R.-ul, face treabă...”

În perioada 1941–1942 Onik Tokatlian a fost ambarcat pe m/n „Balcic” în funcția de ofițer I (secund). Motonavele „Balcic” și „Alba Iulia”, navlosite de Compania de vapoare Deutsche Levante Linie, au fost angajate în transporturi maritime cu mărfuri generale, pe ruta Istanbul – Pireu – Patras, cu cap de linie portul Trieste, unde se descărca încărcătura adusă și se încărcău diverse produse pentru Pireu și Istanbul.

Ofițerul Onik Tokatlian era competent și vrednic, administra și organiza cu pricepere operațiile în porturi și navigația pe mare. Avea o comportare desăvârșită în raporturile cu subordonații, dovedind tact și înțelegere.

La 29 iulie 1942, pentru merite deosebite în slujba țării și flotei românești i se atribuie Ordinul Coroana României cu spade și Panglica de Virtutea Militară în gradul de Cavalier.

La începutul anului 1943, când s-au intensificat transporturile maritime pe Marea Neagră, Onik Tokatlian a fost rechemat în țară și numit comandant pe nava „Danubius”, care efectua transporturi militare pentru Frontul de Est.

După scurt timp, acest comandant destoinic, iubit și apreciat de oficialitățile din porturile unde poposea, preia conducerea navei mixte „Ardealul”, angajată, ca de altfel toate vasele comerciale, în transporturi militare pentru front.

Odată cu declanșarea primei etape a „Operațiunii 60.000” – cum a fost numită codificat, de către români, operațiunea de evacuare a Crimeii

– care s-a desfășurat între 14 aprilie și 13 mai 1944, nava „Ardeal”, sub comanda lui Onik Tokatlian, alături de alte vase, a participat la salvarea din Crimeea a militarilor români, germani, slovaci, a prizonierilor și cetățenilor ruși evacuați, precum și a unui tonaj important de material de război.

Ca urmare a îndeplinirii în condiții deosebit de grele a acestei misiuni, a eroismului și spiritului de sacrificiu dovedite, marinarii români, comandanți și echipaje militare, au fost distinși cu „Crucea de Fier” la 12 mai 1944. Printre aceștia s-au numărat și Onik Tokatlian, Mircea Nicolau, Otto Fritsch, Jannot Nichifor și, post mortem, un grup de 16 marinari de pe vapoarele „Durostor” și „Danubius”, pierdute în operațiunile de salvare.

Contraamiralul Alexandru Bardescu spunea despre Onik Tokatlian: „Era un ofițer valoros, un om de excepție”. Cei care l-au cunoscut pe comandor știu că era foarte pretențios, extrem de exigent și sever în aprecieri.

Navigator încercat, a purtat, cu vrednicie, pavilionul patriei noastre pe îndepărtatele mări și oceane ale globului, în calitate de comandant. Povestitor neîntrecut, a împărtășit, cu pasiune, impresii din călătoriile lui sau alte probleme din care se desprindea dorința lui fanatică pentru dezvoltarea și înțelegerea spiritului marinăresc, pentru propășirea economică a țării, având la bază dezvoltarea flotei comerciale, potrivit intereselor României.

Nutrea credința fermă că flota comercială va cunoaște o mai mare dezvoltare: „Este mare și de veci – spunea el – mulțumirea mea sufletească când văd azi că după repezile noastre vapoare albe (referire la navele „Transilvania” și „Basarabia”) se desfășoară mândru tricolorul național și fâlfâie tot atât de demn și de falnic ca și pavilioanele statelor celor mai mari”.

După încheierea celui de al doilea război mondial Onik Tokatlian a mai navigat o scurtă perioadă, după care a fost obligat să se retragă.

Stabilit la București, într-una din zilele lunii ianuarie 1946 a fost găsit mort în locuința sa, îmbrăcat în uniformă de gală de locotenent de marină regală.

Așa s-a sfârșit din viață, trecând în veșnicie, unul dintre cei mai îndrăgiți comandanți ai Marinei Române, patriot, dăruit cu trup și suflet Tricolorului, pe care l-a slujit cu bărbăție și credință.

Ing. BOIAGIAN ZAVEN – TOTO

Zaven Boiagian, poreclit Toto, s-a născut la 26 iulie 1922, în

Turcia. La vârsta de trei luni, părinții săi, Kevork și Hermina, s-au refugiat în România, stabilindu-se în orașul Constanța.

Tatăl, Kevork Boiagian, s-a născut la Adana (Cilicia), care în timpul primului război mondial a fost „teatrul” unor scene zguduitoare. Coloane de armeni, femei și bărbați de toate vârstele, sub escorta unor ostași otomani, iau drumul fără de întoarcere al unui surghiun blestemat. Acest lucru se întâmplă chiar sub ochii lui Kevork Boiagian, care sare în ajutorul conaționalilor săi, pe unii ajutându-i materialicește, pe alții angajându-i pe șantierele de construcții ale căilor ferate din Bagdad. Actul acesta curajos și plin de demnitate umană este socotit de un tribunal militar al regimului otoman ca un act de trădare și Kevork Boiagian este judecat și condamnat la moarte. Faptele au fost relatate în ziarul *Lunea*, care apărea la Istanbul (20 iulie 1920), menționându-se, totodată, că întreaga avere a „trădătorului” a fost adjudecată de stat. Destinul l-a ajutat pe Kevork Boiagian să scape, acesta reușind să se refugieze cu întreaga familie în România și să se stabilească la Constanța.

Aici, Kevork Boiagian înființează o modernă moară, utilată cu mașini de înaltă performanță, aduse din Germania, cunoscută sub denumirea de moara „Gloria”, care, până la naționalizarea din 1948, a fost una din principalele furnizoare de făină pentru unitățile producătoare de pâine din orașul și județul Constanța. În timpul celui de al doilea război mondial, ea asigura materia primă pentru aprovizionarea armatei române.

Era un excelent conducător și un mare filantrop, care manifesta o grijă deosebită față de lucrătorii întreprinderii. A murit în anul 1946, la vârsta de 65 de ani. Conducerea fabricii a fost preluată de fiul, ing. Zaven Boiagian.

La naționalizare, salariații au cerut ca Zaven Boiagian să rămână la conducere, având în vedere pregătirea sa și comportamentul plin de omenie, generozitatea manifestată ca și de tatăl său, lucru care a fost acceptat.

După absolvirea liceului, urmează Facultatea de Electro-Mecanică din București, obținând titlul de inginer. În anul 1951 se mută la București și se angajează la IPROIL (Institutul de cercetare, proiectare și documentare pentru industria lemnului). Aici a lucrat, timp de 35 de ani, ca șef de proiect, până în anul 1986, când s-a pensionat.

Pasionat de tot ce e nou, cu certă vocație pentru cercetare, Zaven Boiagian devine autorul unor importante inovații în vederea obținerii unor produse chimice (proteine și cleiuri sintetice), la Combinatele din Pitești, Comănești, Suceava, Blaj și Turnu-Severin. Tot lui îi aparține licența privind valorificarea coajei lemnului adus la prelucrare din care se obținea o substanță chimică pentru fabricarea îngrășămintelor.

Ținând seama de valoarea și însemnătatea invențiilor a fost trimis pentru documentare și schimb de experiență în mai multe țări precum China, Germania, Polonia, Bulgaria și Rusia. Avea convingerea fermă că cercetările în acest domeniu vor cunoaște progrese deosebite în deceniile următoare.

Era un cercetător nonconformist. Se ridica împotriva paralelismelor în cercetare, susținând necesitatea unirii tuturor forțelor creative. „Deși este vorba de tehnologii asemănătoare – scrie Boiagian într-o publicație de specialitate – destinate obținerii aceluiași produs finit, în care de la un anumit punct instalațiile și utilajele necesare sunt absolut identice, indiferent de materia primă folosită, până în prezent fiecare din ministere și chiar fiecare ramură industrială a rezolvat problemele legate de realizarea fabricilor de drojdie furajeră ce-i reveneau prin forțe tehnice proprii și pe baza unei concepții proprii.

Din această cauză, de problema fabricării drojdiilor furajere în țara noastră s-au ocupat până în prezent cinci institute de cercetări și cinci institute de proiectări, fără nici un contact între specialiștii acestora.

În vederea impulsivării dezvoltării producției de drojdie furajeră într-un ritm mai rapid, o primă măsură necesară ar fi sintetizarea bogatei experiențe acumulate până în prezent în cercetarea, proiectarea și producția fabricilor existente și a celor în curs de construcție. Acest lucru ar evita tatonările și paralelismele, ar permite ca valorificarea rezervelor existente de materii prime clasice să se facă pe baza unei tehnologii proprii, evitându-se importurile complexe, ar stimula realizarea unor procedee originale pentru valorificarea unor noi resurse de materii prime.

Așa cum reiese din datele statistice internaționale, criza de proteine care amenință omenirea este mai gravă decât criza de energie la care asistăm”.

A fost un înflăcărat sprijinitor al tinerilor dotați, promovându-i cu curaj și acordându-le concursul în afirmarea și perfecționarea lor științifică.

Pentru contribuția adusă la dezvoltarea cercetării în domeniul industriei lemnului a fost distins cu numeroase ordine și medalii.

Între anii 1954–1956 a predat cursuri de mecanică la o școală profesională din București, iar din 1980 a fost numit profesor, împreună cu câțiva colegi din institut, pentru promovarea unor tineri ingineri. Vorbea curent limbile franceză, italiană, germană și spaniolă.

Atât în anii studenției cât și mai apoi, ajuns inginer, Zaven Boiagian nu și-a uitat conaționalii. A activat, între anii 1946–1951, în cadrul formațiilor culturale armenesti din Constanța, fiind inițiatorul și sufletul programelor destinate, îndeosebi, tinerilor.

Și la București a desfășurat o meritorie activitate în cadrul corului

Komitas și în Corala Catedralei armene din București.

În anul 1977 a fost pentru ultima dată în S.U.A. să-și revadă sora și fratele, stabiliți cu mulți ani înainte la Los Angeles. Soția sa, Ani Boiagian, vorbind despre Toto, spune: „A fost un om minunat, un soț desăvârșit, inteligent (era numit enciclopedia insitutului), muncitor și devotat muncii până la epuizare, optimist. Nici o clipă nu a dorit să plece din țară, cu toate că a lucrat, mult timp, cu străini din occident”.

A încetat din viață la vârsta de 67 de ani, pe data de 2 iulie 1989.

Intellectual de marcă, cercetător de prestigiu, un exemplu pentru tinerii de azi. Era mândru că este armean și se străduia să contribuie prin tot ce întreprindea la afirmarea istoriei și culturii micii comunități armene din România.

(Izvoare: Comunicare scrisă, Antranig Andonian și Ani Boiagian.)

Dr. EDUARD KARAKAȘIAN

Era avid de a cunoaște și a fi la curent cu tot ce este nou în domeniul oftalmologiei. Fire deschisă, amabilă, săritor la durerile și nevoile oamenilor. Apreciat de colegi și pacienți pentru responsabilitatea cu care privea actul medical, Eduard Karakașian a salvat mii de oameni, prin intervențiile chirurgicale, de la pierderea vederii. În palmaresul acestui destoinic chirurg sunt înregistrate mii de scrisori de mulțumire și recunoștință ale celor care s-au bucurat de intervențiile și sprijinul lui.

S-a născut în ziua de 4 iulie 1928 la Bazargic, fiind primul copil al bijutierului Karakașian. După studiile secundare se înscrie la Facultatea de medicină din Cluj, pe care o absolvă în anul 1952.

Este repartizat ca medic la o unitate militară din Timișoara, unde a funcționat timp de un an, după care, prin concurs, este angajat la Spitalul județean din Constanța. După o perioadă de specializare, ocupă, tot prin concurs, postul de medic specialist oftalmolog în cadrul aceluiași spital, unde, pentru calitățile profesionale, este numit șeful secției de oftalmologie.

Fostul director al Spitalului, dr. Ion Alupoaie, avea întotdeauna numai cuvinte de aleasă prețuire la adresa dr. Karakașian. „Era un bărbat de statură impunătoare, întotdeauna îngrijit îmbrăcat, vorbea clar și metodic. Se impunea prin vastitatea cunoștințelor sale, dar și prin blândețea sa, gata mereu să vină în ajutorul celor care se aflau în nevoie”.

În lumea medicală constănțeană, dr. Karakașian era cunoscut ca un eminent poliglot, vorbea în mod curent limbile armeană, franceză, engleză, germană, turcă, arabă, rusă și bulgară. De altfel, el a tradus numeroase lucrări de specialitate din revistele franceze și engleze, pe care

le oferea cu generozitate colegilor de breaslă.

Pentru merite deosebite în activitatea profesională a fost distins cu medalii pe linie profesională și ales ca membru titular în Societatea de oftalmologie din România.

Era un mare iubitor de teatru, de operă și literatură. A fost căsătorit cu actrița Valentina Bucur – Karakașian de la Teatrul Dramatic „Ovidiu” din Constanța.

Eduard Karakașian a fost un membru apreciat și stimat al comunității armene. S-a stins din viață, în anul 1990, în urma unui atac de cord.

Dr. ARAM SAHAGHIAN – SALPY

Cunsocut medic ORL, diplomat la Paris, s-a născut în Ghezaria – Turcia, în anul 1884. A urmat școala armeană în orașul natal și la Istanbul. Se înscrie la Facultatea de Medicină de pe lângă Institutul Francez din Beirut, de unde este trimis, pentru perfecționare, la Paris. Aici lucrează în cadrul unui spital.

Om de litere, autor a numeroase cărți scrise în limba armeană. A semnat uneori cu pseudonimul Salpy. În anul 1921, pe când se afla în Capitala Franței, dr. Aram Sahaghian – Salpy publică două cărți în limba armeană: *Mer haciă (Crucea noastră)* și *Aleagner iev Hăliagner*, ce cuprind amintirile lui dureroase despre evenimentele anti-armenești din lumea otomană.

Începând din anul 1922, dr. Salpy – așa îl denumeau conaționalii săi – se stabilește în România. La început practică medicina în București, iar în ultima parte a vieții la Constanța.

A fost un reprezentant de frunte al comunității armene. A activat în cadrul asociației „Homănetmen” (de educație fizică și cercetășie), precum și în Comitetul eparhial al Bisericii armene.

Ca literat, dr. Salpy a colaborat intens la diverse publicații de limba armeană din țară și din diaspora. În 1938, Biblioteca armeană din București îi acordă pentru lucrarea sa *Batcamavor șună (Un câine de legat)*, premiul special. Se stinge din viață, la Constanța, în luna aprilie a anului 1968, la vârsta de 84 de ani. (Izvoare: Bogdan Căuș, *Figuri de armeni din România*, Ed. Ararat, 1998).

BOGDAN CĂUȘ (ARȘAG BOGOSIAN)

Bogdan Căuș (pe numele său adevărat Arșag Bogosian) s-a născut

la Constanța, în ziua de 25 iunie 1920, din părinți armeni. Tatăl său, Nișan, era originar din Sabincarahahisar, iar la Constanța avea o mică cafenea pe strada Carol I. A decedat de timpuriu, la vârsta de 35 de ani. Mama sa, Șînorig, născută Kazarian, a fost casnică, trebuind să crească patru copii (al treilea fiind Arșag).

Din primii ani de școală, Arșag Bogosian a vădit înclinații pentru poezie. La vârsta de 11 ani a scris o odă dedicată lui Vartan Mamigonian, pe care a recitat-o în cadrul uneia din serile culturale de la sediul H.O.G. (Asociația pentru ajutorarea Armeniei) din Constanța.

Versuri ale tânărului poet au fost publicate în diverse ziare și reviste din provincie și din București – *Ararat* (a binecunoscutului ziarist Victor Mestugean, fost director al ziarului *Universul*), *Catedra*, *Cronica dobrogeană*, *Literatura*, *Rampa*, *Năzuința*, *Dobrogea jună* etc.

Cursul inferior de liceu îl urmează la Liceul „Mircea cel Bătrân”, iar cel superior la Liceul „Matei Basarab” din Capitală, la recomandarea criticului Perpessicius, care deținea catedra de limba română.

La vârsta de 12 ani, Arșag Bogosian a redactat singur revista *Cercetașul de la mare*, având pe frontispiciu pseudonimul Bogdan Căuș, care a devenit, ulterior, numele său legalizat. În 1936, tânărul poet, încă elev, a publicat primul său volum de versuri, *Primăvara în viață*, care s-a bucurat de succes.

Dar adevărata vocație a tânărului Bogdan Căuș s-a manifestat în gazetărie. La 15 ani a publicat, în *Cronica dobrogeană*, un roman foileton atrăgând atenția cunoscutului critic și istoric literar Perpessicius.

Greutățile materiale l-au determinat să continue studiile la fără frecvență, și anume Conservatorul muncitoresc de artă condus de marele dramaturg și regizor Victor Ion Popa, absolvind clasa de regie teatrală. Tot în această perioadă, Bogdan Căuș a practicat gazetăria. A fost corespondent pentru Dobrogea al cotidianului *Timpu*, a publicat la *Vremea*, unde scriitorul Arșavir Acterian era secretar de redacție. A semnat nuvele și proză satirică în *Timpu* *familiei*, *Umorul*, *Universul literar* etc.

În paralel, a scris și a regizat spectacole de revistă. În 1939, Bogdan Căuș a devenit colaborator permanent la *Jurnalul literar* condus de George Călinescu. La pagina 180 a Enciclopediei *Cugetarea*, apărută în 1941, Bogdan Căuș apărea ca scriitor, ziarist și textier al unor șlagăre muzicale.

În perioada interbelică a lansat, împreună cu fratele său, Dick, șlagăre de succes, precum: „De vrei să dansezi cu tine”, „Un tango sentimental”, „Fantasio”, „Amăgire” și altele.

La 30 august 1939, Felicia Kircorian, de la Radio București, a prezentat, în sala „Elpis” din Constanța, un concert de muzică ușoară,

interpretând lucrări de I. Fernic, I. Vasilescu, G. Dendrino și Ar'G Bogosian, iar pe 25 noiembrie 1939, pe aceeași scenă, o feerie muzicală, sub conducerea lui Ovanez Avedian, în 2 acte și 32 de tablouri, text Paul Rovin, Bogdan Căuș, V.A. Sabanov, Petre Georgescu, muzica Bogossian B, AR'G.

În *Lexiconul muzicienilor români* de Viorel Cosma, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1970, se menționează: Florin Comișel: „Izbânda vieții”, feerie muzicală, libretul de Valeriu Cămpianu, Paul Mihail Ionescu și Bogdan Căuș, premieră, București, 1947; „Culegătorii de stele” (1953), operetă în 3 acte, libretul de Paul Mihail Ionescu și Bogdan Căuș, premieră, București, 3 martie 1954; „Întâlnirea cu dragostea” (1962), operetă în 3 acte, libretul de Bogdan Căuș, Mihai Maximilian, N. Kenner și Floricel Kirculescu, în colaborare cu Nicușor Constantinescu, premieră București, 1962, Teatrul de Operetă, „Nimfa litoralului” (Nausica) 1968, operetă în 2 acte (4 tablouri), libretul Paul Ionescu, Bogdan Căuș și Ion Potopin, premieră, Constanța, 28 februarie 1968, Teatrul muzical.

În timpul celui de-al doilea război mondial, printr-un ordin al Marelui Stat Major, i s-a încredințat redactarea ziarului Armatei a IV-a, intitulat *Frontul*. De pe câmpul de bătălie a publicat reportaje și corespondențe pentru publicațiile din țară despre faptele de arme ale ostașilor români. Pentru merite deosebite a fost decorat cu numeroase distincții, fiind citat prin Ordin de zi pe întreaga armată.

După întoarcerea de pe front, Bogdan Căuș a contribuit la crearea Ansamblului Armatei, fiind autorul spectacolului de premieră.

Bogdan Căuș și-a reluat, totodată, activitatea gazetărească. A fost secretar general la redacția *Rampa*, la *Flacăra*, la *România liberă*, la revista de umor *Urzica*, la săptămânalul în limba armeană *Nor Ghianc*. A publicat articole în numeroase publicații din țară și a colaborat la emisiuni ale Radioteleviziunii Române.

Începând din 1955 a lucrat în cultură, la Institutul de cercetări etnologice și dialectologice, fiind creatorul unei vaste mișcări artistice de masă în domeniul satirei și umorului, domeniu în care a activat vreme de trei decenii.

După 1990, a condus seria nouă a revistei *Ararat*, al cărei colaborator a rămas până la sfârșitul vieții.

La editura *Ararat* i s-au publicat volumele: *Pe patul armeei*, *Amintirile unui sărindarist*, precum și cele două ediții ale dicționarului *Figuri de armeni din România*. A fost membru al Uniunii Armenilor din România, membru al Uniunii Scriitorilor din România și membru al Asociației Presei Periodice din România.

A încetat din viață la București, în 21 martie 2000.

“Despre Bogdan Căuș poate cea mai adevărată caracterizare ar fi – spune Varujan Vosganian, președintele Uniunii Armenilor din România – că a fost un om care n-a fost bătrân niciodată, un om care mereu avea câte o activitate. Mai mult decât atât, la o vârstă la care oamenii au nevoie de ajutor, el a fost cel care îi ajuta și îi îmbărbăta pe ceilalți... Avea neastâmpărul, entuziasmul și generozitatea tinereții. Era un om care avea tot timpul proiecte, la el tot timpul ceva urma să se întâmple. Căuta cu bunătațe în viețile oamenilor și vorbea frumos despre toată lumea. Arșag Bogdan Căuș n-a avut dușmani, așa cum un om tânăr nu are dușmani. Nu a dușmănit și nu a fost dușmănit de nimeni...”

“... Bogdan Căuș - scrie Bedros Horasangian – face parte dintr-o categorie de oameni de presă care e pe cale de dispariție. Cei care au „făcut” gazete și reviste au pătimit pentru ele cu o tenacitate în care au pus mare parte din viața lor. Consemnăm cu regret împuținarea acestor oameni care fac, își fac meseria cu bucurie și plăcere. Sigur că asta dă și mari satisfacții, dar și uzează. Mai ales într-o lume indiferentă, unde pasiunile au fost înlocuite cu interese, iar devotamentul tratat cu cinism. Revenit după '89 într-o frenetică activitate literaro-jurnalistico-editorială, Bogdan Căuș a recuperat cu bucurie și mult efort câteva decenii în care s-a risipit „sub vremi...”

În prefața la volumul *Paginile pseudo-umoristice ale unui sărindarist*, Valentin Silvestru consemnează: „Vine momentul, carevasăzică, să scrim o mică serenadă (ca uvertură) la partitura confratelui prețuit, Bogdan Căuș. A adunat câteva zeci de mii din miile de pagini pe care le-a risipit, ca un nabab, prin ziare, reviste, ori dăruindu-le artiștilor diletanți, radio-ului, unor teatre de operetă, ori de divertisment, cu generozitate de umorist autentic... Umorel lui Căuș – scriitor cu surâs larg și blajin și amărăciuni de migdală, din stârpea lui Bassarabescu, D.D. Pătrășcanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Al. Cazaban – îi învăluie într-o mantie de tonalități pastelate... A fost și este un gazetar remarcabil, un excelent secretar de redacție la reviste din a doua jumătate a veacului, lucrând cu agerime și pricepere, foarte laborios și într-o tenacitate tăcută. Are, dintotdeauna, o sensibilitate tandră față de tineri, sprijinindu-i cu delicatețe, evitând orice notă de superioritate moșnegărească și imperativ autoritarist. Sunt unul din cei ce au beneficiat din plin de sprijinul său dezinteresat, în redacția revistei *Rampa*, în colaborările la *Urzica*, în reportajele de la *România liberă* ale deceniilor cinci și șase – locuri, activități și timpî în care s-a încheat prietenia noastră de o viață...”

Arșag Bogdan Căuș a intrat în galeria marilor personalități armene din România. Nimeni nu va uita vasta activitate literară și culturală pe care a desfășurat-o, pe parcursul a șapte decenii, în varii domenii ale

spiritualității românești. (Izvoare: *Ararat* (seria nouă)).

Comandant de cursă lungă SARCHIS BABIGHIAN

Marinăria cere tăria sufletească de a înfrunta apele și încercările legate de trecerea peste ele, spre țință. Dorința și voința de a birui prevăzutul și neprevăzutul largurilor de ape, am putea numi vocația dăruirii de sine. Viața marinarului, deși se desfășoară în condiții mult deosebite de cele ale înaintașilor de pe „Marița” sau de pe bătrânele nave cu aburi ale S.N.R. – pe nave moderne, robuste, cu un grad ridicat de siguranță, de confort, cu infinit mai bune legături cu lumea țărmului de la care s-au desprins – e totuși departe, foarte departe de ceea ce s-ar putea numi o simplă, comodă și foarte plăcută escapadă turistică. Izolarea, dureroasa rupere în timp și în spațiu de familie, de prieteni, de țară nu pot fi compensate de nici un progres tehnic.

Navigatorul trăiește departe de ai săi pe o insulă de oțel plutitor care înseamnă pentru el, deopotrivă, uzina în care lucrează, casa, orașul în care trăiește. Un oraș ciudat, în care nu sunt parcuri cu copaci înfloriți și cu bănci pentru îndrăgostiți. Adeseori, el trece, într-o singură lună, de la însorita primăvară de-acasă, prin dogorile nesfârșitelor veri tropicale, la mușcăturile gerurilor dinspre veșnica iarnă polară. Biciuit de furtună, cum nu se întâmplă niciodată să sfichiuiască toamnele Dobrogei, pândit de furia huricanilor și a cicloanelor botezate amăgitor cu nume de fete frumoase.

Puțini armeni s-au încumetat să îmbrățișeze o asemenea meserie. Unul dintre aceștia a fost Sarchis Babighian. S-a născut în 1917, la Cetatea Albă, în Basarabia, unde s-a refugiat familia sa în timpul ocupației Dobrogei de către armatele germane și bulgare. Părinții, Margarid și Agop, erau din Harpet, oraș din Armenia, lângă fluviul Eufrat, comuna Palu. Ei s-au stabilit în Constanța înainte de tragicele evenimente din 1915 din Turcia. De la mama sa a aflat urgia care s-a abătut asupra poporului armean. Rămâne orfan de tată la vârsta de 4 ani. Revin la Constanța în 1921.

“Am fost recrutat la 21 de ani – povestește Sarchis Babighian – la Regimentul 18 Artilerie Constanța și trimis pe front în august 1944, ajungând cu camarazii mei până în Cehoslovacia, orașul Zlin (40 de km depărtare de Praga). Pentru abnegația cu care mi-am servit țara am primit medalia „Bărbăție și Credință” cu Efigia Regelui Carol I al României, Medalia „Serviciul Credincios” cu Spade, Virtutea Militară cl. a II-a, precum și Medalia Victoria.

M-am întors în patrie pe jos. Aveam 27 de ani, se cuvenea să-mi

aleg o meserie. Cu sprijinul domnului Agop Kumbetlian am fost angajat la o societate maritimă, ca funcționar de birou. După vreo trei ani am solicitat ambarcare, ca marinar. Începând din anul 1953 am servit ca simplu matelot pe nava de pasageri „Transilvania”, cunoscută ca „Lebăda Mării Mediterane”. După alți doi ani, căpitanul Luță Raiovici, având în vedere capacitatea și pasiunea mea pentru navigație, m-a recomandat pe post de timonier. Trebuie să precizez că majoritatea comandanților de navă calificați pe atunci își obțineau brevetul prin experiență și navigație, înaintea unor certificate date de un curs de calificare.

Timonier fiind, s-a înființat la Constanța „Școala Medie de Marină Comercială” și de la acei profesori am luat lecții acasă. Am dat examenul de Ofițer Maritim cl. III-a la 10 septembrie 1956. Trei ani mai târziu voi obține Brevetul de Ofițer Maritim cl. II-a, iar la 1 aprilie 1961 Brevetul de Ofițer maritim cl. I, deci am obținut funcția de secund de navă. În această calitate am fost numit pe nava „Dimitrov”, comandant era Balaban Gleg, fost Căpitanul Portului Constanța și Profesor al Școlii de marină, apreciat „lup de mare” de către navigatorii români.

În decembrie 1968 am fost confirmat Căpitan de cursă lungă, Brevet nr. 803 din 7 decembrie 1968. Supus șicanelor, în primul rând datorită originii mele etnice, apoi dorința de a-mi menține verticalitatea morală și profesională, m-au determinat să părăsesc flota. Timp de trei ani am lucrat la Romtrans, ca agent maritim.

În 1969 sunt Comandant flotă, grad I, ajungând în 1979 la gradul IV, cel mai ridicat rang. Am comandat nave de transport comerciale, străbătând toate mările și oceanele planetei. Printre acestea amintesc cu plăcere de vasele „Vatra Dornei”, „Piatra Neamț”, „Roman”, „Uricani”, „Filiași”, „Vulcan”, de pe care am ieșit la pensie.

Țin să subliniez că mi-am iubit cu pasiune profesia de marinar, i-am dăruit întreaga mea putere de muncă. Flota noastră comercială se poate mândri cu buni comandanți, precum Popescu Gheorghe, Stănescu Titus, Carp Faustin, Cernătescu Ovidiu, Serescu Adrian, Mircea Nicolau, Coteț Constantin. Marinarii români sunt oameni de valoare, unanim recunoscuți pe plan mondial ca bine pregătiți, devotați meseriei.

Vorbind despre marinari, despre această categorie distinctă de muncitori, cu particularitatea lor profesională, se cuvine să spunem câteva cuvinte și despre soțiile de marinari, care împart cu soții lor nu numai nostalgia despărțirii, dar și răspunderea pentru unitatea familiei, pentru creșterea și educarea copiilor.

Imaginați-vă că un marinar ambarcat pe o navă comercială este doar oaspete acasă, un musafir care vine la câteva săptămâni sau la câteva luni o dată. În această situație, e ușor de presupus că întreaga răspundere a familiei o poartă soția. Ea trebuie să fie – și este adesea –

deopotrivă și „soț”, creându-și pentru aceasta o dublă răspundere și o dublă autoritate: de părinte – educator.

În ce mă privește, m-am căsătorit, în 1943, cu Vartuhi Harutunian, venită și ea în 1921 din Turcia. Am avut împreună trei fiice: Haiguhi, Marcarid și Verjin, căsătorite, toate trei, cea mare cu Victor Cordea, expert-instructor radio-telegrafie în Constanța – Centrul de Perfecționare a personalului navigant maritim, cea mijlocie cu Niki Constantin-Cocoș, decedat în 1990, cea mică cu Eduard Kerpician, inginer naval, absolvent al Institutului de Marină Civilă din Constanța, fost comandant de navă, acum lucrează la Șantierul Naval Cap Midia, ca șef de lucrări.

N-aș vrea să încheiem discuția noastră înainte de a vă povesti unele peripeții care mi s-au întâmpărit și pe care le evoc, cu plăcere, de fiecare dată. În 1956 trebuia să transportăm tractoare și camioane în Vietnam și când a trebuit să ocolim Africa pentru a ajunge la destinație, Canalul de Suez se închisese. După o lună și ceva ajungem la Constanța, dar Canalul de Suez rămâne în continuare închis. Pornim la drum, ocolim Capul Bunei Speranțe ca să ajungem la Haifong. Ținând seama de peripețiile prin care am trecut, la destinație am avut surpriza: ne-am fotografiat cu Ho-Și-Min, Președintele Republicii Vietnam de atunci. După aproximativ jumătate de an ne-am reîntors cu o încărcătură de orez din peninsula Indochina și China. Un alt voiaj deosebit, în calitate de comandant, a fost cel cu nava „Uricani”, de 150.000 tdw, transportând din portul Constanța aluminiu pentru Japonia. Un om care conduce o navă nu-și poate permite nici o clipă de liniște și de detașare. Grijă navei este deasupra tuturor gândurilor. Dar un răsărit de soare cum am văzut atunci în drum spre Japonia, nu voi uita niciodată. Culori și sentimente greu de descris.

Rețineți că și astăzi marinarii români sunt foarte căutați pentru profesionalismul lor de către armatorii din Grecia, Germania, Norvegia, Suedia, Anglia etc. Cu nava „Vulcan” am ieșit la pensie, în 1979, după ce am ajuns cu ea pe Amazoane, în Brazilia, transportând minereu de fier.”

Bătrânul „lup de mare” Sarchis Babighian și-a petrecut ultimii ani de viață alături de cei dragi. Din când în când, pașii lui se îndreptau spre port. Acolo, de sus, scruta navele care se îndepărtau de chei și se pierdeau în imensitatea albastră, dincolo de zenit.

NORY BEDIGHIAN

Fiul preotului armean Bedighian, Nory, un corifeu al rebusului românesc, s-a născut în orașul Varna, la 11 aprilie 1908. După absolvirea cursului primar în orașul natal, părinții se mută, în anul 1922, la Constanța, el continuând studiile secundare la Liceul „Mircea cel

Bătrân”.

Pe lângă pasiunea pentru rebus, Nory Bedighian era un talentat pictor. Multe din pânzele lui se află risipite pe la colecționari, prieteni de familie. Tematicile preferate erau florile și peisajul marin.

Din cauza bolii este nevoit să-și întrerupă studiile, căzând la pat. În suferință găsește forța de a se dedica rebusului, găsind în acest joc al minții alinare și satisfacție. Pe bună dreptate, el este considerat ca unul din cei mai renumiți rebusiști din România.

Valorosul rebusist constănțean este descoperit de profesorul N.Gh. Popescu-Rebus, care, într-un articol intitulat „Un armean – corifeu al rebusului românesc”, publicat în revista *Ararat*, nr. 45/1993, scria: „Figură distinsă, cu fruntea înaltă, cu ochi mari și gânditori, exprima o mare noblete sufletească. Între anii 1934–1938, rebusistul Nory Bedighian a fost apreciat ca cel mai de seamă creator al definițiilor umoristice în ale careurilor încrucișate. Debutează la *Realitatea ilustrată* cu primul său careu intitulat „Egiptul” (1930). I-a frapat pe specialiști prin densitatea tematică a careurilor, pe baza unor definiții de dicționar.”

Procedând în această manieră lexicală, Nory Bedighian își continuă seria de jocuri în revista *Rebus*, care apare începând din anul 1931, unde creațiile sale intitulate „Dansatoarea”, „Cupidon”, „Lacrimi”, „Helios”, „Mihai Eminescu” etc. au devenit antologice. În privința ultimului careu, cu numele poetului național, a fost relevantă acuratețea grilei și bogăția tematică a conținutului, prin abordarea noțiunilor de bază privind biografia poetului. În creația sa, spre sfârșitul anului 1934, Nory pune accentul pe spiritual în definițiile sale (vezi „Zoologie camuflată”, care a apărut în revista „Rebus”, precum și celebrele careuri „Miscellanea” (1936–1937), adevărate repere în crucișologia românească, prin caracterul lor umoristic). De exemplu: Prima femeie ce ne iese în cale (Moașa), Termos rural (Ploscă), Jazz în clopotniță (Toacă), La bărbați fără pungă, la neveste cu buzunarul plin (Canguri), Aer grăbit (Vânt), Odaie cu trei pereți (Scenă), Prilej de a intra în relații necunoscute (Ecuatie), Rochie pentru bărbați cu judecată (Robă), Apă sinucigașă (Cascada), Eliberarea din închisoare (Naștere), Adversarii (!) amiralilor (Contraamirali) etc. Pentru talentul și capacitățile sale, Nory Bedighian a fost cooptat în Comitetul celor aleși „stâlpi grei” din tagma rebusistă.

A murit în plinătatea forțelor sale creatoare, la vârsta de 30 de ani, în casa părintească, și este înmormântat la cimitirul armenesc din Constanța.

ARAM AGOP

Eminent jurist, s-a născut la 10 august 1913 în comuna Murfatlar, județul Constanța. Tatăl, Daniel Pastrămagian, mama Varteni s-au stabilit la sfârșitul secolului XIX în renumita așezare dobrogeană. A avut o soră Magdalena și doi frați, Daniel și Herman.

Tată, Daniel Pastrămagian, un binecunoscut comerciant de cereale angro, moare, din păcate, la vârsta de 45 de ani, lăsând pe cei patru copii pe seama tinerei sale soții.

După absolvirea Liceului „Mircea cel Bătrân”, Aram Agop urmează cursurile Facultății de Drept din București, pe care le absolvă în anul 1938, devenind stagiar și lucrând cu valorosul avocat Gh. Popa, iar din anul 1940 fiind asociat cu acesta.

În vremea studenției a activat în cadrul Asociației studenților armeni din România, cu câteva sute de membri și care avea o filială și la Constanța. Președintele Asociației era studentul G. Balgian, viitorul Înalt Prea Fericitul Vazken I, Catoligosul tuturor armenilor. Aram Agop a făcut parte din conducerea Asociației care desfășura și la Constanța o bogată activitate: conferințe, șezători culturale, manifestări artistice.

Colegi de facultate ai lui Aram Agop care s-au realizat social, în afara profesiei juridice sunt Horia Vintilă și Iosif Constantin Drăgan. În anul 1972 când cunoscutul om de afaceri I.C. Drăgan a lansat volumele *Noi, tracii* (vol. I) și *Prin Europa* (vol. II) la librăria „Mihai Eminescu” din Constanța l-a avut alături pe fostul său coleg Aram Agop.

Mozaicul etnic dobrogean avea corespondent în avocatură și magistratură. Nu existau prejudecăți rasiale sau naționale. Magistratii, fie ei greci, evrei, turci, armeni, erau unanim apreciați și respectați. Aram Agop mărturisește că decanul I.C. Teodorescu Valahu, contrar măsurilor de discriminare din timpul celui de al doilea război mondial, a menținut în Baroul Constanța avocații evrei Bercovici Plopu, Calmis Ginsberg, Jean Iancu și Israelovici. Secretar al Baroului Constanța a fost Herșcovici, jurist. Iar la moartea avocatului Selim Abdulachim, Decanul Baroului a publicat în revista *Justiția Dobrogei* un necrolog cu titlul „Un frate al sufletului românesc: Selim Abdulachim”. Ilustrul dispărut, reprezentant al populației musulmane din Dobrogea, fusese viceprimar al Constanței și de trei ori deputat. În necrolog s-a subliniat că a fost rănit la Mărășești.

De-a lungul anilor, avocatul Aram Agop a colaborat și a întreținut strânse legături cu mari personalități ale magistraturii: procurorul general al Parchetului Curții de Apel Constanța, Nacian, armean căsătorit cu o

evreică, Pascal Teodorescu Valahu, Radu Roșculeț, fost primar al Constanței, deputat și ministru, Voicu Roșculeț, fost deputat, Călin Dinescu, Dumitru Gheorghiu, Dumitru Olariu, Traian Șeitan, Hurmuz Aznavorian, Hrant Torosian, Menelaos Farmache, Dan Alecu, Done Pascu, Ion Boantă, Peride Dumitru Voicu, Nicolae Valdimir și alții. Mulți dintre acești iluștri slujitori ai legii au fost condamnați în anii dictaturii comuniste la ani grei de temniță. Puțini au reușit să supraviețuiască „reeducării” din lagărele și închisorile de la Pitești, Gherla, Aiud, Caransebeș, Canal...

În cei peste 40 de ani dăruți Justiției, avocatul Aram Agop, cu aceeași pasiune și dăruire, s-a consacrat și activității pe tărâm politic și social. Încă student, prin anii 1935, devine membru al Partidului Național Liberal, activând împreună cu Alexandru Silvian, prieten și rudă. În 1943 a avut cinstea de a-l cunoaște, personal, pe ilusturul om politic Dinu Brătianu. Apreciindu-i contribuția în cadrul partidului, ca unul dintre primii membrii fondatori, organizația PNL Constanța i-a acordat cinstea de a fi numit președinte de onoare al acestui partid pe plan local.

La sfârșitul anului 2002, într-o ședință solemnă a Consiliului Municipal Constanța, i-a fost conferit titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Constanța. Cu acest prilej, președintele Organizației locale PNL, Puiu Hașoti, a elogiat personalitatea avocatului Aram Agop, contribuția acestuia la propășirea și dezvoltarea urbei tomitane. Este suficient să menționăm demersurile întreprinse de către Aram Agop, pe lângă organele administrative, pentru ca strada Callatis (pe care se află Biserica armeană) să poarte numele lui Krikor Zambaccian, celebrul colecționar, fiu al acestui oraș.

“Cel mai important lucru în viața unui om, după mine – spune Aram Agop – este să-l slujesc pe... om. Dacă aportul tău, în orice împrejurare, poate să fie benefic în folosul semenului, te poți considera satisfăcut”. Devotat acestui crez, el a contribuit la ajutorarea multor armeni care au pășit pragul locuinței și al biroului de avocatură din strada Ilarie Voronca nr. 6.

Între anii 1950–1960 s-a implicat și în viața sportivă a orașului, în special în fotbal, fiind jurist al echipei P.C.A., devenită apoi Farul Constanța. Totodată, a condus Parohia locală și a fost mulți ani membru în Consiliul Episcopiei Bisericii Armene din București.

În anul 1951, Aram Agop se căsătorește cu domnișoara Șake Cazazian, absolventă a Facultății de Drept din București. Distinsa juristă a deținut, timp de trei decenii, funcții de răspundere în cadrul Notariatului de Stat Constanța. Mama, doamna Haiganuş Cazazian, născută în anul 1903, supraviețuitoarea genocidului otoman din 1915, locuiește, la venerabila vârstă de 100 de ani, cu fiica și ginerele ei.

Anul 2001 va rămâne, pentru familia Agop, un an de nemărginită durere și grea tristețe, prin pierderea unicului fiu, Edmond Agop, plecat prea devreme de lângă cei dragi, lăsând în urmă, îndoliați, părinții, soția și copiii Nairi și Aram.

Și astăzi, la venerabila sa vârstă, cu sufletul îndurerat, avocatul Aram Agop este prezent la prestigioasele manifestări în urbea natală, luând cuvântul și subliniind cu argumente solide contribuția și rolul armenilor în viața economică, socială, științifică și culturală a cetății tomitane. De asemenea, poate fi întâlnit în paginile publicațiilor locale și centrale acordând interviuri sau povestind despre trecutul Dobrogei dragi.

Întrebat odată dacă se socotește bătrân, distinsul avocat a răspuns: „Nicidecum. Bătrânețea nu e apanajul anilor pe care i-ai adunat. Nu poți fi „bătrân” pentru că ai 80 de ani, sau „tânăr” pentru că ai 20 de ani... Cât timp ești receptiv la frumos, îți place o carte bună, te impresionează un tablou, te emoționează o priveliște, un răsărit de soare la mare sau un apus pe lacul Siutghiol, înseamnă că ești încă tânăr...”

Crezul care l-a călăuzit în viață a fost și este acela de a ajuta pe alții, el rămânând în urma faptelor sale. Și acestui crez i-a rămas credincios.

“Aram Agop – spune magistratul Titus Rusu într-un articol publicat în revista *Tomis* – se bucură de o tinerețe prelungită și a participat la cursa dintre generații. Face parte dintre acei juriști, oameni dedicați oamenilor. Informațiile pe care le deține îl înscriu în patrimoniul nostru juridic și cultural. Profesia de avocat necesită măiestrie, răbdare de ceasornicar și bijutier, calități cu care divinitatea l-a înzestrat din plin. Aram Agop reprezintă istorie vie, nescrisă, a unui secol zbuciumat.”

A cunoscut, în cariera sa, numeroși maeștri în ale dreptului, cu unii dintre ei a și colaborat. Printre aceștia se numără nume de rezonanță precum Istrate Milcescu, M. Antonescu, Bentoiu, Nahtingal, Hurmuz Aznavorian, M. Stănescu, Rozenkrantz, Vlahide, Pora, Cameniță, Polihron și alții.

P.C. Pr. AVEDIS MANDALIAN

Deși nu este constănțean prin naștere, părintele paroh al Bisericii Armene a Tomisului și Dunării de Jos păstorește, cu dăruire și creștinească iubire, de aproape două decenii armenii așezați la Pontul Euxin și pe malurile bătrânului Danubius.

Mărturisește ce l-a determinat să devină slujitor al Bisericii Apostolice și al lui Dumnezeu: „Chemarea lăuntrică, crescută în mediul tradiției familiei mele, în care atât bunicul, cât și un unchi, au fost preoți.

Apoi, am fost educat, de mic copil, în acest mediu mai deosebit al preoților, în biserică simțindu-mă ca în propria casă și... alt om. Încă elev fiind am dorit să devin slujitor al lui Dumnezeu. Părinții mei sunt: mama, din Ardeal, o româncă, tata, născut în Turcia și venit împreună cu familia sa, prin anii '20, în Moldova, la Suceava, unde aproape 50 de ani bunicul meu a păstorit armenii din oraș și așezările înconjurătoare.

În ceea ce mă privește, m-am născut la Mediaș și am urmat liceul la Blaj. Hotărându-mă a urma cursurile Academiei Teologice din Ecimiadzin, am părăsit în 1973 locurile natale, îndreptându-mă spre Armenia. Acolo m-am pregătit în cadrul Academiei Teologice a Bisericii Apostolice Ortodoxe Armene. Este un loc și o instituție unice, situate nu prea departe de Erevan, capitala statului armean. Am absolvit, în 1977, ca diacon, firește, pe 14 mai 1978 m-am hirotonisit, era într-o zi de Rusalii, de mâna răposatului Catolicos VAZKEN, primind, cum se procedează în asemenea cazuri, numele de preot – Avedis. După un an de slujire la parohia București, apoi șase ani (1980–1986) la Brăila – Galați – Focșani, în septembrie 1986 am fost transferat la Constanța, ca paroh al Bisericilor Armene ale Tomisului și Dunării de Jos.

Aici, ne străduim, în primul rând, să satisfacem nevoile spirituale, religioase ale credincioșilor acestor parohii și apoi, deloc de neglijat, să rezolvăm problemele laice ale comunității. Înaintea tuturor, însă, sunt datoriile noastre sfinte. Să nu uităm că o mulțime de lucruri le realizezi doar împreună cu unii credincioși, ajutat de consiliul parohial. Înfățișarea de azi a bisericii este rezultatul eforturilor noastre. Biserica a devenit acum un adevărat loc de rugăciune, frumos ornată conform cultului și respectându-se particularitățile arhitecturii armene. Ne mândrim că întreg planul de modificări interioare al bisericii, precum și execuția acesteia, ne aparțin și am considerat de datoria noastră de a o face.

Duminică, 24 noiembrie 2002, va rămâne o dată istorică în viața comunității armene din Constanța. Înalt Prea Sfinția Sa, Arhiepiscopul Dirayr Mardichian, Șeful Eparhiilor armene din România și Bulgaria, a oficiat slujba de sfințire a Bisericii Armene din localitate.

Cu prilejul acestui eveniment, pictorul Haig Azarian a donat patru icoane ce reprezintă Nașterea și Învierea Domnului, Sfinții Vartan Mamigonian și Mesrob Maștoț, realizate cu sprijinul financiar al Manuelei și Harry Tavitian. Icoana de altar, reprezentând pe Maica Domnului, a fost realizată tot de diaconul Haig Azarian, cu sprijinul financiar al familiei Mehtemerian”.

Ca unul care a studiat la Academia Teologică a Bisericii Apostolice Ortodoxe Armene, fiind șef de promoție, părintele Mandarian evocă cu căldură mulțimea de lăcașuri de cult, a bisericuțelor, mai mici sau mai mari, clădite pe înălțimea munților, în locuri aproape inaccesibile, o

dovadă de ce a reprezentat credința în Dumnezeu și un mod special a și-o dovedi a celor care le-au construit.

“Ecimiadzin – spune părintele paroh – este capitala religioasă a Armeniei, situată la 20 km de Erevan. Catedrala, cel mai vechi templu creștin din lume, datează din anul 301. Ea adăpostește un muzeu unic de obiecte de cult. Există un mic altar în centrul catedralei unde, spune legenda, Hristos s-a coborât din ceruri cu un ciocan aurit și a arătat unde trebuie construită catedrala, în locul unui templu păgân. De 17 secole, catedrala este centrul Bisericii Apostolice Armene, unde se desfășoară toate adunările și toate sărbătorile religioase.

Nu departe de catedrală se află biserica Sf. Gayane, construită în anul 630, care se distinge prin impresionanta siluetă a cupolei ce se proiectează pe fundalul înzăpezit al muntelui Ararat. În Ecimiadzin se mai află biserica Shoghakat, Marine și Fecioara Hripsime, precum și Academia Teologică Sf. Ecimiadzin, Sinodul Bisericii Armene și biblioteca.

Khor Virap. Din vremuri antice, acest loc a fost renumit pentru minunatele sale palate. În zilele noastre, Khor Virap este cunoscut ca loc de pelerinaj. Legenda spune că regele armean păgân Târdat l-a încarcerat, într-o temniță subterană, pe propovăduitorul creștinismului Grigore Iluminătorul, care a devenit primul patriarh al armenilor. **Geghard**, numit mai întâi Ayrivank, sau Mănăstirea din Stâncă, datează din sec. X–XII, când mănăstirea a fost denumită Geghard, ceea ce înseamnă „lance” în limba armeană. Denumirea vine de la lancea biblică cu care a fost înjunghiat Isus de un soldat roman, după ce a fost coborât de pe cruce, pentru a vedea dacă a murit sau nu. Această lance a fost păstrată aici ani de zile și acum se află în muzeul Catedralei Ecimiadzin. Biserica principală, construită în 1215, este clădirea cea mai veche a mănăstirii. Biserica Avazan (1283), săpată în stâncă, este o incomparabilă operă de artă. Prima încăpere este rectangulară, iar a doua este încă o biserică săpată adânc în stâncă. Mănăstirea a fost folosită ca refugiu în fața atacatorilor timp de 700 de ani. Pe dealul din jurul mănăstirii sunt construite sute de khackar-uri (cruci de piatră) și chilii. **Garni**, templul soarelui, a fost construit în sec. I și a fost înălțat în cinstea zeului păgân armean Mitra. După convertirea la creștinism (începutul sec. IV) regii armeni au folosit templul ca reședință de vară. Garni a fost distrus când arabii au cucerit Armenia și a fost reconstruit la începutul sec. X. Însă distrugerea sa finală s-a produs în anul 1638 ca urmare a invaziei turcilor și, apoi, un cutremur violent a îngropat ce mai rămăsese din templu (1679). Restaurarea completă a templului a început în anul 1970 și a durat până în 1978. Templul are astăzi înfățișarea sa inițială, iar peisajul fantastic al canionului Garni tulbură imaginația.

Zvartnots este numele Templului îngerilor cerești. El a fost o impresionantă construcție pe trei nivele a cupolei centrale cu ornamentație bogată a zidurilor exterioare și a capiteliilor. Catedrala Sf. Grigore a fost construită între anii 641–661 de către Catholicosul Nerses al II-lea. Clădirea, considerată cea mai frumoasă la momentul respectiv, s-a prăbușit în urma cutremurului din anul 930 și nu a mai fost restaurată. Acum câțiva ani au fost refăcute coloanele de la etajul I pentru a realiza o imagine simplă pentru privitori despre gloria acestui templu magnific. **Biserica Hripsime** este o capodoperă a arhitecturii, cu cupola sa în formă de cruce ce datează din sec. VII. În timpul restaurărilor (1959–1962) au fost descoperite ruinele unor așezări antice. Mormântul Fecioarei Hripsime se află aici, în cripta bisericii.

Lacul Sevan. Peninsula stâncoasă ce se întinde pe lac găzduiește o mănăstire fondată în 874 î.H. de regele Ashot I și fiica sa Mariam. Alte monumente situate aici sunt Mănăstirea Sevan (874) și Biserica Atsvadsadsin”.

Referindu-se la ceea ce ar trebui să facă credincioșii față în față cu biserica, părintele Mandarian afirmă: „Să o iubească mult, să o respecte mai mult, să fie conștienți, spre beneficiul lor. Și, mai ales, să-și rezerve un timp mai mare pentru a se gândi la Dumnezeu, pentru a-l iubi. De asemenea, pentru a se înțelege pe ei înșiși în raport cu Sfânta Scriptură. Desigur, în momentele grele, de cumpănă, Dumnezeu pare mai aproape și este adevărat, dar El trebuie iubit și în momentele noastre de bucurie și de reușită. Rugăciunile, dar și exemplul său personal de moralitate, îl ridică pe om, dar prezența sa la biserică nu trebuie să fie singura situație când se apropie de Dumnezeu. Așadar, credința enoriașilor mei o doresc o permanentă purtare și mod de viață oriunde s-ar afla pentru liniștea lor sufletească, pentru bucuria inimii lor și mândria noastră a tuturor.

Faptele, adevărul vieții noastre ne caracterizează pe fiecare dintre noi, sunt oglinda noastră. Să nu uităm că la început a fost Cuvântul. Ne-a fost dat, a fost scris apoi, a rămas cu noi mereu. Și va rămâne atâta timp cât îl vom merita. Eu cred că putem dovedi, cu fiecare clipă, că-l merităm fiind cinstiți în căutarea adevărului nostru prin fapte”.

Credincios acestui crez, părintele Avedis Mandarian a reușit să apropie de biserică atât tinerii, cât și vârstnicii, făcându-i să simtă nevoia de acest spațiu sfânt de rugăciune și înălțare sufletească. A inițiat și condus cursul de însușire a limbii armene și istoriei armenilor. A format corul „Zvartnoț” (al îngerilor) al parohiei pe care o slujește, susținând recitaluri la manifestările organizate de comunitatea armeană, cât și în afara județului, cucerind lauri și aprecieri dintre cele mai elogioase.

Dar marile lui satisfacții sunt deplasările pe care le face în parohii, la enoriași, pentru a le oferi sprijin în rezolvarea doleanțelor lor. „Un

preot – spune părintele Mandarian – nu poate fi un simplu funcționar. Datoria lui este să fie păstorul unei turme de care este răspunzător”.

Ceea ce și face, cu prisosință și dăruire, parohul Bisericii Apostolice Armene din Constanța, Avedis Mandarian.

AGOP BEZERIAN

După primul război mondial a avut loc un adevărat exod al populației armene, care părăsea locurile natale din Anatolia, răspândindu-se în cele patru vânturi, spre a se salva de genocidul dezlănțuit și promovat sub ochii îngăduitori ai puterilor occidentale, în cursul căruia au pierit peste un milion și jumătate de armeni.

În aceste împrejurări, Antranic Bezerian, soția sa Gayane și fiul lor Jirair, în vârstă de zece ani, emigrează și se stabilesc pe pământul ospitalier al României, la Constanța. Aici, la 8 martie 1923, se naște al doilea fiu, Agop.

Agop Bezerian a frecventat școala primară, apoi cursurile liceului comercial, obținând diploma de bacalaureat, după care a devenit student la Academia Comercială din București.

Încorporat la vârsta de 20 de ani, tânărul Agop Bezerian este trimis la Școala de Ofițeri de rezervă nr. 1 de la Ploiești. Ultima fază a războiului l-a surprins pe când se afla aici. Împreună cu toți elevii școlii a luat parte la luptele din Valea Prahovei și la dezarmarea trupelor hitleriste ce se retrăgeau în debandadă prin acest culoar, după 23 august 1944. A fost lăsat la vatră, cu gradul de sublocotenent, la 7 mai, după încheierea păcii.

S-a înapoiat în orașul natal și, timp de trei ani, a îndeplinit funcția de profesor suplinitor la Liceul comercial de băieți din Constanța.

Începând din anul 1947 a urmat cursurile Institutului de Relații Internaționale din București. La scurt timp după absolvirea la 1 octombrie 1948, Agop Bezerian a fost angajat, în Ministerul de Externe, în calitate de cadru diplomatic. A funcționat în acest domeniu timp de 35 de ani fără întrerupere, până la pensionare, la 1 aprilie 1983. În această perioadă a urcat toate treptele diplomatice, până la cel de consilier clasa I.

În 1946 Agop Bezerian s-a căsătorit cu Maria Roșculeț, colegă de studenție. Au un fiu, Andrei, născut în anul 1950, și o fiică, Daniela, născută în anul 1960.

Aproape 19 ani din cariera sa diplomatică, Agop Bezerian a activat peste hotare, la misiunile diplomatice ale României. De timpuriu, după numai trei luni de la încadrarea sa în Ministerul de Externe, în ianuarie 1949, a fost trimis în Turcia (poate și pentru faptul că știa limba turcă),

unde a activat, mai întâi, la Ambasada României la Ankara, apoi ca șef al Consulatului General de la Istanbul.

În Turcia a rămas aproape trei ani și jumătate, după care a participat la înființarea primei Ambasade a României la New Delhi (India), țară în care a lucrat aproape cinci ani. După aceasta a fost trimis la Ambasada României de la Beijing (R.P.Chineză), în cadrul căreia a funcționat, de asemenea, timp de trei ani și jumătate, din 1962 până la finele anului 1965.

Însă, de departe, cel mai îndelungat post al său a fost acela de consilier al Ambasadei României de la Teheran, unde a activat șapte ani încheiați (1973–1980), fiind martor la toate frământările ce au avut loc în această perioadă – izgonirea șahului, instalarea Puterii Islamice etc., după cum cel mai scurt post a fost acela de Însărcinat cu Afaceri a.i. al României la Bagdad, Irak, unde a rămas doar trei luni.

În toate misiunile diplomatice ale României unde a activat, Agop Bezerian a deținut, în repetate rânduri, funcția de șef de misiune a.i., în timpul absenței titularului. Totodată, a îndeplinit și misiuni diplomatice temporare în Liban (1950), Sri Lanka (1958), R.P.Mongolă (1964), India (1968) și Pakistan (1972).

Pentru îndelungata sa activitate diplomatică și serviciu credincios în slujba țării, Agop Bezerian a fost distins cu ordine și medalii. La despărțirea de instituția unde slujise, practic, toată viața, colegii l-au sărbătorit, manifestare la care a participat și ministrul de externe.

Agop Bezerian este licențiat al Facultății de Limbi Germanice, principal limba engleză, secundar limba română (1972), este posesorul certificatului de traducător din limba franceză (1968) și engleză (1971).

S-a exersat, vreme îndelungată, traducând din beletristica engleză, însă activitatea profesională nu îi îngăduia să publice. Odată cu pensionarea, începe să desfășoare o bogată activitate de traducător, colaborând cu edituri prestigioase cum sunt: Univers, Minerva, Saeculum-Vestala ș.a.

Astfel, în ultimele două decenii a tradus și publicat marile epopei indiene *Mahabharata* și *Ramayana*, două romane de Rabindranath Tagore (laureat al premiului Nobel pentru literatură, 1927), opere ale unor autori indieni precum Bhabhani Bhattacharya și Manohar Malgonkar.

De asemenea, a tradus și publicat din literatura mondială contemporană: *Om bogat, om sărac* de Irwin Shaw, *Fălci* de Peter Benchley, *Enciclopedia fenomenelor neelucidate* de Jerome Clark etc., în total peste douăzeci de titluri, unele dintre acestea traduse împreună cu fiica sa, Daniela.

Agop Bezerian continuă și în prezent activitatea sa de traducător de

beletristică din limba engleză, unele din traduceri sale, ca de pildă cele din Tagore și Irwin Shaw, bucurându-se de aprecierea criticii de specialitate. În *Expres Magazin* nr. 108 și 116, în cadrul rubricii „Lumea culturii”, Alex. Ștefănescu scrie: „Rabindranath Tagore, ADIO, PRIETENE, traducerea, cuvânt introductiv și note: Agop Bezerian... volumul tradus impecabil (dar nu din limba în care a fost scris, bengali, ci din engleză) cuprinde două romane: *OM BOGAT*, *OM SĂRAC*, traducere de Agop Bezerian. Versiunea românească, admirabilă, dovedește încă o dată ce exersat și inspirat traducător este Agop Bezerian”.

În 1993 este primit în Uniunea Scriitorilor din România. Este inclus în WHO'S WHO în România, ediția 2002, la pagina 57.

Ca participant activ în războiul antihitlerist, Agop Bezerian este veteran de război cu gradul de maior în rezervă. A fost decorat cu Crucea Comemorativă a celui de al doilea război mondial.

La venerabila vârstă de optzeci de ani, Agop Bezerian, împreună cu fiica sa, Daniela, pregătesc noi surprize editoriale. Sunt în curs de apariție volumele: Petru Culianu – *Jocul cu smaraldul*, Editura „Polirom”; H.Chr.Andersen – *Basme și povești*, Editura „Saeculum-Vestala”; Leo P. Kendal – *Diamante faimoase și fatale*, Editura „Saeculum-Vestala”.

VARUJAN COZÎGHIAN

S-a născut la Constanța. Părinții, Araxi și Avedis erau respectați și apreciați de comunitatea armeană, în cadrul căreia desfășurau o bogată activitate socio-culturală. Încă elev de liceu, Varujan Cozîghian ia parte activă în mișcarea artistică, participând la spectacole pe care Comitetul Democrat Armean le organiza pentru membrii comunității, cât și pentru cetățenii Constanței și oaspeții litoralului românesc al Mării Negre.

După absolvirea Liceului „Mircea cel Bătrân” se înscrie la Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, clasa prof. Garbis Avachian, de la care a luat lecții de vioară.

Într-un articol publicat în *Ararat*, sora violonistului, Aida Cozîghian, povestește: „La șapte ani a început să studieze mandolina și, peste doi ani, vioara. A învățat mai întâi cu profesorul Manuelian, apoi cu Aurel Alexandrescu.

Momentul esențial care a determinat evoluția viitoare a lui Varujan a fost cel al întâlnirii cu profesorul Garbis Avachian. Ascultat și apreciat de acesta, fratele meu devine elevul lui preferat... Numele lui l-a însoțit întotdeauna pe cel al lui Varujan și, în articolele vremii, superlativalele nu mai conteneau. El era maestrul care grefase pe predispozițiile native ale studentului său „o excelentă școală – metodică serioasă, consecventă”

(Mihai Rădulescu). Având „... un excelent pedagog și îndrumător în profesorul G. Avachian”, criticul Viorel Cosma își exprima convingerea că „... tânărul violonist va ajunge în scurt timp un nume de rezonanță internațional”.

Pagini elogioase despre tânărul interpret au scris J.V. Pandelescu, Edgar Elian, L.T. Teclu, Mihai Rădulescu, Viorel Cosma, Radu Gheciu, Eugen Pricopie, Alfred Hoffman, Dumitru Avachian, Petre Codreanu și alții.

“Student fiind, s-a remarcat la concursurile tinerilor soliști din anii 1956–1955–1957 unde i s-a conferit premiul I. J.V. Pandelescu nota în acea perioadă: „El lucrează neobosit între 8 și 10 ore pe zi, sub îndrumarea profesorului său, G. Avachian. Violonist deosebit de talentat, V. Cozîghian are o mare ușurință a execuției. Trăsătura sa de arcuș este sigură și energică, tonul curat și just, frazarea elegantă”.

Anul 1954 a fost unul deosebit, deoarece, la 31 martie, a susținut la Ateneu primul lui concert, interpretând, sub bagheta dirijorului Mircea Basarab, „Simfonia spaniolă” de E. Lalo. Nu avea decât 18 ani și nu știa că Ateneul urma să devină casa lui spirituală.

Ani de-a rândul a participat la diferite festivaluri și concursuri internaționale, fiind răsplătit cu titluri și premii: premiul IV la Festivalul internațional al tineretului și studenților de la Varșovia (1955); premiul II și medalia de argint la Moscova (1957); Laureat al Concursului „Ceaikovski” (1958); premiul II la primul Concurs Internațional „George Enescu” (1958) și premiul III de interpretare a Sonatei a II-a de George Enescu; Laureat al Festivalului „George Enescu” (1964), distins cu medalie și premiul special „Rugiero Ricci” la Concursul Internațional de la Geneva (1965).

“Emoționant să te pregătești pentru asemenea competiții. Am căpătat experiență”, mărturisea Varujan Cozîghian într-un interviu. În 1959 este numit prim concert-maestru la Filarmonica „George Enescu” din București. De atunci, activitatea de solist s-a împletit cu cea de animator al partidei violoniștilor la stânga dirijorului.

Repertoriul lui este vast, cuprinzând lucrări de Bach, Beethoven, Brahms, Ceaikovski, Chausson, Dvorak, G. Fauré, A. Hacıaturian, E. Lalo, Mendelssohn-Bartholdy, Mozart, Paganini, Prokofiev, Ravel, Rimski-Korsakov, Saint-Saëns, Șostakovici, Wieniawski.

De asemenea, a realizat foarte multe prime audiții cu concerte de vioară ale compozitorilor români: Dumitru Bughici, Wilhelm Berger, Pascal Bentoiu, Mircea Basarab, Dumitru Capoianu, Tiberiu Olah, fără a mai pomeni de interpretarea lucrărilor de George Enescu, Ciprian Porumbescu, Constantin Nottara.

De altfel, în perioada în care s-a aflat la prima vioară a orchestrei

(1959–1982), Filarmonica „George Enescu” a cunoscut mari succese naționale, dar și internaționale prin numeroasele turnee întreprinse.

Dincolo de activitatea lui de solist și de prim concert-maestru, Varujan Cozîghian a organizat și înființat, în 1970, cvartetul „Pro Arte”, cu care a prezentat numeroase lucrări camerale, discuri și înregistrări la radio, care continuă să se transmită și astăzi.

Despre acest cvartet, care s-a bucurat de un imens succes, criticul Alfred Hoffman scria în 1972, în revista *Contemporanul*: „Performanța celor patru excelenți instrumentiști și muzicieni (Varujan Cozîghian, Avy Abramovici, George Popovici, Alfons Capitanovici)” căroră le mulțumea „pentru haina instrumentală de nedezmînițită sobrietate și limpezimea cristalină”.

A dat numeroase recitaluri, acompaniat de soția lui, Florina Cozîghian.

Se cuvine să menționăm câteva aprecieri de specialitate ale unor critici de marcă: „Virtuoz al arcușului” (J. Pandelescu) „Celebra Ciaconna pentru vioară-solo a fost cântată de Varujan Cozîghian în condiții exemplare de limpezime tehnică, maturitate de gândire și stil.” (Mihai Rădulescu); „Violonistul are o tehnică naturală impresionantă. Tonul este cald, cuceritor și generos. Atacul este precis, ritmica fără greș” (Viorel Cosma); „Au impresionat la tânărul violonist siguranța cântului, stilul său echilibrat, sobru, viguros, frazarea sa clară.” (E. Elian); „Agogica respectivă a vădit la tot pasul maturitatea concepției interpretative, iar stilul său, de o sobră eleganță, ne-a amintit, pe alocuri, fără exagerare, de Jacques Thibaud.” (J.V. Pandelescu); „Degajare, suplețe ritmică, simț al culorii, duioșie de bun gust în cantilene – toate au fost prezentate într-o tălmăcire ce poate fi considerată exemplară.” (Alfred Hoffman).

Stabilit în Spania, ca prim concert-maestru la Orchestra din Bilbao, obține succese remarcabile, continuă recitalurile și concertele în toată lumea.

La 3 mai 1994 este invitatul Filarmonicii bucureștene. Concertele de la Ateneul Român au avut o dublă semnificație: Varujan Cozîghian revenea în țară după 12 ani de absență și în al doilea rând, aceste concerte coincideau cu împlinirea a 40 de ani de activitate artistică a violonistului, din care „mai mult de jumătate – spune Varujan Cozîghian în interviul acordat Anei Maria Orezi – în calitate de concert-maestru al primei orchestre a țării”. Cu acest prilej, violonistul Cozîghian a ținut ca la acest eveniment din cariera sa să interpreteze lucrarea cu care a debutat cu patru decenii în urmă, și anume Simfonia spaniolă pentru vioară și orchestră de Edouard Lalo.

Publicul meloman l-a primit cu căldură și l-a răsplătit cu aplauze.

În colecția „Biblioteca Radio” a editurii Casa Radio, Direcția Patrimoniu (editor Sebastian Sîrcă) a Societății Române de Radiodifuziune, a fost publicat volumul intitulat *Simfonicele Radiodifuziunii Române*, în care autorul, Octavian Lazăr Cosma, se referă la stagiunile concertelor simfonice din perioada 1928 – 1998.

Printre personalitățile de marcă ale vieții noastre muzicale sunt amintiți și interpreți de origine armeană printre care și Varujan Cozîghian. Vreme de două decenii (1958–1977), în sala de concerte de la radio, a răsunat și vioara lui.

HARRY TAVITIAN

S-a născut în anul 1952 la Constanța, într-o familie de armeni deosebiți. Mama – o femeie cu frică de Dumnezeu, devotată familiei și unicului fiu pe care l-a crescut și l-a înconjurat cu căldură și afecțiune până la ultima clipă a vieții. Tatăl – un talentat și apreciat bijutier din mâna căruia metalul galben dobânda forme geometrice de o rară frumusețe. Harry a moștenit de la mamă, Mariam, credința și bunătatea, iar de la tată, Agop, exigența și dorința lucrului bine făcut.

Studiază pianul de la vârsta de șase ani, fapt care îl va ajuta să devină, mai târziu, absolvent al Academiei de Muzică din București. La 17 ani descoperă blues-ul, în momentul în care îl asculta pe Memphis Slim, în concert, la Brașov. În 1974, la prima ediție a Festivalului de Jazz de la Sibiu, cânta, în jam-session, cu Richard Oschanitzky, la patru mâini. Din 1976 se dedică exclusiv jazz-ului. În 1978, la Constanța, pune bazele grupului „Creativ”, cu care va câștiga, în 1980, premiul I pentru debut la Festivalul de Jazz de la Sibiu. În perioada 1978–1987 conduce Clubul de jazz de la Constanța. În 1992 înființează Fundația Culturală „Harry Tavitian”. Este realizatorul emisiunilor „Jazz Context” și „Nația și Civilizația Armenilor” la Radio Constanța.

Harry Tavitian este pasionat de sincretismul artelor. Exemple sunt elementele de teatru instrumental și costum din concertele sale și muzica de scenă (live) scrisă pentru piesele „Furtuna” de Shakespeare și „Melissa” de Kazantzakis, cu Victor Rebengiuc în rolul principal.

Muzica lui Harry Tavitian se caracterizează prin deschidere către influențe multiple și printr-o capacitate de sinteză. Într-un interviu acordat revistei Jazz Forum (nr. 102, 5/1986), el declara: „... suntem aici, în Levant, suntem parte a lumii, suntem deschiși către cultura lumii, către spontaneitate...”. Harry Tavitian are un stil propriu, inconfundabil, bine definit în noul jazz est-european, prin diversele sale experiențe artistice. Muzica sa este un amestec de Thelonious Monk, Mal Walsron, Cecil

Taylor, Dollar Brand, muzică de cameră contemporană, blues, muzică medievală, folclor din Balcani. Rădăcinile lui armenesti sunt, de asemenea, evidente. Muzica sa are un puternic caracter etnic.

Ultimul proiect al său se numește „Orient Expres”, o trupă cu înclinații etno-jazz, alcătuită din opt muzicieni. Pornit în 16 februarie 1999, „Orient Expres” și-a câștigat un public stabil, iar impactul la public și în media este garantat.

“Harry Tavitian nu este doar un mare muzician, ci un artist complet – scria Bedros Horasangian, în *Ararat*, iunie 2000. Virtuozitatea și tehnica lui pianistică se conjugă cu bucuria de a cânta și a compune. Feeling-ul, ce este esențial pentru un jazzman, îl conduce la rezultate spectaculoase. Știe să-și dozeze efectele, știe să-și facă simțită prezența, nu doar prin sunete, vrea să-și atragă participarea spectatorilor. „Emotionally involved” înseamnă, pentru Tavitian, a se face frate cu ascultătorul. De aici și evoluția lui, de la improvizație liberă, la etno-jazz, la acea solidaritate cu diferite culturi și civilizații din lungul și latul Europei.”

Harry Tavitian a susținut concerte și a participat la festivaluri importante în România, Rusia, Lituania, Franța, Italia, Germania, Bulgaria, Portugalia, Republica Moldova, Iugoslavia, Polonia, Scoția, Ungaria, Grecia, Turcia, Olanda, S.U.A., Armenia (ca invitat personal al președintelui Armeniei), Slovacia, Elveția, Cehia, Austria.

“Orient Expres” a susținut două concerte la Washington, la cel mai mare festival de tradiții și folclor din lume, Smithsonian Folklife Festival, unde s-au bucurat de un mare succes.

În luna iulie 2002 a susținut un concert despre care revista pariziană *Nouvelles d'Armenie* scria: „Harry Tavitian, unul dintre cei mai buni pianiști ai jazz-ului actual, a dat din nou o mostră a talentului său, într-o reprezentație unică, în ziua de 31 mai, la Alfortville, în cadrul Festivalului Jazz For Ville. Iată un artist modern original, adept al fuziunii artelor”. De asemenea, a participat la festivalul de la Nüremberg, unul din cele mai mari festivaluri de jazz din Europa, unde a susținut un concert împreună cu formația sa Black Sea Orchestra, alcătuită din 11 muzicieni din toate țările limitrofe Mării Negre.

“... Leo, casa de discuri engleză care difuzează jazz din Europa de est, a dat la iveală un alt nume de primă mărime. Grupul pianistului Tavitian este într-adevăr creativ.” (Cashbox-junie, 1985).

“În jumătatea de an petrecută la Lisabona – scria Virgil Mihaiu, în *Curentul* din 5 aprilie 2000 – reușisem să asist la multe concerte de jazz de înalt nivel, însă la nici unul din aceste excelente recitaluri nu mi s-a întâmplat să văd o reacție atât de entuziastă precum cea declanșată în rândurile publicului de către muzicienii lui Black Sea Orchestra. Fiecare

piesă era concepută de către un alt membru al orchestrei pornind de la teme de inspirație folclorică specifică zonei, dezvoltată apoi în forma unor suite care demonstau geniul improvizatoric al acestor muzicieni. Parcă spre a-mi satisface orgoliul, lucrarea propusă de Tavitian i-a ridicat pur și simplu în picioare pe spectatori.”

Sociologul francez Claude Karnoouh scria despre muzica duo-ului Tavitian/Stroe: „... Am fost foarte surprins și chiar uimit de duo-ul pianistului Harry Tavitian și bateristului Corneliu Stroe. Am putut să ascult o muzică originală, care are, în același timp, și principala trăsătură a artei postmoderne, sincretismul, care în cazuri fericite – și a fost o atare situație – asimilează și integrează într-o singură lucrare diferite surse, perfect stăpânite. Acest duo reprezintă una din muzicile (de jazz) cele mai originale ale momentului. După aventura Free Jazz-ului părea că jazz-ul nu mai are multe de spus. Dar, cei doi muzicieni introduc în Free Jazz elemente de muzică orientală, ceea ce transformă muzica lui Tavitian într-o remarcabilă sinteză care transcede atât rădăcinile africane, cât și cele occidentale. S-au putut întâmpla toate acestea aici, în România, la porțile Orientului (Tavitian însuși este armean din România), unde totul devine posibil”.

“Vedeta primei seri – nota, în *Observatorul Cultural* din noiembrie 2001, Florian Băiculescu – Harry Tavitian, deja o legendă a jazz-ului românesc. N-are rost să panoramăm ce a făcut până în 1999 H. Tavitian, după 1999 a creat Orient Expres, un nonet ce a adunat muzicieni de multiple facturi și care a lansat pe piața românească etno-jazzul bazat pe valorificarea, în primul rând, a diferitelor surse folclorice, în general sud-est europene (turcești, bulgărești, românești etc.) dar nu numai (nici cele transilvănene-central europene sau armenesti nu au fost neglijate de acest Brăiloiu – Bartok ce vrea să atragă atenția asupra bogăției armoniilor arhaice). Mult antren și culoare, exotism, show-ul face deja parte din regia spectacolului (inclusiv mișcarea scenică, inclusiv costumațiile pitorești) și place unui public dispus să primească acest gen... Inutil să spunem că ne-a plăcut spectacolul lui Tavitian, ne-am bucurat că l-am revăzut și admirat – încă-o dată-și-a-nu-mai-știm-câta-oară. Orient Expres-ul este o etapă de maturitate a jazzmanului constănțeano-european, iar căutările febrile vor duce incontestabil la noi teritorii muzicale cucerite. Iată-l pe Harry Tavitian, copilul teribil de ieri, un maestru al Jazz-ului românesc de astăzi.”

Și iată că acest „copil teribil” a împlinit 50 de ani de viață, de strălucită carieră artistică dar care nu se oprește aici. „Mărturisesc că îmi este destul de greu – declara Harry Tavitian – să cred că am împlinit această vârstă, sufletește simt că mai am încă mult până la 50 de ani.

Vreau să spun că mă simt pe undeva pe la vreo 37–38 de ani. Iar în privința drumului pe care l-am parcurs, iată că, în curând, voi împlini 30 de ani de carieră de jazz. Sub acest aspect numai critica și publicul se pot exprima referitor la ce am făcut și unde am reușit să ajung în toți anii aceștia”. Recent a fost distins la Gala Premiilor de Jazz, organizată de Societatea Română de Radiodifuziune, cu Premiul special al juriului.

Harry Tavitian este în plenitudinea forțelor sale creatoare. Scena rămâne locul preferat în care se împlinește comunicarea dintre el și spectatori, cărora, de fiecare dată, le dăruiește din harul artistic cu care l-a înzestrat Dumnezeu.

ANGELA ARAMIAN BOCANCEA

S-a născut la 17 decembrie 1927, la Constanța. Ambii părinți, Arecnaz și Hacic Aramian, au fost armeni, cunoscuți și apreciați de localnici. Au fost proprietarii firmei „La Coroană”, care producea și vindea încălțăminte atât în Constanța, cât și în principalele localități din țară. Arecnaz Aramian a fost o femeie cu un suflet nobil, generoasă, a ajutat multe familii nevoiașe și a contribuit cu sume importante în scopuri de binefacere.

Angela Aramian a studiat la Liceul comercial din orașul natal, apoi la cel din București. În 1950 absolvă Academia de Științe Economice din București. Lucrează un timp ca funcționar în domeniul comerțului exterior.

Debutează în publicistică cu anecdote și interviuri inserate în coloanele cotidianelor *Dobrogea nouă* și *Litoral*. Între 1970–1979 colaborează la revista *Săptămâna*, iar debutul în dramaturgie are loc în 1971, cu piesa „Are pe cineva”, jucată la Pitești.

“Paralel cu publicistica – scrie Adrian Popescu, în revista *Teatrul* – Angela Bocancea colaborează constant la Radio, unde susține diverse rubrici, scrie scenarii pentru emisiuni de divertisment, piese radiofonice, printre care „Încrederea” (1978), „Trandafirii nu au țepi” (1979), „Oricui i se poate întâmpla” (1980), „Cea mai frumoasă replică” (1980), „Ramura de măslin” – dramatizare după Averoff Tossitza, „Uneori e prea târziu” (1981), „Flori pentru o dimineată” (1982), „Ani de trudă și speranță” (1983), „Florile așteptate” (1984). La Teatrul TV i s-au jucat piesele „Lumea zice că...” (1975) și „Eu sunt tatăl copiilor” (1981).

Printre lucrările dramatice reprezentate se numără „Are pe cineva”, piesă în trei tablouri. Premiera a avut loc la 4 mai 1971, la Teatrul „Al. Davila” din Pitești, regia Constantin Dinischiotu. Criticul N. Carandino, în *Săptămâna* din 4 iunie 1971, scria: „Angela Bocancea este la prima ei

piesă. „Are pe cineva” numără în consecință defectele și însușirile debutului...”.

“... O istorioară moralizatoare – scria Adrian Rotaru în *Informația Bucureștiului*, 4 iunie 1971 – care încearcă trudnic nu numai să aibe haz, dar mai ales să ne facă părtași la o sumă de adevăruri „esențiale” de tipul: încrederea reciprocă e strict indispensabilă în căsnicie: soția are – în egală măsură cu bărbatul ei – dreptul la șansele de a se realiza pe plan social și profesional; mai există încă printre noi (dar vor dispărea, firește, în curând...) unii care „au pe cineva”, care adică reușesc nu prin propriile lor merite, ci datorită mecanismului subteran al relațiilor.”

Piesa „Eu sunt tatăl copiilor” s-a jucat în premieră la 10 iunie 1972, la Teatrul „Mihai Eminescu” din Botoșani, în regia Mariettei Sadova, muzica H. Mălineanu.

De asemenea, a mai fost jucată la București – Teatrul „Ion Vădulescu” în 1974, Teatrul de Nord din Satu Mare, 1974 și la Televiziune, într-o distribuție excepțională (Irina Răchițeanu, Leopoldina Bălănuță, Violeta Andrei, Simona Bondoc, Mircea Șepitlici, Costel Constantin etc.).

Cum zice și Eugen Barbu în caietul-program „Angela Bocancea prezintă un profil alert și dacă nu băgăm bine de seamă o să ajungă departe”.

“Într-un salon de spital – notează Dinu Săraru în *Săptămâna* din 15 martie 1974 –, două bolnave își povestesc reciproc viața până când una dintre ele se sinucide. Confruntarea destinelor îi luminează sinucigașei erorile grave ale unei vieți sustrasă celor mai nobile responsabilități. O femeie modestă, fără pretenția de a sugera cuiva calea spre fericire, oferă prin exemplul vieții ei o lecție de înalt umanism. Dramaturgul are abilitatea de a conduce procesul derulării celor două destine cu mijloacele inspirat exploatate ale unei anchete judiciare, cu suspansul de rigoare și cu lovitura de teatru necesară”.

“Titlul acesta atât de categoric – „Eu sunt tatăl copiilor” – scrie Ecaterina Oproiu, în *Contemporanul* din 23 aprilie 1982 – acoperă o dramă compusă cu sensibilitate de Angela Bocancea. Autoarea își plasează eroinele într-o situație emoțională: în aceeași rezervă, pe două paturi de spital, două femei străine află că destinele lor s-au încrucișat într-un mod patetic. Scriitoarea estompează cu delicatețe și tact senzaționalul întâlnirii. (...)

Regizorul Cristian Munteanu (...) a ocolit cu tact capcanele retorismului, a condus acțiunea cu finețe, instaurând un climat de confesiune învăluitoare”.

Cronici elogioase au apărut și în *Contemporanul* sub semnătura Valeriei Ducea, *Teatrul*, M. Dientemirov, Traian Șelmaru, *Informația*

Bucureștiului, Luceafărul, Cristina Constantiniu, Radu Popescu, Anton Roman, România literară, Ion Cocora, Tribuna.

La 6 februarie 1975 are loc premiera spectacolului-coupé „Să vorbim despre dragoste”, scris în colaborare cu Dinu Kivu. Evenimentul are loc la Teatrul Municipal „Maria Filotti” din Brăila, în regia lui Mircea Crețu. Textul propune dezbaterii două teme majore și de actualitate pentru tineri: alegerea profesiei și dragostea.

În 1975, Teatrul „Ion Vasilescu” din București (premiera a avut loc pe scena Casei de cultură din Giurgiu) prezintă spectacolul „Grăbește-te încet”, regia Olimpia Arghir, scenografia Traian Nițescu.

Piesa a mai fost pusă în scenă la Teatrul „Al. Davila” din Pitești – Studioul actorului, în regia lui Al. Tocilescu, scenografia Constantin Russu. Spectacolul a fost distins cu Diploma specială a juriului la Festivalul teatrului scurt de la Oradea în anul 1978.

La 5 octombrie 1980, Teatrul „Ion Vasilescu” din București prezintă musicalul „Jumătatea mea e întreagă”, muzica Nicu Alifantis, versurile Carol Mălineanu, regia Al. Tocilescu.

“Dintr-o simplă anecdotă de Angela Bocancea, despre doi tineri care se iubesc – scrie Valentin Silvestru în *România literară* – și nu se pot căsători din cauza unor părinți cu exigențe burgheze, anacronice... un musical plin de voie bună... pe alocuri chiar încântător”.

În octombrie 1980, Teatrul „Al. Davila” din Pitești prezintă piesa „Anonimă semnată”, regia Mihai Radoslavescu, scenografia Mihaela Dinu.

Angela Bocancea a scris impresionante pagini în proză și emoționante momente în teatru, splendide metafore născute din adevărul firii noastre și al pământului pe care trăim. Este membră a Uniunii Scriitorilor din România.

Înainte de Revoluția din '89 a părăsit țara și s-a stabilit, împreună cu soțul ei, distinsul medic chirurg Dragoș Bocancea și fiica, Irina, în Germania, unde locuiesc și în prezent.

VARTAN ARACHELIAN

Printre laureații Premiilor Uniunii Armenilor din România, pe anul 2000, s-a numărat și prozatorul și publicistul Vartan Arachelian. Cu acest prilej, Varujan Vosganian, președintele Uniunii, spunea: „Fericit este acel popor care știe să-și omagieze eroii și poeții pentru că ei reprezintă cele două dimensiuni ale oricărei civilizații. În acest sens, comunitatea armeană din România, în ultimii ani, a dovedit un exemplu. Noi am instituit un premiu care se acordă acelor personalități de origine armeană

care, prin activitatea lor, sporesc prestigiul comunității noastre. Din păcate, această eliberare a noastră nu a venit mai devreme pentru că sunt multe personalități de seamă care și-ar fi găsit locul pe lista premianților noștri, de la Krikor Zambaccian și Cik Damadian până la Ioana Kasargian, Siruni și mulți, mulți alții”.

Vartan Arachelian s-a născut la 21 octombrie 1936, la Constanța, într-o familie de armeni respectați și apreciați de conaționali lor. A urmat cursurile Școlii generale nr. 5, apoi ale Școlii medii tehnice de lucrări hidraulice din Constanța, pe care a absolvit-o în anul 1954 după care, o scurtă perioadă, a lucrat ca tehnician de construcții la porturile Cernavoda și Constanța. De la absolvirea liceului și până la plecarea la facultate a fost unul din cei mai activi cronicari sportivi ai ziarului *Dobrogea nouă*.

În perioada 1960–1965 a urmat cursurile Facultății de limba și literatura română a Universității din București. Ca student, a continuat să colaboreze la diferite publicații din Capitală. Remarcat pentru calitățile sale publicistice, este angajat în funcție de redactor șef al secției „Anchete sociale” la *Scânteia tineretului*, unde a lucrat până în anul 1970. Reportajele și anchetele sale abordau cele mai stringente probleme, care nu întotdeauna erau pe placul conducerii gazetei.

Implicat, alături de câțiva colegi din redacție, într-un scandal politic, a fost sancționat și i s-a interzis, o perioadă, să semneze materialele. Din 1970 și până la pensionare a lucrat la Televiziunea Română, îndeplinind funcția de șef secție, apoi de realizator de emisiuni și a făcut parte din conducerea instituției.

A debutat în anul 1965 la *Viața românească*. A colaborat la *Gazeta literară*, *Contemporanul*, *Luceafărul*, *Argeș*, *Scânteia tineretului*, *Dobrogea nouă*.

Este membru ACIN din 1976, iar din 1980 este membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A fost printre cei care au fondat emisiunea pentru minorități „Conviețuiri” și s-a numărat printre cei care au înființat „Alianța Civică”. Numele lui figurează în prestigioase dicționare de personalități publice din România.

Volume publicate: *Aventurile originalității*, București, Editura tineretului, 1968; *Cum învățăm să trăim*, București, Editura politică, 1977; *Vorbește-mi de dragoste*, București, Editura Eminescu, 1978; *Toamna pătimirii noastre*, București, Editura Eminescu, 1980; *Duminică după infern*, București, Editura Eminescu, 1983; *Ediția specială*, București, Cartea Românească, 1990; *Corneliu Coposu, dialoguri cu Vartan Arachelian*, București, Editura Fundația Anastasia, 1992; *Cuvântul care zidește*, București, Editura Roza vânturilor, 1994.

“De la cele trei volume ale lui Constantin Kirițescu – scrie Mihai Ungheanu, în revista *Tomis* nr. 4 din 1984 – cititorului nu i s-a mai oferit până la cartea scrisă de Vartan Arachelian o privire atât de cuprinzătoare asupra României în focul primului război mondial”. Este vorba de volumul *Toamna pătimirii noastre* (Editura Eminescu, 1980).

“Recentul volum, *Duminică după infern*, scrie, în aceeași revistă, Ovidiu Dunăreanu, nu este altceva decât partea a doua a acestei evocări istorice, care continuă șirul întâmplărilor, oprit în primul volum la evenimentele brutale, de pedepsire a României de către Puterile Centrale, din toamna anului 1916... *Toamna pătimirii noastre*, această nouă carte, îi asigură cu îndreptățire autorului un loc important în concertul literaturii de gen”.

“Două cărți despre tineri (*Cum învățăm să trăim*, Editura Politică, și *Vorbește-mi de dragoste*, Editura Eminescu a scos, recent, Vartan Arachelian, ocupându-se de niște semne care, deși exterioare, vădesc, pe ici, pe colo, o veștejire a unor suflete tinere, o alunecare a lor spre un abandon vital”, scrie, în *Flacăra* nr. 25 din iunie 1978, poetul și prozatorul Ilie Purcaru... Sunt cărți de literatură bună, de literatură didactică, desigur, dar în înțelesul cel mai înalt. Modalitatea folosită de autor este cea a eseului, extras dintr-un fapt de viață, dintr-un sămbure epic, deloc schematic, ci rupt din realitate, din carnea ei, cu întreaga-i încărcătură fierbinte, cu toate încrengăturile de tendoane și nervi, aparent periferice cazului, dar toate cu rostul lor, chiar și infim. Poveștile de dragoste (cele mai multe, de falsă dragoste) din *Vorbește-mi de dragoste*, compun o astfel de aglomerare de fapte stufoase, în care intră în joc, desigur, un sentiment, dar și niște adiacențe sau excrescențe neașteptate, ținând de jocuri exterioare de interese, acuzând acel abandon vital de care vorbeam mai sus”.

“Nu-i numai un excelent reporter Vartan Arachelian, ci și un istoric (un istoric – literat) de mare clasă, aproape putrefiat de câte știe – scrie în *Flacăra* nr. 42, din octombrie 1984, Ilie Purcaru. Informațiile cuprinse în ultimele sale cărți, *Toamna pătimirii noastre* și *Duminică după infern*, sunt, unele, de-a dreptul senzaționale. Tânărul nostru a pătruns cu toată forța în texte încuiate prin arhive sau editate în lucrări de strictă specialitate, în tiraje ades confidențiale și de mult epuizate, oferindu-ne o cuprinzătoare și inedită pe alocuri imagine a luptei românilor în primul război mondial...”.

Vartan Arachelian are un bogat palmares publicistic. Paleta acesteia este variată, începând cu faptul cotidian și terminând cu pertinente analize politice de stringentă actualitate.

Concittadin al mirificului spațiu dintre Dunăre și Mare, el continuă și astăzi să colaboreze la publicațiile dobrogene, precum revista *Tomis* și

cotidianul *Cuget liber*, unde susține de mai multă vreme o rubrică permanentă. Totodată, realizează la radio și televiziune interesante dezbateri la care iau parte specialiști și cărturari de seamă ai țării.

ANAID TAVITIAN

S-a născut la 12 iunie 1955, la Constanța. După absolvirea Liceului teoretic „Mihai Eminescu”, urmează Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L.Caragiale” din București, Facultatea de Teatru – Cinematografie, Televiziune. Licențiată în arte, specializarea Artă și inetodologia spectacolului, promoția 1978.

Între anii 1978–1999 deține funcția de secretar literar al Teatrului „Ovidius”, iar din anul 2000 este consultant artistic la aceeași instituție. În perioada 1978–1988 a deținut și funcția de Șef secție Teatrul de Păpuși Constanța. A fost director executiv al festivalului internațional „Săptămâna Teatrelor de Păpuși, Constanța, România”.

A ocupat în anii 2001–2002 și funcția de Director artistic al Teatrului „Ovidius” Constanța.

Este membră a Asociației Internaționale a Criticilor de teatru – secția Română (AICT), Uniunii Internaționale a Marionetiștilor – UNIMA, din 2000 fiind și membru în Comitetul român al UNIMA – Uniunea Teatrală din România și UNITER.

Este colaborator al Radio Constanța în cadrul emisiunii „Interferențe culturale”, este autoarea scenariului pentru teatrul de păpuși „Pungața cu doi bani”, după Ion Creangă.

A fost lector de carte și a prefătat volumele: *Teatru de Cristina Tamaș*, editura „Ex Ponto '99” și *Teatru de Cristina Tamaș*, Editura „Ex Ponto” 2001. S-a numărat printre colaboratorii la realizarea *Dicționarului Teatrului de Păpuși, Marionete și Animație din România – Uniunea Teatrală din România*, Editura „Ghepardul”.

Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de existență a Teatrului Dramatic „Ovidius” din Constanța, a lansat volumul *Thalia ex Ponto, la cumpănă de milenii*, Editura „Muntenia & Leda”, 2001, scris împreună cu Georgeta Mărtoiu.

A scris caietele program ale Teatrelor de Comedie București, „Ovidius”, Păpuși, semnează articole de specialitate în revista *Tomis*, cotidienele *Cuget liber*, *Observator*, *Litoral*, interviuri acordate pe teme de istorie și teoria teatrului sau despre istoria și programul Teatrului „Ovidius” și Teatrului de Păpuși în *Cuget liber*, *Telegraf*, *Observator*, *România liberă*, *Ziua de Constanța*, *Jurnal de Constanța*, la Radio România actualități, România Cultural, România Internațional, Radio

Vacanța, Radio Constanța, TV MTC, TV Neptun, Canal 57+.

Este distinsă cu Premiul pentru opțiunea repertorială a Festivalului Național de Teatru, București 1985; Diploma de Onoare pentru merite deosebite în slujba scenei constănțene.

În 1995 întreprinde o călătorie de documentare în Marea Britanie, în cadrul unui program al British Council și UNITER.

Referințe despre activitatea ei profesională, portrete, interviuri, pot fi găsite în *Dicționarul Teatrului de Păpuși, Marionete și Animație din România* și în următoarele publicații: *Teatrul, Tomis, Ararat, Nor Ghiank, Cotidianul, Tribuna, Cuget liber, Observator, Telegraf, România liberă, Teatrul azi, Ziua de Constanța, Jurnal de Constanța, Independentul, Scena, Bibliografia Dobrogei nr. 26 – 1994.*

În calitate de secretar literar a participat la numeroase Festivaluri Internaționale precum: „Delfinul de Aur”, Varna – Bulgaria, Festivalul Internațional al Spectacolelor de Păpuși „Licurici 50” la Chișinău – Republica Moldova, de asemeni la Gala Recitalurilor Păpușărești – Botoșani, Festivalul Spectacolelor pentru copii și tineret – Piatra Neamț, Reuniunea Studiourilor de Teatru – Pitești, Festivalul de Artă Medievală pentru tineret – Sighișoara, Festivalul „Euromarionete” – Arad.

A participat la numeroase reuniuni științifice: „100 de ani de la fondarea cercului literar „Ovidiu” din Constanța” (27–28 noiembrie 1997, unde a prezentat, în cadrul secției „Repere culturale euxine”, referatul „Contribuții ale Teatrului constănțean la viața culturală dobrogeană”. Comunicarea publicată în volumul *Referate și comunicări de bibliologie*, Biblioteca Județeană Constanța, 1999; Seminarul Internațional „Activitatea extrașcolară, mijloc de integrare pluriculturală” 24–26 noiembrie 1995, unde a prezentat comunicarea „Teatrul – arta fără granițe” și altele.

În prefața la volumul *Thalia ex Ponto la cumpănă de milenii* scriitoarea Aurelia Lăpușan scrie: „Ceea ce oferă publicului constănțean autorii *Thaliei ex ponto la cumpănă de milenii* este, fără îndoială, cel mai complet demers teatrolologic nu doar din arealul dobrogean, ci la valoarea unui studiu național.

Adevărate pagini de antologie teatrală, amintirile și mărturiile acestui consistent și valoros volum reconstituie cu fidelitate, cu vădită dragoste, devoratoare pe alocuri, secvențe de viață care înseamnă de fapt 50 de ani de teatru la Constanța.

Două femei deosebite, care și-au identificat idealurile proprii cu cele ale teatrului, trăind pentru aceasta cu o consecvență și o dăruire exemplare, cu temeinice studii clasice, Georgeta Mărtoiu și Anaid Tavitian, fini analiști ai fenomenului cultural românesc și universal, formații enciclopedice, voci autorizate, au îndrăznit să dea culturii locale

ceea ce avea cel mai mult nevoie aceasta...”.

Criticul Florica Ichim, într-un articol publicat în *România liberă*, scria: „Munca lor (actorilor – n.n.), care se materializează, dar se și risipește în chiar clipa spectacolului, a fost fixată în cuvânt, spre înfrângerea timpului, într-o carte căreia i-au spus *Thalia ex Ponto – la cumpănă de milenii*, Georgeta Mărtioiu și Anaid Tavitian, secretare literare dintre cele la care abnegația față de teatru și iubirea față de oamenii lui le-au diriguat existența profesională, cele două autoare n-au scris doar o „cărțică pentru suflet” – cum, modeste, și-o prezintă -, ci au întocmit un parcurs teatrologic al unei instituții de cultură, văzută dinăuntru, la viața căreia au participat și contribuit. Pe toți i-au cunoscut bine, i-au văzut lucrând și jucând, le-au împărtășit neliiniștile și succesele și au înfăptuit o carte de care pot fi mândre. Deși autoarele se retrag discrete în umbra oamenilor amintiți într-un rând sau o pagină, cartea reușește să vorbească și despre delicatețea, cultura, capacitatea lor de sinteză și darul evocării.

Când astfel de cărți apar în sărăcia ce i se impune culturii, ne simțim obligați la o plecăciune față de tenacitatea autorilor și bucuria este cu atât mai mare cu cât această „istorie sentimentală a Teatrului dramatic constănțean, 2 mai 1951–2 mai 2001” este o carte de referință și un instrument de lucru pentru cercetătorii teatrologi”.

“În pofida unei făpturi firave – scrie Jean Badea, în *România liberă* – are o mare forță de muncă și o impresionantă iubire de teatru. Se pare că venirea sa pe lume a fost vegheată și de zeița Thalia, care i-a însoțit trecerea prin IATC, specializarea Arta și Metodologia Spectacolului, promoția 1978. Din acel an este secretar literar al Teatrului „Ovidius” și al Teatrului de Păpuși din orașul ei natal. Se vor împlini, în toamnă, 25 de ani de când Anaid își exercită profesiunea, cu un imperturbabil calm la schimbarea anotimpurilor și a directorilor. Meritele concludente ale lui Anaid au fost recunoscute de către Asociația Internațională a Criticilor de Teatru, secția română, UNITER și UNIMA, care au primit-o în rândurile lor. Fără a pune un preț prea mare pe măguliri de circumstanță, secretarul literar al Teatrului de Păpuși, chiar și fără titlul de director executiv cu care a fost investită în ultimii ani, a fost creatoarea „din umbră” a programelor Săptămânii Teatrelor de păpuși de la Constanța, de vreo 15 ani încoace, lăsând cu un zâmbet ironic pe alții să se împăuneze cu lauri iluzorii. Tot ei se datorează multe articole din *Dicționarul Teatrului de Păpuși, Marionete și Animație din România* (Editura „Ghepardul”, 1999). Nu poate fi omisă activitatea publicistică a lui Anaid Tavitian din revista *Tomis* și ziarele constănțene *Cuget liber* și *Observator*, comunicările de la diferitele sesiuni de specialitate, emisiunile de la Radio Constanța”.

ARABELA SENA APRAHAMIAN NEGULESCU

Născută la 18 iulie 1955, la Constanța, absolventă a Liceului „Ovidius” din acest oraș și licențiată a Institutului Politehnic București, Facultatea Electronică și Telecomunicații.

Lucrează o perioadă ca inginer șef atelier electric și de automatizări, iar mai târziu, conduce departamentul de întreținere și reparații aparatură medicală radiologică din cadrul ACIROM.

În anii 1989–1990 urmează un curs post-universitar în cadrul Facultății de Fizică a Universității București, încumetându-se să trateze o temă de mare actualitate: studiul radiațiilor radioactive.

Alegerea se datorește afirmării fizicii atomice din România – și chiar din lume – datorată savantului Horia Hulubei, care are meritul de a aduce contribuții importante în fizica neutronilor, în studiul elementelor transuraniere, în studiul reacțiilor nucleare, mai ales în ce privește interacțiile nucleare la energii joase, medii și înalte.

În 1991, având în vedere transformările radicale ce au loc în economia României, se consacră studiului tranziției de la sistemul de planificare centralizată la cel de economie reală de piață. În același an urmează: UNITED NATIONS CENTER OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS: Course on Foreign Investments and Privatization; CFED/DEPARTMENT FOR ECONOMICS OF THE AMERICAN UNIVERSITY, WASHINGTON: Valuation Strategies and Techniques; apoi în 1992: UNDP: Industrial Project Appraisal and Valuation of Public Enterprises; în 1993: World Bank: Legal issues affecting privatization in former command economies; World Bank: Privatization concepts & issues; World Bank: Course on procurement; în 1994: World Bank: Bid evaluation; în 1995: World Report Writing World Bank: Intensive workshop on procurement management; INTERNATIONAL SUMMER SCHOOL IN ECONOMICS LONDON SCHOOL OF ECONOMICS, London, EC 201 „Intermediate microeconomics”; 1996: LLC: Course for task managers on Analysis & Evaluation of Investment projects; LLC: Project Finance and World Bank guarantee; World Bank: Procurement workshop on consultant contracting; 1997: EDI-LLC: Corporate Finance; Foreign Exchange Markets, iar în 1998–2000: EMBA-ASEBUSS – Executive Master in Business Administration University of Washington, Seattle și ASEBUSS - șefa promoției 2000.

Urmare firească a unei pregătiri teoretice temeinice și practicii îndelungate lucrează, în noiembrie 1990–februarie 1991, în cadrul Agenției Naționale de Privatizare, în calitate de consilier în Direcția de

Dezvoltare a Întreprinderilor Mici și Mijlocii. În februarie 1991–noiembrie 1992 ocupă funcția de consilier în Direcția Privatizare și Participațiile Statului, din noiembrie 1992 – Director al Direcției de Relații Internaționale, Director General al Departamentului Comerț și Politici Comerciale, din decembrie 1992 – la WORLD BANK, ca adjunct al șefului Misiunii Rezidente a Băncii Mondiale în România și are în preocupările sale: Manager de Portofoliu; Specialist în dezvoltarea sectorului privat.

Concomitent, ca specialist în dezvoltarea sectorului financiar și sectorului privat al Biroului din România al Băncii Mondiale, a publicat numeroase articole și studii remarcabile, de înaltă ținută academică, în revistele de specialitate din țară și de peste hotare.

Este suficient să menționăm studiul „Întreprinderi vechi și restructurare”, care întreprinde o pertinentă și profundă analiză a vechimii întreprinderilor din România, a factorilor de care depinde restructurarea, prezentat în cadrul conferinței „România 2000, 10 ani de tranziție – Trecut, prezent și viitor”, 21–22 octombrie 1999, organizată de Centrul Român de Politici Economice și Banca Mondială. Lucrările conferinței au fost publicate într-un masiv volum de peste 700 de pagini, coordonat de Christof Rühl și Daniel Dăianu.

Om de vastă cultură și nedezmintită probitate, Arabela s-a preocupat, de asemenea, de filosofia științei. Iubește frumosul, îi plac artele vizuale, teatrul și, îndeosebi, cărțile. Ea rămâne, însă, în primul rând, omul căruia îi place să fie specialist de frunte în domeniul în care își desfășoară activitatea. Este un model viu și inedit, care-și gospodărește cu severitate timpul de lucru și-și disciplinează spiritul de scrutare și interpretare a adevărului științific.

MANUELA ELISABETA APRAHAMIAN SIDOROFF

Născută la 18 ianuarie 1952, este absolventă a prestigiosului Liceu „Mircea cel Bătrân” din Constanța și a Facultății de Matematică, secția Informatică, din cadrul Universității București (cu media 10) avându-l ca îndrumător la lucrarea de licență pe prof.dr.doc. Solomon Marcus.

Fire studioasă, preocupată mereu de perfecționarea profesională, a urmat cursuri universitare și postuniversitare precum: Curs „S.G.B.D. Socrate”, Institutul Central de Informatică, 1977; curs „Molecular Computing”, Universitatea Mării Negre, Mangalia, 1997; curs „Computer Aided Medical Diagnosis”, International Centre of Biocybernetics, Warsaw, Poland, 1988; curs „Windows NT”, Centrul de Pregătire în Informatică, 1998; curs „C++”, Centrul de Pregătire în

Informatică, 1988; Diploma de absolvire a Școlii de Studii Academice Postuniversitare de Management, 2001.

În 1992 obține titlul științific de Doctor în Biotehnologie (Bioinformatică), Universitatea Politehnică București, îndrumător – acad. Radu Voinea.

În perioada 1975–1978 a funcționat ca programator la Centrul de Calcul al Ministerului Agriculturii; în 1978–1981 a lucrat ca analist programator la Centrul de Calcul al Ministerului Sănătății; 1981–1995 cercetător III bioinformatică și lector la Universitatea Politehnică București, colectivul de biotehnologie; 1994–1995 secretar logistic, responsabil în problemele refugiaților la Asociația ecumenică a Bisericilor din România.

Din 1996 este cercetător II la Institutul Național de Cercetare–Dezvoltare pentru Științe Biologice și deține funcția de director științific.

Este secretar al Comitetului Tehnic CT'99 „Evaluare biologică și dispozitive medicale incluzând țesuturi umane sau animale” al Asociației de Standardizare din România; Președinte al Sindicatului „PROCIOS” din INCDSB, membru al Societății Române de Biotehnologie, membru al „Asociației Române pentru Științele Vieții” și Reprezentantul INCDSB la Federația Română de Inginerie Biomedicală.

Domeniile ei de competență sunt: limbaje formale și modele generative în sistemele vii; simularea și controlul proceselor biologice și biotehnologice; algoritmizarea problemelor biologice și studiul complexității algoritmilor; calcul molecular; limbaje de programare; adaptare și utilizare software pentru dezvoltarea sistemului informațional: baze de date; management.

“S-a spus că orice poet trebuie să-i poarte recunoștință lui Homer. Cu aceeași rațiune putem spune că orice botanist român trebuie să se simtă, într-o măsură, tributar spiritului iscoditor și plăsmuitor cu care poporul român a învăluit din moși-strămoși ființa nevinovată a planetei”. Am extras aceste cuvinte din prefața unei cărți consacrate de biologul și istoricul biologiei Emil Pop unor botaniști români de seamă. Acești botaniști – ca și el însuși – și-au datorat într-adevăr rezultatele obținute în știință atât pregătirii lor moderne de specialitate, cât și „reazemului lor în zestrea spirituală a poporului din care s-au tras”, căci „dragostea înăscută pentru plantă este însoțită la poporul nostru de un rafinament ales al observației și de o ingenioasă deprindere pentru experimentare; plantele au fost nu numai identificate, ci și trecute prin plămada plăsmuitoare a sufletului popular”.

Am menționat această mărturie a unui om de știință de o mare rigoare întrucât și Manuela Elisabeta, iubind florile și natura, dovedește, prin activitatea ei perseverentă și asiduă, tenacitate în a acoperi o arie

largă de probleme teoretice și practice.

Preocupările ei științifice se regăsesc în cele 33 de articole de înaltă ținută publicate în reviste de specialitate, în 40 de contracte și în cele 12 conferințe la care a contribuit cu intervenții pertinente, trezind interesul și aprecierea auditoriului.

De asemenea, a recenzat lucrări și studii ale autorilor români și străini în *Mathematical Review* (<http://www.ams.org>) și în *CentraBlatt für Mathematische* (<http://www.emis.de/cgi-bin/MATH>).

În viață și în muncă – spune ea – cultul științei trebuie să fie întotdeauna unit cu iubire de țară și de oameni, pe care se cuvine să-i slujim cu întreaga noastră ființă și putere de muncă.

Ing. DIRADURIAN ARA

Născut la Constanța, în 28 octombrie 1933 din părinți armeni, Ovanez și Inzaim, care s-au refugiat, în urma genocidului împotriva poporului armean în 1915, în România, stabilindu-se în orașul Constanța.

Tatăl, originar din Asia Mică, orașul Eghin, iar mama, pe numele Tabachian, născută în orașul Amasia. „Localitățile în care s-au născut părinții mei – spune Ara Diradurian – erau cu populația preponderent armeană încă de pe vremea regatului armean. Dacă mi-aș pune întrebarea cum au ajuns părinții mei în Constanța, trebuie să-mi amintesc de evocările făcute în anii copilăriei, când ne istoriseau prin câte primejdii au trecut și câte suferințe au îndurat ca urmare a atrocităților comise de junii turci. Sper că într-o bună zi aceste crime vor fi recunoscute și astfel se va face o mare dreptate istorică.

Dar să revenim. În acea perioadă tata își efectua stagiul militar în armata turcă, participând la Războiul Balcanic. Auzind de ororile guvernanților împotriva primului popor creștinat din lume, împreună cu un alt coleg, tot armean, intuind o eventuală consecință și asupra lor, au decis să dezerteze. După multe zile și nopți de mers pe jos, lepădându-și haina militară pentru a nu fi identificați, au ajuns la Istanbul.

Sub protecția unor negustori armeni (populația armeană din Istanbul nu a suferit ororile îndurate de armenii din Asia Mică) a lucrat ca băiat de prăvălie pentru a-și câștiga existența și a strânge banii care să-i permită părăsirea teritoriului turcesc în orice altă țară, ceea ce s-a și întâmplat, așa că în anul 1916 a ajuns la Constanța.

Atât părinții mei, cât și frații și surorile, pe care îi părăsise când a plecat în armată, nu i-a mai putut găsi, cu toată dorința după ce au ajuns în România, ca urmare a apelurilor pe care le-a făcut de mai multe ori prin diverse organizații și asociații de caritate internaționale.

Mama, născută Tabachian, ajunge tot în împrejurări similare tot la Constanța, unde s-au căsătorit. Am fost trei frați: Marcrit, Artin și Ara. Tata a murit în 1975, mama zece ani mai târziu, iar fratele a fost răpus de o boală necruțătoare, decedând în anul 1998.

Am absolvit în 1953 Liceul „Mircea cel Bătrân”, singurul liceu de băieți din localitate. În 1958 obțin licența Facultății de chimie industrială din cadrul Institutului Politehnic București. Prin repartitia guvernamentală, în dorința de a ajunge în orașul natal, am reușit să obțin o repartizare la singura unitate de profil pe specializarea pregătirii mele, la Combinatul de Îngrășăminte Chimice Năvodari (unde am lucrat până în anul 1991), unitatea constănțeană care, la vremea respectivă, era singura din țară ce asigura agriculturii îngrășăminte pe bază de fosfor.

În acești ani am parcurs întreaga ierarhie profesională, de la inginer stagiar până la director adjunct, funcție pe care am deținut-o timp de 18 ani.

Am participat la punerea în funcțiune a unora dintre instalațiile care în momentul angajării mele erau spre finalizare, prima etapă 1958, a doua etapă de dezvoltare 1962, și ultima în anul 1970, atât la fazele de construcție cât și la atingerea capacităților de producție proiectate.

Sunt autor a numeroase invenții și inovații în domeniul în care am lucrat, prin care am adus substanțiale îmbunătățiri sub aspect practic față de proiectele inițiale.

Între anii 1971–1973 am fost propus ca șef al grupului de asistență tehnică a părții române din partea Ministerului Industriei Chimice la construirea și darea în funcțiune a Instalației de acid sulfuric cu capacitate de 200.000 de tone în orașul Samsun (Turcia) situat pe țărmul sudic al Mării Negre, la circa 1.000 km de Istanbul.

Împreună cu ceilalți 30 de specialiști români pe diverse specialități de la mai multe fabrici de profil din țară am avut satisfacția de a mă achita de toate obligațiile contractuale, predând instalația în funcțiune partenerului străin”.

Într-o scrisoare a Firmei turcești Tokar”, din aprilie 1971, adresată ing. Diradurian Ara, după ce se evidențiază competența și energia remarcată în activitatea de punere în funcțiune a Combinatului, la parametrii proiectați, i se face oferta de a fi angajat de unitatea respectivă în vederea realizării altor obiective similare.

Evident, cererea a fost declinată, ing. Diradurian preferând să revină în țară pentru a continua activitatea în cadrul Combinatului din Năvodari.

“În anul 1962 m-am căsătorit cu Madelen Nazarian, licențiată a Facultății de Chimie Industrială, pe care am avut ocazia s-o cunosc încă de pe vremea studenției. După terminarea facultății a fost repartizată la

aceeași unitate, ocupând diverse funcții, de unde s-a pensionat în anul 1991.

Avem doi băieți: Eduard, născut în 1963, și Arsen, în 1968. Amândoi au absolvit cursul primar și liceul în Constanța, după care Facultatea de mecanică din cadrul Institutului Politehnic București. Eduard Diradurian este reprezentantul firmei de automobile PEUGEOT din Constanța, iar Arsen Diradurian este director tehnic la CHIMPEX Constanța, care are ca obiect de activitate importul de materii prime pentru industria chimică, cât și exportul de înghețăminte chimice ale combinatei de profil din țară”.

De la inginer stagiar și până la director tehnic, Ara Diradurian și-a cheltuit cea mai mare parte a energiei sale creatoare în cadrul Combinatului, unde a conceput și înfăptuit tot ce și-a propus, iar mediul de acolo a radiat din plin căldura aleșilor sale calități spirituale și sufletești.

Acest bărbat „mic de statură și plăcut”, cum îl descriau colegii, este plin de optimism și de o ironie fină, în același timp, multilateral în preocupările sale.

Toți cei care îl cunosc pe Ara Diradurian nu pot uita privirea sa vie, spiritul său iscoditor, puterea sa de muncă, dragostea de meserie, modul în care îi sprijină pe tineri să se realizeze în carieră.

Deși interesat în primul rând de problemele științifice, este, în același timp, un om de cultură, cu întinse lecturi de filosofia culturii, de artă, de literatură. Iubește cu pasiune florile și încearcă să uite frământările cotidiene, stând ore în șir în mirifica lume a mărcilor poștale care-i oferă clipe de elevată destindere estetică.

SARCHIS E. EHSICHIAN

Născut la 21 februarie 1927 la Constanța, din părinți armeni veniți din Asia Mică – Turcia, în 1917, în urma marelui măcel al armenilor săvârșit de ienicerii turci.

“Îl cunosc de mulți ani – scriu Aurelia și Ștefan Lăpușan, în volumul *Dobrogea, drumul pâinii* – și poate pentru puțini oameni, dintre cunoștințe formate în relațiile de muncă, nutresc o asemenea plăcută simpatie, o caldă prețuire și admirație. Bărbatul este un înțelept, cumpătat, atent cu oricine, delicat, plin de gesturi firești de politețe care surprind plăcut și atrag atenția. Cu greu vorbește despre sine și despre ai săi, dar, când o face, luminițele se aprind în priviri, glasul tremură și măsori sinceritatea omului cu adânci, trainice sentimente de iubire. A fost încercat de boală, dar, pentru că i-au sărit în ajutor toți, i-au stat aproape

și l-au încurajat, a avut puterea să lupte și să învingă. Este, tocmai de aceea, un câștigător al vieții, înconjurat de prieteni, de mulți oameni buni. Nimeni nu-l vorbește de rău, nimeni nu critică deciziile sale. Și a fi gospodarul finanțelor unei societăți mari, în vremuri grele și pline de indicații de la centru, pare astăzi un har pe care nu l-au probat mulți. Ne povestește domol, căutându-și cuvintele, despre amintirile sale de la începutul combinatului. Ar avea multe de spus și probabil că o va face cândva.”

“Am fost angajat la 1 septembrie 1962 – spune Sarchis Ehsighian – ca șef serviciu financiar. Veneam de la fabrica de biscuiți „Munca”, unde funcționasem contabil șef de la 1 mai 1954.”

În ziarul local, în 1955, un articol despre frunzașii în respectarea disciplinei financiare îl aduce în prim plan pe tânărul Sarchis Ehsichian, șeful contabil de la fabrica de biscuiți „Munca”, care lansase o nouă formă de evidență contabilă – sistemul numit Jurnalul Order, o nouă formă de lucru, mai eficientă și mai clară, pentru care a fost premiat de Ministerul Industriei Alimentare. Poza dezvăluie un tânăr grav, de o ținută impecabilă, aplecat spre studiu.

“De la 1 aprilie 1963 – menționează interlocutorul nostru – am funcționat contabil șef, neîntrerupt, până în iulie 1991. La angajarea mea la Întreprinderea de morărit și panificație a contribuit profesorul Nicolae Pascu, fost director al Liceului Comercial, al cărui elev am fost.

Pe acest loc, unde astăzi se află combinatul, era terenul fostului C.A.P. Anadalchioi. Culturi de porumb și cartofi. Am început activitatea într-o baracă în care s-a lucrat peste șase luni.

Am început greu, dar bine, pentru că, an după an, această întreprindere a fost frunzașă pe ramură, pe țară. Nu-mi aduc aminte să fi fost vreun an în care să nu fi luat locul unu, doi sau trei în competiție profesională.

Directorul avea un principiu clar: stagiarii trebuie să muncească peste tot, să treacă prin toate meseriile, să cunoască orice. Nu oricine rezista la aceste pretenții. Se pricepea la oameni, știa ce să le ceară, era pretențios. S-a lucrat totdeauna cât a fost nevoie, mult, cu devotament. A existat, la noi, un spirit de colegialitate, de breaslă, o responsabilitate socială. Fiind o singură unitate de panificație care asigura aprovizionarea orașului era nevoie chiar de sacrificiu pentru a nu se crea goluri, pentru a depăși momentele dificile.

Îmi aduc aminte că am avut un incendiu la secția de biscuiți, luaseră foc niște navete din plastic. Am fugit până acolo și am văzut o flacără enormă. În secunde acelea de dramatism am aflat că în secție era o butelie de aragaz plină, cu ea se fabricau pufuleții. Putea exploda oricând. M-am îndreptat spre secție când, din flăcări, o fetișcană – nu știu

nici astăzi cine era din mulțimea de morari și brutari – deja sărise pe fereastră, prin flăcări, și scosese butelia afară.

Nu aștepta nimeni răsplata pentru ceea ce făcea, acționa fiecare pentru că așa trebuia. Acest firesc al echipei noastre a și propulsat fabrica să arate astăzi ca una dintre cele mai moderne din țară. Astăzi îmi închei activitatea la societatea mixtă „Pan Dobrogea” (1991), pe care am condus-o zece ani și unde societatea „Dobrogea” a avut capital majoritar. Am lucrat împreună armeni, turci, tătari, greci, români. Ca în toată Dobrogea, am fost la muncă frați.

Sunt căsătorit, din 1961, cu românca Maria Gavrila, avem un fecior, absolvent al Facultății de Relații Internaționale, am și un nepot care mi-e foarte drag. După ce a ieșit la pensie, soția mea s-a apucat, ca o joacă, să deseneze. Cineva a văzut lucrările ei, a încurajat-o să picteze și, astăzi, are deja câteva „personale” de succes. Pictează icoane pe lemn, a asimilat repede tehnici noi, ceea ce mă încântă și am început să îndrăgesc și eu această frumoasă îndeletnicire a ei. A adus în casă frumosul.”

Modest, Sarchis Ehsichian trece sub tăcere faptul că vernisajele de pictură ale soției sale s-au bucurat de fiecare dată de aprecierea iubitorilor de artă, fiind remarcate în cronicile apărute în presa locală și centrală.

După Revoluția din 1989 s-a trecut la reînființarea organizațiilor minorităților naționale desființate cu decenii în urmă. Astfel, în 1990 ia ființă Uniunea Armenilor din România, iar după scurt timp apare Filiala Constanța a Uniunii. Primul președinte ales a fost Sarchis Ehsichian, care, apreciat și respectat de conaționalii săi, conduce și astăzi, cu sprijinul colectivului, restrânsa comunitate a armenilor constănțeni.

Filiala își are sediul pe str. Cuza Vodă, unde funcționează și Fundația „Harry Tavitian”.

Dr. MARIANA BALASIANIAN

S-a născut la Constanța, la 16 august 1951. După terminarea cursului primar, urmează Liceul „Mircea cel Bătrân”, după care, timp de doi ani, urmează Facultatea de Matematică a Institutului Pedagogic din Constanța, după care renunță pentru medicină.

Între anii 1972–1978 este studentă la Facultatea de Medicină din București. După obținerea licenței în medicină este medic stagiar în unitățile spitalicești din Constanța. Alege ca specialitate O.R.L., efectuând specializarea, între anii 1982–1985, la Spitalul O.R.L. Panduri din București.

Din dorința de continuă perfecționare și temeinică pregătire profesională, în anul 2003 dă examenul de medic primar O.R.L., după

care susține teza de doctor în științe medicale.

Fire sensibilă, mare iubitoare de vârstare tinere, se consacră ocrotirii celor mici, în cadrul Policlinicii nr. 2 Constanța, secția O.R.L. copii.

Ing. CONSTANTIN BALASANIAN

S-a născut la Constanța, pe data de 17 ianuarie 1955.

Pasionat de matematici, pentru care vădește înclinații deosebite încă din primele clase elementare. Elev la Colegiul Național „Mircea cel Bătrân”, participă, în anul 1974, la Olimpiada Internațională de matematică, clasându-se pe un loc fruntaș.

Urmează facultatea de Electronică și Telecomunicații din cadrul Politehnicii București.

În prezent, este inginer electronist la I.M.A.S.T.

Fiul său, **TEODOR ARȘAVIR BALASANIAN**, absolvent al Colegiului Național „Mircea cel Bătrân”, promoția 1997, absolvent al Academiei de Științe Economice din București, este economist la Banca LIBRA din Capitală.

Ing. ARSEN SARCHIZIAN

“Eu cred că oamenii de la S.C. „Dobrogea” au mentalitatea învingătorului”, este de părere Arsen Sarchizian, unul dintre oamenii care par a fi născuți din respirația acestei societăți. Preocupat de tot ce este nou, având un excelent simț al realului, este devotat cu toată ființa lui marii familii numită „Dobrogea”. Mândru de a fi armean român, cunoaște valoarea cuvântului dat și prietenia curată. Spirit enciclopedic, preocupat de istorie, muzică de operă, un partener plăcut și plin de surprize:

“Părinții mei sunt armeni – spune Sarchizian – plecați, de mai mult timp, în lumea veșniciei. Mama mea a venit în Dobrogea la vârsta de un an. Sunt cunoscute condițiile genocidului armenilor și migrarea celor care au scăpat în zone, în țări care i-au primit și naturalizat. România a fost una dintre aceste țări, cu porțile larg deschise, și tocmai de aici se trage devotamentul armenilor față de țara lor adoptivă.

Tatăl meu era cel mai mic fiu într-o familie cu patru băieți. Cel mare, în elanul primului război mondial, a plecat pe front să lupte pentru România și nu s-a mai întors. Cel de-al doilea, Levon, este tatăl a doi ceasornicari vestiți din Constanța, al treilea era tot ceasornicar, în

Medgidia, se numea Artin, iar românii îi spuneau Aurel. Murind acest unchi, tata a dat numele lui fratelui meu. Așa veți auzi că un armean pur se numește Aurel Sarchizian. Familia mamei mele a trăit la Medgidia, erau oameni simpli, dar buni și înțelepți.”

Lucrează în întreținere din anul 1969, chiar de la absolvirea facultății, stagiatura consumându-se aici. A parcurs toate perioadele de stagi, la moară, la fabrica de biscuiți. Din 1971 și până în prezent, un singur nume înscris în cartea de muncă: S.C. „Dobrogea”.

A lucrat mai întâi la învățării, o excelentă ucenicie, ulterior devenind șeful serviciului, apoi, din 1977, a desfășurat o intensă activitate numai în domeniul comercial.

În 24 de ani de muncă numai în domeniul comercial a cunoscut aproape toate secretele partenerilor săi, ale clienților, a învățat să cântărească totul, a discutat regulile nescrise ale jocului în afaceri. Aparent simplu, pentru acele vremuri de economie centralizată, dar cu vădite elemente concurențiale, datorită faptului că în foarte multe județe din țară existau fabrici de pâine, diferența fiind doar de calitate și de relație principală față de clienți.

“Când am venit pentru prima dată la muncă, în 1969 – își amintește interlocutorul nostru – combinatul era o bijuterie, la propriu și la figurat. Era nou, cu toate utilajele în perfectă stare de funcționare, cu toate facilitățile tehnicii de ultimă oră. Cum să nu fii șocat în 1969, bunăoară, când între etajele clădirii se discuta prin microfoane, sau măsurarea materiei prime – grâul, pe niveluri, pe celule, se făcea de la distanță? La ora aceea, tehnica adusă era una de vârf. Dintotdeauna „Dobrogea” reprezintă o școală pentru colegii noștri din țară, un loc unde studenții reveneau pentru a pregăti licențe, apoi doctorate.”

În 1973 se căsătorește cu Tacui, profesoară de limba română. Se consideră un om norocos, având o căsnicie exemplară. Din această frumoasă și trainică uniune au rezultat doi băieți, Sergiu și Emanuel, amândoi economiști la S.C. „Dobrogea”.

Momentul privatizării a fost unul decisiv pentru colectivul fabricii. După revoluție, problemele păreau a curge liniștit pe piața pâinii. În anul 1992, odată cu apariția societăților private și înmulțirea peste noapte a fabricuțelor de tot soiul, în special turcești, s-a creat o concurență fantastică. Producția proprie a scăzut foarte mult, moara nu era tehnologizată și a trebuit să intre rapid într-un proces de prefaceri. S-a început cu moara, inima societății, care pulsează materia primă către celelalte secții.

Privatizarea fabricii a apărut într-un moment potrivit, în 1995, înainte de a se trece la cuponiadă, legea mării privatizări. „Îmi fac un titlu de cinste – spune Sarchizian – din a afirma public că este meritul

personal al directoarei Fotini Teodorescu. Îi atribui procentul de 99,9%. Pentru că a prins momentul. Pentru noi toți. A fost o muncă titanică, părea extrem de greu să pornești la drum cu 2.000 de oameni. Dar privatizarea ne-a permis un respiro formidabil, ne-a permis să ne descătușăm energiile creatoare, să creăm pentru noi.

De la 7 august 1995, cu sentimentul că muncim pentru noi, am purces la treabă. Am început re tehnologizări dintre cele mai moderne, am cumpărat utilaje noi, performante, am renovat magazinele, a apărut lanțul de magazine „Fresh”.

Rețeaua de magazine pe care le deținem la ora actuală este tot meritul incontestabil al directoarei de a fi insistentă, de a avea fler și a cumpăra spații comerciale, într-un timp când nu părea atractiv să ai asemenea griji și cheltuieli în plus. Are ea, directoarea noastră, un slogan: „Nu există nu se poate”. Caută soluții că vei găsi. Când am avut momente de răstrieșe - și ele au fost destule - soluțiile nu au încetat să apară. Mentalitatea de a nu ceda în fața greutăților a propulsat „Dobrogea” și o va face mereu. Oamenii au învățat să muncească pentru ei”.

Ing. Arsen Sarchizian nu obosește să vorbească despre marea lui familie „Dobrogea”. O spune convingător, cu un anume accent al frazei pentru a fi mai clar înțeles. El, armeanul cetățean român, care îl citește pe Goga, pe Cioran, bucurându-se de un apus de soare peste munți și de foșnirea eternității în fânul verde de-acasă. (Izvoare: *Dobrogea – drumul pâinii* de Aurelia și Ștefan Lăpușan).

Conferențiar dr. ing. MIHAEL CHIRCOR

S-a născut la Constanța la 1 august 1954, într-o familie de vechi băștinași armeni. A urmat studii secundare în orașul natal (bacalaureat în 1973), apoi studii superioare tehnice, fiind absolvent al Facultății T.C.M. din cadrul Institutului Politehnic București (1979).

Urmează cursurile post universitare de informatică, la Constanța, 1989, de management, Anglia, 1991, de formare întreprinderi simulate, Italia, 2001. În 1997 obține titlul de doctor inginer al Universității Politehnice București, Catedra de Mașini Unelte și Roboți Industriali, cu lucrarea „Contribuții privind construcția modulară a roboților industriali”.

Începând din anul 1979, timp de un an, funcționează ca inginer la Întreprinderea CONECT București, după care ocupă funcția de șef atelier la Întreprinderea Mecanică Navală Constanța.

În anii universitari 1990–1992 a desfășurat activitate didactică în regim de plată cu ora în cadrul Facultății de Inginerie a Universității

„Ovidius” din Constanța, la disciplinele Tehnologia materialelor și Rezistența materialelor. Din 1993 este șef de lucrări în cadrul Catedrei de rezistență a aceleiași facultăți, iar din anul 1999 este conferențiar universitar.

A ocupat, succesiv, poziții de șef al Catedrei de tehnologie și inginerie economică, prodecan al Facultății de inginerie mecanică, iar în anul 2000 a fost ales secretar științific al Senatului Universității „Ovidius” din Constanța.

De-a lungul carierei universitare a susținut cursuri precum: Tehnologia materialelor, Studiul și Tehnologia materialelor, Roboți industriali și Analiza și Ingineria Valorii.

Preocupat, încă de pe băncile liceului, de activitatea științifică, participă, în anii 1971, 1972 și 1973 la olimpiadele de matematică, faza națională. Și în timpul studenției se consacră, cu aceeași pasiune, cercetării, realizând lucrarea „Considerații privind cinematica roboților industriali”, obținând Premiul I la sesiunea națională de comunicări științifice studențești, ce a avut loc la Galați, în anul 1978. Realizează 250 de proiecte tehnice cuprinzând scule, dispozitive, instalații, participă la realizarea unui număr de șase teme de cercetare uzinală, participă la 7 granturi MEN și CNCISIS.

Este autor a cinci cărți, trei cursuri universitare și două monografii: *Noutăți în cinematica și dinamica roboților industriali*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1997; *Tehnologia materialelor*, Ovidius University Press, Constanța, 1998; *Roboți industriali*, Ovidius University Press, Constanța, 1998, *Elemente de cinematică, dinamică și planificarea traiectoriilor roboților industriali*, Editura Academiei, București, 2001; *Mașini Unelte*, în colaborare cu R. Zăgan, N. Peride, Ovidius University Press, Constanța, 2003.

Are două lucrări științifice publicate în rezumat: „Sistem de gestiune automată a lucrărilor de întreținere din cadrul Spitalului județean Constanța”, prezentată la cel de XIII-lea Simpozion Național de Informatică Medicală, și „Sistem de proiectare asistată de calculator a găurilor plăcilor tubulare pe mașina de frezat cu comandă numerică în regim punct cu punct (PTP)”.

De asemenea, are publicate 33 de lucrări în calitate de autor, dintre care unele în colaborare. Multe dintre ele au fost prezentate la sesiuni științifice care au avut loc la Brăila, Timișoara, Constanța, Sibiu, București, Reșița, Brașov, Iași. Totodată, i s-au publicat 21 de lucrări în străinătate, care s-au bucurat de aprecieri deosebite pentru contribuția lor la aprofundarea tematicii roboților industriali.

Conf.dr.ing. Mihael Chircor sprijină direct mulți tineri studenți pentru a aprofunda matematica, această știință atât de importantă în

societatea de astăzi. Dar dragostea sa pentru matematică nu a fost unilaterală, în sensul că nu l-a împiedicat să se ocupe de alte activități ale spiritului uman creator, de pildă de filosofia științei și, de asemenea, de artă. „Nu numai matematica mă pasionează, ci și poezia, literatura, arta, pictura – spune Mihael Chircor – toate exercită o mare atracție asupra mea, deoarece frumosul, plăcutul se pot realiza în matematică, la fel ca în orice alt domeniu”.

Mihael Chircor este, în același timp, un activ partaș la viața comunității, inițiind acțiuni și participând la opera de înnoire și perfecționare democratică a societății pe plan social, cultural și economic.

LEVON MARCARIAN

Muzician desăvârșit, apreciat atât în țară, cât și în străinătate, Levon Marcarian s-a născut la Constanța, în anul 1930, fiind singurul copil al unei familii de oameni modești, dar respectați și apreciați de conaționali. Bunicii, scăpați de iataganul ienicerilor turci, din primul genocid împotriva armenilor (1895), s-au stabilit la început la Varna și apoi s-au mutat la Constanța.

“De la vârsta de șase - șapte ani – spune Levon – am început să cânt la pian. În timpul anilor de școală am luat lecții particulare de la o profesoară de pian care făcea parte dintr-o familie binecunoscută, Ruben Mamulian, el cânta la un instrument popular armenesc numit kemancia. Sunt absolvent al Liceului comercial din Constanța.

În anul 1948 am emigrat în Armenia, ducând în suflet dorul nestins după meleagurile natale. La Erevan am urmat o școală postliceală de muzică, pe care am absolvit-o în anul 1952. A fost perioada perfecționării și consolidării cunoștințelor în domeniu. Am avut dascăli de valoare, care au contribuit la desăvârșirea măiestriei mele profesionale și la cunoașterea tainelor ascunse ale clapelor pianului, ce nu se lasă descoperite decât printr-o muncă uriașă și studiu temeinic.

În anul 1956 am fost cooptat, ca pianist, în Orchestra de estradă a Armeniei, condusă de renumitul compozitor și dirijor Constantin Orbelian, unde am activat aproape șase ani, cu mici întreruperi.

Am întreprins numeroase turnee, în toate capitalele unionale ale fostei Uniuni Sovietice. Concertele noastre s-au bucurat, pretutindeni, de o caldă primire și de elogioase aprecieri ale presei și cronicarilor de specialitate. Ansamblul nostru era cotate ca unul din cele mai valoroase, datorită nu numai componentilor, bine pregătiți, dar și repertoriului, în mare parte bazat pe muzica tradițională armenescă și contemporană.

Îmi amintesc, cu plăcere, că la un concert susținut într-o localitate situată în Extremul Orient un spectator mi-a împărtășit impresia despre muzica armenescă, subliniind că „ea aduce prospețimea aerului curat al înălțimilor înzăpezite ale Caucazului, dar și clocotitul când impetuos, când potolit, al apelor Razdanului și Araxului; este magnific, fascinant”, a încheiat interlocutorul meu.

Din 1965 și până în 1989, adică douăzeci și patru de ani, am fost șef de orchestră și pianist, concertând la cel mai mare hotel din Erevan, „Armenia”. Monumentalul edificiu ridicat în Piața centrală a capitalei, avea 600 de locuri și era frecventat atât de localnici, dar mai ales turiști veniți de peste hotare.

Aici am trăit anii cei mai bogați în împliniri și satisfacții, dar și de mare răspundere, de care m-am străduit să mă achit în mod onorabil.

M-am căsătorit, în 1951, cu Eva Gehean, tot constănțeană. Avem doi copii minunați: Hagop, inginer, doctor în științe, cercetător în cadrul Universității din Erevan. La rândul lui are o fetiță, Gaiane, de 16 ani, elevă. Avem și o fată, Anahid, stabilită în S.U.A., are și ea un băiat, Narek, locuiesc la Los Angeles. Se pare că toți care trec prin Constanța fac copii frumoși.

În 1990 am ieșit la pensie. Mărturisesc sincer că așa mă trăgea spre locurile unde am văzut lumina zilei, spre țara mea iubită, România, pe care am vizitat-o de mai multe ori pe parcursul timpului. În 1991 m-am întors cu soția în țară dintr-un imbold pur sentimental și sunt fericit că l-am urmat. Sunt cetățean român, mi-am cumpărat o casă, am mulți prieteni și mă consider un om fericit.”

Dar Levon Marcarian, fire neastâmpărată, muzician dedicat cu tot ce are mai frumos artei interpretative, nu a rezistat tentației de a nu abandona definitiv o carieră care i-a dat atâtea satisfacții. A solicitat să fie angajat la Teatrul „Fantasio”, un ansamblu de prestigiu, cunoscut în țară și peste hotare.

“Când a intrat în Orchestra de concert „Fantasio” – spune Jean Badea, secretar literar al Teatrului „Fantasio” – domnul Levon Marcarian, la 64 de ani, avea o bogată experiență artistică, de instrumentist și solist (pian) în Orchestra de Estradă a Armeniei. Alături de Titi Neațu, domnul Marcarian aduce, între mai tinerii și neliniștiții lor colegi, profunzimea și competența profesională, sobrietatea și chibzuința unui comportament propriu artistului ce se respectă pe sine și pe beneficiarii muncii sale.

Câteva dintre succesele de la „Fantasio” din anii 1994–2001 (“Dragostea și... tranziția”, „Hai cu trenul roz”, „Nimeni nu ne vrea”, „Am pierdut ultimul tren”, „Cazino Fantasio”, „Hotel Fantasio”, „Pudră de talc... șou”, „Sfânt și păcătoși”) poartă și semnătura „bătrânului” de la

clape. Aceleași calități umane și artistice l-au determinat pe dirijorul și compozitorul Dumitru Lupu să-l cheme lângă el la catedra de canto a Facultății de Arte „Hyperion”, secția actorie Constanța, în funcția de corepetitor.

Pensionat în 2001, domnul Levon a fost rechemat „sub drapel” de directorul Aurel Manolache, care a înțeles că o orchestră serioasă nu se poate lipsi de valori autentice, unde meritul de excelență este în afară de orice discuție, actul pensionării devine caduc. Cât timp un Marcarian va fi la „Fantasio” sunetele izvorâte de pe clapele pianului său, dramatice sau vesele, energice sau suave, mândre sau tainice, vor continua să ne învâluie cu vraja lor magică”.

Levon Marcarian continuă să înfruntă „bătrânețea” cu tinerețea muzicii sale, spre bucuria melomanilor și mângâierea lui suflatească. Mai frumos nici că se poate.

Ing. ERVANT ILIE CONCEGULIAN

Se numără printre cunoscuții constructori ai uriașilor de oțel plutitor care reprezintă mineralierele de 55.000 și 65.000 tone – capacitate, petrolierele de 150.000 tdw, modernele cargouri multifuncționale și nave cu instalații moderne, realizate pentru prima dată în România pentru flota națională, pentru împlinirea vocației maritime a României.

Născut la 13 august 1943 într-o familie cunoscută și apreciată în urbea tomitană. Pe linie paternă, tatăl, Onig, aparține etniei armene, în timp ce mama, Elena, descinde dintr-o străveche vatră românească, Tismana.

A urmat școala generală nr. 13, după care devine elev al prestigiosului Liceu „Mircea cel Bătrân”, pe care îl absolvă în anul 1961. Se înscrie la Institutul Politehnic Galați, Facultatea de Mecanică, Secția Nave și Instalații de Bord.

Din 1968 și până în anul 1985 ocupă, la Șantierul naval Constanța, posturile de șef atelier montaj, apoi de șef birou, șef serviciu promovarea, pregătirea și urmărirea producției, după care pe cel de inginer principal armare și probe nave noi, și, în final, de inginer de garanție.

S-a ocupat, în general, de construcția de nave noi și în special de prototipuri: cargou 1.920 tdw, mineraliere 55.000 tdw, mineraliere 65.000 tdw, petroliere 150.000 tdw, docuri plutitoare.

Participă la schimburi cu constructorii navali din țări foste socialiste și vizitează renumite șantiere occidentale cunoscute pentru performanțele obținute în domeniu.

Între anii 1985–1990, ca o recunoaștere a competenței, este numit inspector de specialitate în cadrul Comitetului de Stat al Planificării, Ministerul Economiei Naționale. Între anii 1990–1993 ocupă funcția de inspector de specialitate în cadrul Agenției Naționale de Privatizare, Reprezentanța Constanța. Iar din 1993 este Reprezentantul Societății de Investiții Financiare „Transilvania” S.A. Brașov. Cele două posturi, atât la A.N.P., cât și la S.I.F., le-a ocupat prin concurs, impunându-se prin competență și cunoștințele de specialitate.

După 1990 a urmat cursuri de specializare în probleme de evaluări de societăți și piețe de capital la ANEVAR și la COORONS & LYBRAND. În aceeași perioadă, a fost membru în consiliile de administrație la diverse societăți precum: Șantierul Naval, Meconst S.A., Minmetal S.A., Umex S.A. și altele.

Soția, Georgeta Concegulian, este economistă, iar fiul, Ervant Aureliu, student anul V, Secția Instalații și echipamente Navale a Universității „Ovidius”, își urmează tatăl, și cu toții formează un destin împlinit.

Este secretar al Comitetului Parohial al Parohiei Bisericii Armene din Constanța și membru al Comitetului Uniunii Armenilor din România Filiala Constanța.

Ing. LEVON AGOPIAN

Și generația mai tânără de armeni se afirmă pregnant în viața urbei tomitane și nu numai. Levon Agopian s-a născut la Constanța, la 9 iunie 1973. Urmează școala primară și liceul în orașul natal, după care se înscrie la Institutul Politehnic București, secția Automobile Rutiere.

În anul 1997 obține diploma de inginer, după care se angajează pe post de ACCOUNT EXECUTIVE la WORLD PASS ADVERTISING. În această calitate, a încheiat contracte cu FRIGOTEHNICA S.A., SPRING TIME HOLDING, N.C.R. ROMANIA, TADIRAN TELECOMMUNICATIONS și alți beneficiari.

Din mai 1998 este angajat la Compania de Construcții București, firmă ce face parte din holdingul MEDIAPRO, pe post de asistent manager la Departamentul de Producție Industrială al secției P.V.C.

Printre lucrări de referință menționăm: amenajări interioare la PROTV, PROSPORT, BRD, MEDIATEL, MEDIASAT, NEW STAR, magazine, MEDIACOM, SCARLETT, FLAMINGO, depozite, DAEWOO, ROSTOCK.

Din iulie 1999 îndeplinește funcția de director executiv la S.C. ORCA S.R.L. București – tâmplărie P.V.C. și aluminiu, iar din august

2000 este patron – asociat al S.C. TOP – PROFILO S.R.L. București – tâmplărie P.V.C. și aluminiu.

Are un băiat care poartă cu mândrie numele de Haig și Artin.

ARAM AGOPIAN

S-a născut la Constanța, la 2 noiembrie 1974, din părinți armeni. După terminarea cursului primar și liceal, urmează Universitatea „Ovidius” din Constanța, Facultatea de inginerie – secția Tehnologia Prelucrării Petrolului și Petrochimie.

Pasionat de tot ce este nou, dornic de continuă perfecționare, dobândește cunoștințe complementare și în domeniul Microsoft Windows 2000, Microsoft Office 99, Internet, E-mail.

În perioada 1994–1998 este angajat la Fundația DE STROMEN Rotterdam, ca reprezentant în derularea operațiunilor vamale pentru donații de aparaturi și instalații medicale și de larg consum, translator de limbă engleză – română.

Între anii 1998–1999 lucrează la S.C. „PETRO-DARSTEL” S.A. Constanța ca șef de instalații, coordonând activitățile de montaj ale instalației de obținere a combustibililor din deșeuri petroliere, coordonarea activității de producție a instalației. În 1999–2001 deține funcția de director Distribuție–Import, Operațiuni vamale la S.C. „Gres Italia” S.A. Constanța.

Din 2001 conduce Departamentul marketing–vânzări la S.C. „Urbis Security” S.R.L. București, coordonând activitatea de distribuție în județele Constanța, Tulcea, Buzău și Brăila.

IRINA TAVITIAN

Fiică a cunoscutului medic stomatolog Ovanes Tavitian și a profesoarei de limba română Constanța Tavitian, s-a născut, la 6 martie 1969, în orașul Hârșova, județul Constanța.

Cursul primar, început în localitatea de naștere, îl continuă în municipiul de la malul Mării Negre, după care urmează Liceul „Ovidius”.

În perioada 1989–1994 este studentă la Universitatea București, Facultatea de Fizică. Este licențiată în fizică, specializarea fizică.

După terminarea facultății se încadrează la S.C. Șantierul Naval Constanța în cadrul Laboratorului de Chimie și Încercări Mecanice, ca fizician. Dornică de a-și desăvârși cunoștințele, urmează curs de analist

programator baze de date, precum și Operare PC: Windows, MS Office, Excel, Paradox.

VICTORIA SARCHIZIAN TUCHEL

Profesoară de limba engleză, se trage dintr-o veche familie armenească, a căror bunici erau renumiți măștri de covoare persane. S-a născut, la 7 octombrie 1955, în Constanța, din părinții Suren și Alis Sarchizian.

A urmat școala primară și liceul în orașul natal, după care s-a înscris la Universitatea „Ovidius”, Facultatea de Filologie, Secția de limbă engleză – rusă. Timp de 15 ani a lucrat în domeniul turismului, iar în prezent funcționează ca profesoară de limba engleză la Școala nr. 2 din orașul Ovidiu.

AIDA DERDERIAN ELUCHIAN

Fiica cunoscutului jurist și sportiv de performanță, activist de frunte al Uniunii Armenilor din România, Filiala Constanța, s-a născut în 14 martie 1955, din ambii părinți armeni – Vramșabuh și Iuhaper.

Cursul primar și liceal îl absolvă în orașul natal, după care se înscrie la Universitatea „Ovidius”, Facultatea de Filologie, Secția engleză – rusă, promoția 1982.

Este profesoară de limba engleză la Liceul de Artă din Constanța. Depune suflet și pasiune pentru temeinica pregătire a elevilor în vederea însușirii cât mai bune a limbii engleze. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate. În cadrul olimpiadelor de limba engleză organizate pe plan local și județean, elevii profesoarei Aida Derderian Eluchian au obținut, de fiecare dată, rezultate deosebite, fiind răsplătiți cu numeroase premii.

CASSABALIAN ROZA

S-a născut la 1 noiembrie 1953, din părinți armeni. Tatăl – Simion D. Cassabalian, profesor, economist, apreciat și stimat de comunitatea armeană pentru competența și dragostea cu care s-a implicat în viața obștei, a îndeplinit, ani mulți, funcția de contabil șef la Combinatul de la Năvodari și, în paralel, a predat științe economice la Liceul Economic din Constanța, până în anul 1969, când s-a pensionat. Cunoscător al câtorva limbi străine de circulație mondială, a funcționat în calitate de ghid și a

predat limba engleză specialiștilor care urmau să efectueze, în cadrul acordurilor bilaterale, diferite construcții și amenajări.

Roza Cassabalian, după absolvirea cursului primar și a Liceului „Mihai Eminescu” din orașul Constanța, a urmat Facultatea de Stomatologie din București. În perioada 1977–1981 a efectuat stagiatura în unitățile medicale din județ, după care a susținut examenul de intrare în oraș, grad I, cu media maximă.

În 1991 a absolvit examenul pentru gradul de medic specialist stomatologie generală, iar în 1997 de medic primar stomatologie generală. În prezent este medic cu liberă practică la cabinetul individual Roza Cassabalian.

HASMIC OSGHIHAD ANANIAN

Descendentă a unei vechi familii de armeni din Constanța, s-a născut la 8 iunie 1966. După studiile liceale, se înscrie la Facultatea de Chimie Industrială din cadrul Institutului Politehnic București, specialitatea Tehnologia Silicaților și Compușilor Oxidici, promoția 1991.

Având calificarea de inginer chimist, a urmat diferite cursuri de specializare și perfecționare precum: formare programator de aplicații de gestiune economică pe microcalculatoare compatibile IBM-PC, 1994; management al resurselor umane, organizat de Institutul Român de Management – București, 1995; de formare (specializare) organizat de firma „Ecoconsulting” București, 1996.

În prezent funcționează la S.C. „Far 02 Special” S.A., îndeplinind funcția de șef serviciu personal – salarizare.

MADLEN APREMIAN

S-a născut la Constanța, la 27 septembrie 1957, într-o familie de armeni, mama – Alexandrina, tatăl – Eduard. Urmează Liceul „Mihai Eminescu” din Constanța, pe care îl absolvă în anul 1976, apoi Universitatea „Ovidius”, Facultatea de tehnologia prelucrării petrolului și petrochimie, promoția 1980.

Specializată în transporturi și expediții internaționale, Madlen Apremian ocupă, pe rând, funcții de răspundere în Societatea mixtă „Romtrans”, „International Transatlantic Shipping Trading”. În prezent este angajată la „Sea Container Shipping”, cu același profil.

SARCHIZ TERZIAN

Nu încetează să-ți vorbească descriind noile coordonate ale vremii în care trăim liberi, stăpâni pe destinele proprii. Tânăra generație beneficiază de noile condiții de afirmare în viața socială și politică, poate cuteza la cele mai îndrăznețe vise, pentru că le poate împlini, aripile zborului nu pot fi frânte, aidoma păsării de oțel care brăzdează cerul senin, spre care își ațintește privirea operatorul de zbor Sarchiz Terzian.

S-a născut la 10 iulie 1968, fiind primul copil al soților Arșag și Varvara. După terminarea cursului primar se înscrie la Liceul „Traian” din Constanța, pe care îl absolvă în anul 1987. După îndeplinirea stagiului militar, urmează un curs de specialitate, angajându-se ca operator specialist în telecomunicații aeronautice la Aeroportul „Mihail Kogălniceanu”.

În dorința de a-și desăvârși pregătirea profesională urmează, în perioada 1995–2000, Universitatea „Spiru Haret”, Facultatea de Management Financiar–Contabil.

Este căsătorit cu Luiza Benlian, economistă, și au un fiu.

Nu putem încheia acest capitol fără a menționa că viitorul comunității armenie din Dobrogea depinde de tânăra generație de etnie armeană, chemată să ducă mai departe flacăra iubirii de neam, de cultură și civilizație, a unui popor cu o existență de trei ori milenară.

Mondializarea, integrarea, nu pot anula conștiința de neam, credința. Dimpotrivă, tezaurul spiritual al fiecărei națiuni poate și trebuie să-și aducă contribuția la îmbogățirea patrimoniului universal al umanității.

Într-un eseu publicat la București, în 1942 Negrea Garabețianu Gheorghe spunea: „Armenii, ca buni creștini, au fost întotdeauna și vor fi, oricare vor fi timpurile și împrejurările, demni fii ai României, țară de care îi leagă istoria cinstită a zece secole, comunitatea de origină, sufletul acela mare de Român, față de care ești legat să-i întorci dragostea cu care te îmbrățișează, precum și soarta de a te fi născut pe piatra pe ale cărei lespezi, până și cântul și poezia sunt surori bune cu ale Armeniei cu tragica ei legendă”.

SUMMARY

The volume "The Armenians from Dobrudja in the Romanian history and civilization" includes the next chapters: "Armenia in the history", "The Armenians from the Pontus Euxin", "Dobrudja back to its native land", "Armenian Churches in Dobrudja", "School – the core of the civic and national education", "The Armenian soldiers in the two world wars", "The cultural and sport Armenian movement in Dobrudja", "The presence of the Armenians in the economic life of Dobrudja" and it ends with a chapter dedicated to the "Armenian markets in Dobrudja".

The Armenians are firstly certificated in papers from the beginning of the XV century in Scitia Minor. Coming back to the land between the Danube Delta and the Black Sea, the Armenians have been actively involved in the economical, cultural and social life. Very well known are the Armenians who were in charged in the local councils, trade and industry. Among these the most famous are to be mentioned: N. Torosian, Locmanian, Zambaccian, Poladian or the great industrialists: Damadian, Horen, Manisalian, Prenchian, Boiagian, Calust and many others.

Due to the Christian tradition wherever the Armenians go they founded a cultural edifice. Thus, from the beginning of the XVI century they founded various churches in Constanta, Babadag, Sulina and Tulcea, some of them were reconstructed and are dating even nowadays.

In schools and especially in the educational and sport associations the Armenians run a very rich activity intended to go on the Armenian spirit. A key role in this respect was that one of the "Arax", "Erevan", "Hog" and "Ratti" organizations.

Among the fellow countrymen, the most famous Armenian writers are: Dr. Salpy, Annanian, Pilibosian and Nisanian . Some of the most important Romanian personalities were Armenians, such as: the art critic Kirkor Zambaccian, member of the Romanian Academy, the university professor Garabet Avachian, Varujan Cozaghian – the violinist, and the writers Jeni Haig, Arsavir Aterian, Bogdan Caus (Bogosian Arsag), Angela Aramian, Vartan Arachelian all of them members of the Romanian Writers Association.

At the same time in the field of science the names of the academicians: Bergi Ascian and Garabet Kumbeltian, the university professors Ion O. Balasanian, the dr. and engineer Suran Cedighian and the engineer Zaven Boiagian are to be mentioned once again. A very remarkable contribution in the field of the Romanian medicine was

brought by the university doctors and professors Kirkor Pabuccian, Ervant Seropian and Arsan Calpaccian.

Many Armenians from Dobrudja who emigrated in Armenia, United States, Australia and Europe had remarkable careers in various fields, being valuable specialists, critics of art, men of culture who are a real honor for the Armenian community of Dobrudja.

During very difficult periods of time, the Armenians and the rest of the population bravely defended the Romanian land. Following the example of their ancestors, the general Mihail Cerchez, whom at Plevna, Osman Pasa surrender his very own sword, or general Ion Zadic, famous for setting Bucovina free. Both were Armenians and both fought for the liberty of their own country. This was their special way to thank their adoptive country that treated them as its own citizens. Due to their glorious deeds they will certainly never be forgotten. On the national Romanian monuments their names are engraved as well. They were rewarded with the highest medals and orders of the Romanian people. Thus captains Uhanian, Onig Tocatljan and Stefan Garabet, mentioned in the volume, were awarded with two very important Romanian orders: "Mihai Viteazul" and "The Romanian Crown".

In the economical field the Armenians were remarkable too. They were very good industrialists and tradesmen. They have been involved in many charitable works and supported many people who were in need. These facts were certificated in the past papers and in various memorials.

They contributed from the beginning to the enriching of the national patrimony in Dobrudja. In this respects some of the edifices founded by the Armenians are even nowadays, due to their outstanding architecture, very important tourist attractions. Unfortunately many of them were demolished, especially those in Constanta and Tulcea.

From a population of almost 8000 inhabitants during the postwar period, at the national census in 2002 only few hundreds were declared as Armenians. The major cause of the emigration was registered in 1955.

After 1989, with the foundation of the Armenian Union in Romania, the branch from Constanta reunited all the Armenians trying to bring back to life all the past activities. A course of teaching the Armenian language began and periodically there are exhibits about Armenian history and civilization. As well, all the Armenian events are celebrated and commemorated, trying to better keep the tradition this way.

A very important role in the life of the community belongs to the Radio Constanta broadcast of the Armenian weekly show.

Despite the small number of the Armenians the community follows its natural way. A very important proof is the new generation called to

maintain alive the flame of the Armenians in spite of the assimilation process, firstly due to the mixed marriages.

We do have the strong belief that the Armenians from Dobrudja will never loose their national identity and culture, and as well as their ancestors did, they will never forget that they have been dating for more than 3000 years and have their deep roots among the first Christian people.

Traducere: prof. lb. engleza BIANCA MATEI,
Colegiul National Mircea cel Batran”, Constanta.

SOMMAIRE

Le volume "Les Arméniens dans l'histoire et la civilisation des Roumains" est organisé en 9 chapitres: L'Arménie dans l'histoire; Les Arméniens établis au Pont-Euxin; Le retour de la Dobrouja à la Roumanie; Eglises arméniennes en Dobroudja; L'école-noyan de l'éducation civique et nationale; La participation des soldats Arméniens aux deux conflérations mondiales; Le mouvement culturel et sportif arménien de la Dobroudja; La présence des Arméniens de la Dobroudja dans la vie économique et finit par un chapitre consacré aux figures d'Arméniens de la Dobroudja.

Les documents attestent l'existence des Arméniens dans la Scythie Mineure dès le XV-e siècle. Au retour du pays situé entre le Danube et la Mer à la Roumanie en 1878, les Arméniens ont participé d'une manière active à la vie économique, sociale et culturelle.

On connaît bien les Arméniens qui ont eu des responsabilités dans les conseils communaux, à la Chambre de Commerce et Industrie. Il convient d'en mentionner: N. Torosian, Locmanian, Zambaccian, Poladian ou les grands marchands de grains et industriels Damacian, Horen, Manisalian, Frenchian, Boiagian, Calust et les autres.

Suivant la tradition chretienne les Arméniens ont bâti des églises là où ils se sont établis. Ils en ont aussi bâti, à partir du XVI-e siècle, à Constantza, Babadag, Sulina et Tulcea. Quelques-unés reconstruites existent aujourd'hui encore.

Dans les établissements scolaires et surtout dans les Associations éducatives et sportives, les Arméniens ont également déployé une intense activité destinée à conserver l'ardeur de l'esprit national. Les organisations , , Arax", , , Erevan", , , H. O. G. " et , , Raffi" y ont joué un rôle important.

Parmi nos compatriotes on a remarqué des écrivains de langue arménienne tel Dr. Salpy, les poètes Ananian, Pilibosian le prosateur Nisanian et autres. Les Arméniens de la Dobroudja ont donné des personnalités remarquables à la culture romaine. Par exemple le critique d'art Kirkor Zambaccian, membre de l'Académie Roumaine, le prof. univ. Garabet Avachian, le violoniste Varujan Cozâghian des écrivains Jeni, Haig et Arşavir Acterian, Bogdan Cau° (Bogosian Ar°ag), Angela Aramian, Vartan Arachelian, tous membres de l'Union des Ecrivains de Roumanie.

Dans les sciences, se sont également remarqués, par leur activité, les académiciens Bergi Ascian et Garabet Kümbetlian, le prof. univ. dr. Ion O. Balasanian, l'ing. dr. Suran Cerdighian, l'ing. Zavan Boiagian. Le prof. univ. dr. Kirkor Pambuccian, le prof. univ. dr. Ervant Seropian le docteur en sciences médicales Arsen Calpaccian et autres ont eu des contributions remarquables dans le domaine de la médecine roumaine.

Beaucoup d'Arméniens de la Dobroudjia émigrés en Arménie, aux Etats-Unis, en Australie et en Europe occidentale se sont fait remarquer dans différents domaines d'activités en tant que spécialistes de valeur, artistes et intellectuels dont la communauté arménienne de la Dobroudjia est fière.

Dans les situations difficiles, les Arméniens à côté des Roumains et des autres nationalités ont participé à la défense de la terre de nos ancêtres. Selon l'exemple de leur prédécesseurs, le général Mihail Cerchez à qui Osman Pasa s'est livré à Plevna, ou le général Ion Zadic qui a libéré la Bucovine tous les deux de nationalité arménienne, ils ont participé à la défense de notre pays. Ils ont ainsi manifesté leur reconnaissance envers leur patrie adoptive qui les avait accueilli comme ses propres fils. Par leur actions héroïques ils ont écrit des pages de gloire qu'on n'oubliera jamais. Sur les monuments funéraires, leur noms sont incrustés à côté des autres. On les a récompensés des plus hauts Ordres pour leurs actes inoubliables. Ainsi, le capitaine Uhanian, le commandeur de longue course Onig Tocatlian, le capitaine Stefan Garabet et beaucoup d'autres, mentionnés dans le livre ont été décorés de l'Ordre „Mihai Viteazul” et de l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” avec l'épée au grade de chevalier.

Dans le domaine de l'économie les Arméniens se sont fait remarquer en tant qu'industriels et commerçants. Ils ont soutenu de leur économies des actions philanthropiques et ont contribué au soulagement de beaucoup de souffrances, faits relevés par les journaux de l'époque et par des mémoires.

Ils ont contribué, dès le début, à la dotations des localités de la Dobroudja, par la construction d'édifices qui sont aujourd'hui encore, par leur architecture, des repères touristiques pour ceux qui voyagent dans cette contrée. Malheureusement ou en a beaucoup démoli, notamment à Constanta et à Tulcea.

D'une population qui comptait plus de 8000 habitants avant la Deuxième Guerre, il n'y avait que quelques centaines qui se déclaraient Arméniens au recensement de 2002. C'est à cause des émigrations massives à partir de 1955.

Après 1989, avec la création de l'Union des Arméniens de Roumanie, la filiale de Constanta a réuni les quelques Arméniens qui restaient, en essayant de revitaliser l'activité d'autrefois. On a créé un cours d'apprentissage de la langue arménienne, on organise périodiquement des conférences sur l'histoire et la civilisation des Arméniens et on fête avec vénération et rigueur les événements importants de l'existence millénaire du peuple arménien.

L'émission de la Radio Constanta consacrée chaque semaine aux Arméniens joue aussi un rôle important dans la vie de la communauté. En dépit du petit nombre d'Arméniens la communauté continue à exister. C'est la jeune génération qui se chargera d'en maintenir l'esprit vivant malgré le processus d'assimilation qui se manifeste tout l'abord par les mariages mixtes.

Nous sommes convaincus que les Arméniens ne perdront pas leur identité nationale et leur culture tout comme leur arrière grand-parents et leur parents n'ont pas oublié qu'ils descendaient des premiers peuples chrétiens et que leur premier Etat date de plus de trois mille ans.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Band "Die Armenier aus der Dobrudscha in der rumänischen Geschichte und Zivilisation" hat folgende Kapitel: Das Armenien in der Geschichte; Die an der Pontus Euxinus besiedelten Armenien; Das Wiederkommen der Dobrudscha in das Heimatland; Armenische Kirchen aus der Dobrudscha; Die Schule als Kern der bürgerlichen und nationalen Erziehung; Die Teilnahme der armenischen Soldaten an den beiden Weltkriegen; Die armenische kulturelle und sportliche Bewegung in der Dobrudscha; Die Anwesenheit der Armenier aus der Dobrudscha im wirtschaftlichen Leben und das letzte Kapitel wird den armenischen Persönlichkeiten aus Dobrudscha gewidmet.

Die Armenier sind schon in XV Jahrhundert in Scitia Minor urkundlich erwähnt. Als die Gegend an Rumänien zwischen der Donau und dem Meer 1878 wieder angeschlossen wurde, haben die Armenier aktiv an dem wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Leben teilgenommen. Die Armenier, die hohe Posten in dem Volksrat im Handel- und Industriekammer hatten, sind bekannt. Unter denen sind grosse Persönlichkeiten zu erwähnen wie N. Torasian, Locmanian, Zambaccian, Poladian und die Weizenhändler und Industriehändler wie Damacian, Horen, Manisalian, Frenchian, Bolagian, Calust und andere.

Die Armenier errichteten, wo sie sich ansiedelten, durch christliche Tradition, Kulturstätten. So liessen sie vom XVI Jahrhundert an, Kirchen in Constanța Babadag, Sulina und Tulcea bauen; manche sind umgebaut worden und bestehen noch heute.

Die Armenier haben auch eine fruchtbare Tätigkeit in den Schulen und erzieherischen und sportlichen Gesellschaften entfaltet. Das trägt dazu bei, dass die lebende Fackel des nationalen Sinnes erhalten wurde. Eine wichtige Rolle spielten die Organisationen *Arax*, *Erevan*, *H. O. G.*, und *Raffi*.

Wichtige Schriftsteller armenischer Herkunft haben sich durch ihre Werke ausgezeichnet. Geprägte Namen wie Dr. Salpi, die Dichter Aranian, Pilibosian, Nisanian u. a. sind hier zu erwähnen. Die Armenier aus der Dobrudscha schenken der rumänischen Kultur bedeutende Namen: der Kunstkritiker Kirkor Zambaccian, Mitglieder der Rumänischen Akademie, der Universitätsprofessor Garabet Avachian, der Violonist Varujan Cozaghian, die Schriftsteller Jeni, Haig und Arsavir Acterian, Bogdan Cauș (Bagosian Arșag), Angela Aramian, Vartan Arachelian, alle Mitglieder der Rumänischen Akademie.

Zur gleichen Zeit sind auch im Bereich der Wissenschaft viele Persönlichkeiten hervorgetreten, die sich durch ihre Tätigkeit ausgezeichnet haben: die Akademiker Bergi Ascian und Garabet Kumbetlian, der Universitätsprofessor Dr. Ion O. Balasanian, Ingenieur Dr. Suren Cedighian, Ingenieur Zaven Boigian. Zum Bereich der Medizin haben Figuren wie der Universitätsprofessor Dr. Kirkor Pambuccian, der Universitätsprofessor Dr. Ervant Seropian und Arsen Calpaccian Doktor in den medizinischen Wissenschaften beigetragen.

Viele Armenier aus der Dobrudscha, die nach Armenien, in den Vereinigten Staaten, nach Australien und nach Europa emigriert haben, sind wertvolle Spezialisten in verschiedenen Bereichen geworden. Auf diese Persönlichkeiten ist die armenische Bevölkerung sehr stolz.

In den schweren Zeiten, wenn das Land ihre Hilfe und Unterstützung brauchte, erfreute es sich deren. Neben anderen Minderheiten und dem rumänischen Volk hat die armenische Minderheit darum gekämpft, um den Boden des Landes zu verteidigen. Namen wie Mihail Cerchez, General, dem bei Plevna Osman Pasa sein Schwer übergeben hat, oder der General Ion Zadic, der Befreier des Gebietes Bukovina, sind armenischer Herkunft und werden niemals vergessen werden. Durch ihre heldenhaften Taten haben sie die rumänische Geschichte geprägt; dafür werden wir ihnen ewig danken. Ihre Namen stehen auch heute an Denkmälern geschrieben aber auch in unseren Herzen verborgen.

Dafür erhielten sie höchste Orden und Auszeichnungen wie z. B. der Orden "Mihai Viteazul" und der Orden "Die rumänische Krone" wurden dem Kapitän Uhanian, dem Kapitän Stefan Garabet und dem Kommandant für Langfahrt Onig Tocaltian verliehen.

Im wirtschaftlichen Bereich haben sich gute Industrielleute und Händler hervorgehoben, die mit eigenen Kosten viele philanthropische Aktionen unterstützt haben. Dadurch konnten sie viele Leiden und Ärgere vermindern. Solche Taten werden in den Zeitungen und Zeitschriften aufgezeichnet. Mit ihrem Geld haben sie auch zur Bereicherung des edilitären Mitgiftes beigetragen, durch Errichtungen, die heute von Besuchern als touristische Endstationen betrachtet werden. Leider wurden aber viele davon kaputtgemacht oder einfach demoliert.

Von einer Bevölkerung, die zwischen den beiden Kriegen über der Aufzählung im Jahre 2002 nur einige Hunderte. Die Ursache dafür war eine starke Emigration ab 1955.

Nach dem Jahr 1989 wurde die Union der Armenier aus Rumänien gegründet, Zweigstelle Constanta. Die Zweigstelle strebte nach einem Wiedertreffen und einer Mitarbeit aller Armenier, indem sie versuchte,

diedama. lige Aktivität zu beleben. Ein Kürs fiir die armenische Sprache wurde organisiert, Vorträge, betreffs der armenischen Kultur und Geschichte wurden gehalten.

Eine bedeutende Rolle spielt auch die wöchentliche Sendung in armenischer Sprache, im TV Neptun gesendet.

Obwohl die Anzahl der Armenier gering ist, geht das Leben weiter. Der Nachwuchs wird gerufen, um das Feuer des Lebens zu behalten und weiterzugehen, obwohl es gemischte Ehen durchgeführt werden.

Wir sind davon überzeugt, dass die Armenier aus der Dobrudscha nie ihre nationale Identität verlieren werden. Sie sollen nie vergessen, dass sie auß einem der ersten christlichen Volker stammen.

1. Marian Moric „Cronica verilor", Editura „Mentura", Constanta, 2001
2. Adrian Radulescu, Ion Bitoleanu „Istoria Dobrogei", Editura „A. Ponto", Constanta 1993
3. Adrian Rădulescu, Simona Lăscu, Paul Hăgeș „Constanta: Găsi de cruce", Editura Sport-Turism, București, 1955
4. Alex Ghiață „Contribuția domeniului etnografic în Dobrogea, în studiul etnografic sud-est european", vol. I, București, 1974
5. Aurelia Lipovan, Stefan Lipovan „Memoria orașului", vol. I, editura Edit. Editura „Mareș", Constanta, 1997
6. I.C. Bacila „Stampe și cărți privitoare la Țara Dobrogei", Analele Dobrogei, 1920, p. 247-287, C. Pruleșcu „Cărți române vândute de artiști francezi", Editura „Cultura Națională", 1916, București, cu 13 reproducții ale cărăcilor francezi: M. Bocu „Dobrogea vădută în stampe și cărți", vol. „Pontica", I. Mășăcristescu, 1968, fig. 41-42
7. Bogdan Călug „Figuri de armeni din România", Editura „Arora", 1989
8. Constantin Donesu, Natalia Boșcu „Constanta, contribuția la istoria localității", Editura „Litra", București, 1978
9. Constanta Calicevici „Reprezentări ale Dobrogei în știință și cultură românească", Biblioteca Județeană Constanta, 1979
10. Constantin Ciocovici, Marian Moric „Literatură românească la 1900", Editura „Europa", 1997
11. Doina Păuleanu „Axa est-vest, Constanta, Istoria și dinamica interculturală", Fundația „Pro-Art", Constanta, 2000
12. Diana Ana Maria „Reflecții privitoare la Farul Constanta", Comunicări de Istorie a Dobrogei, Măia Constanta, 1999 p. 75-80, Revista Asociației Filatelică „Toma" nr. 6-7, 1999
13. Ion Ionescu de la Brad „Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja", Constantinopol, 1859, tradus de Fl. Mihăilescu în Apulele Dobrogei anul III, nr. 1, ianuarie-martie p. 152
14. Ion Făstier „Monografia Țării, „Mihail cel Bătrân", Editura „Măntenia", Constanta, 1998
15. George I. Anghel „Amintiri asupra trecutului Kustenge-Constanta 19-23 noiembrie 1878", Tipografia Școala, Constanta 1940

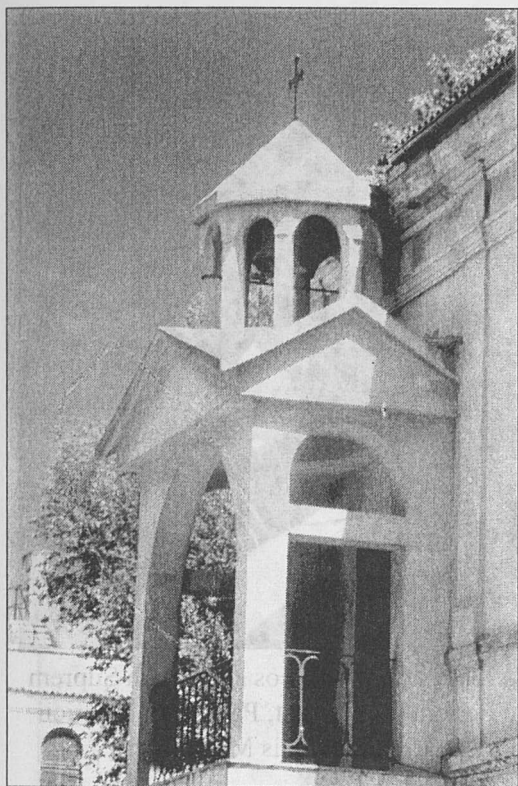
NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Armenia biblică, Constanța, 2002
2. Sergiu Selian „Schița istorică a comunității armenie din România”, București, Editura „Ararat”, 1999
3. N. Iorga „Patru conferințe despre Armenia ținute la Teatrul Național din București”, 1929
4. Vlad Bănățeanu „Armenii din istoria și viața românească”, Conferință ținută în sala Dalles din București, 1938
5. Marian Moise „Constanța veche”, Editura „Menora”, Constanța, 2001
6. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu „Istoria Dobrogei”, Editura „Ex Ponto”, Constanța 1998
7. Adrian Rădulescu, Stoica Lascu, Puiu Hașoti „Constanța, Ghid de oraș”, Editura Sport-Turism, București, 1985
8. Anca Ghiță „Condițiile dominației otomane în Dobrogea, 1b studii istorice sud-est europene”, vol. I, București, 1974
9. Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan „Memoria orașului”, vol. I, ediția a II-a, Editura „Muntenia”, Constanța, 1997
10. I.C. Băcilă „Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei”, Analele Dobrogei, 1928, p.247-283; C. Predescu „Țările române văzute de artiști francezi”, Editura „Cultura Națională”, 1926, București, cu 12 reproduceri ale călătorilor francezi; M. Boca „Dobrogea veche în stampe și gravuri”, vol. „Pontica” I. Mina Constanța, 1968, fig. 41-42
11. Bogdan Căuș „Figuri de armeni din România”, Editura „Ararat”, 1989
12. Constantin Boncu, Natalia Boncu „Constanța, contribuții la istoricul localității”, Editura „Litera”, București, 1979
13. Constanța Călinescu „Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească”, Biblioteca județeană Constanța, 1970
14. Constantin Cioroiu, Marian Moise „Litoralul românesc la 1900”, Editura „Europolis”, 1997
15. Doina Păuleanu „Axa est-vest. Constanța, istoria și dinamica interculturală”, Fundația „Pro Arte”, Constanța, 2000
16. Diana Ana Maria „Reflecții privitoare la Farul Genovez”. Comunicări de istorie a Dobrogei, Mina Constanța, 1980 p. 75-80; Revista Asociației Filatelice „Tomis” nr. 6-7, 1999
17. Ion Ionescu de la Brad „Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja”, Constantinopol, 1850, tradus de Fl. Mihăilescu în Analele Dobrogei anul III, nr. 1, ianuarie-martie p. 152
18. Ion Făiter „Monografia Liceului „Mircea cel Bătrân”, Editura „Muntenia”, Constanța, 1996
19. George I. Auneanu „Amintiri asupra trecutului Kustenge-Constanța 19-23 noiembrie 1878”, Tipografia Speranța, Constanța 1910

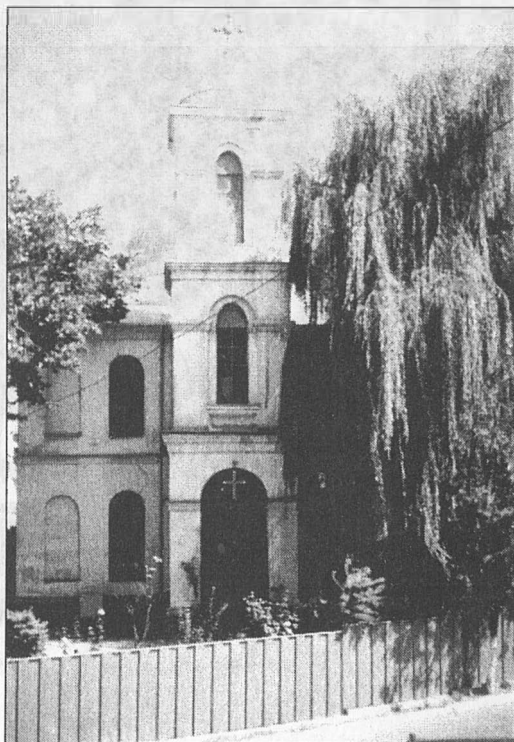
20. Hortensia Papadat-Bengescu „Amintiri Dobrogene”. Cele trei Crișuri”. Oradea, XVII, iulie-august 1936
21. Mihail Kogălniceanu „Dobrogea. 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți”, Editura Librărie „Socec & C-ie”, București 1910
22. Marin Ionescu Dobrogeanu „Cercetări asupra orașului Constanța. Geografie și istorie”, București, 1897
23. Evila Celebi „Călători străini despre țările române”, vol. 6 p. II. volumul îngrijit de Mustafa Ali Memet, București, 1976
24. Suren Kolangian „Trecutul și prezentul armenilor din București (a apărut în limba armeană, Ecimiadzin-Armenia)
25. Stoica Lascu „Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei. Muzeul de istorie națională și arheologie”, Constanța, 1999
26. Petre Vulcan „Albumul național al Dobrogei. 1868-1877-1907”. Tipografia Regală, Piața Palatului, București, 1906
27. Tigran Grigorian „Istoria și cultura poporului armean”, Editura Științifică, București, 1993. Lucrare premiată de Academia Română.
28. Grigore (Gogu) Cojocaru „Mișcarea sportică constănțeană” (manuscris „Ararat” Publicație a armenilor din România, București, 1990-2002 „Nor Ghiank”, publicație bilingvă armeano-română, 1946-2002;
29. Arhivele Statului, filiala Constanța, Fond 1880-1950
30. Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța, volum festiv cu prilejul semicentenarului alipirii Dobrogei, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, XXXXIX, 28 octombrie 1928
31. Colindele „Cuget liber”, „Dobrogeea nouă”, 1944-1952

Adresez mulțumiri personalului Bibliotecii Județene și Arhivelor Statului Constanța pentru sprijinul acordat.

Le cer celor care au fost omiși scuzele de rigoare, sperând că la o viitoare ediție să pot curpinde, pe baza mărturiilor ce le voi primi, un număr mai mare de conaționali trăitori în Dobrogea.

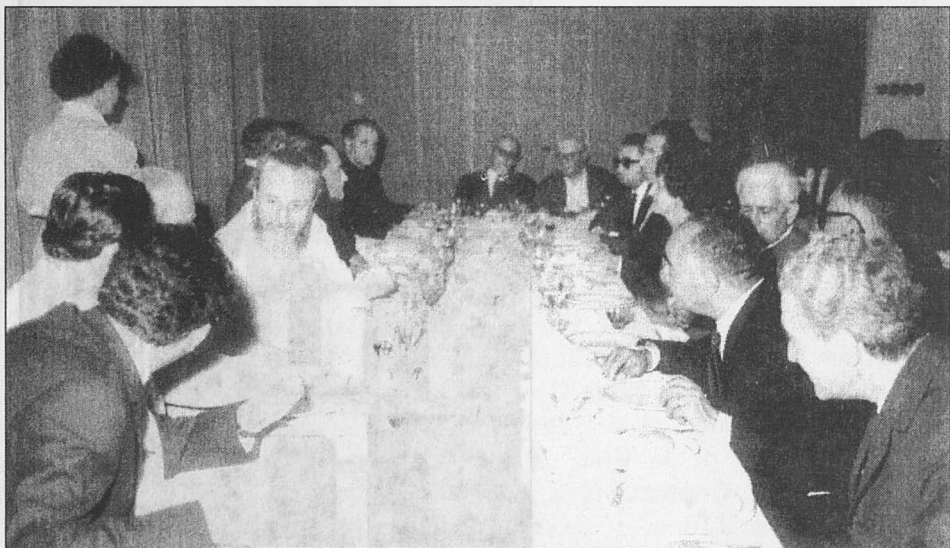
Biserica armeană din
Constanța

Biserica armeană din
Tulcea

Vizita în România a Sanctității Sale Karekin al II, Catolicos și Patriarh Suprem al tuturor Armenilor, la invitația Prea Fericitului Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe din România. (În mijloc, părintele Avedis Mandalian)

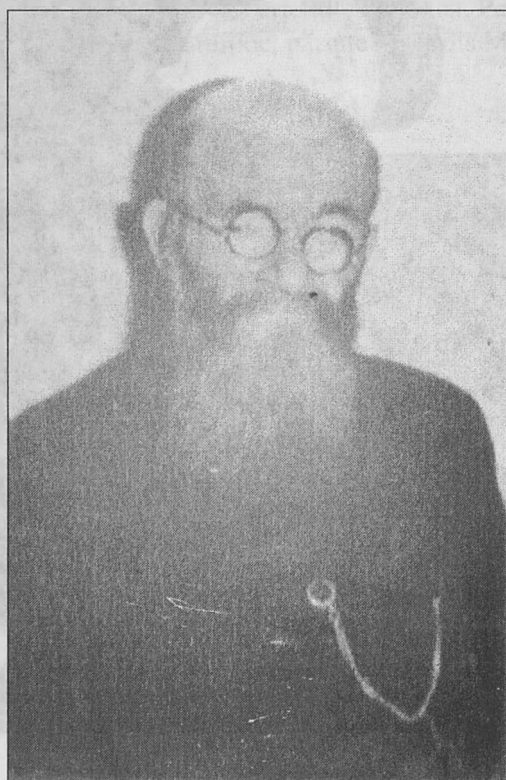
Sanctitatea Sa, Vasken I, în vizită la Constanța

De la stânga la dreapta, deputatul Varujan Pambuccian, IPSS Arhiepiscop Dirayr Mardichian, președintele Uniunii Armenilor din România, Varujan Vosganian

Corul „Zvartnot” al Bisericii armene din Constanța

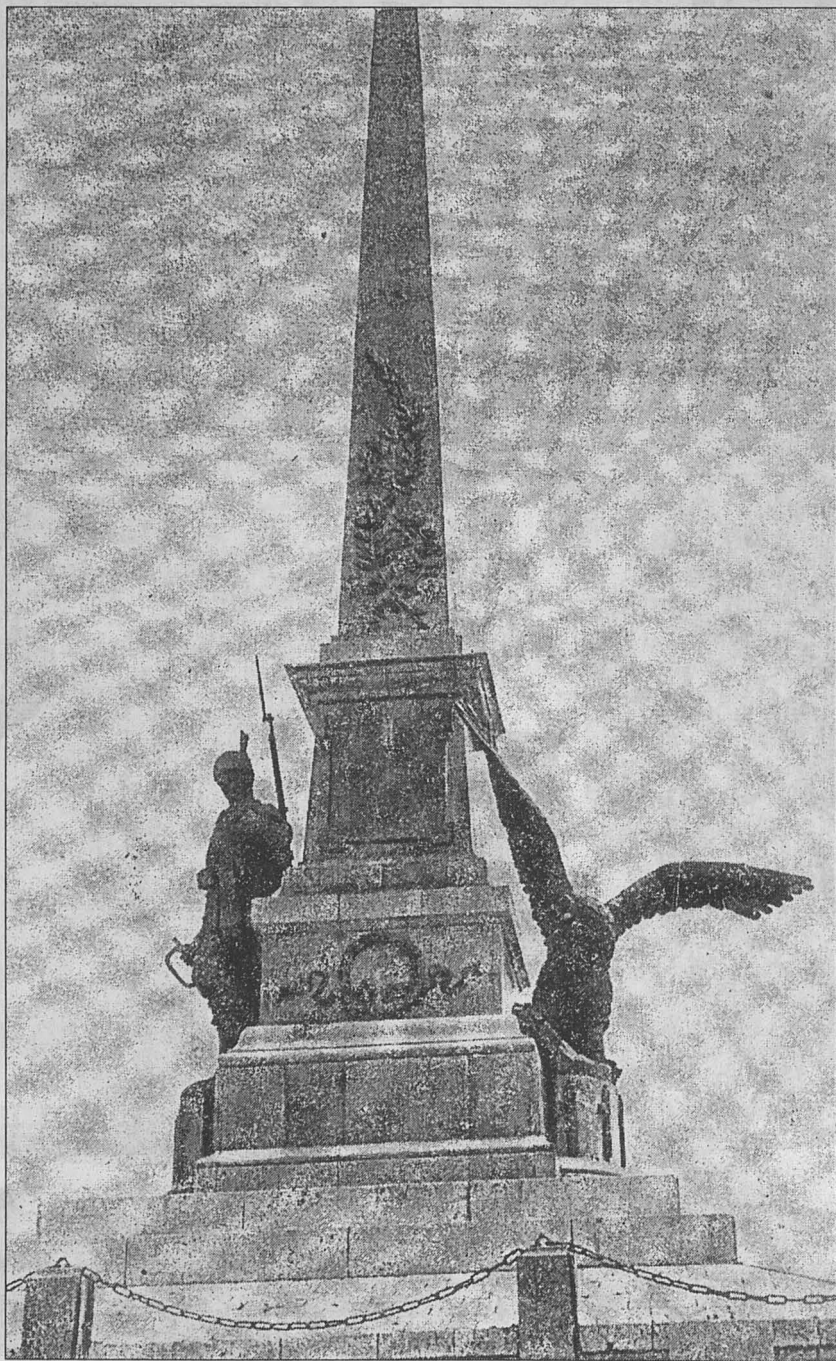

Preotul Hamazabs Bedighian

AL. POETAS STAN
 MR. RAVESCU S.
 CPT. ȘTEFĂNESCU H.
 CPT. SOFRONE A.
 CPT. BAHEANU GH.
 CPT. UNANIAN G.
 CPT. PURIC G-tin.
 CPT. HANES GH.

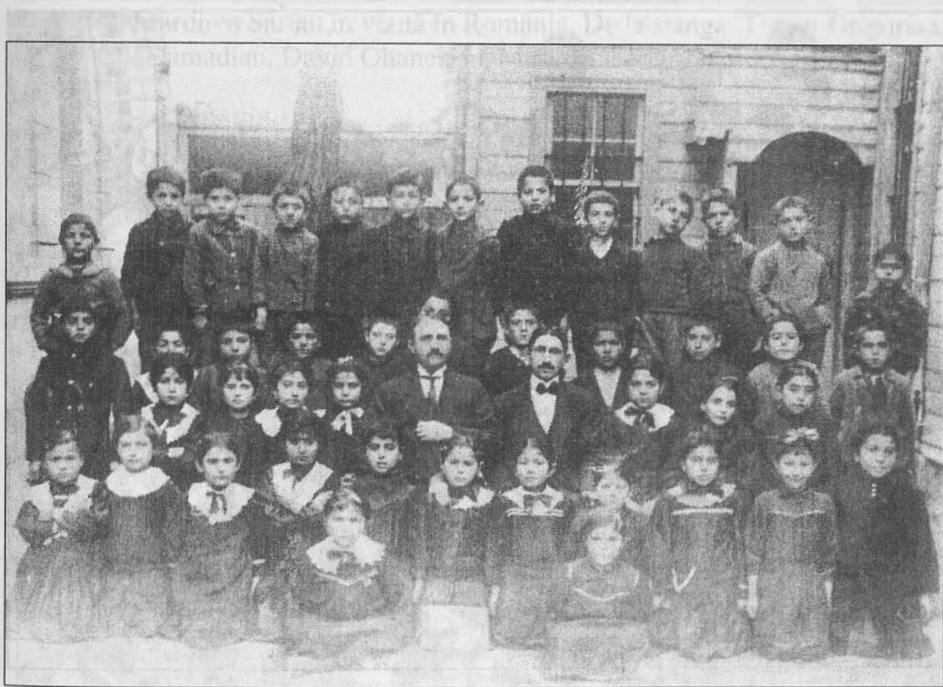
Monumentul consacrat Eroilor dobrogeni, dezvelit
 la sfârșitul lunii septembrie 1938 la Constanța

Monumentul Eroilor din războiul pentru Independență, dezvelit la Tulcea, la 15 octombrie 1922

Clădirea în care a funcționat Școala Armeană în perioada 1942-1960

Elevii clasei a II-a a Școlii Armene din Constanța (1926)

Elevii clasei a VIII-a a Școlii Armene din Constanța (1936)
În mijloc, profesorul de matematică, Benlian

La serbarea de sfârșit de an școlar (1958). În ultimul rând, prof. Aram Malhas,
soții Nișanian, iar în față directorul Garabet Tavitian

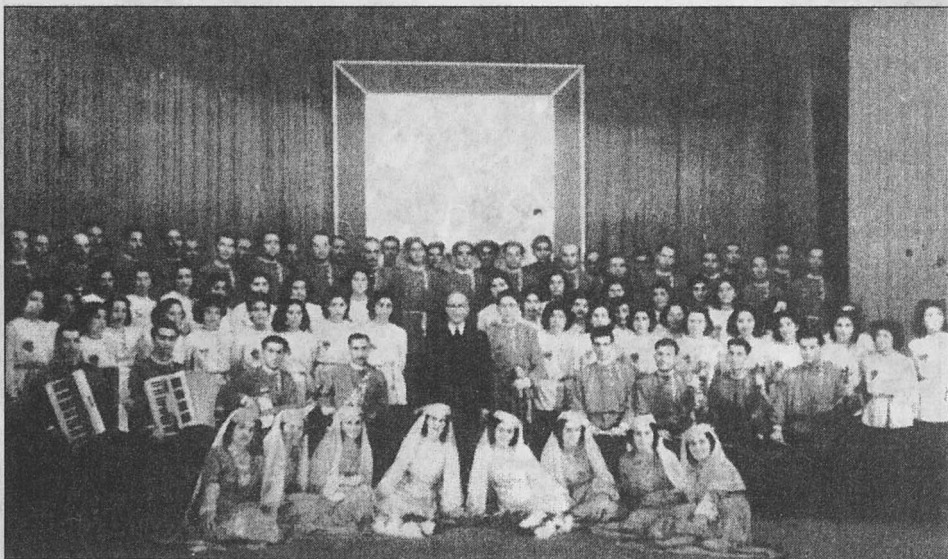
Pictorul Mardiros Sarian în vizită în România. De la stânga: Tigran Grigorian, Cik Damadian, David Ohanesian, Mesia Hacerian, Mardiros Sarian

Fanfara Asociației culturale „Erevan” (1924)

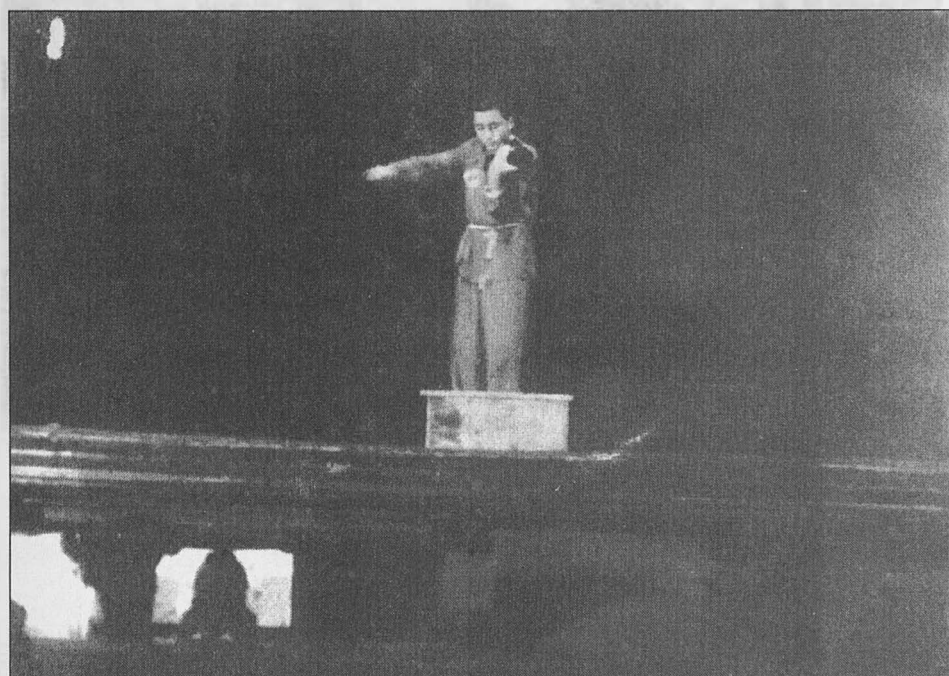
Conducerea Secției culturale a organizației „Erevan” (1936)

Ansamblul de cântece și dansuri „Sevan” (1950). În centru, conducătorul și dirijorul Manuelian, elevul compozitorului Komitas

Membrii formației de estradă

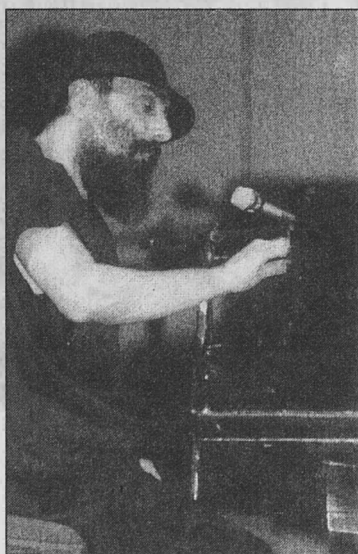
Violonistul Varujan Cozâghian

Interpreții piesei „Unchiul Garabet”: Adelina Arachelian, Santui Kasparian, Agop Tavitian, Anton Baronian și Arusiag Varjabetian

Două tinere armenice în costum național

Harry Tavitian în concert la Palatul Cotroceni-București, cu ocazia Centenarului nașterii lui Louis Armstrong

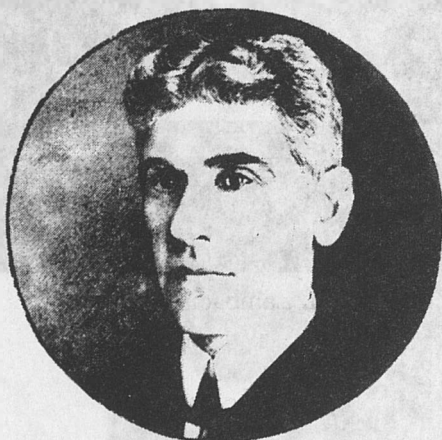

BABA CORNELIU: Portretul lui K.H. Zambacian

Membru Comitetul de organizare (1931)

K. Manisalian

Agop Damadian

Parseh Poladian

Membrii Comunității armene (1931)

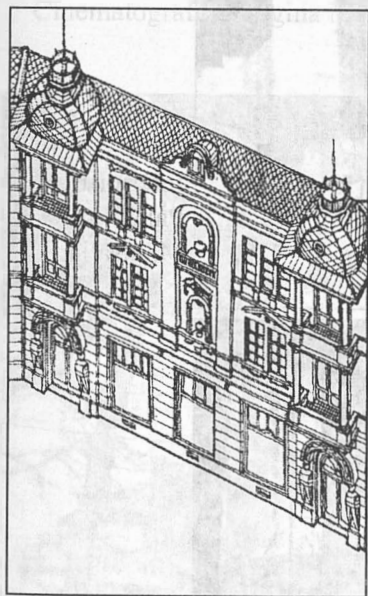
Membrii Comunității armene (1931)

Membrii primului Comitet al Uniunii Armenilor din România, Filiala Constanța. De la stânga: Arsen Sarchizian, Harry Tavitian, Sarchis Ehsichian, Arșaluis Gurău, Vraj Derderian și Antranig Pilosian

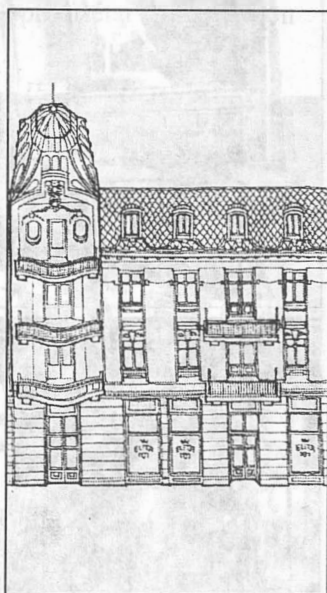
Edificul compus din 3 corpuri, a fost ridicat între anii 1900-1914. După 1944, la parter, a funcționat Restaurantul „Victoria”. Clădirea a fost demolată în anul 1982 (Colecția ing. Viorel Lipovan)

Corpul I a fost construit în anul 1900, proprietar Nazaret Torosian

Corpul II a fost construit în anul 1903, proprietar Dicran Benlian

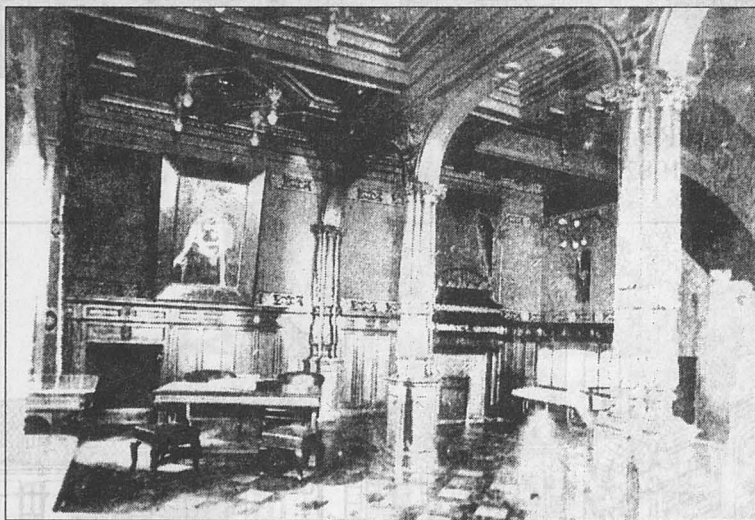

Corpul III a fost construit în anul 1914, proprietar Hagi Zeciu Lulof

Ansamblul a fost proiectat de arh. Adolf Linz, arhitect la Primăria Constanța între anii 1884-1897 după care deschide propriul atelier de proiectare

Palatul
Manisalian

Interiorul
Palatului
Manisalian

Holul
Palatului
Manisalian

Cinematograful „Regina Maria”, astăzi „Majestic”, proprietar Calust Anton

Imobilul familiei Bohcelian, Bd. Ferdinand nr. 27

Casa lui Agop Damadian, Bd. Ferdinand nr. 25

Casa lui Armenag Damadian, str. V. Canarache nr. 2

Casa Ermizian, numită „Casa cu lei”, str. Dianei nr. 1

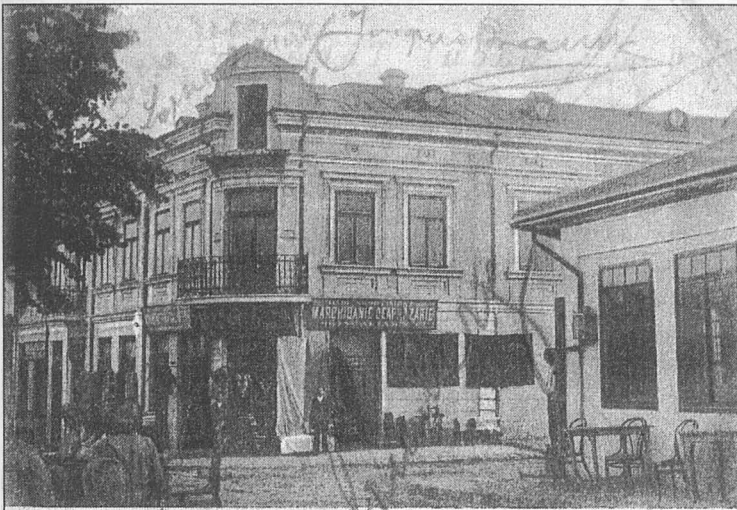
Casa Bohcelian,
Bd. Tomis colț cu
Ștefan cel Mare

Casa dr.ing. Suren Cedighian, str. Mihăileanu colț cu Grivița

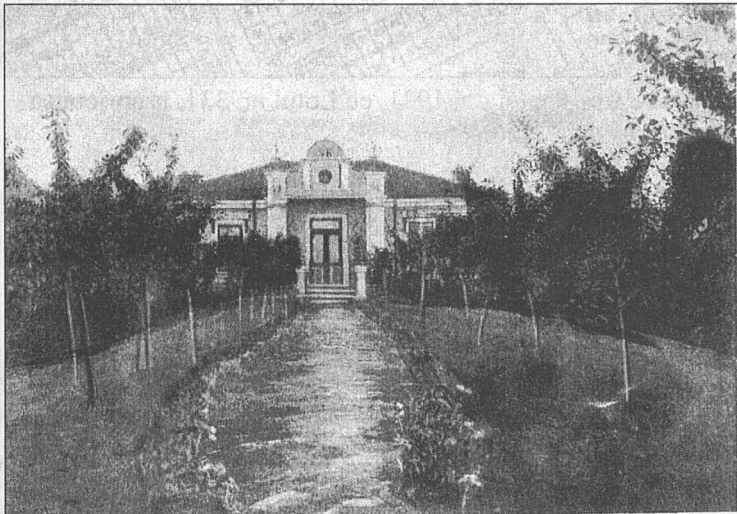
Casa scriitorului Aram-Salpy Sahaghian, Bd. I.G. Duca

Salutari din Macin
(Dobrogea)

Magazinul Kelekian

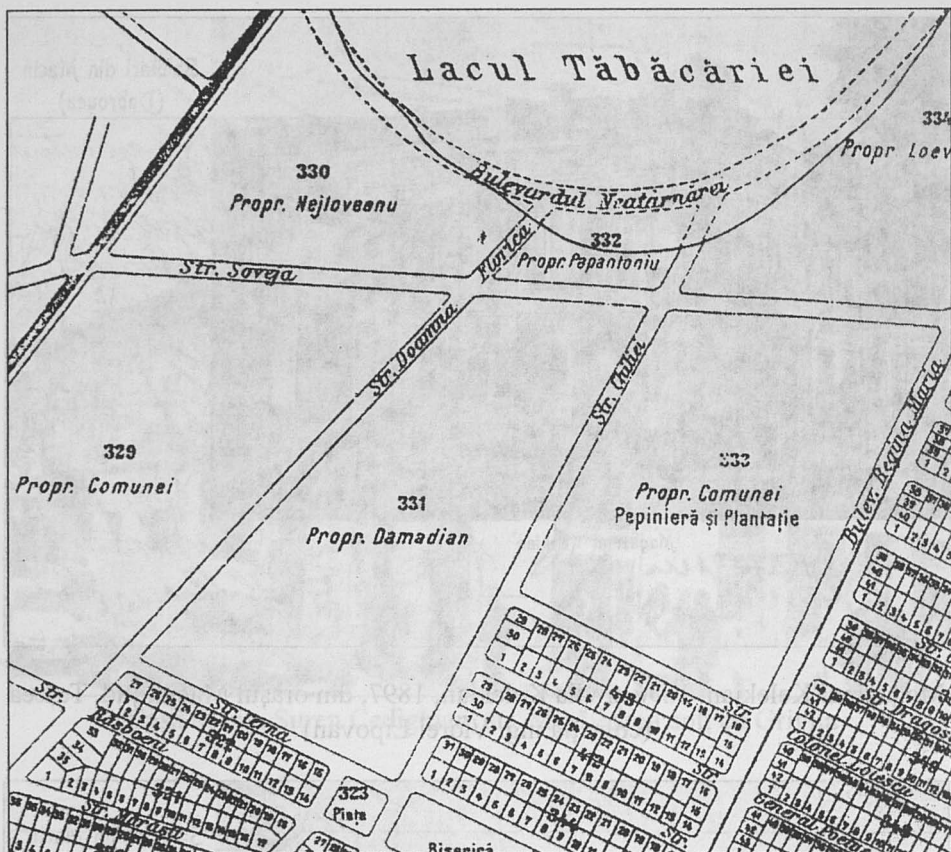
Magazinul Kelekian, 1896 și vila Kelekian, 1897, din orașul Măcin, jud. Tulcea
(colecția ing. Viorel Lipovan)

Salutari din Macin
(Dobrogea)

Villa Kelekian

Ghiță?

Fragment dintr-o hartă a Constanței din 1921, cu Lotul nr. 331, proprietatea Damadian

Farul Genovez, construit de Artin Aslan

Echipa de fotbal a Comunității Armene

Arbitri de fotbal. De la stânga; Stavru, Drăghici și Antranig Pilosian

Echipa de fotbal EFA Constanța (1940)

Mihran Barutgian alături de campiona mondială Angelica Rozeanu, născută la Cernavodă

Echipa de fotbal EFA Constanța (1946)

Echipa de ping-pong EFA București și EFA Constanța

Avocatul Aram Agop

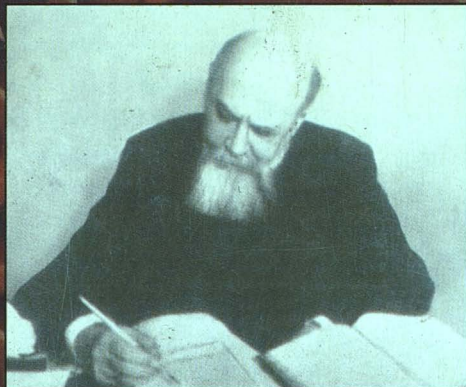
Escritor de la Biblioteca de la Biblioteca (1940)

Vahram Mogărdiceanu

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	5
I. ARMENIA ÎN ISTORIE	11
II. ARMENII LA PONTUL EUXIN.....	16
III. ARMENII ÎN ADMINISTRAȚIA ȘI STATISTICA DOBROGEI.....	24
IV. BISERICI ARMENEȘTI ÎN DOBROGEA	32
V. PEDAGOGI ȘI ELEVI ARMENI ÎN ȘCOLI DOBROGENE	38
VI. ARMENI LA DATORIE.....	48
VII. EDIFICII ALE ARMENILOR TOMITANI	54
VIII. ARMENII ÎN VIAȚA CULTURAL-ARTISTICĂ A DOBROGEI.....	59
IX. PREZENȚA ARMENILOR ÎN VIAȚA ECONOMICĂ	65
X. MIȘCAREA SPORTIVĂ ARMEANĂ DIN CONSTANȚA	87
ARMENI DIN DOBROGEA	91
SUMMARY.....	197
SOMMAIRE.....	200
ZUSAMMENFASSUNG	203
NOTE BIBLIOGRAFICE	207

„Mă interesează în mod deosebit națiile care au legături cu noi. Și dintre conlocuitorii noștri de altă naționalitate eu am respect mai mare pentru cei mai vechi și cei mai buni.

Or, Armenii sunt colaboratorii, creatori ai Principatului Moldovei, care s-a întemeiat și din puterea sufltească a unui popor în plină vigoare și dezvoltare, dar și din cauza că pe la noi Armenii creiaseră un mare drum de comerț, ce lega Cafa Crimeii-armenească, azi-Teodosia sau Feodosia, cu Cracovia și alte centre comerciale ale Galiției.

Armenii de la noi sunt din trei epoce. Unii veniți prin sec. al XIV-lea, pe la 1300 și ceva, formând cele mai vechi colonii cum sunt în orașele din Nordul Moldovei: Iași, Botoșani, Roman, Suceava unde au biserici frumoase, și poartă nume românești ca Vârzaru, Pruncu, Țăranu etc. La Biserica din Botoșani se găsesc inscripții de o poezie foarte aproape de natură, și care apare ca un răsunset al poeziei persane.

Alții, veniți după 1700, Armenii din Ardeal în special, sunt din această epocă și au venit din Polonia. Astfel, avem pe cei din Gherla și Hașfălău unde se află o splendidă biserică, dar prefăcută în stil iezuit, poate și unde armenii de aici sunt uniți cu Roma.

(...) La noi Armenii au jucat în toate ramurile vieții publice un rol însemnat așa încât n-au nici un motiv să le fie rușine de originea și naționalitatea lor.”

Nicolae IORGA

(din conferința ținută de Ateneul Român, în ziua de 17 iunie 1925)